

VASS CSABA

MÍG ÉLŐK KÖZT LESZEL ÉLŐ
HÁRMASKÖNYV A GLOBALIZÁCIÓRÓL

ÖKOTÁJ KÖNYVEK

VASS CSABA

MÍG ÉLŐK KÖZT LESZEL ÉLŐ

Háromkönyv a globalizációról

Ökotáj • Budapest, 2000

TARTALOM

BEVEZETŐ.....	11
I. KÖNYV: A MEGVALÓSULT METAFIZIKA BIRODALMA.....	21
I. rész: AZ ÖNPUSZTÍTÓ JÓL-ÉT, A MODERNIZÁCIÓ ALAPPARADOXONA.....	23
I. A KORAEMBER KÉT PROGRAMJA.....	25
1. Az ember nagytörténelmi vagy létteljesítményei.....	25
1.1. A bennerejlőt gondozó és ápoló természetadtság.....	26
Közbevetés a kultúráról.....	28
1.2. A bennerejlőt felszínre emelő társadalmi természetadtság.....	29
1.3. A bennerejlőt átalakító hatalom.....	30
2. A koraember két programja.....	32
2.1. A természet feletti hatalmaskodás programja.....	33
2.2. A létbe-illeszkedés szabadságprogramja.....	34
2.3. A kozmikus létben önmagát élő ember.....	35
II. ELTORZULT EURÓPAI ALKAT, ZSÁKUTCÁS EURÓPAI FEJLŐDÉS.....	37
1. Az amúgy is felnövekvő ápolását és gondozását kisajátító alkat és fejlődés....	38
2. A bennerejlő felszínre hozatalát eltorzító alkat és fejlődés.....	42
3. A léterőszak dominánssá válása.....	46
III. A MODERNIZÁCIÓ ALAPPARADOXONA.....	48
II. rész: A MEGVALÓSULT METAFIZIKA BIRODALMA.....	51
I. A KÖZVETLEN ANTAGONIZMUS.....	53
1. Az ész hatalomra jutása a létmegértés felett.....	53
2. A természet leigázásához szükséges pontos tükrözés.....	54
3. A korlátolt ész sikerkritériuma: a közvetlen antagonizmus.....	55
3.1. A hely térré rontása.....	56
3.2. A khairosz kronosszá – a létidő tartammá – rontása.....	58
3.3. A szabadság gyenge kritériuma: a megvalósíthatóság.....	60
II. AZ ELNYÚLÓ ANTAGONIZMUS.....	63
1. A létnyelv és a létbeszéd.....	63
2. Díké türelme és túlhatalma.....	65
2.1. Díké túlhatalma.....	65

2.2. Diké türelme	66
3. Az elnyúló antagonizmus: a megvalósítható tévedés létszerkezete	68
III. AZ ÖNPUSZTÍTÓ JÓL-ÉT LÉTKARAKTERE ÉS TÁRSADALOMSZERVEZETE	72
1. A tévedést megvalósító karakter: a titán	73
1.1. A létebizakodottság.	74
Közbevetés az anyag két alakja, a matéria és a stoff különbségéről	75
1.2. A titán gyengesége: a jól-ét kísértésének elfogadása	76
Közbevetés: a verejtékes jólét nehézsége és a jól-ét könnyűségének kísértése közötti különbségről	77
1.3. A titán metafizikai birodalma	79
Közbevetés a szabadság és a létrontás különbségéről	80
1.4. A létszabadságot megvalósító karakter: Odüsszeusz	82
2. A létszabadság közösségszerkezete	84
2.1. A lakozás	84
2.2. Föld	85
2.3. A szerszám.	86
2.4. A paraszt	87
2.5. Az otthon.	88
2.6. A világ	90
2.7. A haza	90
2.8. A földipar	91
2.8.1. A földmélye	92
2.8.2. A techné	92
2.8.3. A gép	93
2.8.4. A gépiparos	95
2.8.5. A szerves város	97

II. KÖNYV: A GLOBALIZÁCIÓS URALKODÓ VILÁGBIRODALOM. 101

I. rész: A HARMADIK NAGYTÖRTÉNELMI TETT ELLENTÉTÉBE FORDÍTÁSA. . . 103

1. ELTORZULT AMERÓPAI ALKAT, ZSÁKUTCÁS GLOBALIZÁCIÓS FEJLŐDÉS . 103

1. A globalizáció terjedelmi felfogása. 104

2. A globalizáció tartalmi felfogása 105

3. Előretörés a létrontásban. 107

3.1. A valóság mibenlétére vonatkozó modern dogmák 107

3.2. A globalizációs valóság létszerkezete 108

4. Szökési kísérlet a megvalósíthatóság katasztrófái előtt. 108

4.1. Az eltorzult globalizációs alkat: Faust 109

4.1.1.	Faust szökni próbál: szökési kísérlet a katasztrófa-mentesítésébe.	109
	Közbevetés a létezmód és a létmód közötti különbségről.	109
4.1.2.	Faust második szökési kísérlete: szökés a válságmentesítésébe.	110
4.2.	Szökés Diké előtt	111
II.	A CIKLIKUS ANTAGONIZMUS	112
1.	Az elavult észről és a globalizáció ész feletti eszéről	112
2.	A csinált természet és a stoff csinálttá átalakítása: a műanyag	114
3.	A csinált ember és ideje: a klóntime	117
4.	Az ész feletti ész sikerkritériuma: az elnyúló antagonizmus megkerülése.	120
5.	A korlátozhatatlanság erős kritériuma: az átalakíthatóság.	122
5.1.	Túl az emberi jogokon.	122
5.2.	Az átalakítás.	123
6.	A korlátozhatatlanság erős kritériuma: az átalakíthatóság.	126
	Közbevetés: az átalakíthatóság a minőségkontroll felszámolása	128
7.	A dekonstrukció.	129
8.	A ciklikus antagonizmus	131

II. rész: AZ ÁTALAKÍTHATÓSÁG EREDMÉNYE:

A	META-METAFIZIKAI VALÓSÁG.	133
I.	A MÁGIKUS VALÓSÁG.	134
1.	A meglévő	134
2.	A meta-metafizikai vagy mágikus valóság: a globalizációs valóság létminősége.	136
II.	A GLOBALIZÁCIÓ MÁGIKUS VALÓSÁGÁNAK TÁRSADALOMSZERVEZETE	137
1.	A globalizáció térszerkezete.	138
1.1.	A földrajzi tér és a szociális tér szétszakítása.	138
2.	A nemlegitim hatalmak és a nemlegitim világállam	139
2.1.	A nemlegitim hatalmak	141
2.2.	A monetáris erőszak és intézményei	142
2.3.	Az értelmezési erőszak és intézményei	143
2.4.	Az azonosságmeghatározási erőszak és intézményei	144
2.5.	A nemlegitim világállam	146
2.6.	A nemzeti szuverenitás feltörési kísérlete	147
2.7.	A világhadsereg	147
2.8.	A fiskális világállam	148
2.9.	A monetáris világállam	148
2.10.	A globalizációs gazdasági bíróság	149

2.11. Az érték meghatározó világhivatalok	149
2.12. A kapcsolattermelő és értékesítő hivatalok	150
3. A globalizációs világbirodalom felépítése.	150
3.1. A „globalizációs világtársadalom” nem „a világ társadalmából” áll	151
3.1.1. A globalizáció belső szerkezete: uralkodó világbirodalom és földrajzi peremtársadalma	151
3.2. A globalizációs uralkodó valóság belső tagolódása: a szupranacionális megosztottság	152
3.3. A globalizációs uralkodó társadalom belső tagolódása: uralkodó és alávetett osztályok	152
3.4. Újregionalizmus: a világ nemzeti társadalmainak szupranacionális felosztása	154
4. A globalizációs hatalomgazdaság	155
4.1. A globalizációs hatalomipari művek	155
4.2. A tiszta hatalompénz	155
4.3. Piac helyett: érték meghatározó és kifosztó hatalom	157
4.4. A hatalmi racionalitás	158
4.5. A globalizációs hatalomgazdaság	158
5. A globalizációs világerintkezési mód: a puha világháború	159
5.1. A fegyver fogalmának globalizációja	159
5.2. A puha világháború	160
6. A globalizáció puha háborús kultúrája	163
6.1. A modern polgári nemzet dekonstrukciója: a szuprasovinizmus	165
6.2. A polgári egyenlőség dekonstrukciója: a szuprarasszizmus	166
III. KÖNYV: AZ ÖNKORMÁNYZÓ VILÁGTÁRSADALOM	167
I. rész: GLOBALIZÁCIÓS EMBERI JOGOKAT	171
I. A MODERN EMBERI JOGOK ELAVULÁSA ÉS ELÉGTELENSÉGE	172
1. Közös érdekelttség, fölérendelt cél, jogi megoldás	172
2. A modern emberi jogok csoportjogokká torzultak	175
II. A GLOBALIZÁCIÓS EMBERI JOGOK SZÜKSÉGESSÉGE	178
1. Az emberi jogok feletti globalizációs jogosítványok rendjének kiépülése	178
2. A globalizációs emberi jogokról	179
II. rész: ALTERNATÍV GLOBALIZÁCIÓT	183
1. A globalizáció tarthatatlansága	183
2. Kifelé a zsákutcából: A szociális globalizáció programja	184

2.1. Az amerópai „macsó-globalizáció” veszélyeinek felismerése	184
2.2. A megújított szociális globalizáció programjának meghirdetése	185
Közbevetés a szegénység meghatározásairól	186
2.3. Szociális emberi jogokat és szociális alkotmányt.	187
III. rész: AZ ALTERNATÍVA: A HARMADIK NAGYTÖRTÉNELMI TETT	
MEGSZERVEZÉSE	191
I. A SZÜKSÉGLETVISZONY	192
1. A szükséglettudatosság	192
2. A szerves matéria.	194
3. Az egyetemes mint élőhely	196
4. A jövő.	197
5. A szabadság erős kritériuma: a folytathatóság	199
6. Az elmélyítés, a beillesztés és a frontítész.	200
7. A szükségletviszony	202
II. AZ ÖNKORMÁNYZÓ VILÁGKÖZÖSSÉG	206
1. A világközösség: a szükségletalkotó lét-esítés emberi szervezete.	206
2. Az önkormányzó világközösség	207
IV. rész: ÖSSZEFOGÁST A GLOBALIZÁCIÓ ALTERNATÍVÁJÁÉRT	209
I. AZ ALTERNATÍVA SZÉTSZÓRTSÁGA ÉS	
AZ ÖSSZEFOGÁS SZÜKSÉGESSÉGE	209
1. A történelmi aprómunka globalizációs karaktereinek kifejeletlensége	209
2. A lét-esítő történelmi aprómunka szétszórtsága	211
3. Az összefogás szükségessége	213
3.1. A kor nagy baja: a bizalmatlanság	213
3.2. A kor másik nagy hibája: a hiszékenység.	214
3.3. A harmadik és egyben legnagyobb hiba: a létkorrupció.	214
4. Az összefogás módja	215
UTÓSZÓ: Vass Csaba hármaskönyve	
– Társadalmpolitikai-filozófiai kéziratok 2000-ből (Eff Lajos)	217

BEVEZETŐ

*„Bár a franciák ennek nincsenek tudatában, de háborúban állnak.
Permanens és öldöklő háborúban.
Az ellenfél kíméletlen és vérszomjas; korlátlan világalomra tör.”*
(François Mitterrand, 1994)¹

Glóbuszunk korszerű gondolkodói már két évtizede tudják – az első magyar nyelvű öko-filozófiai válogatás egyik dolgozatának címe is ez volt –, hogy „*a modernizáció elavult*”². Azonban *a rendszerhatárokon átívelő hírzárlat*, amely kirekesztette a magyar közönséget a földkerekség lényegi folyamatainak megismerési lehetőségéből, nemcsak a modernizáció elavulásáról szóló híreket „szelektálta ki”, de a modernizáció örökébe lépő globalizáció tematizációját is megakadályozta. A nyilvánosság e „beszédhiányosságán”, hallgatásán csak imitt-amott sikerült rést ütni; eldugott helyeken, s ott is csak egy-egy utalással lehetett a globalizáció folyamatát megemlíteni.³ A hírzárlat még azt a „nyugati” könyv-, folyóirat- és napilapcikk-, valamint aktuális híráradatot is elhallgatja, amely a globalizáció apológiáját adja. Holott *az ország sorsa azon fordul meg, hogy képes lesz-e megfogalmazni e világrendszerelváltás nagytörténelmi kérdéseit és – ami ezzel egyenértékű – saját maga meghatározni önazonosságát, vagy pedig – mert csak a rákényszerített kistörténelem nyomtatókerekét hajszolhatja – ismét el kell szenvednie, hogy a győztesek mondják meg „sírodnál, ki voltál”.*

* * *

Mostanság, amikor a globalizáció már leplezetlenül lép fel a világtörténelem színpadára, megkezdí apologetikus önbemutását is. Ez az önbemutató azonban egyúttal *világértelmezési diktatóra, amely olyan értelmezési keretét kényszerít planétánk országaira, amelyben csak elszenvedhetjük, de nem érthetjük meg korunk nagytörténelmi kérdéseit, a világtársadalmasodás újabb fordulóit*. Az apologetikus önbemutató ugyanakkor – s a diktátorok számára ez minden demokratikus politikai élet kockázata – alkalmat ad a kritikai megvitatásra is. *A következő vázlattal ehhez a kritikai megvitatáshoz szeretnék hoz-*

1 Az idézetet Bogár László egyik kéziratából kölcsönöztem.

2 László Ervin: A modernség észrevétlen elavulása. In: *Ökológiai Kapcsolatok*, Népművelési Intézet, 1983.

3 Vass Csaba: Utunk a társadalompolitikához. *Társadalompolitikai Műhelyfüzetek*, 1. 1989.

*zárulni, s azt várom tőle, hogy nagytörténelmi kérdéseink és ezek között is a globalizáció s a magyarság hozzá való viszonyának témája – reményeim szerint visszavonhatatlanul – bekerül a magyar közönség problématudatába, s ez hozzájárulhat ahhoz, hogy az eddig elszenvedett, de nem pontosan értett kiszolgáltatottságunkon változtatni lehessen.*⁴

* * *

A modernizáció már régen elavult, s vele együtt avult el az a világertelmezési keret, fogalomképzési stratégia és nyelvezet is, amely a modern világ leírására szolgált. A globalizáció álrühajaként használt és többek által⁵ libertariánusnak nevezett dogmatika azonban többnyire még a modernizáció világertelmezésével operál, s annak nyelvezetéből vett szavakkal beszél el cselekvéseit, azok folyamatait és következményeit. A libertariánusok részéről ez a „*hermeneutikai bújócska*” érthető is: *a nagytörténelmi kérdések megfogalmazásának hiányában egy elmúlt kor nyelvébe zárt kifosztottaik így nem tudhatják elbeszélni szenvedéstörténetüket, nem azonosíthatják kifosztóikat, megnyomorítóikat, nem ismerhetik fel pontosan az őket ért támadási eljárásokat, így arra sincs esélyük, hogy hathatósan védekezzenek ellenük. A libertariánus dogmáknak – mint szabad verseny, szabad kereskedelem, versenypiac, pénzügyi egyensúly, a verseny következtében növekvő jólét, növekedés, és sorolhatnánk tovább –, ez mára már jól látható, nincsen valóságalapjuk, a használatuk tehát a félrevezetést szolgálja.*

* * *

Az értelmezési diktatúráknak éppen az a fő célja, hogy e nagytörténelmi kérdések megfogalmazását lehetetlenné tegyék. Néha egyszerűen csak a szereplők – az értelmezés diktátorainak vagy az alternatívát kidolgozni hivatott alávetetteknek a – kisszerűsége az oka annak, hogy a sorskérdések megfogalmazására nem kerül sor: saját pozícióikat, előnyeket és kiváltságait féltik e szereplők az új kérdésekre adandó új válaszoktól. Rosszabb esetekben azért akadályozzák az értelmezési diktatúrák a nagytörténelmi kérdések megfogalmazását, mert vagy a múlthoz rögzíthetik a nekik alávetetteket, vagy olyan kevésbé fontos kérdésekkel való foglalkozásba hajszolják őket, amelyekkel bajlódván alkalmatlaná válnak nemhogy a valódi alternatíva megalkotására, de még az önvédelemre is. Többnyire úgy szokott történni, hogy *kisszerűség és értelmezési diktatúra egymást feltételez-*

⁴ E kötet megírásához felhasználtam a *Valóság* 1997. 9. számában megjelent, *Globalizációs világrendszerelváltás és létmódváltás* című tanulmányomat.

⁵ Például: David C. Korten: *Tőkés gazdaságok világalma*, Kapu kiadó, 1997.

ve és egymást kiegészítve működik s biztosítja népek szolgáskorba kényszerítését, ahogyan az a globalizációs világrendszerelváltás során is tapasztalható volt.

* * *

Már az átalakítás kezdetén is látni lehetett – sokan persze azok közül is, akik ma már értik ennek jelentőségét, akkoriban még nem hittek a nyilvánvalónak –, *hogy a globalizációról való hallgatás több is, mint egyszerű hírzárlat.* Látható volt, hogy ezzel a hírzárattal *egy előre programozott helyzetbe kényszerítenek bennünket.* Az elhallgatott globalizáció helyén súlykolt modernizációról szóló értelmezési diktatúra révén sikerült egy, a globalizációs világrendszerelváltásban előre kijelölt helyre csábítani-édesgetni mindannyiunkat: hatalmon lévőköt és elnyomottakat, uralkodókat és felszabadulni vágyókat. „Irány Európa!” volt a jelszó még a magát szocializmusnak elkeresztelt rendszer idején, s maradt az átalakítás alatt és annak lezárulását követően is. A jelszó jelentése a jótét lelkek olvasatában a szovjet típusú hiányok birodalmából a western „jól-ét” birodalmába történő átévickélés volt; kicsit cinikusabban annak az óhajnak a teljesítése, hogy egy világháborúban végre már mi is a győztesek oldalán kössünk ki; még cinikusabban pedig az „Irány Európa!” jelszó azt a vágyat leplezte, hogy beszökhessünk abba a kicsinyke csoportba, amely kifosztja, felfalja a Föld többi részét.

* * *

A rendszerváltás kezdetétől a túlnyomó többség a Western-Európa felé vette útját: reformkommunisták, liberálisok, keresztények mind-mind ezen az úton tolongtak. Mi több, azok is, akiknek volt harmadik út víziójuk: legjelesebb népelgőink is nagy hévvel láttak hozzá, hogy ők lehessenek, akik beteljesítik Szent István művét, ők legyenek azok, akik véglegesen és visszavonhatatlanul átvezetik az országot Western-Európába. Egyikőjük sem vette észre, *senki sem akarta elhinni közülük, hogy a szabadság jegyében véghezvitt cselekedeteik előre programozottak. Hogy ahová teljes és őszinte hevülettel igyekeznek – és ahová ravasz módon irányították őket –, az már nemcsak hogy nincs, hanem még a nincsnél is rosszabb helyzetben van, hogy Western-Európa akkor már régen nem a tejjel-mézszel folyó Kánaán volt, hanem egyszerűen csak gyarmat.* A gyarmat pedig egy ország, egy nemzet, egy nép negatív állapota, ezért kevesebb a nincsnél.

* * *

A globalizáció elhallgatásának értelme így világosodott meg: a Western-Európa felé menetelésre való csábítás a múltba való szándéktalan bezárkózást, a vesztes helyzet öntu-

*datlan igenlését, a „kistörténelem” foglyává válást készítette elő. Mégpedig oly fondorlat-
tal, hogy azoközben a rászédettek felszabadulásként éljék meg gyarmati helyzetbe ke-
rülésüket.*

* * *

A kistörténelemben zártág következménye volt az is, hogy a rászédettek – a történetek azt valószínűsítik, hogy a később győztesnek kijelölteket sem avatták be ekkor még a globális forgatókönyv létezésébe – azzal áltathatták magukat, hogy *ők* csinálják a történelmet, *ők* viszik véghez a felszabadító rendszerváltást. S ebből a nézőpontból a rendszerváltás lehető legnagyobb elérhető eredményének is az látszott, hogy a szovjet birodalomból a Western-Európába jusson át az ország. Úgy tűnt, hogy a magyar rendszerváltás igazi nagytörténelmi kérdés: a tervezdaságon alapuló egypárti diktatúrából a szabadpiacon épülő többpárti parlamentáris demokráciába való átlépés. *Holott a valódi nagytörténelmi kérdésekhez képest mindaz, ami Magyarországon végbement, de még a szovjet birodalom önmagába bukása is csak fodor volt a szökőár peremén.*

* * *

E szökőár mibenlétének megértése azonban nem is olyan könnyű; nem egyszerű a kistörténelmi kérdések köréből kijutni. Nem, mert olyan kérdésekre kellett volna választ találni, amelyeket nem hogy rosszul válaszoltak meg, de fel sem tettek az átalakítás egész folyamatában. Mert *nem egyszerűen magyar rendszerváltás, de nem is szovjet birodalmi rendszerváltás zajlott le, hanem világrendszerváltásnak vagyunk kortársai.* Így ha az iménti, a világrendszerváltást „alulról közelítő” kérdés – nevezetesen hogy *az orosz módon való modernizáltságból a nyugati módon való modernizáltság körülményei közé ki és hogyan juthat el* – után feltettük volna azt a kérdést, hogy mihez kezdjen egy orosz módon modernizált ország a globalizációval, vagy másként: hogy *a modernizáció képes-e megőrizni történelmi pozícióit a globalizációval szemben, vagy a globalizáció legyőzi a modernizációt*, akkor még mindig csak a kistörténelem kérdéskörén belül vesztegeltünk volna. *Ez a kérdés, bár nem tette fel senki, már majdnem két évtizeddel korábban eldőlt: a globalizáció legyőzte a modernizációt.*

De még ennek a ma sem kellőképpen feldolgozott ténynek a belátása után sem jutott volna a világrendszerváltás nagytörténelmi kérdéséig el az, aki csak azzal állt volna elő, hogy rendben van, ha a modernizáció nyugati változatával szemben is a globalizáció szerezte meg a döntő hatalmi pozíciókat az ember létének alakítására, akkor még mindig marad egy eldöntetlen kérdés. Ez az eldöntetlen kérdés pedig így szól: *az immár világhatalmat szerzett globális világtársadalmi valóságon belül melyik szereplő lesz a főhatalom,*

a modernizáció két nagy szakaszát uraló Pax Britannica és Pax Americana után ki kényszeríti rá a „békefeltételeit” a legyőzöttekre? Mert ma sem egyszerűen az a kérdés, hogy vajon a győztes társadalmi valóságot, a győztes létmódot kiépítő szereplők közül kié lesz a főhatalom ezen a valóságon belül. Meg kell adni persze: annak ellenére, hogy ehhez hasonló kérdést még „alulról közelítve” sem fogalmaztak meg az átalakítás ideológusai és tematizációs hatalmai, ez a kistörténelmi kérdés azért meglehetősen embert próbáló probléma. Ezért aztán elegendő fejtörést okozott volna azoknak az elavult modern fogalmak szerint gondolkodó cselekedni vágyóknak, akik mindenképpen úgy akarták István király művét – ezt a megtévesztés professzionalistái által elferdített hivatást – megvalósítani, hogy az aktuális győztes mellé akartak végre elszereződni. Komoly fejtörésre készítettő volta ellenére azonban a globális valóságon belüli főhatalom megszerzésére fogadó kérdés és az is, aki csak erre a kérdésre keresi a választ, lemarad a nagytörténelmi kérdések megválaszolásának lehetőségéről. *Korunk nagytörténelmi kérdése ugyanis egészen másként hangzik.*

* * *

Hogy a világrendszerváltás nagytörténelmi kérdését világosan fogalmazhassuk meg, látnunk kell, hogy már legalább fél évszázaddal ezelőtt elértünk a Földet átfogó szerveződések korába. S itt most már nemcsak arról van szó, mint az ó- és középkori, valamint a modern birodalmak esetében; már nemcsak az ismert világ, hanem az egész planéta e szerveződések hatáskörébe került. Ennek következtében *a világrendszerváltás – s vele a mi országunk – nagytörténelmi kérdése az, hogy e planetáris szerveződés milyen legyen?*

* * *

A világrendszerváltás a Föld egészére kiterjed, s a nagytörténelmi kérdés is a Föld egészének létével kapcsolatos kérdés. És ez nemcsak metaforikusan, hanem szó szerint is értenődő. Mert nemcsak arról van szó, hogy a globalizációval területi tekintetben lépett előre az emberiség, hanem arról is, hogy a globalizációval az emberiség átlépett egy újabb „léthatárt” is. A globalizációs világrendszerváltásban így három fejlemény csúszott egybe: a világrendszerek változása, a Föld egészére történő kiterjeszkedés és a létmódváltás. Ennek következtében *korunk nagytörténelmi kérdését így fogalmazhatjuk meg: a planétánk egészére kiterjedő világrendszerváltás eredményeként a modernizáció után milyen új létmód alakul ki Földünkön?*

* * *

A lét egy újabb szintjére való elérkezésünk az a szökőár, amely magával ragadhatja a megvalósíthatóság csalóka sikereibe révült, a létkérdések megválaszolására felkészületleneket, ez az a mérhetetlen erő, amely magával sodorhatja az ember minden intézményét, szervezetét, s amely mindezek felett a földi életet a végpusztulás szélére hajszolhatja. Ennek következtében a globalizációval nem is az a probléma, hogy az egész planétánkat behálózó szervezetet épített fel, s hogy hatásait az egész földgolyón érzékeltetni képes. A globalizáció mai állapotában inkább abban a hibában leledzik, hogy enged az új létszinten megvalósítható dolgok csábításának. Mert e csábítás következtében téved el a létlehetőségek útvesztőjében a globalizáció, s ennek következtében lesz – mint azt e kérdés szakértője, David C. Korten állítja – *a globalizáció az emberiség fejlődésének történetében „evolúciós zsákutca”⁶, amely nemcsak az emberi, hanem mindenféle földi élet elpusztításához vezethet.*

* * *

A globalizáció azonban csak az egyik lehetséges válasz a Föld egyetlen egységgé szervezésével összefüggő és az ezzel időben egybeeső létmódváltás kérdésére. Bár kétségtelen tény, hogy a modernizáció minden változata felett diadalmaskodni tudott a globalizáció, az azonban még nem dőlt el, hogy azon a létszinten, ahová az emberiség eljutott, milyen társadalomszervezet épül majd fel. *Lehetséges ugyanis, hogy az új létszinten a globalizációs világtársadalomnál alkalmasabb társadalomszervezeti válasz születik meg, s ahhoz, hogy a Korten által előre jelzett evolúciós zsákutcából kikerülhessünk, erre az alkalmasabb társadalomszervezetre szükség is van.*

* * *

A létmódváltás mindenkor választási lehetőséget foglal magában. A lét egy új szintjére való átlépés küszöbére érve mindig felvetődik ugyanis a kérdés: engedjünk-e az új lehetőségek hamari megvalósításából következő kísértésnek, vagy türelemmel kísérletezzünk ki e létmódban is folytatható-fenntartható eljárásokat. A globalizációval mint létmódváltással kapcsolatban is ez a kérdés vetődik fel, e két lehetőség között kell választanunk. *Korunk nagytörténelmi kérdése pedig éppen e két út közötti választás kérdése: Az, hogy amíg lehet, maradjunk az evolúciós zsákutcán belül, s ott halmozzunk keveseknek előnyöket, sokaknak pedig sokszoros hátrányokat, vagy tegyünk kísérletet a globalizáció által elkövetett hibák és tévedések kijavítására, s az új létszinten is építsük ki az emberhez méltó élet társadalmát.*

* * *

6 David C. Korten id. művéből

E kötetben ezzel a kérdéssel kapcsolatban keresem a válaszokat. Először is azt vizsgálom meg, hogy a modernizáció uralomra jutásával hogyan kerülhettünk a földi életet egészében veszélyeztető helyzetbe,⁷ majd a globalizációs uralkodó világtársadalom társadalomszerkezetéről és működésmódjáról mondok el néhány általam fontosnak tartott összefüggést.

E kérdés tárgyalásakor sokkal inkább az intézmények, szerkezetek és valóságok természetéről beszélek majd, mint a globalizáció egyedi eseményeiről. Nem azért, mintha lebecsülném az egyedi események jelentőségét. Ellenkezőleg, azokat mindig tiszteletben tartom. Azonban a lényegi összefüggések és folyamatok vázolására lehetőséget ad, hogy a tényekről ma már magyar nyelven is több jó kézikönyv olvasható,⁸ ezért ezek ismertetésétől már el is lehet tekinteni; ugyanakkor kényszerítve is érzem magam e választásra, mert e kis kötet terjedelme még a létkérdések közül is csak néhánynak a felvetését teszi lehetővé. Végül az a meggyőződésem is e választást indokolja, hogy a nagytörténelmi kérdések mindig a léttörténet, és nem a pusztá eseménytörténet körébe tartoznak. Ezért az itt következők egy majdani léttörténeti fejtegetéshez szolgálhatnak bevezetőül.⁹ Másként megfogalmazva: *a globalizációval kapcsolatos nagytörténelmi, azaz léttörténeti kérdés néhány vonásának feltérképezésére teszek kísérletet.*

* * *

Tízegynéhány évvel ezelőtt bátorság híján a globalizációról szólni szinte lehetetlen volt. Később, mikor a magyarországi rendszerváltás értelmezése kapcsán „külső hatások” is

7 Vannak, akik úgy vélik, hogy a 16. és a 19. század között végbement egy nagy átalakulás az európai társadalomszerkezetben, s ennek a következménye e végső pusztulás fenyegetése – a magyar Polányi Károlynak ez az álláspontja. Mások, mint például Alan Macfarlane, azt állítják, hogy nem volt semmiféle nagy átalakulás, az angol társadalom mindig is olyan volt alapvonásait tekintve, mint most, s megszerzett világhatalmuknak éppen ez a magyarázata. Jelen kötet szerzője úgy gondolja, hogy mindkét véleménynek van igaza is, ugyanakkor mindkét álláspont csak a történetek egyik oldalát ragadja meg. Mint a későbbiekben igazolni is megkísérli, e két erő mindig is jelen volt az emberiség történetében, így nem egyszerűen átalakulásról van szó. Ugyanakkor az átalakulás abban a tekintetben mégis végbement, hogy a két erő dominanciája megváltozott a jelzett időszakban: míg korábban a folytatható fejlődés volt domináns, azóta a megvalósíthatóság került uralkodó helyzetbe.

8 Pl. Almási Miklós: *Napóra a Times Squaren*, T-TWINS, 1995; Almási Miklós: *Üveggyölkök*, Helikon Kiadó, 1998; David Kortzen már idézett könyve; a Martin-Schumann szerzőpáros kötete: *A globalizáció csapdája*, Perfekt Kiadó, 1998; *Globalizáció és nemzeti érdek*, MTA, 1997.

9 E léttörténeti vázlat sajtó alá rendezés alatt áll, s remélhetőleg a közeljövőben meg is jelenik.

szóba kerültek, azok olyan lejáratos összefüggésben vetődtek fel, hogy azután a megbélyegzés veszélye miatt már a bátorság sem volt elegendő az ilyen természetű írások közléséhez.¹⁰ Mára azonban már valamirevaló folyóirat nem engedi meg magának, hogy legalább négyszer-öttször ne szője bele cikkeibe ezt a fogalmat. Ahogyan másfél évtizeddel ezelőtt a „reform” kifejezés, most a globalizáció válik egy háborúban viselt terepszínű egyenruhává: apologetikus védelmezői és bírálói is csak erről az új fejleményről beszélnek.

Anélkül folyik azonban ez a vita a két fél között, hogy a globalizáció valamennyi összetevőjéről említés történne. *A globalizáció nagytörténelmi kérdéseinek felvázolásához azonban mindhárom összetevőt tematizálni kell.* Egyrészt a favorizált *terjedelmi oldalt*, amely a planetáris kiterjedésről szól. Erről a kérdésről ugyan már túl sokat is beszéltek a különböző szerzők, maradt mégis olyan vonatkozása, amelyet célszerű külön is kiemelni: a létmódváltással való összefüggését. Csupán erről a kérdésről beszélni azonban, túlbeszéltége miatt, talán már nem is lenne érdemes. Amiért a globalizációval kapcsolatban ma is érdemesnek látszik tollat ragadni, az az, hogy a másik két összefüggéséről szóljunk: *a világrendszerváltásról*, amelyről csak elvétve esik szó, s végül *a létmódváltásról*, amelyről még elvétve sem.

* * *

E három összetevő együttes kezelése lehetővé teszi azt, hogy *a globalizációt egyfelől mint új létmódot, másfelől pedig mint ezt az új létmódot intézményesítő új társadalomszervezetet értelmezzük.* Ebből a szempontból nézve az általam ismert globalizációs irodalomnak az említettek felül is van egy nagy gyengesége. Nevezetesen az, hogy még a kritikai írások is a modernizáció nyelvén kísérlik meg elbeszélni ezt az új jelenséget, s ennek következtében többek között annak *társadalomszervezete marad rejtve.*

* * *

A modernizációnak a felvilágosodás korában kidolgozott és azóta csak javított nyelvén ugyanis a globalizáció új jelenségei és az azokat együtt kezelő társadalomszervezete meg sem nevezhető. Mi több, már nem csak arra van szükség, mint a modernizáción belüli alakulásoknál ez elegendő volt, hogy a felvilágosodás nyelvét kiegészítsük a modernizáció

¹⁰ Ez lehetett az oka annak is, hogy 1990-ben *Önkormányzó világközösséget a globalizációs uralkodó világtársadalom helyett* című írástomat az egyébként bátorságáról híres Juss sem közölte.

változásait megnevező főnevekkel, vagy az új cselekvéseket leíró igékkel. *A globalizáció társadalomszervezetének elbeszéléséhez új nyelvre is szükség van.*

* * *

Egy új nyelv kidolgozása – s ezzel jelen kötet szerzője teljes mértékben tisztában van – természetesen nem lehet egyetlen embernek, de talán még egyetlen nemzedéknek sem a feladata: csak több nemzedék áldozatos munkájának eredményeként csiszolódhat ki az új világot elbeszélő új nyelv. Amíg ez az új nyelv nem áll rendelkezésre, addig kénytelenek vagyunk a régi nyelven közelíteni az új fejleményekhez. Ennek a „nyelvhiánynak” is lehet a következménye például, hogy ma már kanonizált hitvallássá vált a globalizációról mint gazdasági jelenségről beszélni. Holott *a globalizáció már kívül van azon, amit „gazdaságkornak” szoktak emlegetni; a „globalizáció” tulajdonnév már egy más korszaknak az azonosítására szolgál, amely kort azonban a felvilágosodás nyelvén már nem lehet megnevezni.*

* * *

E ponton szeretném jelezni, hogy világosan látom azt a nehézséget, amely elé a tisztelt Olvasót állítom azzal, hogy erről az új jelenségről, a globalizációról egy szokatlan nyelven kezdek el beszélni. A globalizáció természetének a modern nyelven történő leírásait is elegendő feladat feldolgozni, hiszen a hétköznapiakban megszokott *állítás* nyelve helyett a felvilágosodást követve csak a *tagadás* nyelvén lehet róla beszélni. Ezen a nyelven csak azt tudjuk elmondani, hogy *a globalizációban nem érvényesek a modern gazdaságot irányító törvények. Hogy a nemzet és a szuverenitás, az önvédelem és az állam már olyan intézményekké lettek, amelyek képtelenek felvenni a versenyt a globalizáció új hatalmaival szemben, hogy a kulturális és művészeti teljesítmények a globalizáció jelen szakaszában értelmezhetetlenek, hogy az ember a globalizáció birodalmában még annyit sem számít, mint a modern „homo oeconomicus” számított a maga korában.*

* * *

Még nehezebb feladatot jelent azonban a tagadás nyelvét követve akár csak egyetlen új leíró fogalom bevezetése és annak feldolgozása is. E nehézségeket tetézi az, hogy a globalizáció a moderntől különböző létmód. *Az új létmód ugyanis azzal a következménnyel jár, hogy a globalizáció jelenségkörének akár csak vázlatos felrajzolása is ezen új nyelv új leíró fogalmaiból nem egyetlennek, hanem több tucatnak a bevezetését igényli.*

* * *

A globalizáció, éppen mert új létviszonyok kialakulásával jár, érvényteleníti a modern társadalomtudományok egész körét. A felsorolt példák azt mutatják, hogy sem a modern gazdaságtan, sem a modern politikatudomány, sem a modern szociológia, sem a modern kultúratudomány, sem a modern lélektan nem alkalmas arra, hogy a globalizációról érvényes leíró kijelentéseket tegyen. Ennek következtében mi, akiket nemzedékek óta úgy neveltek, hogy e tudományok örök és változhatatlan igazságokat beszélnek el az emberről és társadalmi világáról, abba a helyzetbe kerülünk, hogy a globalizáció megértésekor csak módjával használhatjuk ezen „örök igazságokat”.

* * *

A globalizáció leírásakor és megértésekor korlátozottan használható társadalomtudományok s az általuk kifejlesztett nyelvek alkalmatlansága, valamint egy adekvát nyelv több tucat új leíró fogalmának feldolgozása háromszoros nehézséget jelent egy erről szóló írás olvasásakor. Úgy gondolom azonban, hogy abban az esetben, ha nemcsak a globalizáció során előforduló egyedi események leírására vállalkozunk, hanem a globalizációt mint egy új társadalom-szerveződést akarjuk megérteni, azaz annak természetére vagyunk kíváncsiak, akkor elkerülhetetlen az új leíró fogalmak felvétele az elbeszélésbe. Minthogy ezeknek az új fogalmaknak a természetével – azzal, hogy még nem épült fel körük egy új asszociációs mező, amely megtartaná őket – tisztában vagyok, azzal próbálom az olvasást megkönnyíteni, hogy ahol lehet, a szövegen belül e fogalmak meghatározását is megadom, illetve utalok a köztük lévő összefüggésekre. Aminek persze megvan az a hátránya, hogy sokan, akik számára egy-egy ilyen leíró fogalom tartalma ismerős, terjengősnek tartják a leírást. E nyelvi gyermekbetegségek tudatában bocsátom közre munkámat, s kérem az Olvasót, fogadja türelemmel ezek következményeit.

I. KÖNYV

A MEGVALÓSULT METAFIZIKA BIRODALMA

*Sok van, mi hátborzongató
De az embernél nincs semmi hátborzongatóbban otthontalan...
Mindenhová kimenvén úton van, tapasztalat híján kiúttalanul
a semmihez jut...
hazátlan,
Akinek az létező, ami nem létezik*

(Szophoklész)¹¹

¹¹ Az idézet Heidegger fordításán alapul, aki a *Bevezetés a metafizikába* című könyvében közölte ezt a változatot, Ikon Kiadó, Matura Bölcelet sorozat, 1995. 75. oldal

I. rész

AZ ÖNPUSZTÍTÓ JÓL-ÉT A MODERNIZÁCIÓ ALAPPARADOXONA

*Két út van előttem,
melyiken induljak*
(magyar népdal)

A globalizáció a modernizáció hálátlan és rettenetes gyermeke. Alighogy felcseperedett, rögtön szülője ellen fordult, s leverte. Igaz, hogy ebben csak jó tanítványnak bizonyult: amilyen kegyetlenséggel pusztította a modern a hagyományost, éppoly kíméletlenül, sőt rajta is túltéve rombolja a gyermek-globalizáció az elaggott-elavult modernizációt. Ahhoz, hogy megérthessük, hogy a globalizáció miben tesz túl szülőjén, s hogy miért rettenetesebb gyermek, mint amilyen szülője volt, mindenekelőtt a modernizációt kell megértenünk. E megértéshez azonban nem elegendő – amint azt készséges, de ostoba propagandistaként a modernizáció önmagával kapcsolatban tette – teljesítményének csak a kényelmes, a régi kínaiak által a kicsinyke *jól-ét* birodalmának nevezett rontásban elért sikereit szemügyre venni. De ugyanígy elégtelen létteljesítményeinek megértéséhez az is, ha a modernizációnak csak az árnyoldalait orozozzuk, bárha erre jócskán rászolgált. Egyszerre, egyetlen pillantásba összefogva tanácsos előnyeit és rontásait meglátnunk: alapparadoxonát kell megértenünk.

Ennek az alapparadoxonnak a megvilágítására egy ökológiai példát veszek alapul. Egyrészt mert kiválóan alkalmas annak megvilágítására, hogy ez a paradoxon miért és hogyan is állhatott elő egyáltalán. Másrészt pedig azért, mert e választással is tisztelegni kívánok az Ökotáj Könyvek sorozat előtt, és e kötetben erősen támaszkodom az Ökotáj folyóiratban megjelent tanulmányaimra.

Mielőtt rátérnék a modernitás alapparadoxonának jelzésére, még egyszer felhívom a figyelmet arra, hogy a felvilágosodástól örökölt és modernné csiszolt nyelvünk alkalmatlan e teljesítmények elbeszélésére. Olyan rég elfeledett, pontosabban tanulni vágyásunk elől elfedett nyelvhez kell visszanyúlnunk, amelynek elfeledettsége ellenére is alapvető szerepe van abban, hogy a dicső Európává tudtunk emelkedni. Az ógörögök nyelvéhez fordulok Martin Heidegger segítségével, bár a keleti és a pusztai népek nyelvében még az ógö-

rögnél is felismerhetőbbek ugyanezek a vélekedések, e nyelvekben azonban – iskoláink mulasztása következtében – még kevésbé vagyunk jártasak, mint a szintén kevésbé ismert ógörögben. Minthogy azonban ez utóbbi nyelvről az elmúlt tíz évben elérhető kézikönyvek, jól hasznosítható tanulmányok jelentek meg, ezt a nyelvet választottam mondandóm elbeszéléséhez.

I. A KORAEMBER KÉT PROGRAMJA

1. Az ember nagytörténelmi vagy létteljesítményei

Az emberiség története sok ezer évet ölel át. E sok ezer év alatt számtalan elkápráztató tettet hajtott végre, amelyek eredményeként azután könyvtáryi feljegyzés készülhetett e dicső cselekedetekről. Nincs is mit szégyellni e cselekedetek jó részét illetően; ha lenne órákulum, amely a valóban pozitív tettek jegyzékének összeállítására vállalkozna, ezek mind bekerülhetnének e jegyzékbe is. Az emberiség sorsát meghatározó nagytörténelmi teljesítmények azonban, a számtalan kistörténelmileg feljegyezni érdemes eseménnyel szemben, meglehetősen kevesen vannak. Nem is egyetlen ember nevéhez fűződnek, legyen az bármilyen zseniális is. A nagytörténelmi teljesítmények – látjuk majd, hogy ez nem is lehet másként – mindig közösségi teljesítmények. Ami nem azt jelenti, hogy a személyiségnek nincsen szerepe a nagytörténelemben, hanem hogy e személyiségek teljesítményei is csak a közösségek révén válhatnak valóban történelmi jelentőségűvé.

Ha egy szorgalmas könyvelőre bízánk, tegyen jelentést e nagytörténelmi közösségi teljesítményekről, könnyű helyzetben lenne. Mostanáig ugyanis három ilyen nagy teljesítményt vehetne számba. A számtalan kistörténelmi tett és folyamat csak ezeknek a nagytörténelmi teljesítményeknek a kibontását és véghezvitelét jelenti.

A nagytörténelmi tettek és a kistörténelmiek között az a különbség, hogy míg a nagytörténelmiek a lét újabb szintjeire való átlépést eredményezik, addig a kistörténelmi tettek az ezen a kiküzdött létszinten lehetséges cselekvések eredményei. E cselekedetek közelíthetnek a már megalkotott létszint felső, rossz esetben alsó határához, vagy toporoghatnak akár évezredekig egy helyben is. Amikor a felső határhoz közelítenek, lehetőséget adnak arra, hogy egy újabb létszintbe mélyüljön el az emberiség, s ott alkossa meg életének intézményes kereteit.

Amint jeleztük, könyvelőnk három esetben jegyezhetne fel a már belakott létszint felső határán történő túllépést. A most következőkben röviden felvázoljuk az említett három létszinthez tartozó nagytörténelmi teljesítményeket.

1.1. A bennerejlőt gondozó és ápoló természetadtság

Az emberi-társadalmi valóság egyszerre objektív és szubjektív. Benne az emberi és az embertől független csak az okoskodás révén különböztethető meg, létszerűen nem. Ez azt jelenti, hogy a különböző társadalmi valóságok középpontjában különböző valóságszervező alapfogalmak állnak. Amilyen alapfogalom mellett kötelezi el magát egy emberi közösség, vagy amilyen birodalomszervező fogalmakat kényszerítenek rá, olyanok lesznek létszerűen is intézményei, cselekvései, kapcsolatai és értékei.¹² A nagy- és kistörténelem változásai ebből a szempontból a nagy- és kisvalóság-szervező szavak történetei. Ahogyan azt Martin Heidegger mondja: „Az alapszavak történetiek. Ez nemcsak azt jelenti: a számunkra történetileg, múltjukat illetően áttekinthető korszakokban mindig más és más jelentésük volt, hanem azt is: most és a jövőben is történelmet alapoznak meg, aszerint, hogy milyen értelmezésük válik meghatározóvá.”¹³

A *fűzisz* alapszó. A lét görög neve: fűzisz. A fűzisz az az elsődleges valóság, amelyet megelőzően sem időben, sem logikailag nincsen más. A fűziszben belül nincs értelme objektum és szubjektum, ember és embertől független létező, anyag és szellem, test és lélek szétválasztásának. Ezért az ember a görögök szerint a létnek része, mégpedig olyan része, amely belőle kiszakíthatatlan, tőle elválaszthatatlan. Aki ezt a kiszakítást mégis elvégzené, nemcsak a lét, de az ember mibenlétét is eltévesztené.

A lét ugyanakkor az ógörögök számára az, ami a létezőben elrejtve van jelen, a létezőben benne rejlő. Ami azt jelenti, hogy amit közvetlenül, kéznéllevőként tapasztalunk, még elrejteti a létet; hogy ha a léthez el akarunk jutni, a létező mélyére kell tudnunk lépni, s onnan kell felszínre segíteni a rejtett, de megnyilvánulásra kész létet. És éppen mert a létező mélyén rejtekező lét kész a megnyilvánulásra, ezért a lét – a fűzisz – a keletkezés is, a rejtőzködőből való előállítás.

A lét e természete döntően meghatározza azt is, hogy hogyan gondolhatunk az igazságra. Mert abban az esetben, ha a megismerő ember kiszakíthatatlan része a létnek, akkor az igazság sem lehet egyszerűen egy, a léttel szembeállított észnek vagy értelemnek a teljesítménye. A léttel dolgozó értelem, a „létmegértés”, amelyet logoszként ismerünk, a görögök számára azonos a léttel, magával. Azonosságuk azonban a különbözők azonossága. A logosz, miközben azonos a fűzisszel – a létmegértés a léttel –, segítség is a lét szá-

12 A társadalomszerveződés e sajátosságát *A társadalmi tér, a társadalmi idő és a társadalmi cselekvés ontoszociális elméletéhez*, illetve *A középkori egyházi világtársadalom és a kereskedelmi világbirodalom harca* című, megjelenés előtt álló kötetekben fejtettem ki részletesebben.

13 Martin Heidegger: *Nietzsche*, I. 169. old. Neske, 1961. (Idézi Vajda Mihály: *A posztmodern Heidegger*, T-Twins, 1993.)

mára. Segítség ahhoz, hogy rejtőzködéséből, a létezőben való elrejtettségéből előálljon. Amikor a lét a létezőben előáll, amikor ennek következtében az új keletkezik, az az igazság története. A létmegértés az igazságtörténet segítője. A tevékenység pedig, amelyen keresztül a logosz az új létet elő-állítja az elrejtettségéből: az alkotás. A logosz révén történő alkotás ennek következtében nem szembeszegülést, nem erőszakot jelent a léttel szemben, hanem a megnyilvánulni akaró, keletkezésre kész lét megnyilvánulni, keletkezni engedését.

A lét keletkezni engedése, azaz a létigazság megtörténni engedése egy olyan további sajátossággal is bír, amit a felvilágosodáson tompult modern ésszel legalább olyan nehéz követni, mint a léttel, értelemmel és igazsággal kapcsolatos ógörög felfogást. Ez a sajátosság pedig az, hogy az ógörögöknél a lét keletkezni engedését, az igazságtörténetet nevezték szabadságnak.

A logosz – azaz az igazságtörténet, a lét mélyebb és mélyebb rétegeinek a rejtettségéből a felszínre való emelése, azaz a szabadság – azonban nem azt jelenti, hogy a logosz kilép a fűziszből,¹⁴ hogy a létet megértő értelem elhagyja a létet. Ellenkezőleg, az alkotás, az igazság felszínre emelése nem egy a léttől önmagát függetlenített zseniális megismerő ész magányos teljesítménye, hanem a magát a keletkezésre és az elrejtettségéből elő-állításra összeszedett lét alkotása.

A nemcsak az ógörögök, hanem minden keleti és pusztai nép számára – akik a fűziszt kozmoszként, csillagmitoszi hagyományként örökítették meg – a magától értetődőség erejével bíró lét-felfogás meghatározza, hogy mik is lehetnek *az emberiség nagytörténelmi tettei, szabadságának elmélyülő teljesítményei: a létezőben bennerejlő létnek az egyre mélyebb rétegeiből való felszínre segítése, a létmély megnyilvánulásának, s az ennek nyomán lehetőségessé vált új létharmónia keletkezésének alkotó segítése, a létszabadság elmélyítése.*

A létezőben elrejtett léthez való szabad, alkotó viszonyulásnak az első teljesítményét „természetadtaságként” szokás megnevezni. Ez a természetadtaság azt jelenti, hogy az ember arra még nem képes, hogy valami újnak a keletkezését, az elrejtettségéből való elő-állítását tudja segíteni. Szabadsága még csak arra terjed ki, hogy a létezőben bennerejlőt ápolni és gondozni tudja. (Az *ápolni* és *gondozni* megnevezése eredetileg *colere* és *cultura* volt.)

14 Ebben az ismertetésben Vajda Mihály már idézett könyvének 78-79. oldalain található fejtegetéseire támaszkodtam.

Közbevetés a kultúráról

A kultúrát a modern német felfogásban a magas művészettel és a vallással, az angolszász felfogásban a mindennapokban is fellelhető értékekkel és normákkal, intézményesült szellemi teljesítményekkel szokás azonosítani. Az ógörögök kultúrafelfogása ettől azonban lényegét tekintve tér el. Lényegét tekintve, mert sem a magas művészeteknek, sem a mindennapokat átható értékeknek nem tulajdonsága sem az, hogy a léttel állnának összefüggésben, sem pedig az, hogy a szabadság lenne feltételük. *Az ógörögök számára, azaz a szó eredeti értelmében, viszont a kultúra, annak elemi formájában is, a léthez való viszonyulás módját jelenti: a szabad viszonyulást a léthez.* Amikor szigorúan meghatározott fogalmakat akarunk alkalmazni egy-egy folyamat elbeszélésére, akkor voltaképpen a modern kultúrafogalmat sem használhatjuk, az ógörög kultúrafogalomhoz kell fordulnunk.

Visszatérve a természetadtság létteljesítményének felvázolásához, az általános megfogalmazásban adott meghatározásra nézzünk egy nagyon egyszerű példát: a földben rejlő növénymagok – hiszen az élet élni akar – anélkül is kikelnek, hogy bárki akár egy ujjal is hozzájuk nyúlna. Még az is lehetséges, hogy e növények olyan bőséggel teremnek emberi beavatkozás nélkül is, hogy tenyészetükből bőséges táplálék jut a környezetükben élő embereknek. E bőség azonban a véletlen, az időjárás és a csapadék szeszélyes váltakozásán múlik. Az első nagy lépés a biztonságos élethez, s az első nagytörténelmi tettek közé tartozik az, amikor a földben rejtekezőt és amúgy is felnövekvőt gondozni és ápolni kezdi az ember. E gondozás és ápolás eredménye, hogy a földben bennerejlő és amúgy is felnövekvő többé már nem a véletlennek van kitéve, hanem biztonsággal teszi lehetővé az életet. Ettől kezdve az ételkészítés ugyanis megfelelő minőségben és megfelelő mennyiségben áll a gondoskodó és ápolni kész közösség rendelkezésére.

Az ápolással és a gondoskodással az ember már túllép a tenyészetben élősködő rablógazdálkodáson, s engedi megtörténni a létigazságot a földben rejtekezőn. Az ápolás és a gondoskodás nem csak azt jelenti ekkor, hogy a növényeknek megadják, amire szükségük van. Ezt természetesen megteszik. Azonban úgy teszik meg, hogy tudják: mikor a gondoskodás és ápolás révén engedik megtörténni a növény felnövekvését, akkor az egész kozmoszt alakítják. Az egész kozmosz alakítása pedig éppen a gondoskodás és az ápolás következtében harmóniájának új módon való megtörténtét jelenti. *Így az amúgy is felnövekedőről való gondoskodás a léthe való beilleszkedést és ezen keresztül a szabadság megtörténését jelenti. S mert a lét Isten műve, s a „termés” a teremtés isteni művének a legelső foka, e program embere úgy érezheti, hogy amikor gondozza és ápolja az amúgy is felnövekvőt, Isten közelébe kerülhet, az ő művének beteljesedését, a „teremtés legelső fokát” segítheti. S mert a teremtés művének segítségével vehet részt, ezért Isten által érintetten létezhet.* A cselekvést szabályozó legfőbb szabállyá ezért a gondoskodás és ápolás, másként a

létszabadság, a létharmónia megtörténéseinek segítése válik: Istennek tetszően cselekedj! *Amín* természetesen nem egy zsarnoknak való feltétlen engedelmességet, hanem a *tenyészet kifosztásán alapuló létrontástól való szabadságot értették e program közösségei.*

1.2. A bennerejlőt felszínre emelő társadalmi természetadottság

A második nagytörténelmi tett, a létmélység újabb szintjére történő átlépés akkor következik be, amikor az ember már nagyrészt kimerítette az amúgy is felnövekvő gondozásával és ápolásával elérhető lehetőségeket, s az ezzel párhuzamosan végzett kísérletezése során eljut oda, hogy a létezőben bennerejlőt felszínre tudja emelni.

Az új létszintre való lépéshez szükség van mindkét említett összetevőre. Arra, hogy kimerüljön az előző létszinten elérhető lehetőségek tára, azért van szükség, mert az ember nemcsak a jóllakottságot, hanem a biztonságot is kedveli. Ezért a bizonytalan jövőért a biztos kényelmet még akkor sem szívesen adja fel, ha az a jövő még nagyobb kényelemmel kecsegtet. Mivel azonban a gazdagság és a hatalom olyan fura jószágok, amelyekkel nemhogy eltelni lehetne, hanem a rabságukba esett embereknek egy bizonyos szinten túl már semmi sem elég belőlük, a kimerített lehetőségeken túl hajszolja őket ez a két feneketlen bendő. És e ponton válik fontossá a másik feltétel is, hogy a kimerülő teljesítményű gondozással és ápolással szemben, azok kimerülésével párhuzamosan új lehetőségek is kísérletezzenek. Ezek a kísérletek teszik ugyanis lehetővé, hogy a kimerített lehetőségek helyén új lehetőségek megvalósításához lásson hozzá az ilyen vágyakkal bíró ember.

E kísérletek kudarcai után és felhalmozódó eredményeként jutott el az emberiség oda, hogy a létezőben bennerejlőket fel tudja fedni, és felszínre tudja segíteni. *A bennerejlő felszínre emelése a lét egy mélyebben fekvő rétegével való kapcsolatba kerülését jelenti az embernek. Itt már nem elegendő az, hogy az amúgy is felnövekvőhöz hozzá sem nyúlva, annak körülményeit és környezetét alakítsa gondosan, hanem a létezőben, magában rejlő tulajdonságokat engedje mozgásba lendülni.*

Ennek a második létszintnek a működni engedése már nagyon korán megkezdődött. Andrásfalvy Bertalan a Duna menti ártéri gazdálkodásról írott könyvében¹⁵ elemzi a „fok” jelenségét. A „fok” a paraszthalásznak a „szerszáma”, amellyel az áradó, azaz pusztító vízben rejtekező életet, a víz nevű létezőben rejtett létet segíti működésbe lépni. Az a szerzőszám, amely nevében is viseli a lét megnyitását: a foknyitás a víz nevű létező olyan megnyitása, amely a kozmikus élet megnyilvánulását és keletkezését teszi lehetővé. Oktatásunk gyengéje, hogy a „fokgazdálkodás” és annak ökológiai jelentősége az áradó vízzel

¹⁵ Andrásfalvy Bertalan: *A Duna menti ártéri gazdálkodás*, 1975. Tolna Megyei Múzeumok

erőszakoskodó mechanisták „gát” rendszerével szemben – amely mint ismeretes, környezetrontó hatású – nagy többségünk számára mindmáig ismeretlen maradt. Sokkal ismerősebb lehet viszont az a szintén a természettel erőszakoskodó eset, amikor a firenzei képfestők a maguk festékeit készítették, s ezzel a különleges színezékekkel hozzájárultak kelméik világpiaci terítéséhez. Ebben a képfestői mechanizmusban is működött a bennerejlő felszínre emelése. Rendszerbe állításához azonban még évszázadokat kellett várni – elsősorban azért, mert a mechanikai, technikai újítások, amiként a bennerejlő felszínre emelését nevezték, csak akkor képesek elterjedni, ha társadalmasításuk feltételei is készen állanak. Mert Héron labdájának, az első gőzgépnek az elterjedéséhez a görög társadalom még nem volt felkészülve, s mert akkor még működtek a később felvázolandó létvédelmi hálózatai, az első gőzgép a műszaki tárgyak múzeumának lehetett csak lakója. A kapitalizmusnak kellett elérkeznie ahhoz, hogy a gőzgép úgy – olyan romboló módon – kerüljön elterjesztésre, ahogyan az történt.

A bennerejlő felszínre emelésével az ember már nemcsak az isteni képesség legalsó fokának, a termésnek a segítségével vehet részt, hanem az isteni képességnek is egy magasabb fokára hághat fel, szinte már a csodatétel közelébe juthat. A csoda ugyanis valami magától működött is magába foglal, amikor is az isteni erő úgy nyilvánul meg, hogy ahhoz az isteneknek nem kell az emberek számára egyedül lehetséges anyagi módon cselekedniük. A bennerejlő felszínre emelésében pedig az ember már nem vesz részt, hanem csak a feltételeket alakítja úgy, hogy az megtörténjen: *úgy nyitja fel a létező zárait, hogy az általa akartak történjenek meg.* S e felnyitás után már „magától megtörténik”, amit az ember akart. *A létezőben felnyitott záraikon át, a létező tulajdonságainak segítségével a kozmikus egész lendül mozgásba, és hoz létre új harmóniát. Aminek következtében az igazság mélyebb szintje történik meg, az ember szabadságának mélyebb rétegét valósítja meg, s ezért ismét csak úgy érezheti, hogy mindezeken következtében a teremtésnek is a felsőbb fokára léphetett,* a csoda egy újabb összetevőjét hozza működésbe: már nem csupán segíti a termést, hanem a rejtettnek a felszínre emelését valósítja meg.

1.3. A bennerejlőt átalakító hatalom

Az emberiség harmadik nagytörténelmi teljesítménye már a létezőben bennerejlő lét tulajdonságok felszínre emelésén is túl van. Erre a létszintre való átlépéskor már nem volt szükség arra, hogy kimerüljenek a felszínre emelésnek a lehetőségei; e lépés megtételéhez a feltételek már gyorsabban előálltak. Arra sem volt már szükség, hogy társadalmi elterjedésének együtt álljanak a feltételei, mert ekkorra készen álltak azok a hatalmak, amelyeknek elegendő hatókörük volt ahhoz, hogy ezen új teljesítmény köré intézményeket s

azokon túl társadalmat szervezzenek. *Ezt a rendkívül kényes és még annál is veszélyesebb lépést az újabb létszint felé a globalizáció tette meg napjainkban.* Veszélyes, mert ezen az újabb létszinten már nemcsak a bennerejlő felszínre emelése, hanem a bennerejlő átalakítása történik meg.

Ismét csak nagyon egyszerű példákkal szemléltetjük *a létezőben bennerejlő lét átalakításának a megtörténtét.* Az első ilyen példa a „műanyag”. A műanyag gyártása – a polimerizáció – során egy meglévő anyag belső szerkezetét alakítják át úgy, hogy abból olyan új anyag áll elő, amely egyfelől különbözik az őt hordozó anyag tulajdonságaitól, azaz új anyag keletkezik, másfelől pedig olyan felépítésű, amilyen addig sehol sem volt található „kozmosz szerte”. *A másik példa is legalább ennyire ismerős: a génsebészet példája. Ez a „tudomány” már nemcsak az élettelen, hanem az élő anyag olyan átalakítására képes, amely a műanyagéhoz hasonló: sosem volt élőlényre képes átalakítani meglévő élőket.* A „birkecs” például mind a birkától, mint a kecskétől különbözik, miközben azokkal részben azonos is, s korábban sosem volt a Földön még „birkecs” fajtájú élőlény.

A felszínre emelt bennerejlő elterjedéséhez arra is szükség volt, hogy társadalmasulásának feltételei készen álljanak. Ugyanakkor még természetadta is volt ez a felszínre emelés, mert általa az ember még nem távolodott el az „eszes állat” birodalmától. Ezzel szemben *a bennerejlő átalakítása, mint utaltunk rá, már nem igényli a társadalmisítás előzetes feltételeit: hatalmával (vissza)élve, az ember maga alakítja ki azokat a társadalmakat, amelyek éppen ezt a létképességet, a bennerejlő átalakítását működtetik.* Ugyanakkor ennek a képességnek a működtetése már bizonyos értelemben eltávolodást jelent az „eszes állattól”. Csak az ember képes ugyanis eleddig arra, hogy a létezőben bennerejlő lét átalakításával kísérletezzen. Ennek következtében *a bennerejlő átalakítása csak az embert jellemző, olyan képesség, amellyel először sikerült félreérthetetlenül kilendülnie a „természetadtságból”, egyértelműen megkülönböztetni önmagát az eszes állattól.* Ráadásul ezzel a teljesítménnyel az ember nemcsak az eszes állat voltától távolodott el egy lépéssel, de *a „teremtésnek” egy még magasabb fokát kísérti.* Igaz, még csak alulról közelíti, de már úgy érezheti, hogy csak egyetlen lépés választja el az istenek eme képességének elorzásától.¹⁶ *A bennerejlő átalakítása* ugyanis a csodának még egy elemét képes megvalósítani: *a sosem voltat képes előállítani.* Igaz, *ehhez az embernek még szüksége van valamilyen előzetes anyagra, és csak azt tudja belőle előállítani, ami abban amúgy is benne van, míg az istenek a semmiből teremtenek akármit.* Az amúgy is bennelévő állat meghatározott sosemvolt előállítása azonban, *még ha az „anyag” uralma alatt áll is,*

16 A nagytörténelmi teljesítmények, azaz az újabb és újabb létszintek elérése rövid felvázolásának végére érve jelzem, hogy az itt elmondottak csak rövid jelzései e létteljesítményeknek. Voltaképpen e kis kötet úgy is tekinthető, mint e létteljesítményeknek és visszásságaiknak a kifejtése.

a teremtésnek a bennerejlő felszínre emelésénél is magasabb foka, az isteni képességekhez még közelebbi állapot. És vele *a létigazság és a létszabadság még mélyebb szinten történő megvalósítása.*

2. A koraember két programja

Az előző fejezetben azokat a nagytörténelmi teljesítményeket vettük sorra, amelyeket az emberiség eddig már véghezvitt: a létezőben rejtekező lét egyre mélyebb rétegeit engedte működésbe jönni, s ezáltal a füziszt engedte keletkezni. E keletkezés, a lét e megnyilvánulása – s ennek a megállapításnak súlyponti jelentősége van a továbbiak szempontjából, ezért kiemelten hangsúlyozzuk – azért mehetett végbe, mert a létezőn keresztül a kozmosz egészének mozgását engedte megnyilvánulni a létmegértésre, a logoszra rátalált ember. Ennek a programnak az embere is alakít, pontosabban szólva: hagyja megnyilvánulni a létezőben rejlő lét egyre mélyebb szintjeit. Ahhoz, hogy ezt megtehesse, *fel kell nyitnia a létező „befejezettségében”, formáltságában lévő zárat, hogy a megnyilvánulni, fénybe kerülni akaró lét megnyilvánulhasson, s a rejtettségéből a fényre emelkedhessen. E záruk felnyitásához erőre van szükség.* Különösképpen akkor, ha nem akarunk az elbizakodott varázslóinas sorsára jutni, aki a létező forma zárait feltörte, de nem volt képes a kozmikus lét harmóniáját is megnyilvánuláshoz segíteni. Ennek következtében a feltört záron a rontott lét ömlött ki, számára feltartóztathatatlanul, mígnem őt is és a világot elpusztítással fenyegette. Az erő éppen ezért nem is a létező zárainak felnyitásához szükséges, hanem csak akkor válik erővé a zár felnyitása, ha az erő a kozmikus lét harmóniáját engedi megnyilvánulni. *Az erő ennek következtében a záruk felnyitásának és a lét-egység megnyilvánulni engedésének a programja.* Így a koraember előtt álló egyik út – nevezzük most meg ezen a néven is a végtelenül soknevűt – *az „erő útján” való járás programja: hogy a létező befejezett formájának zárait* – amelyek a létet a rejtekezéshez segítik – *úgy nyissa fel, hogy e nyíláson keresztül a kozmosz egészének mozgását engedje megnyilvánulni, hogy a létezőn megnyitott nyílásokon kiáramló lét új, haladottabb kozmikus harmóniába rendeződhessen. Az erő a lét túlerejének a megnyilvánulni engedése, s ezért a lét ereje.*

A léthez való viszonyoknak azonban minden szintjén ott kísért a bűnbe esés veszélye: az ember, felbuzdulva elért sikerén, elbizakodottá válik, s az új lehetőségben működő lét megértése nélkül veszi használatba a felnyitott létező mélyéről kiáradó újabb-újabb lehetőségeit. Úgy véli, hogy győzelmet aratott, hogy e győzelem révén most már hatalmat szerzett, s mert tévedéséért az árat csak jóval később kell megfizetnie, bele is fekszik tévedésébe, s e tévedésben renndezi be életét. Ez a program azonban az időleges sikerek el-

lenére is csak a varázslóinas önhittsége: nem erő alkalmazása, hanem betörés a létezőbe, s az ott rejtekező tulajdonság kikényszerítése a létezőből. Nem a lét zárainak felnyitása, hanem *a létező zárainak feltörése*, nem a kozmosz egésze mozgásának megnyilvánulni engedése, hanem *a létező kizárólagos tulajdonságának kiragadása a létteljességből*, nem a létharmónia mélyebb szinten történő újrendeződésének a segítése, hanem *a kiragadott tulajdonság kihasználása: erőszak. Az erőszakban nem a lét ereje, nem az isteni teremtető erő nyilvánul meg, hanem az elbizakodott – de még csak varázslóinasságig jutott – koraember önhittségéből táplálkozó létrontás. A koraember előtt álló másik út így a bűnbeesés, az erőszak útja. Az erőszak a betörés, a kiragadás, a kihasználás alkalmazása a léttől elválasztott létezővel szemben, s ezért az erőtől semmi sem áll távolabb, mint az erőszak. A koraembernek e két, egymástól messze vezető út között kell választania. A választás elkerülhetetlen, és az ember sorsa függ tőle: életben marad vagy elpusztítja magát, s önmagával az élet lehetőségét is Földünkön.*

2.1. A természet feletti hatalmaskodás programja

A minden létszinten kísértő bűnbeesés mögött mindig a létmegértés hiányát találjuk. E létmegértés hiánya rombol a „füzisszel” kapcsolatban is. A füziszt nem a görög „lét” fogalmával adják vissza mifelénk, modernióban, hanem a „természet” szavával szokták lefordítani – tévesen. A lét meg nem értésének tévedését persze nem a mi modern korunk követte el először; már az antik Rómában is natúra volt a neve a görög füzisznak. S bár ez a római – s tegyük hozzá: egyfajta keresztény – ferdítés is történelemformáló alapfogalom-má vált Európa számára, csak éppen egy másféle történelemé, azt kell mondanunk: távolabbra nem is kerülhetett volna a pusztai népek áltéri gazdálkodást alkotó, csillagmítoszi bölcsességétől és a görög Európától. Nem, mert a római natúra több léthibát is hordoz magában.

A római natúra-fogalom egyik léthibája, amit a modern Európában már szinte felfogni sem tudunk, abban áll, hogy létet és létezőt egymástól elválasztotta. Nehezen tudjuk felfogni, mert egész „kultúránk” ennek a léthibának a kibontása csupán, a létfeladásnak a kultúrája, ezért a létezőben rejlő lét szinte felfoghatatlan számunkra, s vele együtt lét és létező elválasztásának problematikussága is. Holott ennek az elválasztásnak a következményei igen messzemenőek. Azt is mondhatjuk, hogy az ókori Róma az eredendő bűnt követte el ezzel az elválasztással, mert az elválasztás után megfélemedezett a létről. A létfeladást követően pedig az egyedi, önmagában létezőt fogadta el az egyedüli valóságnak.

Ebből az eredendő bűnből azután már szinte végzettszerűen következett a második léthiba: a létezőt is tovább bontották. Szétválasztották az embertől függetlenül létező termé-

szetre – ezt nevezték el az ókori Rómában natúrának – és a természettől és a többi embertől elkülönített individuumra. Miután a létből kitépelt individuumot és natúrát vélte létezőnek Róma, a léthiba sorsszerűen futott tovább: az individuum számára a natúra – s a natúrának tekintett többi nép – feletti uralom programjává torzult. A natúrába való betérés, az erővel szemben álló erőszak létrontó programja szerveződött birodalomná, a lét és a szubjektum feletti erőszak szervezetévé.

2.2. A létbe-illeszkedés szabadságprogramja

Individuum és natúra szembeállításából – a világalummal kergető Róma számára – az a kérdés következett, hogy melyiknek van a másik felett hatalma. Ennek a kérdésnek az eldöntéséhez egy olyan képesség kínálkozott, amelyet az ógörögöknél ugyan ismertek, de meglehetősen megvetéssel kezeltek: a létfelédtsész. E létfelédtsész, amelyet mechanikának neveztek, azért nem volt becsben Athénban, mert csupán azt a ravaszkodó agyafúrtságot jelentette, amellyel az ember erőt vehetett a léttől függetlennek vélt létezőn. A mechanika ugyanis számukra, mielőtt az agyafúrt erőszak eljárása lett volna, a tudásnak egy típusát jelentette: a rossz tudást. Éppen azért volt rossz ez a tudás, mert mit sem tudott a létről, ezért azt hihette, hogy a létezőn erőszakot tehet, hogy felette hatalmaskodhat. A rossz tudással szemben azonban nemcsak a pusztai népek, de az ógörögök is ismerték azt a tudást is, amely a létmegértésen alapult, s a létező alakítására szolgált. A létmegértő tudás, mint erre már korábban hivatkoztunk, a logosz. A logoszt azonban aszerint, hogy milyen létezőre irányult, különféle nevekkkel nevezték meg. A lét keletkezését és a tárgyakon való megnyilvánulását megengedő tudást „techné”-nek nevezték, amelyre a ma technikainak elkeresztelt tudás cseppet sem emlékeztet, mert ez a létfelédtsész mechanikai tudás egyik változata csupán. A techné a hét szabad művészet egyike volt, amely éppen azért volt szabad, mert annak volt a tudása, hogyan kell megnyilvánulni engedni a létet a tárgyakon. Amikor pedig a logosz nem tárgyakra, hanem emberekre irányult, ezt a tudást „pedagógénak” nevezték, s szintén a szabad művészetek tudásai közé tartozott. A pedagógé annak tudása volt, hogy hogyan kell engedni az embert szabaddá válni, azaz hogyan lehet az emberben megnyilvánulni hagyni a létet. Végül megemlítjük, hogy azt a képességet is a logosz részének tekintették, amely a mechanikai hatalmaskodás helyett a létmegértésre törekszik. A létmegértésre való törekvés lehetőségének és szabadságának tudását – amelyet ma a keresztény vallás az erkölcs fogalma alá sorol – nevezték „fronézisz”-nek. Így a logosz, azaz a létmegértés, miközben a lét megértése volt, a létező értése is volt: a létszabadság elérésének – a fronézisznek – és a különböző létezőkön való megnyilvánulni hagyásának – például a technének és a pedagógénak – az egysége volt.

Róma azonban jobban szerette a hatalmaskodást, ezért a technénél jobban szerette a mechanikét, azt a fajta agyafúrtságot, amellyel a létező felett hatalmat lehetett nyerni. Le is fordította a maga nyelvére a mechanikét, amelyet azóta is változatlan értelemben használunk; a fordításban a valaha megvetéssel kezelt görög mechaniké a dicsőséges rációvá, az untig sulykolt ésszé lett. Az ész révén már nem a létezőben rejtett lét felfedése, felszínre emelése valósul meg, a római igazság az észnek az az agyafúrtsága, amellyel önmagában úgy képezi le a természet egyes tárgyait, hogy azokon megvalósíthassa akaratát. Ezzel pedig el is dőlt az a kérdés, hogy natúra és individuum közül melyik az erősebb, melyik hatalmaskodhat a másikon: az ésszel bíró individuum feladatává ettől fogva a természet, a natúrán való erőszakoskodás lett. Ezzel viszont egyfelől kiteljesedtek a léthibák, másfelől beteljesedett Európa sorsa: Rómának az akkor ismert világ feletti hatalmával Európa a létrontás birodalmává vált.

Az ógörögség és a létrontó Róma közel egy időben, kistörténelmi mércével mérve egymáshoz közel létezett, habár nagytörténelmi szempontból egymással ellentétes utakon jártak. E két ellentétes út voltaképpen a koraember számára lehetséges két létprogramot jelenti. A koraember az emberi nagytörténelemnek az a létkaraktere, aki már kiemelkedett a léthez való viszonyulásra képtelenségből, de még nem döntötte el, hogy a két lehetséges út közül melyiken járjon: a létmegértés alapján a lét egyre mélyebb rétegeibe illeszkedés útját válassza, s maga mögött hagyja koraemberségét, vagy a létező feletti hatalmaskodás tévútján járjon, s mint érett emberré válásának lehetőségét eljátszott koraember eszen áldozatául a lét „túlhatalmának”.

2.3. A kozmikus létben önmagát élő ember

Korábban azt írtuk, hogy a koraemberre nagytörténelmi tetteinek mindegyikén, az egyre mélyebb létszintekre érve egyaránt leselkedik a bűnbeesésbe való kísértés. S meggyőződéssel állíthatjuk azt is, hogy a kimeríthetetlen mélységű lét minden további szintjén szembe kell néznie a létezőn való hatalmaskodás kísértésével. Ezért nem gondolhatjuk azt, hogy az ember akkor válik majd éretté, ha mentes lesz a bűnbeesésnek még a lehetőségétől is. Nem, mert a lét maga olyan, hogy erre a kísértésre mindig kapható, hogy benne a bűnbeesés, a létrontás is megtörténhet – amely bűnbeesésért azonban a lét mindig visszavág. A létnek ezzel a kísértő természetével szemben az ember, amint azt Nietzsche írta, önmagában kevés: „... az ember kevés... Embernek csak akkor van értelme, ha isteni lény, aki a nagy kozmikus lét sorsában önmagát éli.”¹⁷

17 Idézi Hamvas Béla, in: *Hexakümion*, 1993. Életünk Könyvek, 395. oldal

Ahhoz, hogy az ember önmagát a kozmikus lét sorsában élhesse, arra van szüksége – s ez alapvető emberi szükséglet –, hogy a létrontással szemben kiépítse azokat a tanuló, irányító és ellenőrző intézményeit, amelyek az „isten általi megérintettség”¹⁸ állapotában tartják, amelyek a természetben és más emberen való basáskodás csábításával, a létrontás kísértésével szemben a létszabadság útján tartják.

A koraember még nem döntötte el, hogy a két út közül melyiken járjon: az erő működni engedésének, a létbe illeszkedés szabadságának útján, vagy az erőszak, a természet feletti hatalmaskodás útján. A koraember e két programjának „létértéke” azonban nemhogy egyforma lenne, de egyenesen ellentétes egymással. S az ember sorsa a kezdektől fogva máig e két út közötti választáson múlik.

18 Hamvas Béla, ugyanott

II. Eltorzult európai alkat, zsákutcás európai fejlődés

A cím Bibó Istvánnak egy, a magyar demokrácia esélyeit taglaló tanulmánya címének parafrázisa. Azért választottuk ezt a parafrázist, mert úgy véljük, híven fejezi ki mindazt, amit Európa nagy létteljesítményeivel tett, és azt is, hogy miért tette. Minden nagytörténelmi tett a lét egyre mélyebb rétegeit emeli felszínre és engedi keletkezni. Ugyanakkor minden létszinten ott leselkedik a kísértés a létmegértés elhagyására, az agyafúrt ész csapdájába sétálásra: a természetben való hatalmaskodásra. Minden létteljesítményben ott lapul ellentétébe fordításának csábítása is.

A létteljesítmények ugyanis nem a világbajnokságokhoz hasonlatosak, mikor valamely csúcspont eléréseinek vagy túlszárnyalásának híre pillanatokon belül körbeszáguldja egész planetánkat, s mindenki számára ismeretessé válik e mutatvány, kivitelezőjének nevével együtt. Ellenkezőleg, a nagytörténelmi teljesítmények – Hajnal Istvánnal szövege¹⁹ – a történelmi „aprómunkának” a szinte észrevétlen, de létformáló erővel rendelkező teljesítményei. Észrevétlenségük annak köszönhető, hogy aprómunka eredményei, azaz alig észlelhető változást visznek véghez korábbi megszokott eljárásokon. Minthogy azonban ezek a megszokott és elfogadott eljárások is már sok nemzedék „aprómunkájának” változtató hatásaira tetéződnek rá, azt a mértéket, amelyet az előző nemzedékek még csak közelítettek, de el még nem értek, ez az apró változtatás már eléri és át is lépi. Apróságuknál és egyszerűségükénél fogva kezdetben ezek a nagytörténelmi tettek – amelyek mint felidéztek, valójában nemzedékek egész sorának aprómunkája eredményeként állnak elő, a keletkezés hosszú történelmi folyamatában – még meglehetősen esendők. Hatalmasságuk és esendőségük egyszerre van jelen a kezdeteknél: átlépi az addig elérhetetlennek vélt mértéket, és ez adja hatalmasságukat, de egyszerűek még, s ettől esendők. Hatalmasságuk abban is áll, hogy megmutatják: van a létezőn belül további elérhető létszint is; gyengeségük viszont abban, hogy még nem állnak készen azok az irányító és ellenőrző intézmények, amelyek megakadályoznák, hogy az agyafúrt ész ki ne sajátíthassa e teljesítményeket. A magát a létmegértés révén megnyilvánító mélyebb létréteg lelepleződik ezáltal, s kiteszi magát a hódító, hatalmaskodni vágyó erőszakos ész rohamainak. Az új létező, amelyben a lét mélyebb rétege nyilvánul meg, ennek következtében kitéphető a létből, a kozmikus harmóniából, s léttelenségében sorozatgyártás tárgyává tehető. Aminek követ-

19 Hajnal István, *Az újkor története*, Reprint kiadvány, Budapest, 1992.

keztében a nagytörténelmi tettet lehetővé tévő szabadság ellentétbe fordul, s létrontássá torzul.

1. Az amúgy is felnövekvő ápolását és gondozását kisajátító alkat és fejlődés

A létnek a rontásra csábító természete mutatkozik meg az első nagytörténelmi tettel, a bennerejlő és amúgy is felnövekvő gondozásával és ápolásával szemben is. Ahhoz, hogy az ápolás és gondozás igazsága megtörténhessen, sok, a lét természetét megértő lépésnek kell már végbe mennie.

Hogy a földben amúgy is felnövekvő gondozását és ápolását kifejleszthesse, az *embernek mindenekelőtt azt kellett megértenie, hogy mi is a föld*. A modern ész számára a föld egyszerűen csak talaj. Önmagában álló, más létezőktől, emberektől, állatoktól, házaktól, gépektől elválasztott anyag, amelyet ha megfelelően kezel, akkor abban a kívánt növények elegendő mennyiségben megerednek, és hasznosíthatóvá válnak. A talaj önmagában állása a ráció számára azt jelenti, hogy a talajművelés nincsen hatással, például a városok nagy értékű telkeire, legfeljebb akkor, ha művelésük és beépítésük között kell választani, ezért a talajművelésnek elegendő a talaj termőképességének megőrzése. Szó se róla, mai gyakorlatunk a földet valóban ily módon teszi pusztá talajjává, ám ezzel még a talaj természetét sem érti meg.

A *föld* ugyanis nem talaj. A föld – ezt modernia szállásának szolgálain kívül minden nép pontosan tudja –, *a kozmikus lét része*. Amit ezért a föld mibenlétével kapcsolatban elsőként kell megérteni, az az, hogy a Föld nem önmagában létezik, hogy a Föld a kozmikus egész része. *Mikor a Földet műveljük, akkor az egész kozmikus lételet engedjük mozdulni, rejtekezőből felnőni, a kozmikus egészt hozzuk mozgásba*. Ezért a földművelés csakis akkor lehet eredményes, ha a kozmikus egész rendjét a benne felnövekvő ápolásával és gondozásával visszaállítjuk.

A *második megértő lépés*, amelyre szükség van, éppen ennek a kozmikus harmóniát a változásokban is visszaállító *gondozásnak és ápolásnak a megértése*. Az ápolás és a gondozás révén történő visszaállítás *a cselekvéseknek egy sajátos típusa: a lét-esítés. A létesítés során a létező és a lét egyesítése történik meg*. A létesítő tevékenység révén lehet ugyanis a létezőben rejlő rejtekező lételet mozgásba hozni, s ezen keresztül a kozmikus lét harmóniáját a változásokban is visszaállítani. A létesítő cselekvés a szabad cselekvés. E szabadság ellentéte viszont a koraember másik létprogramja szerinti cselekvés, amely a létbe a mechanikus ész fortélyával erőszakot alkalmazva betör, s a létezőt letépi létalapzataról. Ezért ezt a cselekvéstípust – a létesítéssel szemben – létrontásnak nevezhetjük. Föld

és létesítés a létszabadságban éppúgy összetartoznak, mint ahogyan talaj és létrontás fónódnak egymásba a mechanikus ész jegyében.

Ahhoz, hogy a létesítő cselekvés ne tévessze el célját, hogy a cselekvés valóban agrikul-túra, földművelés lehessen, egy *harmadik létsajátosság* megértésére is szükség van: *a földművelő cselekvést szabályozó mérték mibenlétének megértésére*. A koraember negatív programja, a létrontás: mértéktelenség, a mérték nélküli cselekvés. Amikor a mecha-nikai ész a természet felett hatalmaskodni akar, akkor létet és létezőt, a létezőn belül pedig embert és természetet választja szét erőszakosan. Hogy ezt a létbe történő erőszakos betörést véghezvihesse, fortélyt kell alkalmaznia. A fortély: az a léten elkövetett csalárd-ság, amelynek célja a mértékvétel, a mérték alkalmazásának elkerülése, létrontó akara-tunk véghezvitele a létezőn, annak megragadása, magunkhoz vonása. A mérték nélküli fortélyos mértékvételt a mechanikai ész súlyarányokkal, rezgésszámokkal, távolságokkal véli megoldhatónak. Csakhogy a súlyarányokból, rezgésszámokból, távolságokból, ha csak önmagukban vesszük azokat, éppen a mérték hiányzik. A mérték nélküli mérés viszont pusztá számosságok összehasonlításává torzul. A mechanikai ész fortélya az, amikor az összehasonlítás a mérték figyelmen kívül hagyásával, a mértéktelenség alkalmazásával megy végbe. Ezért a mechaniké mint hatalmaskodó akarat: a lét és a létező szétválasztá-sának a tudása; a mechaniké fortélyként pedig a mérték nélküli mérés tudása, a rezgésszá-mok, súlyarányok, távolságok méricskélése.

A *lét-esítő* cselekvés ezzel szemben a mérték alkalmazása. A létszabadságot a hatalom akarásával előnyben részesítő ember mindig valami égihez, valami égivel mérte magát. Ebben a mérésben a mérték: a lét, az égi, az istenség. A mérték valójában az a mód, aho-gyan a létezőben rejtekező lét, az égben lévő istenség nyilvánvalóvá lesz. Ezért a mérték-vétel a létezőnek a létre, az embernek istenre vonatkoztatása: létminőségek egymáshoz vi-szonyítása. A mérték ezért, amellyel az ember magát és világát mérheti: a lét, az istenség. A lét-esítés ennél fogva a szakrálison alapuló létmérték működni engedése, a már idézett, Istennek tetsző cselekvés. Amit évezredekken át így fogalmaztak meg: cselekedj istennek tetszőn.

A létmegértés eredményeként eddig így áll előttünk: A föld: a kozmosznak a része; a kozmosz részeként hozzá tartozik a mérték is, amely szerint művelni lehet, ezért a föld mérték is; de nemcsak mérték, hanem cselekvés is, a föld a szakrálisan alapozott létmér-ték szerint alakító lét-esítő cselekvés, a gondozás és ápolás.

A föld azonban nemcsak rész, nemcsak mérték és nemcsak *lét-esítő* gondoskodás és ápolás, hanem ennél több: a föld az alap. Alapként azonban még csak a kiindulás, amire alapozhatunk. Ami viszont benne nyeri el alapját, az a világ. A föld így nemcsak rejtekező, hanem nyitott is. Föld csak az, ami egyszerre rejtekező és nyitott, föld és világ egyek, együtt pedig a közösség.

És ezzel a kommunióval függ össze a földnek még egy, a sok megértésre váró létsajátosságai közül most utolsóként kiemelt tulajdonsága is: az, hogy a föld nem egyszerűen a porhanyó, termőre fordítható anyag – a föld mint hely nem különbözik azoktól, akik rajta, vele és belőle élnek, a föld egy ezekkel. A mérték szerinti *lét-esítő* cselekvés összegyűjti ezeket a létezőket, összekapcsolja az összetartozókat. A föld mint rejtekező lét és megnyílt világ kommuniója: a közösség²⁰. A kommunió lét és létező, ember és isten mérték szerinti egymásra vonatkozása. A közösség pedig az az emberi közösség, amely a mérték szerinti létesítő cselekvést társadalmasítja; a közösség a kommunió közösségszervezete. Mindezek következtében a föld a kozmosz része; a rejtekező lét; eget és földet, létet és létezőt egybe foglaló mérték; létesítő cselekvés; alap a rejtekező megnyílására, világgá kibomlására; közösségszervezet, amelyben a kommunió elnyeri emberi formáját. És végül az a hely, ahol a szent a mérték, a szabadság és az igazság, s ezért a *termés* történik. A föld ezért az a hely, ahol az élet a halál elől elrejtőzhet, s a halálból a mérték szerint létesítő közösség gondoskodó és ápoló tevékenysége révén visszatérhet. A föld a lét keletkezésének rejtekhelye, ahol az kibomolhat, virágba borulhat, ahol a felnövekvő felnövekedhet, ahol az igazság megtörténhet.

Amint a bennerejlőt és amúgy is felnövekvőt gondozó és ápoló cselekvést és annak alapját. a földet leírtuk, szóba hoztuk a kísértésnek engedő ember és cselekvéseinek tulajdonságát is. A gondozás és ápolás eredménye a mérték szerint növekvő élet. Amikor ez a mérték szerint növekvő élet megjelent az emberiség lehetőségei között, rögtön kiszolgáltatottá is vált a másik létprogram, a létfeléd erőszaktevé programja számára.

A létfelédtség ebben az esetben mindenekelőtt azt jelentette, hogy mindabból, ami a föld és ami az amúgy is felnövekvő mérték szerinti gondozásához és ápolásához szükséges, a mechanikai ész letépte a létet, és ezzel együtt lehasította a mértéket. Ennek következtében a Föld pusztá talajjá, a kultúra, a mérték szerinti gondozás és ápolás mértéktelen kiterelvéssé romlott. Az amúgy is felnövekvő mérték nélküli kiterelvéssé látzólag ugyanolyan földművelő tevékenység, mint a *lét-esítés*. De csak látszólag.

Elsőként azért, mert a földbe került mag nem a földben rejtekező élet hordozója ebben a létmódban, hanem a föld által elfedett *tenyészség*. A tenyészség az élet mérték nélküli kiterelvéssé, amely más életek elől elveszi az életben maradás lehetőségét. De nemcsak tenyészség, hanem e tenyésztő tevékenység és a tenyészség felélése is. A tenyészség felélése pedig, amikor ez is mérték nélkül történik, a *rablógazdálkodás*. És nemcsak rablógazdálkodás, hanem a tenyésztő és rablógazdálkodás létrontásának az emberi szervezete: *társadalom* is.

20 A kifejezés manapság lejáratott. Mint már eddig is kiderülhetett, ennek a fogalomnak a jelentése azonban meglehetősen távol áll sztálinista elferdítésétől. Jelen fejtegetéssel szeretném visszaadni eredeti, torzítatlan jelentését.

Két példával világítjuk meg az amúgy is felnövekvő gondozásával és ápolásával szembeni kísértés, a tenyésztésnek és a rablógazdálkodásnak a természetben erőszakot tévő létromtó voltát. Az első a viszonylag közeli múltból, a török hódítások idejéből való. A török hódítás sajátossága volt, hogy egy elfoglalt területen addig engedték a „tenyésztést”, amíg az számukra annyi rabolni valót eredményezett, amivel újabb hódításokra készülő birodalmi központjukat bőséggel elláthatták. Majd egy-egy meghódított terület tenyészetét olyannyira kifosztották, hogy az már önmaga újratermelését sem tudta megoldani. Amikor ez az állapot bekövetkezett, a török hódítók továbbálltak, s maguk után csak a pusztulást, a halódó életet hagyták. S mert képtelenek voltak tanulni ebből a pusztító életből, felélték saját tartalékaikat. S mert egy idő után képtelenek voltak újabb tenyészetekre alkalmas helyeket meghódítani, tartalékaik felélése jelentősen hozzájárult birodalmuk bukásához. A török hódítások módja a tenyészet rablógazdálkodással történő felélésének, s vele a létromtásnak akár klasszikus példája is lehetne. Hogy mégis hozunk egy másik példát is, annak két oka is van. Egyfelől hogy az eddig csak pozitív összefüggésben emlegetett ógörögök egy természetben hatalmaskodó korszakának felidézésével a hitelességet helyreállítsuk. Másfelől mert az önmagát is felélő, birodalmát a pusztulásba hajszoló török példával szemben a görög történetet tartjuk klasszikus értékűnek, azaz olyanak, amelytől nemcsak elhatárolódní, de amelyből tanulni is lehet. Az ógörögök voltak ugyanis azok, akik elkövetett tévedésüket, a létfeladás csapdájába esésüket gondolatilag feldolgozták, s a gyakorlatba átültetni is megkísérelték.

Az eset a következő volt: A görögök éppen akkortájt fedezték fel a nagy tengeri hajók építésének módját, s vele a tengeri hadviselés lehetőségét. A tengeri hadviselés azután lehetővé tette számukra a Földközi-tenger egész medencéjében való hódítást, s ha ez a lehetőség megnyílt előttük, ki is akarták használni. A hódításokhoz flotta kellett, a flottához viszont kemény, szilárd, mégis hajlékonyan rugalmas, ugyanakkor viszonylag könnyű fára volt szükség. E speciális fafajta, a vasfa – a kezdetekkor úgy tűnt legalábbis – bőséggel állt rendelkezésre abban a tenyészetben, amelyet sokan a bibliai Kánaánnak gondoltak. Ezért aztán nagy hévvel fogtak hozzá a vasfa kitermeléséhez. A kitermelésben, akár csak hódításaikban, azonban mértéktelennek bizonyultak. Mértéktelen fafelélésük viszont azzal a következménnyel járt, hogy az egykori tejjel-mézzel folyó Kánaán helyén holdbéli tájra emlékeztető kősvatag maradt csak. A lét túlerejével szemben a mértéket kikerülni akaró fortélyos mechanikai ész, mert a létet és a létezőt egymástól elszakította, s csak a talaj tenyészetének tartott egyes fákat látta maga előtt, összetört.

Az európai alkat – a törököknél, de a görögöknél is – eltorzult. Az első programot megvalósító létkarakter, az isteni lény, aki a nagy kozmikus lét sorsában éli önmagát, elbukott az új keletkezésekor lehetővé vált uralom megvalósíthatóságán, s a létromtás karakterévé torzult. Ez a karakter a középkori törököknél nem is tudott visszatalálni a létmérték sze-

rint létesítő cselekvéshez, s lét és létező kommuniójának közösségszervezetéhez, ezért eltorzult alkata zsákutcás fejlődésbe kergette, amelynek végén a bukás várta. Eltorzult alkat és zsákutcás fejlődés összekapcsolódása esetükben még nem jelentette a végleges pusztulást. Önmagukat nem, csak meghódítottaikat zabálták fel, így lehetőségük maradt arra, hogy visszavonuljanak egy olyan előző létszintre, amelyen a vegetálásuk biztosítva maradt. Ezzel szemben a görögöknek még egyszer sikerült eltorzult alkatukat, létkarakterüket – igaz, inkább csak gondolatban – helyrehozni, és fejlődésüket a zsákutcából a létszabadsághoz visszavezetni. És ezzel a gondolati feldolgozás, a létmegértés fontosságánál is lényegesebb teljesítményt véghezvinni: *bizonyították, hogy a természetben való hatalmaskodás társadalomszervezetéből vissza lehet térni a létbe illeszkedő kommunió közösségszervezetéhez.*

2. A bennerejlő felszínre hozatalát eltorzító alkat és fejlődés

A lét kísértő, eltorzulásra csábító voltának az amúgy is felnövekvő gondozását és ápolását művelő kereszténység ellen tudott állni. A keleti népek példáján okulva – a kolostorgazdaságok gyakorlata igazolja ezt²¹ az okulást – később pedig az ógörög példából is tanulva – Szent Ágoston Civitas Dei, Civitas Populi-ja, illetve Szent Tamás Summa Theologiája ennek legismertebb példái – megalkotta azt az egyházi világtársadalmat, amely, amíg állta a másik létprogram világszervezetének, a kereskedelmi világtársadalomnak a rohamait, a létbe illeszkedés kölcsönös gondoskodáson és felelősségen alapuló közösségét hozta létre. Sőt ennek a középkori egyháztársadalomnak a teljesítménye nemcsak az volt, hogy megalkotta az amúgy is felnövekvőről való gondoskodáson és annak ápolásán alapuló közösségi társadalmat, hanem arra is lehetőséget biztosított, hogy e közösség adta biztonságon belül meginduljon, s célt is érjen az újabb létszintet elérő kísérletezés.²²

A modernizáció nyugati típusa, akárcsak tovább romlott, kelet-európai változata, hírhedt arról, hogy mindent, ami hatalmát a világ felett igazolhatóvá tette, megpróbált a saját teljesítményeként elkönyvelni. Ennek a kisajátításnak a következménye az is, hogy a modern iskolákban pallérozott gyermeki ész úgy hiszi, hogy az ipar és a gyár a modernizációnak minden korábbi társadalommal szemben előnyt biztosító sajátos teljesítménye. Ebben a magyarázatban a gépek zseniális és magányos feltalálók leleményei, amelyeknek az ellenséges érzületű nagyközönséggel történő elfogadtatása újabb megpróbáltatásokat jelentett ezeknek a nagyszerű „korunk hőseinek”.

21 Georges Duby: *Ember és struktúrák a középkorban*. Magvető Kiadó, Gyorsuló idő sorozat, 1978. 27–50. old.

22 Hajnal István írja le ennek a folyamatát. In: *Technika, művelődés*, História könyvtár, Budapest, 1993.

Amint utaltunk azonban már rá, az ipari újdonságok nem magányos hősök zseniális találmányai, nem a természet leigázásához adott egyéni többletek, hanem közösségi alkotások. Hajnal Istvánt idézzük, aki szerint a gép a paraszt és ifjabb testvére, a kézműiparos évezredek munkájának és munkaszervezetének az eredménye. Ők voltak azok, akik a második nagytörténelmi tettet véghezvitték. E nagytörténelmi tett véghezvitelét azonban nem a modern feltalálók mítoszai szerint kell elképzelnünk, nem egyszeri nekirugaszkodás kivételes képességgel megvalósított „nagy ugrásának” a következményei. A nagytörténelmi tettek nemzedékek hosszú sorának „történelmi aprómunkájából”²³ állnak össze. E történelmi aprómunkának két olyan lehetőség is áll rendelkezésére, amelyet a modern feltaláló és a köré szerveződött karakter-együttes – a létviszony e létrontó „osztályainak” hordozói – már nem valósíthatott meg.

Az első, hogy kísérletezgetéséhez, amelyet a modern tudomány híján a próba-szerencse módszerével végzett, de amely éppolyan eredményes volt, mint amit a tudomány volt képes produkálni – elegendő idő állt rendelkezésére. Nekifogott, amikor életproblémái azt elkerülhetetlenné tették, s addig próbálkozott, amíg meg nem találta a megoldást.

S ebből, a kellő időből következik a másik lehetőség is. Ennek megemlítéséhez előbb vessünk egy pillantást a létmozgások természetére, azok időigényére. Amikor csak a létezőt hozzuk mozgásba, ahhoz nincsen több időre szükség, mint amennyi e mozgásban tartáshoz szükséges. Amikor azonban a kozmikus létet lendítjük mozgásba, annak „reakció-ideje” van: előbb a létező, majd a közvetlen, azután pedig a távolabbi környezete mozdul, mindaddig, amíg maga a lét nem mozdul. A lét megnyilvánulni hagyásához szükséges erő a mérték szerinti alakítást jelenti; a mérték viszont, mint idő, éppen ezt a mozgásba lendítési ritmust is jelenti. Amikor a próba-szerencse módszerével kísérletezik a közösség, akkor – ha a létmegértésben nem is jutott volna el addig, hogy a létmozgás ritmusára is tekintettel legyen, bár mint láttuk, tisztában volt azzal, hogy az egész kozmoszt hozza mozgásba, mikor valamit tesz – van ideje arra, hogy megtapasztalja a lassan mozgó környezet válaszait. S mert megtapasztalhatja, kiépítheti azokat a tanuló intézményeket, amelyek révén e tapasztalatokat feldolgozhatja, azokat az irányító intézményeket, amelyek révén a közösség életét e tudáshoz igazíthatja, s végül ahhoz is, hogy a közösség cselekvéseit e tapasztalatokból okulva ellenőrizze, azaz kiépítse a létigazság történésein, a létszabadság mélyülésén őrködő ellenőrző intézményeit. Ez a közösség, a közösség rendkívül nagyra értékelte azokat a tagjait, akik a létmegértés és a létszabadság elmélyítésével kísérleteztek, s ezáltal a közösség életét emberhez méltóbbá, mert istenhez hasonlatosabbá²⁴ tették. Ellen-

23 Ez a kifejezés is Hajnal Istvántól való, aki idézett posztumusz tanulmánygyűjteményében és *Az újkor története* című nagy művében is rendszeresen használta e fogalmat.

24 Talán elegendő itt az egész középkoron végighúzódo embereszményre, az istenember eszményére utalnunk.

őrző hálózatának működése tette lehetővé, hogy ezeket a tagjait a létrontásba bódultaktól megkülönböztesse, s az egyiket tisztelettel jutalmazza, a másikat a máig élő „nem komoly ember” minősítéssel büntesse.

Amikor a modern magányos zseni a színre lép, akkor már nincs idő a kísérletezgetésre, akkor céltudatosan az újdonság megvalósításán kell munkálkodni. Ez a hamari munkálkodás azonban azzal a következménnyel jár, hogy nincs lehetőség még arra sem, hogy a létező környezetének a válaszait megértsék és feldolgozzák,²⁵ nemhogy a létmegértésig eljussanak. A modern korban a feltaláló arra van kényszerítve, hogy kíméletlen erőszakkal betörjön a létezőbe, s onnan felszínre erőszakolja azt a kiválasztott tulajdonságot, amely ahhoz szükséges, hogy megbízói előnyeiket és ezzel hatalmukat őrizhessék. Ennek következtében a modern birodalmak lemondanak a létritmus követéséről, s ezzel a létmérték alkalmazásáról. A létmérték alkalmazása esetében ugyanis egy „időegység” a lét „reakciójának tartamával” egyezne meg, mint az erő alkalmazásának programját vivő mérték szerint alakító ember esetében, aki azért tud erőt alkalmazni, mert ezt az időmértéket használja működése során. A létező megneszelt tulajdonságának felszínre kényszerítésével megbízott magányos feltaláló számára azonban ezzel a mértékegységgel szemben a tartam felszámolása ad mértéket: a *pillanatot*. Az e pillanatokban mért idő azonban a kísérletek esetében, hasonlatosan a futóversenyekhez, csak arra ad lehetőséget, hogy a másik feltaláló legyőzését mérhesse vele, de a létfolyamatokkal kapcsolatban e mérték alapján még csak kérdéseket sem lehet feltenni. S míg a közösség történelmi aprómunkájával kidolgozott találmány a létmegértést teszi lehetővé, s ezen keresztül a létmérték – a mozgásba hozott lét válaszához szükséges időtartam – alkalmazását, addig a pillanatra zsugorított mértékegység a létfedelt mérték alkalmazása, a mérték nélküiség. A modern valóság azonban éppen ennek a mértéktelenségnek a valósága, amiből az is következik, hogy ebben a valóságban éppen azt a létkaraktert jutalmazza, akit az erő programjának elkötelezettjei minősített megnevezéssel „nem komoly ember” jelzővel intettek megletebb viselkedésre. A modern valóság tanuló és irányító intézményei is úgy épülnek fel, hogy ezt a gyors sikert tegyék lehetővé, az ellenőrzés pedig elsősorban a siker gyorsaságának megvalósulására, s ezzel arra terjed ki, hogy mások meg ne szerezhessék az éppen készülő ipari titkot, a modern társadalmat éltető egyik alapintézményt. Ennek megfelelően a jutalom is azoknak a feltalálóknak, irányítóknak és ellenőröknek jár ebben a valóságban, akik a létezőbe betörést, az elszigetelt tulajdonság kiragadását és az azonnali megvalósítást tudják biztosítani: jutalmuk a piacon beszerezhető extraprofit. A bennerejlő felszínre

25 A leghaladottabb modern ellenőrző eljárás, a gyógyszerre minősítés is csak az egyedi ember szervezetére gyakorolt hatást ellenőrzi, azt sem teljes egészében. A találmányok túlnyomó többsége viszont még ennek sem jut a közelébe.

hozatalát eltorzító alkatot, azaz létkaraktert, a magányos vagy esetleg csapatos feltalálót²⁶ jutalmazza az erőszakon alapuló, modern birodalmi valóság, s vele nem a létszabadság elmélyítését, hanem a létrontásban való előretörést ismeri el fejlődésként. Ezért a feltalálás, ez a modern anyagi valóságot megvalósító alaptervekenység nem nevezhető történelmi aprómunkának, ellenkezőleg, a létrontás kiemelkedő jelentőségű állomásaként tartható számon. Annak azonban, hogy ellenőrző rendszere csak a létrontás ezen állomásainak védelmezésében áll, s csak az önmagához való alkalmazkodás sikerét tudja megoldani, az a következménye, hogy mindkét fő törekvésében, a természet leigázásának megvalósításában és a *jól-ét* növelésében kudarcra van ítélve.

A *felszínre emelkedéshez szükséges léterő segítségével* szemben a létező elszigetelt tulajdonságát kikényszerítő erőszak egyrészt azért vezet kudarchoz, mert olyan pusztító erőszakot valósít meg, amelynek hatalmától még az is megriad, aki pedig kikényszeríti ezt az erőszakot. Amikor csak a létező elrejtett tulajdonságát akarják kikényszeríteni, akkor a fegyverből atombomba lesz. Az atombomba pedig – s a hidrogénbomba még inkább – a fegyvernek az a változata, amely egyfelől minden életet elpusztít, másfelől pedig alkalmazója ellen is fordul: győztes alkalmazóját is elpusztítja.

Másrészt azért is kudarcra van ítélve ez az erőszak, mert a felszínre kényszerítés olyan hatalmas étvágyat kelt fel, amelyet nem lehet kielégíteni, s mert nem lehet, ezért vezet pusztításhoz. A modern *jól-éthez* szükséges javak ugyanis a természettől elrabolt, elrejtett tulajdonságokat hordozó anyagból olyan mennyiséget használnak fel, amelyhez az egész Föld minden kincse, minden természeti jószága is kevés lenne, ha az amerikanizált *jól-étet* minden földlakóra ki akarnánk terjeszteni. Azaz a modernizáció egyfelől fegyvereivel jutott el oda, hogy elpusztíthatja a földi életet, másfelől *jól-éti* programjával élheti fel a Föld minden természeti kincsét. A felszínre kényszerítés így „mindkét végén” fegyveres, és *jól-éti* végén is a földi élet pusztulásához vezet, ha nem sikerül megfékezni. Az önmérséklet önmagában ebben az esetben sem elegendő: ha minden változatlanul maradna, ha a léterőszakot alkalmazó karaktert s a létrontásban való előretörésben kimerülő fejlődési programját nem változtatnánk meg, akkor az önmérséklet egyszerűen csak megnyújtaná az agóniát.

26 A modern kutatóintézet a pillanatok számát minimalizáló létezőbe való betörést és onnan a szükséges tulajdonság kiragadásához szükséges pillanatok is minimalizáló szervezet, nem pedig a történelmi aprómunkát végző közösség újraalkotása a próbálkozásnál haladottabb tudomány alapján.

3. A léterőszak dominánssá válása

Az emberlét két programjáról beszélnek a modernizáció nyelvén is. Ebben az elbeszélésben a két programot „hagyományosnak”, illetve „modernnek” nevezik. Az elnevezés azonban nem leíró, hanem értékelő fogalmakkal történik ebben az elbeszélésben is. Mégpedig kettős értelemben. Közvetlenül a szubjektív értékelés tűnik fel e megkülönböztetésben: a modernnek önmagukat értékesnek, haladónak nevezik, ezzel szemben a hagyományost megkülönböztetés nélkül visszahúzóznak, maradinak, csökkentnek tartják. E szubjektív értékelésen viszonylag könnyű átlátni. Nehezebb felfedezni benne az egzisztenciális érték-tartalmakat. Azt, hogy e különbségtétel során korántsem a két program leglényegesebb vonását emelik ki, ellenkezőleg, csak azokat a vonásokat, amelyek a modernizációt előnyös színben tüntetik fel. Az egzisztenciális értékek azonban így rejtve maradnak: azt fedi el ez a megkülönböztetés, hogy a hagyományos társadalmakon belül is voltak olyanok, amelyek a létbeilleszkedés programját, s voltak, amelyek a természet feletti hatalmaskodás programját társadalmassították, s hogy ennek következtében a hagyományos társadalmak egy része, leglényegesebb tulajdonságát tekintve, megegyezett a modern társadalommal. Azzal a modern társadalommal, amely a természetben való hatalmaskodás útjára való lépést vállalta magára a koraember számára lehetséges két út közül. Ezért a „modern” és a „hagyományos”, még ha maguk nevezik is így önmagukat e társadalmak, csak a létfeleltség nyelvén elbeszéltek különbségek. Amiben az az igazán problematikus, hogy ezzel a létfelelt megkülönböztetéssel hamis alternatívák közötti választásra kényszerítik az emberiséget a modernizáció vezérpropagandistái. Mert amikor a természetben való hatalmaskodásnak az első történelmi tettehez kapcsolható módja, az amúgy is felnövekvő kitereljesítő tenyésztésén és annak rablógazdálkodással való felélésén alapuló hagyományos társadalmak (mint amilyenek az elrettentő példaként emlegetett középkori oszmán török, vagy a követendő mintául ajánlgatott hellenisztikus görög társadalmak), illetve a benne rejlő felszínre hozatalát eltorzító (az atomfegyvert és a demokratizálhatatlan *jól-étet* hozó) modern társadalmak között kell választani, akkor a választás: ugyanazok közötti választás. A megszokott bolsevik választási metódus szerint: egy közül választhatasz.

A valódi alternatíva a két létprogram közötti választás lenne. Ezt a választási lehetőséget azonban nem kínálja fel a modern választási propaganda-gépezet. Nem, mert voltaképpen a két programot társadalmassító szervezetek közül ma csak az egyik van a szemünk előtt, jól szervezett állapotban.

Amint már utaltunk rá, ez nem mindig volt így. Egész történelmi korszakok voltak, amikor a koraember két létlehetősége közül a létbeilleszkedés programjának társadalomszervezete volt erősebb, amikor ez a társadalomszervezet került domináns helyzetbe. A modernizációval azonban megváltozott a helyzet: a természet feletti hatalmaskodás

programját társadalmisító szervezet vált dominánssá a létbeilleszkedés társadalomszervezete felett. Ami már önmagában is meglehetősen drámai fejlemény az emberiség történetében. Ebben az eltolódásban mégsem az az igazán problematikus, hogy dominánssá vált, hanem az, hogy az újabb létréteget már ez a program érte el, s ez a program kezdte el kifejleszteni a harmadik nagytörténelmi tettnek s az általa megalkotott újabb létrétegnek a társadalomszervezetét – a globalizációs világtársadalmat.

III. A modernizáció alapparadoxona

A bennerejlő felszínre emelésének ellentmondásait, az erőszak hatalmába kerítéséből származó veszélyek két oldalát már kiemeltük az előző fejezetekben. A természet feletti erőszaktétel programjának modern társadalommá való szerveződésében az igazi problémát azonban nem is ezek, hanem a modern lét egy másik vonása jelenti. Az a vonása, hogy a kozmikus létből kiszakított valóság, ahogyan már jeleztük, „mindkét végén” az élet elpusztításával fenyegeti a Földet. Az atomfegyver és a pótolhatatlan természeti javak mértéktelen rablógazdálkodással történő felélése csak az egyik, és nem is a leglényegesebb sajátossága ennek a létezésnek. Nem a leglényegesebb, mert nem a természetét, nem a lényegét képező tulajdonságból, hanem e lényegi tulajdonság működéséből következik „csak” a pusztulás. Van azonban a modern létezésnek egy olyan katasztrofális vonása is, amely viszont éppen a lényegéből következik, és ez a „környezeti válságnak” nevezett jelenséggel áll összefüggésben.

A környezeti válság megtévesztő kifejezés; azt sugallja, hogy a válság a környezetünkben állt elő, s alkalmat ad arra, hogy a nagyvárosokban és a természetvédelmi területeken elszórt szemétre irányítsa a veszélyekből mit sem értő laikus közönség figyelmét és indulatait. S az indulatokat ezzel visszavezesse abba a társadalmi szegmensbe: a laikusok körébe, akik akár szemetelnek, akár nem, mindenképpen áldozatok. A szemetelést, mondanunk sem kell, indokolt tiltani, egészségtelensége és esztétikátlansága miatt is. Azonban a probléma valójában nem a környezet válsága, hanem a modern létezésnek a válsága, ezért indokoltabb, ha nem is pontos, ökológiai válságnak megnevezni. Arról van szó, hogy a modern nagyipar olyan módon működik, hogy nemcsak az ember környezetének tisztaságát kérdőjelezi meg, nemcsak az emberi egészségre ártalmas melléktermékeket halmoz egyre nagyobb mértékben, hanem – az atomfegyverrel és a mértéktelen feléléssel megegyezően – arra is képes, hogy az emberi élet lehetőségeit megszüntesse bolygónkon. Ez pedig meglehetősen nagy ár azért a csekélyke jól-értért, amit helyette rövid időre és keveseknek kínál. A sokat emlegetett ökológiai válságnak éppen ez a tétje és veszélye: a földi élet elpusztulása a modern nagyipar működésének következményeként. Annak következtében viszont, hogy a modern nagyipar a modern létezés lényegi eleme, nem lehet vele úgy eljárni, mint a működési módját képező fegyverkezéssel vagy a *jól-ét* növelésével. Ez utóbbiak káros hatásait az enyhe vagy radikális visszafogással, a fegyverzet-ellenőrzéssel és a *jól-étet* a kiszolgáltatottak oldalán korlátozó önmérséklettel ideig-óráig vissza le-

het fogni. De nemcsak visszafogni lehet ezeket, hanem le is lehet róluk mondani. Az atomfegyverek gyártásával kapcsolatos tilalmak, önkéntes korlátozások helyett e fegyverek gyártását – a középhatalmak tülekedése ellenére – le lehet állítani. A *jól-ét* növelését vissza lehet fogni, vagy esetleg – amint erről az eshetőségről később még szólnunk – a *jól-étre* vágók számát lehet radikálisan csökkenteni. Az a veszély azonban, amely a létfelelt iparosodásból származik, megoldhatatlan: az ipar visszafejlesztése a modern létet számolná fel. *Előrefelé* pedig ezen az úton, az erőszak útján csak a még hatékonyabban pusztító iparosítás irányába van, amely ugyanúgy járhatatlan, mint a létezőbe rejtett tulajdonság kiragadásából származó pusztulás veszélyes útja. Csak hamarabb fejezné be a földi élet elpusztítását, mint amennyi időre az egyébként nagyon serény modern iparnak lenne szüksége e szó szerint is vehető befejezéshez.

A modernizációnak ugyanakkor nemcsak ez az árnyoldala ismeretes, de a másik, fényesebbnek vélt oldala sokkalta ismertebb. Mert annak ellenére, hogy a modern nagyipar a földi élet elpusztításával fenyegeti az emberiséget, a kicsinyke jól-ét, a semmire sem jó kényelem birodalmában óriási haladást tett meg. Életünk hasonlíthatatlanul biztonságosabb és kényelmesebb, mint a modernizáció hatalomra jutását megelőzően volt. Ennek a kényelem- és biztonság-növekedésnek a tényeiből már azok is, amelyek a felsőbb helyzetű csoportok lehetőségeitől elzárt közemberek számára ismeretesek, elegendőek ahhoz, hogy ne kelljen azokat e helyütt bővebben részletezni.

E két tulajdonság együttes megléte adja a *modernizáció alapparadoxonát: a modernizáció az önpusztító jól-ét birodalma. Minél inkább növeli a jól-étet, annál közelebb kerül a földi élet elpusztításához, s minél inkább igyekszik megőrizni a földi életet, annál inkább le kell mondania a jól-ét növeléséről, vagy egyáltalán megtartásáról.* Amivel kapcsolatban fel kell tennünk azt a kanti kérdést, hogy: *rendben, az alapparadoxon kétségkívül fennáll, de hogyan lehetséges?*

II. rész

A MEGVALÓSULT METAFIZIKA BIRODALMA

Még nem nagy az ember.

De képzeli, hát szertelen.

(József Attila)

Az ember nagytörténelmi teljesítményeinek és a koraember két útjának felvázolása kapcsán már számos, a magától értetődőség természetességével bíró fogalmat fel kellett adnunk. Ahhoz, hogy az *alapparadoxon van, de hogyan lehetséges* kérdését megválaszolhassuk, a felvilágosodás sok további megcsontosodott, szklerotikussá vált dogmájától el kell búcsúznunk. Ez a búcsú meglehetősen nehéz, hiszen önazonosságunk nagy szeleteit kell feladnunk,²⁷ s ez az öncsonkítással felérő művelet indokoltan vált ki ellenkezést mindenkiből. Megkönnyíti mégis ezektől a létünkön csimpaszkodó ballasztoktól való megszabadulást, ha látjuk, hogy ember voltunknak ezek az összetevők nem szükségképpen tartozékaik, ellenkezőleg, éppen a lényegi vonásainkra ráarakódott, azokkal ellentétben álló elemei azonosságunknak. Ember voltunknak minden körülmények között része a kozmikus eligazodás vágya és lehetősége: hogy helyünket pontosan lássuk és értsük a világban. Az azonban, hogy akár a természetet leigázzuk, akár hatalmat nyerjünk más embereken, nem minden áron tartozik hozzá emberségünkhöz. Ha az emberi méltóság hívó szava könnyen eljuthat is legtöbbször, a felvilágosult létrontás dogmáitól való szabaduláshoz érzelmi és erkölcsi gyorsító erőt adhat, ha kellőképpen figyelembe vesszük a mo-

27 Az önazonosságot bizonyos libertáriánus megközelítések az azonosságtudattal azonosítják. E kényelmes elferdítésnek az okai között minden bizonnyal az is szerepel, hogy így a nemzetet a „nemzeti érzülettel” lehet azonosítani, s be lehet sorolni a baconi idolumok, közönségesen a babonák közé. Ezt teszi Tamás Gáspár Miklós is még a Párizsi Füzetek sorozatban megjelent *Idola tribus* című könyvében. Már eddig is láthattuk azonban, hogy a különböző létprogramok nem csupán eszmei léttel rendelkeznek, hanem létkarakterekké, létazonosságokká szilárdulnak, a következőkben pedig kifejttem, hogy a nemzet milyen emberi szövevényeknek lehet a szervezeti alakja. Így jogosnak tartom, hogy az azonosság, és nem csupán az azonosságtudat részeként nevezzük meg az említett „szeleteket”, a létkarakter elemeket.

dernizáció alapparadoxonának káros oldalát: ennek a létezőmódnak a folytatása a földi élet pusztulásához vezet. Ismeretesek persze előttünk is azok az érzelmi²⁸ és erkölcsi munkavégzésre képtelenné vált karakterek, akik azt mondják: felelősséggel csak önmagunknak és önmagunkért tartozunk, még saját utódaink pusztulása sem akadályozhat meg bennünket abban, hogy a végsőkig kiélvezzük a létrontás gyönyöreit. Úgy véljük azonban, hogy ez a vélekedés túl van a vélemény- és cselekvési szabadság határain; pontosan annyival, amennyivel mások életével játszik. Ezért a felelőtlen pusztításba belekergetett laikusok nem énjüket, csak a rájuk édesgetett, elembertelenített azonosságemeiket vetik le, ha e dogmáknak és azok azonosságuk részévé vált elemeinek búcsút mondanak.

28 Ezt a kifejezést Eff Lajos kézírataiból kölcsönöztem.

I. A KÖZVETLEN ANTAGONIZMUS²⁹

A modern létezés alapparadoxonaként neveztük meg az önpusztító *jól-ét* létezőmódját. Az önpusztító, sőt az életet elpusztító tulajdonság azonban nem megkülönböztető vonása a modern nagyiparon alapuló létezésnek. A tenyészet rablógazdálkodással való felélésének is az önpusztítás, sőt az egyes élőhelyeken az élet lehetőségének az elpusztítása a végső fázisa, ahogyan arra a már idézett, a Kánaánt kősvataggá rontó görög fegyverkezés adott példát. A modern létezésnek az az új vonása, hogy a teljes földi élet elpusztításának lehetőségével „ajándékozott” meg bennünket, azaz a globalizációt ebben a terjedelmi vonatkozásban éppen a modern létezés hozta magával.

1. Az ész hatalomra jutása a létmegértés felett

Ha a modern létezés alapparadoxonának, az önpusztító *jól-étnek* a sajátosságát akarjuk megérteni, akkor mindenképp azt a különbséget kell szemügyre vennünk, amely a tenyészet rablógazdálkodással történő elpusztítása és a földi életnek – a létezőben rejtekező elszigetelt tulajdonság kiragadásából és a környezetére kényszerítésből következő – elpusztítása között tapasztalható. Számos vonását emelhetnénk ki ennek a különbségnek, abból következően, hogy különböző létmódok minden jellegzetességükben különböznek egymástól. Most azonban fordítsuk figyelmünket arra a különbségre, amellyel ez a modern létezőmód önmagát szereti megkülönböztetni: *az észre*.

A modern létezés egy meghatározó vonulata³⁰ úgy gondol önmagára, hogy az a protestáns, azaz a racionális érték-etika következménye, amely felszabadította a babonák alól az ésszt, s ezzel lehetővé vált annak beköltözése a társadalmi intézményekbe: így alakult ki a racionálisan működő piacgazdaság és a racionális állam is. A modern létezés e vonulata a korábbi létezési módokkal szemben önmaga sajátosságát éppen az ész uralomra jutásában

29 A közvetlen és az elnyúló antagonizmus jellegzetességeinek leírásakor a Népművelési Intézetnél 1983-ban megjelent *Ökológiai kapcsolatok* című kötethez Eff Lajossal közösen írt utószavunk általam írt részeit használtam fel.

30 Max Webernek *A protestáns etika* című könyvével indul ez a vonulat. Társadalomtudományi Könyvtár, Gondolat Könyvkiadó, 1981.

látja. És ezt a sajátosságát el is fogadhatjuk: a modern létezés valóban az ész uralma alatt áll. A modern ész azonban nem egyszerűen a babonák felett diadalmaskodott, hanem a létmegértés felett is. Az ész és a megértés különbségét az előzőekben már megemlítettük: az értelem a mélyebb létviszonyokba illeszkedéshez szükséges módoknak a megértése, s mint ilyen a léthez, magához tartozik hozzá, nem emelkedik a fölé; ezzel szemben az ész a lét helyén visszahagyott anyagi természettől elválasztja magát, s fölébe akar kerekedni, aminek következtében az észnek legfeljebb az a lehetőség maradt, hogy pontosan vagy pontatlanul „tükrözze” a természetet. Ezáltal a természet fölé idegenedő ész a léttől elválasztott természetén való hatalmaskodás, a természet leigázása módozatainak a felfogásává válik. És ez a képesség az, amely a modern létezéssel hatalomra jut a létmegértés felett.

2. A természet leigázásához szükséges pontos tükrözés

Azzal viszont, hogy az ész hatalomra jut az értelem felett, alapvető változás megy végbe az emberi gyakorlatban is. Amíg a megértés *lét-esítette* a társadalmakat, addig az volt a kérdés, hogy sikerült-e megérteni a létezőbeli rejtkehelyéről kiszabadított lét mozgását, s beilleszkedni ebbe a mozgásba. Amikor azonban a természet leigázása került a koraember létezési programjának középpontjába, akkor már az vált kérdéssé, hogy a létből kiszakított létező természetét, tulajdonságait pontosan tükrözi-e a hatalmaskodni vágyó ész.

A különbség megvilágítására térjünk vissza ökológiai példánkhoz, a Kánaánt kőszivárgató rontó rablógazdálkodáshoz. Ha itt az értelem próbálkozva-kísérletező közössége akart volna hajókat építeni, akkor ezt úgy tehette volna meg, hogy maradjon ideje a Kánaán nevű élőhely válaszainak a megismerésére, s ezen ismeretek alapján igazíthatta volna ki saját cselekvéseit, s az *erdőkielés* jól ismert szabályai szerint járhatott volna el. Az erdőkielés ősi mestersége azon a felismerésen alapul, hogy szervesen összefüggő kapcsolatban lévő élőlényekből és élettelen természetből álló, határokkal rendelkező élőhelyek sokasága alkotja a földi életet, vagy ahogyan az ógörögök nevezték: Gaia istennőt. Ezeknek az élőhelyeknek megvan az a képességük, hogy a rajtuk esett sebeket, ha azok nem túlságosan nagyok, maguk begyógyítják. Egy vihar pusztította erdő még képes magát regenerálni, az életképtelenre tört fák helyén újak nőhetnek, s ezzel újra lehetőséget adhatnak bogarak, apró- és nagyvadak életben maradásához, az erdő újra benépesüléséhez. A seb nagyságának pontos mértéke van: az élőhely önregenerációs képessége, amit teherbíró képességnek is neveznek. Ez a teherbíró képesség szabályozza az élőhely életét: a túlszaporodást éhhalállal, az alulszaporodottságot bőséges élelemmel terelgeti vissza az élőhely optimális kitöltöttségéhez. Amikor azonban bármely élőhelyet a teherbíró képességén túl terhelnek meg – akár túlszaporítással, akár túlzott kitermeléssel –, akkor már

nem képes önmagát begyógyítani, s egy feltartóztathatatlan leépülés indul meg az élőhelyen. Aminek, mint láttuk, rossz esetben a holdbélien kietlenné sivatagosodás a vége. Az erdőkiélés ősi mesterségének folytatói ennek a törvénynek ismeretében adtak életet, sokszor bőségesen jó létet is az erdőnek és önmaguknak. És ez volt az a törvény, amelyet a flottaépítő görögök megszegtek.

De ne ítéljük elhamarkodottan e flottaépítők felett! Az ő feladatuk nem az erdőkiélés volt, hanem a hadihajók megépítése. A hadihajók megépítéséhez viszont nem az élőhely léttörvényeinek az ismerete kellett, hanem pusztán annak az ismerete, hogy a vasfát felismerjék és kivághassák. Nem a léttörvény megértésével kellett foglalkozniuk, hanem a vasfa természetének pontos lemásolásával, hogy a flottaépítés igényeinek megfelelő sebességgel kitermeltethessék az erdőt.

A Kánaánt sivataggá rontó eljárás már annak a görög társadalomnak volt a problémája, amely ilyen megbízatást adott nekik, amely letért a létmegértés útjáról, s megelégedett a létmegértésre ugyan nem, de az egyedi vasfa-törzsek természetének pontos tükrözésére alkalmas ész teljesítményével. A vasfa leigázásához e korlátozott teljesítményű ész működtetése is elegendő volt, bár a létfeledésért fizetendő ár a bibliai vidék elpusztulása volt.

3. A korlátolt ész sikerkritériuma: a közvetlen antagonizmus

Amikor az egyedi létezőnek a fejben történő pontos lemásolása a feladat, akkor a siker attól függ, hogy mennyire pontos ez a tükrözés. Ilyenkor az egymástól elválasztott létező és a másolásával megbízott ész közötti megfelelés a kérdés. Ezt másként úgy is meg szokták fogalmazni, hogy az egyedi létező tulajdonságairól a fejben megalkotott elképzelésnek meg kell egyeznie az egyedi létező tulajdonságaival. Ha ez a megegyezés fennáll, akkor az ezen ész által vezérelt cselekvés sikeres lehet; ha azonban ellentmondás keletkezik a fejben lévő képben feltételezett tulajdonságok és a létező megtapasztalható tulajdonságai között, akkor az ész által vezérelt cselekvés sikertelenségre van ítélve. Ha a vasfát, amelyről közismert, hogy rendkívüli keménysége és szívóssága miatt csak különlegesen jól kidolgozott vasbaltával vágható ki, valamilyen puhább kőbaltával, esetleg bronzbaltával kísérik meg kivágni, akkor az nem sikerülhet. Ilyenkor antagonizmus keletkezik a vasfáról a fejben lévő kép – ez is olyan puhafa, mint a többi – és a vasfa tapasztalati tulajdonságai között. *Ezt az antagonizmust, mert az első kísérletnél világossá válik az ész tévedése ennek fennállásakor, közvetlen antagonizmusnak nevezzük.*

A közvetlen antagonizmus meglehetősen jó elsődleges sikerkritérium. Hiszen azonnal szelektálja azokat az észtermékeket, amelyek még ennek a minimális kritériumnak sem tesznek eleget. Ezért a közvetlen antagonizmus az emberi cselekvések sikerkritériuma-

ként kiválóan felhasználható – abban az esetben, ha tisztán látjuk azt, hogy nem végleges, csak elsődleges sikerkritériumként vehető számításba. Amikor azonban a közvetlen antagonizmus által a létező felnyitásában biztosított sikert kizárólagos és végső sikerkritériumként akarjuk akár tételesen is megfogalmazni, vagy akár csak hallgatólagosan elfogadni, akkor eltúlozzuk e kritérium alkalmazhatósági körét, s magunk válunk az ebből fakadó pusztító következmények okozóivá. Varázslóinassá, aki a közvetlen antagonizmus ismeretében már a varázsláshoz, a létező megnyitásához is hozzá merészelt fogni. És *ez a léthiba*, úgy tűnik, *a modern létezés egészének a sajátja*. Olyan egymástól látszólag – és a hatalom megszerzésért vívott harcban, a felszínen valóban – távol álló irányzatok, mint a liberalizmus és a sztálinizmus, azonos álláspontot foglalnak el e kritérium hatókörét illetően. A leninizmus ki is mondja tételesen, hogy a gyakorlat a megismerés próbaköve, s a gyakorlaton a közvetlen antagonizmus ellenőrzése által megvalósítható elképzeléseket érti. A liberalizmus csak hallgatólagosan alkalmazza ugyanezt a tételt: az iparszabadság szabadságjoga ennek a korlátozott érvényességű kritériumnak a véglegessé nyilvánításán alapul, ahogyan a szabadpiac is.

Hogy láthassuk, mitől is korlátozott a *közvetlen antagonizmus*, vegyük szemügyre két *léttulajdonságát*: a benne intézményesített időminőséget és términőséget, s e tévedések következményét, a mértéktelenség mértékké tételét.

3.1. A hely térré rontása

A modernizáció előtti idők keleti és pusztai népei számára a modern értelemben vett tér fogalma még nem létezett. Számukra minden a kozmikus lét része, isteni teremtmény volt, s ennek megfelelően minden *hely* volt. *A hely a kozmikus egész, az isteni teremtés része, s mint ilyen, a működni engedett létmérték.*

A hely – ellentétben a térrel, amely kiürüléssel alakul – a mértékvétellel alapozott elhelyezés révén *lét-esül*. Az elhelyezés egyszerre jelent odaengedést³¹ és berendezést. Az odaengedésben a dolgoknak a feltűnése történik meg, a berendezés pedig az odatartozás esélyét és az egymáshoz tartozás lehetőségét kínálja fel a dolgoknak. A hely így nem választható el azoktól, akik odagyültek, és akik ott berendezkedtek, azaz egymásra találtak és együvé tartoznak. Ennek következtében a dolgok a helyek, s nemcsak mintegy véletlenül odavetődtek egy üres térbe. A hely éppen ezért sosem üres, a hely mindig kitöltött. S mert a dolgok létminőségük szerint különböznek egymástól, ezért a kitöltött hely mérték

31 Heidegger beszél így a helyről a *Költőien lakozik az ember* című, az Atheneum Könyvek sorozatban, 1994-ben megjelent művében, annak *A művészet és tér* című tanulmányában, a 211-219. oldalakon.

szerint tagozódik: ha a dolgok létteljesek, akkor más hely létesült, mint amikor léttelen létezők csupán, s megint másként a rontott létű létezők odaerőszkolása esetén.

A pusztai népeknél, s még a korai középkorban is, a hely, mert a lét része volt, a lét viszont Isten műve, mindig szent volt. A szentség persze tovább tagolódott, ezt fejezte ki a *küszöb*, s a küszöb istenei. A küszöb persze nemcsak egy lakás bejárati ajtaját alulról is erősítő nyílászáró szerkezeti elem volt. A küszöb a szent két ellentétes minőségét határolta el egymástól. A küszöbön kívül az ártó démonok lakoztak, s a küszöb isteneinek ezekkel az ártó démonokkal kellett felvenniük a harcot, hogy a küszöbön túl a segítő istenek végezhesék áldozatos munkájukat, aminek eredményeként a puszta ház templommá, az otthon szent helyévé emelkedhetett. Otthonná, mert ott a szent történhetett meg,³² a létigazság, s ennek a szentnek a megtörténtét tartották az erő emberei a szabadságnak. Később, a létrontás előrehaladtával a szent e helye egyre összébb szorult, mára már csak a templom belső részét tartjuk számon a szent helyeként. *A hely ennek következtében föld és szent egyesülésének a helyévé vált, ahol ég és föld egymással egyesülhetett, s az egyetemes részévé válhatott. E helyen ezért az igazságtörténet, a létszabadság megengedését, a mérték szerinti keletkezést és ezek törvényét élte az ember.* A modern birodalomban azonban a hely már csak körülkerített alakban, végletesen lehatárolva létezhet. Ezek a helyek azonban az őrzői annak a mértéknek, amely a helyet mint az egyetemest engedi megnyilvánulni. A hely a dolgoknak az az összetartozása, ahol ég és föld közössége nyilvánulhat meg minden egyes létezőben, ahol ez a megnyilvánulás ezért az egész kozmoszt illeszti be a létezőben történetbe. A hely, miközben mindig határolt dolgok összetartozása, azonközben az egyetemes maga is. Az egyetemes a hely mértéke, amit mindenkor figyelembe kell venni, amikor a létezővel: az egyetemes és szent hellyel, magával tesz valamit az ember. Ezért lehetséges az, hogy az erő embere létmérték szerint alakítson: számára ugyanis a mérték egyetemes a létező alakításakor.

Az erőszak birodalmában a hely nem létezik. Ott csupán az üres térnek van lehetősége létezni, s ettől az üres tértől különböznek az ott található létezők. Ezért lehet azt megtenni, hogy a teret birtokolja valaki, s a rajta lévő dolgokat nem. Hogy a tér birtokosa azt tehet a rajta lévő dolgokkal, amit akar: a létteljes létezőit rontott létűekre cserélheti, a templomot a fényűzés palotáival válthatja fel, vagy ahogy mostanság, a globalizáció korában, a bevásárlóközpontokkal, amelyeket a „fogyasztás templomainak” kereszteltek el meggondolatlan névadók,³³ vagy pedig mint az manapság ugyancsak szokás, az iskola helyén szerencsebarlangot építhet.

32 E néprajzos körökben ismert tényt Pap Gábor és Molnár V. József előadásai erősítik meg, akik szerint a „tiszt szoba” tegnapig őrizte és néhol ma is őrzi az otthon szentségét.

33 György Péter járja a nyilvánosság tereit ezzel a címmel tartott előadásaival.

Amikor az erőszak a helyet térré rontja, akkor elveszíti a mértéket is. Az úrt éppen azal határozzák meg, hogy az olyan elemekből áll, amelyeknek nincsen kiterjedése. A tér pontjainak kiterjedés nélkülsége pontosan azonos az idő pillanattá zsugorításával. A kiterjedés nélküli válik ennek következtében a térmérés alapegységévé. Ez az alapegység azonban, akárcsak a létritmust nélkülöző pillanat, nélkülözi a hely kiterjedtségét, az egyetemest, ennek következtében ez is mértéktelenség, mérték nélküli mérícskélés.

A közvetlen antagonizmus eltekint a helytől, számára az élőhely csak egy neki fontos dolgokat tartalmazó üres tartály, puszta tér. Figyelmen kívül hagyja a létmértéket, ennek következtében nem is a léthez magához viszonyul. A közvetlen antagonizmus uralma alatt a cselekvő a tartályszerű, üres teret ideiglenesen kitöltő egyedi létezőhöz viszonyul, s ennek, a hely térré rontásának a következménye a léttörvények figyelmen kívül hagyása, az élőhely teherbíró képességének a tér kifosztásává alakítása. Az élőhely, mivel azonos az őt alkotó dolgokkal, nem fosztható ki, hiszen kifosztása annak mint helynek a felszámolása. A tér viszont végletesen kifosztható, belőle minden létező kiszakítható, s akkor is megmarad, mert a tér csak üres tartály, amelyet ürességében is lehet birtokolni. Ennek következtében válik lehetővé, hogy a természetet leigázni akaró ész az őt hordozó fejben aszerint vázolja fel a létező tulajdonságait, hogy az hogyan válik alkalmassá a leigázásra. *Így a közvetlen antagonizmus azért korlátozott sikerkritérium, mert csak a mechanikai ész azon fortélyát tudja biztosítani,* amellyel az egyedi létezőn a leigázást meg tudja valósítani. *A sikernek feltétele, hogy az üres téren kivitelezhető legyen a létező alakítása, de csak gyenge feltétele.*

3.2. A khairosz kronosszá – a létidő tartammá – rontása

A közvetlen antagonizmusban működő időről, a pillanatról korábban már tettünk említést. Most egy olyan vonására térünk ki a közvetlen antagonizmus által működtetett időnek, amely a modern létezés szempontjából is döntő jelentőségű. Ennek felvázolásához is az ógörögökhöz fordulunk.

Az ógörögök számára kétféle idő létezett. A felsőbb jelentőségű időt *khairosz*-nak nevezték. Ez a khairosz volt a helyet működni engedő idő. Ahogyan a hely sem különbözhetett az őt alkotó létezőktől, éppúgy a khairosz is az őt alkotó létezők ideje volt. Minthogy azonban a létezők a létre való nyitottságukban részei a helynek, s ezért bennük a tér helyett az egyetemes nyilvánul meg konkrét alakjában, a khairoszra való nyitottságuk is azt jelenti, hogy bennük a lét, mint idő is megnyílik. A lét, mint idő egyfelől az örökkévalóságot jelenti. *Az örökkévalóság azonban nem jelenti a mozdulatlanságot, hanem az időmí-nőségek egymásra való megnyílását,* amikor a jelen – azaz a pillanat – a múlt felé éppúgy

nyitott, mint a jövőre, akkor nyílik meg. A létezőnek a múltra való nyitottsága azt jelenti, hogy benne felhalmozódik minden előzménye, s hatni képes. S mert előzményei közé a lét, az egyetemes minden előző állapota is odatartozik, ezért a múltra való nyitottság a létező számára a megelőző létszintek egyetemességére való nyitottságot jelenti. És ugyanígy *a jövőre való nyitottság egyfelől önmaga jövőjére való nyitottságot, s a lét minden lehetséges mélyebb szintjére való nyitottságot is jelenti*. S mert a jelen nyitottá válik a múltra és a jövőre is, egyfelől a szentnek is az ideje. *A khairosz a szent idő, az istenek ideje, amelyben az ember akkor részesülhet, ha jelenét kinyitja a lét minden minőségére, kitarulkozik a létező jelenében az elrejtettségéből keletkező időminőségekre*. Ennek következtében a khairosz az időminőség, a létező múltbéli és jövőbeli létminőségére – létszintjeire – való nyitottságot jelenti. Az erdőkiélésben éppen ez a khairosz történik meg: ahhoz, hogy az erdőt úgy lehessen használni, hogy az annak fennmaradását és egyben az emberek bőséges ellátottságát is biztosítsa, az erdő múltbéli és jövőendő minőségeit is figyelembe kell venni. A felfelé ívelő szukcesszió ideje a khairosz. A felfelé ívelő szukcesszió azt jelenti, hogy a kevésbé értékes erdő értékesebbé lesz: a bükkerdőből tölgyerdőt alakít az erdőkiélés ősi mesterségében jártas ember. És *a khairosz azt is jelenti, hogy mindig minden a maga idejében történik meg: a lét ritmusa által feltételezeten. Amikor e ritmus szerinti cselekvésre megérkezett a válasz, akkor van az ideje a jövő kialakításának, akkor kell cselekednie az erdőkiélő embernek, s ha ekkor cselekszik, akkor a lét nyílik meg a létezőben, akkor megtörténik a szent és a létigazság*. Így a khairosz a létező létminőségén túlrá lépést jelenti, azt a tartamot, amely túlvisz a létező saját minőségén, hogy az eljövőendő létminőségre tegye nyitottá. Ezért *a khairosz az erőt alkalmazó embernek az időmértéke*: a maga idejében a létező jelenében megnyíló múlt és jövő létszintek egysége, az isteni örökkévaló idő.

A kronosz ezzel szemben a létezőnek a jelenbe történő bezárása, az, amikor az erőszaktevő ember lehasítja az örökkévalóságot a létezőről. Ezért az erőszak ebben az összefüggésben – mint a hely lehasítása a létezőt magába foglaló térről – az örökkévalóság lehasítása a létező jelenéről. Az örökkévalóság nélküli jelen sem jelenti azonban az idő megszűnését. Ez volt az ógörögöket felváltó hellének nagy újítása. A múlt és a jövő létminőségeire való nyitottság lefedésének következtében nem az idő, csak khairosz, a szent létidő, s vele az időminőségek egymásra nyitottsága szűnik meg. Ami megmarad, az az elnyújtott jelen, az azonos létminőségén belül telő puszta időtartam. A minőségi különbség nélküli pillanatok egymásutánja. Ez a kronosz, a minőség nélkül telő, puszta időtartam, a számossági idő. A számossági idő, mivel zárt a múltra és a jövőre, a létminőségén belül marad, szárnyaira hiába kapaszkodik fel az ember, az nem emeli ki a jelen korlátozottságából. A létezőt a magába záródó jelenben megnyitó erőszak így – mint előbb láttuk, az erőszak a létezőt a puszta térbe nyitja bele – csak a puszta tartamot nyitja meg. Ez a puszta tartam is múlik, s visszahozha-

tatlanul. Ezért joggal mondják a kronologikus időre, hogy az visszafordíthatatlan. E visszafordíthatatlanságon belül múlt időt is fel lehet osztani. A felosztáskor azonban csak a mértéktelent lehet alkalmazni, az önkényt: egységnek a megállapodott kiterjedés nélküli időtartamot teszik meg, amellyel aztán önkény szerint mérhetnek; és önkényes a jelen kiválasztása is, amelyhez viszonyítva képződik a múlt, s képződik a jövő. Pontosabban, mivel *a kronologikus idő zárt a létminőségekre*, ezért nincs benne múlt, csak az önkényesen megválasztott viszonyítási ponthoz³⁴ képest „előbb” és „később”, mint ahogyan a térben is csak előtti és utáni van. Ez *a minőség nélküli kronologikus idő működik a flottaépítő görögök által alkalmazott mechanikai ész fortélyában* is. Amikor a vasfákat a kimeríthetetlennek tűnő Kánaán teherbíró képességén túl is kitermelték, akkor csak az eljövendőt alkalmazták az erdőre: mennyi időbe telik egy vasfa kitermelése és a hajóépítő dokkokba szállítása, hány darab ilyen szálfára van szükség, és hány embernek kell dolgoznia ahhoz, hogy időre a dokkokban legyen minden szál vasfa ahhoz, hogy a flotta a csataindítás kellő időpontjára – ez az önkényesen megválasztott középpont – elkészüljön. Modern eszünkkel semmi kivetnivalót nem veszünk észre ebben az érvelésben. E kivetni valót nem tartalmazó időszemlélet intézményesítése vezetett azonban a Kánaán kősvataggyá válásához.

3.3. A szabadság gyenge kritériuma: a megvalósíthatóság

A közvetlen antagonizmus mindezek következtében sikerkritérium ugyan, de sikerkritériumnak meglehetősen gyenge. Csak arra alkalmas, hogy ki lehessen próbálni rajta: az egyedi létezőn alkalmazható-e a mechanikai ész mérték nélküli képzeleti terméke, a mechanikai önkény. Hogy ennek az önkénynek nem áll-e ellent a létező rögzített formája, hogy enged-e ez a forma a mechanikus erőszaknak, s az ember működésbe hozhatja-e ezáltal a forma által elfedett tulajdonságot.

Nem szabad azonban lebecsülni ennek a sikerkritériumnak a jelentőségét. Képzeljük el azt az embert, aki egy létszint még ki nem próbált szegletében, vagy egy újabb létszint-

34 Ez téveszti meg a dekonstruktivistákat is: a térben is és az időben is, mert csupán üres tartályok, a középpont kijelölése önkényes, s mint minden önkényt, ezt is megilleti a megkérdőjelezés. Ahol azonban téved a dekonstrukció, az az a pont, ahol a létező nem önmagába zárul, hanem kiszabadul a közvetlen antagonizmus hatalmából, s megnyílik az egyetemesre és az örökkévalóra, azaz a létre. Ahol azt tudni kell, hogy sem az egyetemes, sem az örökkévaló nem a zártságot, nem a mozdulatlanságot jelenti, hanem a minőségek szerinti mérték alkalmazását. Ennek következtében a dekonstrukció által ajánlott terápia: az önkények korlátatlansága, a hatalmasabb önkényt intézményesítő középpont felszámolása helyett a megoldás a létigazsághoz, a létmérték alkalmazásához, a létszabadsághoz való áttérés.

re elérvén azt tapasztalja, hogy sikerült a létező lefedett formáját feltörnie, s az önkénye által ütött résen keresztül kiragadhatja a létező eddig még fel nem fedett tulajdonságát. Micsoda mámorító érzés – a szubjektív ész által érvényesített erőszakot alkalmazva – kiragadni a természet készre formált objektumából a létező ismeretlen tulajdonságait. Az istenek szomszédjának érezhette magát az a feltaláló, akinek ebben a sikerben része lehetett. Úgy érezhette, a szabadság egy új tartománya nyílt meg előtte, hogy *a létezőről szőtt ábrándjai a megvalósíthatóság szabadságával rendelkeznek. A siker feletti öröme el is takarhatta a megvalósíthatóságnak a közvetlen antagonizmusra alapozottságából származó gyengéit.*

A megvalósíthatóság ugyanakkor nagy kísértés is: amikor először sikerül valamit megtenni, akkor az ember úgy érezheti, hogy mindazt, amit megtehet, meg is kell tennie, hogy amit megvalósíthat, azt meg is kell valósítania. A megvalósíthatóságnak azonban az a gyengéje, hogy a közvetlen antagonizmuson alapul, a közvetlen antagonizmus által vezérelt cselekvés. A közvetlen antagonizmus azonban önmagában még nem dönthet afelől, hogy a megvalósíthatóság szabadsága által irányított cselekvés csupán a létezőbe, annak pusztá formájába való erőszakos betörés lesz-e, amely az üres terét pillanatnyilag elfoglaló létező tulajdonságát onnan kiragadja, s a többi létezőre, azok felkészítése nélkül ráengedheti-e, vagy pedig a létező mérték szerinti megnyitása az örökkévaló egyetemes erejének megnyilvánulása számára. *A megvalósíthatóság ezért csak pusztá formai szabadság. A közvetlen antagonizmus ellenállásán való túljutás, az ész ábrándja és a létező természete közötti megfelelés önmagában alkalmas lehet a koraember mindkét programjának, a forma megnyitásának vagy a formába való erőszakos betörésnek az elindítására.*³⁵ Még

35 A létező megformált anyag, s mint ilyen, a formába rejtett lét. Amikor a pusztá megvalósíthatóság kezd működni, akkor a megformált anyagnak – a különböző fizikai, kémiai és biológiai tulajdonságoknak egy olyan együttesbe szerveződése, amely egy speciális létezőt ad ki – a léttől elszakadt pusztá szubsztrátumát hozza működésbe. Ugyanazon anyagokból más létező is formálható. Ezért a létező formája a benne felhasznált tulajdonságú anyagoknak a rögzítése, és egyben e különálló tulajdonságok elrejtése a létezőben mint megformált egészben. Ugyanakkor mint megformált lét is olyan szerkezet, amely az örökkévaló egyetemes egy részét és ezen keresztül az egészet is ebbe a formába rejti el. *A megvalósíthatóság még csak a tulajdonságok szerkezetét képező formába tör be, de nem nyitja meg a létezőt, még nem hozza felszínre az éppen abban a létezőben lévő örök egyetemest.* Azt majd csak a szabadságnak egy felsőbb foka, a folytathatósági szabadság nyitja meg s hozza felszínre a létezőben való rejtekekből. Ugyanakkor *az ember által csinált létező tárgyiasított ábránd is lehet. S kérdés az is, hogy hogyan lehet tárgyiasítani, megvalósítani egy téves ábrándot, a mechanikai ész tévedését?* Erre ad választ az, hogy a megvalósíthatóság feltételét teljesítenie kell, a folytathatóság viszont az elnyúló antagonizmus mértékéhez érve derül ki: ott kell majd választani az önmagunkhoz való alkalmazkodás és önmagunk megváltoztatása között.

nem mutatja meg azt, hogy a vasfa kivágása csupán keménnyé formáltságának megtöre-tése vagy a keménységét is magába foglaló ökológiai teherbíró képesség megalkotásának, esetleg egy új létminőségű erdő megalkotásának a része-e. *Ekkor még nem lehet eldönte-ni, hogy itt csak a pontos tükrözésnek való puszta megfelelés kezd működni, vagy a lét-igazság történik meg.* Azt, hogy a közvetlen antagonizmust kicselező mechanikai ész áb-rándjának megvalósíthatósági szabadsága, ez a gyenge szabadság a koraember két prog-ramja közül melyiket indítja el, csak egy erősebb szabadság-kritériumon lehet leellenőriz-ni. Ez az erősebb szabadság-kritérium azonban már túl van a közvetlen antagonizmuson, amely a létező és a megismerő ész ábrándja közötti megfelelést jelenti. Ez az erősebb sza-badság-kritérium már a létet megértő értelem és a lét kapcsolatában kezd működni.

Mielőtt ennek az erősebb szabadság-kritériumnak a segítségével a „paradoxon van, de hogyan lehetséges” kérdésére adott válasz felvázolásába fognánk, a megvalósíthatóságnak egy olyan tulajdonságára irányítjuk a figyelmet, amely a csak megvalósíthatósági szabad-ságra építő cselekvésnek a létontás irányába történő elcsúszását nagymértékben elősegí-ti. *A megvalósíthatóságnak a felsoroltakon felüli gyengéje, hogy önmagával igazolja ma-gát.* Ami megvalósítható, az nem lehet tévedés – ezt a hamis vélekedést sugallja. Holott, mint a következő fejezetben látjuk majd, a megvalósíthatóság és a tévedés között nem ilyen rövidre zárt kapcsolat létezik csupán. Igaz ugyan, hogy a közvetlen antagonizmus hatókörébe tartozó tévedések nem valósíthatók meg: ezek a tévedések fennakadnak már az elszigetelt létező formai szervezetén. Ebből azonban nem következik az, hogy ami megvalósítható, az nem tévedés. A közvetlen antagonizmusnál szigorúbb szabadság-krité-rium esetén már csak azt mondhatjuk, hogy ami megvalósítható, az nem feltétlenül téve-dés, de észre kell vennünk, hogy *a megvalósítható dolgok egy része gyakorlati, tárgyia-sított tévedés.* Ezért a gyakorlat önmagában nem kritériuma az igazságnak, s ennek kö-vetkeztében a szabadságnak sem. És megfordítva is igaz: *a tévedéseknek egy része nem valósítható meg. A tévedéseknek ezt az osztályát a közvetlen antagonizmus kiszelektál-ja.* A közvetlen antagonizmus azonban, mint a flottaépítő görögök példáján láttuk, a téve-désnek nem minden osztályát szelektálja ki, azaz *a tévedéseknek vannak olyan osztályai, amelyek megvalósíthatóak.*

Ennek következtében ahhoz, hogy a flottaépítő görögök léthibáját, tévedésük termé-szetét, s ezért a közvetlen antagonizmusra épülő megvalósíthatósági szabadság gyengesé-gét felvázolhassuk, *tovább kell lépniünk a létmegértés egy szigorúbb és a szabadság egy erősebb kritériumának a megértéséhez.*

II. Az elnyúló antagonizmus

A vasfa példája megmutatta, hogy *a tévedéseknek vannak olyan osztályai, amelyek megvalósíthatók*. A tévedésnek a közvetlen antagonizmus által kiszűrhető osztályára a vasfa keménységén kicsorbuló bronzbalta a példa. A közvetlen antagonizmus által ki nem szűrt és ezért megvalósítható tévedések osztályába tartozik a flottaépítő görögök „műve”, a kő-sivatagga vált „Kánaán”. Ahhoz, hogy a tévedések e két osztályának különbségét felvázolhassuk, Diké természetistennő és a félig ember, félig isten titánok küzdelmének tanulságaihoz fordulunk. Amit a görögök – mert nem a modern természettudomány nyelvét beszélték – még e mítoszi nyelven beszéltek el, azt, ha felismerjük, hogy itt *létvizonyok és létkarakterek*, illetve ezek kapcsolatát megszemélyesítő képes *elbeszélésről van szó, átfordíthatjuk a létmegértés nyelvére*.

1. A lét nyelv és a létbeszéd

Az ógörög mítosz – akárcsak a többi mítosz, a létmegértés tapasztalatainak a megszemélyesítéssel dolgozó képes elbeszélése – esetében valójában analogikus beszédről van szó. Ennek a beszédmódnak megvan az az előnye a szakszerűen logikus beszéddel szemben, hogy azok is felfoghatják, megérthetik, akik nem pallérozottak valamely szaktudományban. A logikus beszéddel szembeni fő előnye azonban nem is ebben áll. Különbségük lényegét logosz és logika szétválása világítja meg. A logosz, mint erre már utaltunk, a létmegértés képességét és e megértett lét elbeszéléséhez szükséges nyelvet jelenti. A logika mint formális eljárási szabályok gyűjteménye ellenben a létező önmagában álló tulajdonságainak az elbeszélésére szolgál. A logika úgy keletkezik a logoszból, hogy belőle a létmegértést – ezt nevezte az első formális logika kidolgozója, Arisztotelész hermeneutikának – leválasztják. E leválasztás következtében először is megszűnnek a létminőségek, másodszer ennek az ész által megszüntetett – „zárójelbe tett” – létminőségnek következtében a helyből tér, a létidőből időtartam lesz. Amikor ezek a műveletek megtörténtek, akkor a minőség nélküli, a tér pontjaivá zsugorított létezőket megjelenítő állítások a tartam minimumának, a pillanatnak a bevetésével működtetik az egymásra vonatkozást. Így az igazságból logikai megfelelés lesz, s ezzel a kör rázárult a létre. Az analogikus beszédben azonban létminőségek, hely, tér és létigazság működik, ezért az analogikusnak nevezett

képes beszéd a létviszonyok és a létmozgások elbeszélésére alkalmas szabályokkal dolgozó beszéd lesz. A logikus beszéd viszont csak az üres tér pillanatainak kitett önmagában létezőre vonatkozó állítások közötti kapcsolatokat szabályait alkalmazó beszéd. Az analogikusnak nevezett beszéd ezért az erő és működésének elbeszélésére szolgáló nyelven folytatott beszéd, ezzel szemben a formális logikának engedelmessé nyelvi és beszédi a közvetlen antagonizmus hatalma alatt álló megvalósíthatóság nyelve és beszédmódja.³⁶

Az ógörögök maguk is két tulajdonságukkal különböztették meg magukat a megvalósíthatóság fogságában élő szomszédaitól. Az egyik a polisz³⁷ megalkotására való képességüket jelentette, ezt fogalmazták meg a „zoón politikon” azonosságképző kategóriában. A másik képességüket pedig „zoón logon ekhon”³⁸-nak nevezték, azaz saját maguk szerint a politikus állat csak a létmegértés nyelvén beszélő állattal együtt volt az az ógörög létkarakter, amely a barbár szomszédoktól megkülönböztette őket. Ezért nevezték a görögök magukat „szabadnak”; a szabadság számukra a létmegértésre való képességet, e megértett lét törvényeinek elbeszélésére alkalmas nyelvet és beszédmódot, valamint a megértett lét-törvények szerint felépített és a lét nyelv segítségével működtetett közösséget jelentette – ezért tartották az oikoszt az állam alapjának, s nem az állampolgárt. S azért gondolták a barbárokat rabnak, mert ezek sem a létmegértésre, sem a megértett lét elbeszélésére, sem pedig a megértett léttörvény szerint megalkotott közösségi életre nem voltak képesek. A lét nyelv hiánya és a lét nyelv elbeszélésére való képtelenségük miatt a „barbárokat” „némának” is nevezték. Némának, holott nyilvánvalóan hallották őket hangokat kiadni. A némaságot azonban nem azért állították a barbárokról, mert azok nem tudtak „görögül”, hanem azért, mert a görögök a lét nyelven, a barbárok viszont csak az erőszak nyelvén tudtak beszélni. És rabszolgának is tartották a barbárokat, mert azok nem voltak képesek a léttörvények szerint megszervezni közösségi életüket, hanem az erőszak révén kormányozták alattvalóikat, így őket is ugyanezen a módon igazgatták.

36 Ezzel korántsem azt állítom, hogy az analogikus beszédet napjainkban is régi alakjában kellene feleleveníteni; azt azonban látni kell, hogy törés következett be a létviszonyokat és létkaraktereket elbeszélő analógias gondolkodás és beszéd és a léttelenített létezőről szóló – azaz létfeléd – logikus gondolkodás és beszéd között. Ezt a törést a „dialektikus logika” próbálta megszüntetni, az analógiát elmélyítve továbbfolytatni. Úgy tűnik, hogy a létfolyamatok elbeszéléséhez ezen az úton kellene továbbjutni.

37 A léttörvény alkalmazására szervezett közösséget jelentette – a poliszt a törvény különböztette meg a barbárok telepeitől. A törvényt azonban nem egyszerűen a jogalkotók akaratának intézményesítéseként fogták fel, hanem a megértett léttörvények intézményesítéseként. Az persze igaz, hogy a hellenizmus korára a polisz törvényei is a jogalkotók akaratát fejezték már ki.

38 Hannah Arendt hívta fel a figyelmet arra, hogy a „logon ekhon” éppúgy a görög önazonosság része volt, mint a „politikon”, csak mindkettő mást jelentett, mint ahogyan a mai újbarbár nyelv alkalmazásával azt érteni lehet.

2. Diké türelme és túlhatalma

Az analogikus nyelven a létet megszemélyesítették, s e megszemélyesített létet istenként – a főistenként – beszélték el. Ezen a nyelven a lét egyes tulajdonságait is megszemélyesítették, s e személyek is istenekként kerültek be az ógörög világba.³⁹ A léttulajdonságokat hordozó istenek közül az elnyúló antagonizmus leírásához Diké istennő megértésére van szükségünk. Dikét a görögök mérhetetlen, de kimeríthető türelmű asszonyként írták le, aki a lét erejét személyesítette meg. Diké a léttörvények erejének istenasszonya volt.

A törvényre ma másként gondolunk, mint a Dikét éltető görögök gondoltak. Mai természettörvényeink inkább a natúrának, a léttől elválasztott természetnek a mozgásszabályai, amelyek a logika formális igazságának kívánnak megfelelni. Másként ezeket *az üres tér pillanatai által megalapozott megvalósíthatóság törvényeinek is nevezhetjük*. Ezzel szemben Diké a léttörvényeket személyesítette meg, amely *léttörvények az örökkévaló egyetemes létezővé formált helyeinek a mozgásszabályaiból álltak*. A kettő különbségének drámai voltát pedig már láttuk az előzőekben.

2.1. Diké túlhatalma

A görögök a megszemélyesítésben is következetesek voltak. Tudták, hogy a létbe illeszkedés programjának megvalósításához erőre van szükség, de azt is, hogy az erőszak képtelen megoldani ezt a kényes egyensúlyt igénylő műveletet. Azt is értették, hogy az erő egy ellenerővel találja magát szembe, amikor a léthez illeszkedést véghez akarja vinni: a fűzisz, miközben megnyilvánulni és keletkezni igyekszik, ellenáll minden tévedésnek. Sőt nemcsak ellenáll, de keményen vissza is csap minden erőszakos behatolásért, *a visszacsapás ereje pedig oly hatalmas, aminek egyetlen létező sem képes ellenállni*. Hogyan is lenne rá képes, hiszen *a feltört formán keresztül az egész kozmikus lét mozdul meg, s ennek a mozgásba hozott egyetemesnek a súlya mindent lebír, ami útjába áll*.

Az alkalmasan, mérték szerint közelítő és beilleszkedni vágyó embert a fűzisz, illetve az annak erejét megszemélyesítő istennő magához engedi és befogadja. Egyetlen magára valamicskét adó asszony sem engedi azonban magához azt a tolakodót, aki mértéktelen

39 Az istenek „antropologizáló” értelmezéséről szóló felfogást nem mindenestől kell elvetni. Azt azonban érdemes észrevenni, hogy „viszályaik” nem csupán emberi gyengeségek, irigykedések, hatalomféltések, hűtlenkedések és bosszúállások, ezek inkább a képivé válást, a megszemélyesítést szolgáló eszközök. Az istenek emberi gyengeségei és erői mögött a létminőségek közötti viszonyoknak és folyamataiknak a megszemélyesített elbeszélését ismerhetjük fel: a léterőszak emberi döntések alakjában való elbeszélését.

elbizakodottságától hajtva rátör, és erőszakkal akarja magáévá tenni, hanem minden erejét latba veti, hogy az erőszakos támadást visszavesse. Egy istennő pedig még kevésbé enged az erőszaknak. Az erőszakra erővel felel, mégpedig túlerővel: feltört asszonyosságán keresztül az egész kozmosz zúdul rá az elbizakodott erőszaktévőre, s mint porszemet semmisíti meg.

A megvalósíthatóság természettörvényei a létbe való betörést lehetővé tévő törvények. E törvényeket az erőszaktévő a logikán alapuló mechanikai ész fortélyával úgy hozza működésbe, hogy e törvények megvalósulni engedjék az erőszaktévő ábrándjait, aminek az az ára, hogy a léttörvények viszont nem működhetnek. *Fortélyuknak éppen ez adja a lényegét: úgy akarják kikerülni a léttörvényeket, hogy a léttől elválasztott létező természettörvényeit kezdik el működtetni.* S mert a természettörvények is törvények, az erőszaktevők ábrándja meg is valósul, s e megvalósított ábránd, e megvalósított tévedés bosszulja meg aztán magát. Mert a megvalósítás mámorában az erőszaktévő ember megfélemedezik a lét túlerejéről, Diké asszonyi erényéről. S mert megfélemedezik, képtelen mértéktartó – a lét-ritmust követő – udvarlással, a léttörvényeknek való engedelmességre és a léttörvények működni engedése révén Dikével elfogadtatni magát. A megsértett istenasszony bosszúja, a hellenisztikus görögök által már *elfeledett és számításán kívül hagyott léttörvények túlhatalma pusztította el Kánaánt is. A vasfa természettörvényeinek ismeretétől elbizakodottá vált flottaépítőket Diké az egész élőhely elpusztításával büntette meg.*

2.2. Diké türelme

A megsértett istennő, Diké félelmetes és kíméletlen: vonakodás nélkül elpusztítja az őt megsértő erőszaktévőt. Nem azért nő azonban, hogy ne tudjon gyengéd és türelmes lenni, ha olyan kerülgeti, aki erre a gyengédségre és türelmre rászolgált. Aki mérték szerint teszi neki a szépet, azt megjutalmazza: életét folytathatóvá teszi.

Diké türelme azonban nem csak a tisztelettel udvarlónak szól. Éppen mert túlerővel rendelkezik, és mert e túlerejének ismeretében van, türelmet tanúsít az őt megsértőkkel szemben is. Amíg a lebírására tett erőszakos kísérletezgetések által ütött sebeit könnyen begyógyíthatja, addig nem gondol a bosszúval. Teherbíró képességének határáig néma marad, esetleg szenved a rajta ütött sebektől, de még nem válaszol. S mert nem válaszol, hanem türelmi időt ad, kettősen jár el. E türelmi idő – a közvetlenül, a cselekvés pillanatában visszavágó antagonizmussal szemben – az antagonizmus visszacsapásának elnyújtásával lehetőséget ad arra, hogy sebei láttán az ember lemondjon az erőszaktételről, és jobb belátásra térjen. Minthogy azonban csak sebeit mutogatja, de még nem lendíti támadója felé mélyebb rétegekben rejtőző erőkarjait, még nem csap vissza, élesztgeti is tá-

madójában az elbizakodottságot. Hagyja, hogy az mind jobban belelovalja magát a natúr-törvények fortélyos igazgatásának sikereibe, megtévedt ábrándjainak megvalósíthatóságába.

Diké türelme az antagonizmus elnyújtása. Az a ritmuskülönbség, amely a létező „természeti” felszíne és az alatta rejtkező lét mélyebb rétegeinek mozgásba lendülése között támad. A létező és a lét mozgásba hozása közötti időkülönbség az antagonizmus és az idő kapcsolatára irányítja figyelmünket. *A megvalósíthatóságot a tartam, a pillanat vezérli;* a létező formája, a felszín natúr-törvényei nem engedik megvalósulni az őket eltévesztő ábrándokat, ellenállásuk a cselekvési kísérlet pillanatában kiderül, s visszahatásukra is a tartam ad időt. A létező mélyén rejtkező léttörvények mozgásba hozatalának azonban, mint láttuk, nem a pillanat a mértéke, hosszabb időre van szükség ahhoz, hogy a lét-szintek mindegyike, s a hozzájuk tartozó léttörvények megnyilvánuljanak. *Diké türelme az antagonizmus és a létidő összekapcsolása: az elnyúló antagonizmus.*

Az elnyúló antagonizmus azonban még ennél is több. Ebben Diké *nemcsak az antagonizmust és az időt kapcsolja egységbe, hanem a minőséget is.* Mikor a mérték szerint udvarlót fogadja, akkor más létkarakterrel kerül szembe, mint amikor az erőszaktévőt bünteti meg. De a minőség nemcsak megközelítésének módjában található fel, hanem az antagonizmussal kapcsolatban is. *Amikor az erőszaktétel megtörténik, akkor az antagonizmus is bekövetkezik, azonban előfordul, hogy csak késleltetetten válik érzékelhetővé.* Ez kánaáni példánknál maradvá azt jelenti, hogy az ellentmondás az élőhely teherbíró képességét azonnal megérinti, amint az erőszaktétel bekövetkezik. Ahhoz azonban, *hogy a teherbíró képesség kimerüljön, arra van szükség, hogy a létezőt feltörő erőszak és a léttörvények közötti ellentmondás „felhalmozódjon”, s felhalmozódása során átlépje azt a mértéket, amelyen belül még regenerálni képes magát az élőhely.* Az ellentmondás halmozódásakor az élőhelyen belül, annak minőségében változások állnak be. Ezt a változást, mivel ezek halmozódása az élőhely létminőségét képes megváltoztatni – kősvataggá teszi a Paradicsomot –, mennyiségi változásnak szokás nevezni. A mennyiségi változás ezek szerint az adott létminőségen belül, e létminőség természetének ellentmondó műveletek révén keletkezik, s ezen ellentmondások halmozódását jelenti.

A mechanikai ész azonban mit sem tud a minőségi változás halmozódásáról, a mennyiségi változásról, amely az adott létminőség mértékéig és azon túl is tart. A mechanikai ész a létminőség egyáltalán nem foglalkoztatja, sőt csak attól függetlenné válva tartja magát szabadnak. Ennek következtében azonban nem is a mennyiség, vagyis a minőség algebrájának törvényei szerint⁴⁰ számol, hanem a létfeleltség algebrája, a létminőségtől elválasztott számosság algebrájának a törvényei szerint. Például a vasfák halomba

40 Itt a mennyiség matematikája és a számosság algebrája különbségéről írott megjegyzéseimre támaszkodom.

gyűjtésekor az ókori könyvelő az elsőtől az utolsóig elszámolt a flottaépítőknél, ugyan-csak elszámolt a rabszolgákkal – ha ezt kellett egyáltalán –, a felhasznált munkaórák szá-mával és még sok hasonló dologgal. S mindegyike a számosságok algebrájával követhető ala-kulásra a megvalósíthatóság érdekében szükség is volt. *A megvalósíthatósági szabadság elszámolásához éppen erre a számossági algebrára volt szükség, s az ilyen számítást, ezt is pontosan értenünk kell, senki sem takaríthatja meg.* Ez a számadás azonban a mate-matika létfelveti nyelvén semmit sem volt képes elbeszélni a kivágott vasfák és az élőhely teherbíró képessége közötti kapcsolat alakulásáról, az élőhely pusztaság térére romlásának fo-lyamatáról. Az ókori könyvelők ezt a feledékenységet mindmáig tovább örökítették, ám er-ről az ellentét-halmazokról és ennek a mértékhez való közelítéséről nemcsak akkor nem, de máig sem vezettek semmiféle „nyilvántartást”.

A megvalósíthatóság voltaképpen az *elnyúló antagonizmusban való mozgás lehetősé-gét biztosítja*. Az elnyúló antagonizmus a létező létminőségének a mértékig tartó mennyi-ségi változásához szükséges időtartamot jelenti. Azaz azt a tartamot, amely alatt az így ki-alakult ellentmondás a mértékig halmozódik, s a létező létminősége az emberi beavatko-zás – vagy egyszerűen csak a létezők egymásra hatása – következtében megváltozik. En-nek egy sajátos esete az, amikor a létező a lét visszacsapásának eredményeként elpusztul, amikor Diké elveszíti türelmét, és visszavág a betolakodónak. A megvalósíthatóság éppen azért, mert csak a közvetlenül visszavágó antagonizmusra épül, s az elnyúló antagoniz-mussal a mennyiség algebrájának nem ismerete miatt nem tud számot vetni, a létrontás pusztító következményeit csak előidézni tudja, de kijavítani nem, a megsértett Dikét sem tudja kiengesztelni, aki ezért bosszút áll.

Ahhoz, hogy a létrontást el lehessen kerülni, nem elegendő az elnyúló antagonizmu-son belül leragadni, ahhoz a mértéken túlra kell átlépni. Ehhez a mértéktátlépéshez azon-ban már a mennyiség algebrájára van szükség, amely azzal a mértékkel mér, amellyel a létidőt lehet mérni. A kronologikus időt a számosság révén lehet megmérni, ez azonban az elnyúló antagonizmust nem érinti meg. A létidő méréséhez a mennyiség algebrájára van szükség, amit azonban az erőszak karaktere nem ismer. A mértéken túlra nyúló idő-minőség: a jövő. A számossággal a jövőt nem lehet szóra bírni, a számosság csak az eljöv-endővel tud párbeszédbe elegendni: a némák jelbeszédével tud vele érintkezni. A jövőt csak a létnyelven folytatott párbeszédrel és a mennyiség segítségével lehet vallomásra készíteni.

3. Az elnyúló antagonizmus: a megvalósítható tévedés létszerkezete

Abból a problémából indultunk ki, hogy vajon a tévedés megvalósítható-e, s ha igen, akkor ez hogyan lehetséges?

Az ókori logikán felépülő – azaz vele egyívású – modern ész viszonylag egyszerűen intézi el ezt a kérdést. Azt mondja, hogy a tévedés lehetséges, a tévedés akkor áll elő, amikor a natúrától elválasztott ész által fabrikált elképzelés és a természeti tárgy tulajdonságai között nincs megfelelés. És amikor ez a megfelelés hiányzik, akkor az ész terve megvalósíthatatlan. Ebből egyfelől az következik, hogy a tévedés megvalósíthatatlan, és e megvalósíthatatlanságnak mintegy ontológiai oka van: a természet tulajdonságai ellenállnak a téves elképzelés megvalósításának, s ez a megvalósíthatatlanság azon nyomban ki is derül, amikor sor kerül a cselekvésre. Ez a szerkezet a közvetlen antagonizmus szerkezete, amely szavatolja azt, hogy a tévedés megvalósíthatatlan legyen. Ebből a gondolatmenetből azután következik az is, amit ritkán mondanak ki, hogy ami megvalósítható, az nem lehet tévedés.

Ugyancsak az ókorból vett példánk azonban azt bizonyította, hogy nem lehet ilyen könnyedén elintézni sem a tévedés kérdését, sem a tévedés megvalósíthatóságának problémáját. S ennek a bonyodalomnak az ókor is tudatában volt. A maga analogikus nyelvén, Diké istennőként megszemélyesítve, leírta az elnyúló antagonizmus jelenségét.

Az elnyúló antagonizmus létezése azt bizonyítja, hogy *a tévedéseknek van a közvetlen antagonizmuson le nem ellenőrizhető típusa is*. Ez a tévedéstípus eleget tesz a közvetlen antagonizmus tévedés-kritériumának – ez biztosítja megvalósíthatóságát –, de az elnyúló antagonizmus által támasztott feltételeket nem teljesíti. Az elnyúló antagonizmusban ugyanis nemcsak a természeti tárgy tulajdonságai, hanem a lét mélyebb rétegei is szóhoz jutnak, s a mechanikai ész ezt a mélyebb réteget már nem érti. S mert nem érti, ezért a léttörvénybe nem is tud beilleszkedni. A természeti tárgy tulajdonságainak ismerete és a létmegértés hiánya, a természettörvény és a léttörvény között feszül az a probléma, amely *a tévedésnek egy mélyebb rétegben előforduló típusát teszi lehetővé. A léttörvénnyel való meg nem egyezést*.

És ugyancsak az elnyúló antagonizmus létszerkezete és működésmódja teszi lehetővé azt, hogy a tévedésnek ez a mélyebb típusa megvalósulhasson. Ha a cselekvés átjut a megvalósíthatóság kapuján, akkor a lét lassúbb mozgásával találja magát szemközt. Ez a lassúbb mozgás az antagonizmusba beleviszi az időt is, s ezáltal az időben megnyújtja. A közvetlen antagonizmus a megvalósíthatatlanság révén azonnal visszajelez, s azonnal leleplezi a tévedést. Az antagonizmus kifejlődésének, a létminőség határáig való elérésének azonban van idő- (pontosabban: tartam-) igénye, s a mélyebb létrétegből, e réteg léttörvényeitől érkező válasz csak ezzel a késedelemmel érkezik meg. Ráadásul a késedelmes visszajelzés sokszor úgy és olyan oldalról érkezik, amelynek az eredeti cselekvéssel való kapcsolatát még detektívmunkával is meglehetősen nehéz kideríteni. Így *az antagoniz-*

mus időben való kitolódása, annak megmutatkozása, hogy egy mélyebb tévedést valószínűsített meg az ember, és a közvetlen antagonizmus kikerülése együtt teszi lehetővé azt, hogy a tévedés megvalósítható legyen.

*A léttörvények megértésével kapcsolatban elkövetett tévedés is antagonizmushoz vezet. Ez az antagonizmus azonban már nem marad meg az ész által elkövetett tévedés enyhe következményénél, az ész felsülésénél. A létmegértésben elkövetett tévedés következménye is a léttel kapcsolatos: a létezőt pusztítja el. Ez a pusztulás elkerülhetetlen, hiszen elkövetésekor nem az történik, hogy a létező formai szervezetét nem sikerül megnyitni, mint a közvetlen antagonizmus esetében. Ellenkezőleg, a létezőt megnyitja ez a tévedés, és a kozmikus egészt hozza mozgásba. Ennek következtében a tévedés már a léttel kapcsolatos tévedés lesz, s a választ is a lét szintjén kapjuk meg: **a megnyitott létezőt a rosszul megmozdított és ezért a harmóniájához visszatérni igyekvő lét túlereje elpusztítja.***

Az eredetileg feltett kérdésre ezzel adtuk meg a választ: **az erőszak alkalmazásán alapuló koraemberi program**, a nagytörténelmi tettek minden szintjén kialakítható önpusztító jól-ét a lét természetéből következik, abból, hogy a létezőt jellemző közvetlen antagonizmussal szemben a lét egyrészt⁴¹ – a létezőhöz való viszonyában – az elnyúló antagonizmus törvénye szerint működik. S annak következtében, hogy a lét kimeríthetetlen mélységű kút, az elnyúló antagonizmusok is számtalanok. Mint amikor a tó sima tükrebe kavicsot vet a gyermek, és a kavics vetette hullámok egyre táguló körben hordják ki a behajított kő által vitt erőt a partig, hogy ott az a fövényen fennakadva megsemmisüljön, úgy ér le az ember minden cselekedete a lét mélyebb és mélyebb rétegeihez. Vannak olyan hatások, amelyeket az adott létréteg önkijavító képessége hatástalanít, s ezért onnan sokáig, akár sohasem érkezik válasz. Amikor azonban az emberi cselekvés a mélyebb réteget, a kavics vetette hullámok közül a távolabb rezgő kört, az önkijavító képességén túl is megsérti, akkor onnan is megérkezik a válasz; s minél mélyebbről, annál nagyobb erővel csap vissza. Egyetlen elnyúló antagonizmusnak – mint például az erdőkiélt ősi mesteriségében az élőhely elnyúló antagonizmusának – a megértése ezért nem jelent végleges megoldást, ellenkezőleg, arra ad lehetőséget, hogy a következő elnyúló antagonizmus megértésére és az eljövendő léttévedésünk kijavítására felkészülhessünk.

A kérdésnek azonban, amelyet feltettünk, a megválaszolt oldalán kívül van egy fortélyos másik oldala is, amely kimondatlanul is benne rejlik a kimondott kérdésben. Ez a másik kérdés pedig így fogalmazható meg: az, hogy az önpusztító jól-ét – az elnyúló antagonizmus és a közvetlen antagonizmus összejátéka folytán – megvalósítható, még csak a lehetőséget adja meg az önpusztító jól-ét megvalósítására. S bár igaz, hogy a visszajelzés

41 A „másrésztre”, a folyamatosság törvényére a harmadik nagytörténelmi tett kapcsán térünk ki.

időbeli eltolódása az önpusztító jól-ét irányába nyomja a kísérletező embert, a megvalósíthatóságból még nem kell szükségképpen annak következnie, hogy ezt a lehetőséget az ember ki is aknázza. *Ahhoz azonban, hogy e torz lehetőséget, a léttévesztést valósítsa meg az ember, arra is szükség van, hogy legyen olyan létkarakter, amely a léthez illeszkedés szabadságával szemben a létező természetén vett erőszak sikereit részesítse előnyben. S hogy e karakter ne csak – véletlenszerűen vagy akár szükségképpen is – kialakulhasson, hanem meghatározó jelentőségre is szert tehessen, arra is szükség van, hogy az emberek közötti megszilárdult kapcsolatokban is a léterőszak intézményesítése történjen meg.*

Az önpusztító jól-ét több nagytörténelmi tettel megnyitott létszinten is megvalósult. Amiből az is következik, hogy *az erőszak-karakterek és az erőszak-intézmények is kialakultak*. Ezek leírása azonban már túl van ezen a fejezeten, ezért a következőben, a globalizáció mibenlétének megértéséhez szükséges előzetes ismereteket felvázoló kötet utolsó fejezetében kerítünk rá sort.

III. AZ ÖNPUSZTÍTÓ JÓL-ÉT LÉTKARAKTERE ÉS TÁRSADALOMSZERVEZETE

Meglehet, unalmasnak tartja már a tisztelt Olvasó az ógörögökre való állandó hivatkozást. Alapos okkal tesszük mégis, hogy minden lényeges kérdésben hozzájuk fordulunk. A keleti és a pusztai népekénél már kevésbé szigorú, mondhatni, az európai alkatnak az eltorzulása előtti pillanatából származó példáikkal is igazolni akarjuk, hogy a létmegértés és a léttörvények szerinti élet az emberiségnek hosszú idő óta a sajátja volt, és hogy hosszú időn keresztül ez volt túlsúlyban az erőszak programjával szemben. E példákon keresztül akarjuk azt is bizonyítani, hogy ami múlt, ami hagyományos, az nem feltétlenül babonáság. Ellenkezőleg: a létrontás pusztulásba szívó örvényéből való kiszabaduláshoz a létszabadság már elért tudásának felhasználása nem múltba nézés, nem romantikus antikapitalizmus. Múltba nézés, romantikus antikapitalizmus persze léteznek, hatnak, s hozzá is járulnak a létrontás sikereihez. Ebben az írásban azonban nem ezekről van szó, hanem a titánokról és ellentétükről, a mindig is velünk együtt élő „istenemberekről”. S arról, hogy titáni korunkban hogyan adhatunk nyelvet a velünk együtt élő, de elnémított istenembereknek. És még egy ok indokolja az ógörögökre való hivatkozást, s talán ez a legfontosabb mind közül. Az ógörögök ugyanis egy olyan emberi teljesítményre is képesek voltak, amelynek lehetetlensége sokakat akadályoz meg abban, hogy a létrontás örvényéből való kitörésre elszánják magukat. Amint a kánaáni példa mutatja, ők sem voltak mentesek az önpusztító *jól-ét* kísértésének elfogadásától. Fejlődésüknek még abban a szakaszában is beleestek ennek a bűnnek a csábításába, amikor pedig önmagukat már a létmegértéssel, a létnyelven való beszéd képességével és a léttörvények szerint folytatott közösségi életükkel különböztették meg barbár szomszédaiktól. De képesek voltak arra, hogy tévedésük következményeit⁴² feldolgozzák, s előbb a mítoszok analogikus nyelvén, majd a feldolgozás egy magasabb fokán, az „első filozófia”, a preszókratikus filozófia nyelvén is elbeszéljék. S mindennek következtében arra is képeseknek mutatkoztak, hogy egész életüket át-szervezzék, s a fűzisz, azaz a lét törvényei szerint irányítsák. Példájuk igazolja: a létrontás örvényéből ki lehet kerülni. E szempontokat figyelembe véve fordulunk most ismét a gö-

⁴² Ez a tévedésük a külterjes kecsketenyésztéshez kapcsolódik: túlszaporításuk – a jól-ét csábítása – és az állatok legelési szokása, hogy a fűvet nem leharapják, hanem tövestől kihúzzák, a hegyek földjét megtartó növényzet legelése miatt azzal a következménnyel járt, hogy a talajeróziós erőknek már nem tudott a föld ellenállni, s ebből lettek a híres – tarkopasz – fehér görög hegyek.

rög mitológia létmegértéséhez, hogy szemléletessé tegyük *az önpusztító jól-ét lehetőségét megvalósító létkaraktert, s azt az intézményesült emberi kötelemhálót, amely a lét-erőszak „társadalmasításaként” szerveződött meg, s jutott túlhatalomhoz napjainkban.*

Egy-ségben lenni az Isteni és jó

Honnan a vágy, az emberek közt, hogy csak egyvalaki és egyvalami legyen?

(Hölderlin⁴³)

1. A tévedést megvalósító karakter: a titán

A görögök, amint azt már gyaníthatjuk, *nemcsak a létet és a lét mozgástörvényeit beszéltek el analogikus képi beszédükkel, hanem a léthez való emberi viszony különböző minőségeit és e lehetséges viszonyulásokat intézményesítő létkaraktereket is.* Az elnyúló antagonizmus, ezt láttuk az előző pontban, lehetővé teszi a tévedés megvalósítását. A tévedés a létfeledés alapján való cselekvés. Az a kérdés ezek után, hogy „*ki*” az, *aki* e lehetőséget megvalósítja, hogy milyen az a létkarakter, amely *a tévedés megvalósítását magában hordja. A léthez való viszony e tévedésen alapuló minőségét megvalósító létkaraktert az ógörögök titánnak neveztek.*

„A titán az a lény, akinek ereje isteni, de morálja nem az. Ezért nem ismeri a mértéket. És ezért a Nagy Renddel össze kell ütköznie, és el kell buknia... A titán vétke a kevélység. Azt hiszi, hogy a lét (erőszak)⁴⁴ dolga. Azt hiszi, hogy a világ zsákmány, és (erőszakkal) kell meghódítani... A mérték nélkül maradt erő démonikussá válik, és az ellen fordul, aki felhalmozta. S az emberen éppen az áll bosszút, amiről azt hitte, hogy győzelemhez segíti. Az (erőszakba) bukik bele... az (erőszak) válik benne gyengeséggé... mert van valami, amit nem tud, s amire nem elég erős. Ez a valami az alázat.”⁴⁵

43 Idézi Martin Heidegger, a *Költőien lakozik az ember* című válogatás 198. oldalán, T-TWINS, Pompeji, 1994.

44 Hamvas eredetileg itt erőt ír, mert nem különbözteti meg az elbizakodott erőszakot és az alázatos erőt, a létező formájának feltöréséhez szükséges elbizakodott erőszakot és a létbe való beilleszkedéshez és a léttörvények működni engedéséhez szükséges alázatos erőt. Ez azonban fontos különbség, mert a létbe való alázatos beilleszkedésnél egyfelől a megnyitáshoz, a lét működni engedéséhez mérhetetlenül nagy erőre van szükség, másfelől pedig az alázatossághoz, amely a megvalósíthatóság kísértésének való ellenállásban és a létmegértés pályáján való maradásban nyilvánul meg, van szükség az igazi erőre, az isteni erőre. Ezért a szövegben az eredeti erőfogalmat az erőszak fogalmára módosítottam.

45 Hamvas Béla: A VII. szimfónia és a zene metafizikája. A *láthatatlan történet*, Akadémiai Kiadó, 1988. 191. old

A megvalósíthatóság fogságába esetteket nevezték az ógörögök titánoknak. A titánok középen találhatók az istenek és az emberek között: félig istenek, félig emberek. Az istenekhez is hasonlatosak, mert a szabadság képességének legalább a minimumával rendelkeznek. A szabadság ugyanis az ógörögök szerint nem a korlátozások hiányát jelenti; a görögök nem voltak negatív gondolkodásúak. A szabadság esetében is a pozitívat keresték, s így találtak rá az istenek képességére, a létigazság megtörténéseinek elősegítésére, az alkotás képességére, amelynek alapfoka a megvalósítás képessége. *A titánok hasonlatosak az istenekhez, mert már bejutottak a szabadság előszobájába, a megvalósíthatóság szabadságáig már eljutottak.* S az előszobába elérkezésük az istenekkel való hasonlatossá válásuk – érthetően – mámorító örömmel tölti el őket. *Ugyanakkor megmaradtak embernek is, mert még csak a megvalósíthatóság szabadságáig jutottak el.* Az előszobából még nem jutottak be a világot formázó épületbe, a szabadság világába. A szabadság előszobájában ugyanis még két ajtó nyílik, s közülük csak az egyik nyílik az istenek útjára. Mint látjuk majd, ahhoz, hogy megtalálják az istenek útjához vezető ajtót, a megvalósítás mellé a „lakozás” képességére van szükség. A titán azonban eltéveszti az ajtót. Eltéveszti, mert a lakozás képességének kifejtéséhez szükséges, gyötrelmesen fáradtságos⁴⁶ erkölcsi és érzelmi⁴⁷ munka felvállalása helyett az előszobába jutás feletti elbizakodottságában a mérték nélküli, ezért felelőtlen erőszak alkalmazásának könnyebbik munkáját választja.

1.1. A létebizakodottság

A titán a hübrisz fogságában él. A hübrisz fordításaiban többnyire az emberek közötti kapcsolatok embertelenségét szokás megemlíteni. Úgy fordítják, hogy *gőgösség, kevélység*. Mi tagadás, ha csak ezekben a szociális vétkekben találtatik valaki elmarasztalhatónak, az már önmagában is elegendő. A hübrisz azonban ennél lényegibb bűnt jelent, azt a bűnt, amelyen a többi emberrel szembeni gőg és az önmagát mások fölé emelő kevélység alapul, amely nélkül ezek szóba sem jöhetnének.

A hübrisz annak az embernek a tévedése, aki már beverekedte magát az istenek előszobájáig. A terve megvalósíthatóságának bűvöletébe került embernek a bűne, aki azt hiszi, hogy a létezőn tett erőszak révén hatalmat nyert a természet felett. S aki ezért, úgy gondolja, hogy ő maga is isten. Hogy a természet leigázásához felhasznált ész sikereivel az isteni képességet, a létmegértést szerezte meg. S hogy az ész meghódításával már maga lép a teremtő helyére, ő kezdheti el a csodát művelni. Csakhogy aki magát istennek képzele,

46 „Pokolra kell annak menni”, mondják a bölcsek.

47 Ez utóbbi fogalmat Eff Lajos kézírataiból kölcsönöztem.

az elvét *a teremtés és a varázs különbségét*. *A teremtés: erő; a lét keletkezni engedése. A varázs ezzel szemben a lét fortélyos megkerülése, a létezőn vett erőszak*. A lét keletkezni segítése az erő működni engedése. Ezzel szemben a varázs az erőszakos betörés a létező rejtelmeibe. S mert a hübrisz által foglyul ejtettek nem értik teremtés és varázs különbségét, a természetet sem értik, hanem natúrának képzelik. S mivel natúrának képzelek, eltévesztik az anyag mibenlétét is.

Közbevetés az anyag két alakja, a matéria és a stoff különbségéről

A *matéria* a lét része, a matériát ezért a helyen kell keresni. Ennek következtében a *matéria* a térben nem található meg. Amit a térben találhat a titán, nem *matéria*, csak annak rontott változata: *stoff*.

A magyar nyelvben *matéria* és *stoff* különbségének elbeszélésére nincsenek szavak, egyáltalán: a magyar nyelvben a *stoff* ki sem mondható. Ezért kell a némethez fordulnunk, hogy a két anyag *különbségét* kifejező szavakat is idehozhassuk szövegünkbe. A pusztai népek számára ugyanis, mint erre már utaltunk, a kozmikus lét egésze isteni természetű. Ezért az, amit *matériának* szoktunk nevezni, az ő nyelvükön azt az anyagot jelenti, amely magában hordozza a szakralitást, amelytől a szakralitás nem választható el: a *matéria* a *szakrális lét* egy megformált részét jelenti, s azt, hogy a *füzis* – a *logosztól* megkülönböztetett ezen része – is a *szakrális mérték* szerint formálódott anyagból, a *matériából* áll. S mert a *füzis*ben a *matéria* mint *szakrális mérték* szerint formált anyag létezik, ezért a *létező* formája is a *szakrális mérték* szerint valót jelenti. A *létező* formájának megnyitása a keletkezni akaró lét előtt ezért kell, hogy a *szakrális mérték* szerint történjen meg. S a betörés a *létező* formájába éppen ennek a *szakrális mérték* szerint alakított formának a figyelmen kívül hagyását jelenti, a *mérték nélküli erőszakot*, amely a *formát* nem megnyitja, hanem elroncsolja.

A *stoff* ezzel szemben az isteni természetét elveszített, a *szakralitástól* megfosztott, *lét-telenített* anyag, a *matéria* ellentéte. Ha tetszik, az ógörögök éppen azért nevezték körülakóikat barbároknak, mert azok számára a természet csak a *stoffot* jelentette. Azt a *stoffot*, amelynek erőszakos formaváltoztatása révén lehet kiragadni a *létezőből* az ott a forma által elfedtettnak vélt, de megsejtett tulajdonságot. A barbárok így nemcsak némaságuk, a létnyelven való beszédképesség hiánya és a léttörvények szerint irányított közösség hiánya miatt voltak barbárok az ógörögök szemében, hanem azért is, mert gyakorlatuk is barbár volt. Az ógörögök számára a *stoffként* felfogott természetben tett erőszak gyakorlata volt a barbár gyakorlat maga. Emiatt volt az erőszak révén elért megvalósíthatóság a

szabadság ellentéte: a létrontás. A modern kor barbárját, hogy egyet előre ugorjunk, magányos zseninek, feltalálónak nevezik.

S miután a barbár gyakorlat stoffjának és a szabad gyakorlat matériájának görög megkülönböztetését felidézttük, térjünk vissza a titánhoz, annak lételbizakodottságához:

A titáni hübrisz vétke, hogy a matériáról elfeledkezik, s a stoffal szövetkezik. A titán lételbizakodottsága e szövetségen nyugszik. Mivel azt hiszi, hogy gyengébb s ezért általa ráncba szedett szövetségesét akadálytalanul formálgathatja, és az istenekkel vált egyenértékűvé. Prométheusz is, amikor Héphasztosztól elragadta a tüzet, azt hitte, az istenek szerszámát ragadta magához, amelynek segítségével az emberek ezen túl kényük szerint alakíthatják a stoff-szerű naturát. *Ám kevesen értik, hogy Prométheusz miért kapott oly szörnyű büntetést.* Az istenek ugyanis tudták, hogy a tűz, amelyet Prométheusz ellopott, önmagában még nem a létformáláshoz, a matéria mérték szerinti alakítgatásához szükséges erő hordozója, hanem a létezőn megvalósítható erőszakhoz használható fegyver. Éppen ezért *nem a folytatható jó-lét, hanem az önpusztító jól-ét megvalósítására szolgál.* Nem is lenne különben érthető, hogy istenei miért büntették meg Prométheuszt. Másként csak „antropomorfi” magyarázata lenne az istenek viselkedésének: irigység és kicsinyes bosszú lehetne csak a büntetés indítéka. Ami persze kapóra jöhet a titánok ügyvédeknek, de csak fokozza az önpusztítás veszélyét. Az istenek büntetése a lételedésért és az abból következő lételbizakodottságért következett be. Azért, mert Prométheusz nem az isteni szerszámot, hanem az emberi fegyvert csempészte be az „idilli” létezésbe, s ezzel az önpusztítás veszélyének tette ki az embert. Éppen fordítva van tehát, mint azt a titánok advokátjai hirdetik: nem azért volt a büntetés, mert az istenek az emberek felnagyított képei, hanem mert az embereket az istenek képességei elől zárta el Prométheusz, kicsinyített, azaz félistenekké tette, akik a stoffon már képesek megvalósítani az erőszakot, de a lét formálásához szükséges erővel nem rendelkeznek. A stoffal kötött prométheuszi szövetség eredményeként ellenben *az elnyúló antagonizmusba letelepedett titán* és az általa megtévesztett emberek azt hihetik, hogy a naturát legyőzték, s hogy ezért naturának sarcot kell fizetnie a titánok birodalmának.

1.2. A titán gyengesége: a jól-ét kísértésének elfogadása

És éppen ebben a naturától kicsikart sarcban rejlik az a kísértés, amelytől a titán képtelen önmagát megtartóztatni, amelybe belecsábul, s amelybe belebukik. A titáni tűzvarázs következtében ugyanis a natura egy ideig valóban megfizeti a rákényszerített sarcot: a növények terméshozam-növekedésben, az ásványok termelékenység-növekedésben, az emberek munkabérmegtakarítás-növekedésben fizetnek a titánnak. S ezért a titán indok sze-

rint vélheti, hogy isteni képességekhez jutott: maga alakítja a legyőzött természetet, és ennek eredményeként az istenek „életszínvonalának” közelébe kalauzolta az embereket. Az így megfizetett sarc azonban csalóka dolog: nemhogy az istenek eledelét kapná meg általa az ember, hanem megszerzésükkel éppen a halálát okozó javakban dőzsölhet. Nem az *isteni jó-lét* világába nyer általa bebocsáttatást, hanem a *kicsinyke jól-ét* birodalmában foglalhat teret magának.

Közbevetés: a verejtékes jólét nehézsége és a jól-ét könnyűségének kísértése közötti különbségről

Hogy ne mindig csak az ógörögtől, hanem egy másik nagy – pusztai – kultúrától is kölcsönözzünk fogalmakat a titáni hübrisz megértéséhez, a lét világának tájait felfedező utunkon most látogassunk el az ősi Kínába, amelynek alapfogalma az „út” volt. S az ősi Kínában is tudták, hogy a végtelen soknak tűnő utak és ösvények valójában mind két nagy útba futnak bele: az egyik a szakadékba, a másik a holnaphoz visz el. Ezért azt a számos ösvényt és utat, amelyen a közös nagy szakadékhoz lehetett eljutni, nem is nevezték útnak; „út” számukra csak a holnaphoz, az emberi élet végtelen folytathatóságához vezető keskeny kis ösvény volt.

A kínai gondolkodástól nem áll távol az ilyen ellentétek felmutatása. Ez történt akkor is, amikor a szakadékhoz vezető ösvényekről, mint a kényelmes megoldásról beszéltek. És éppen ez a kényelem az, amely a szakadékhoz tántorgást vonzóvá teszi: ha el is kell pusztulnunk, akkor addig legalább éljünk jól. S a jól élesen a *stoff-szerű* tárgyokban való dőzsölést, a pusztta fogyasztási eszközökben megnyilvánuló, azaz a tárgyi gazdagságot és e gazdagság megszerzéséhez szükséges – a természetén és a többi emberen való hatalmaskodáshoz szükséges – hatalomban való dúskálást értették. Egyszóval mindazt, ami a titán számára kedves volt. És hogy az ezen utak kényelmét annak értéke szerint nevezzék meg, a „kicsinyke jól-ét” birodalmának nevezték.

Ne gondoljuk persze, hogy a kínai bölcsek megvetették volna a jót, hogy ostoba aszkéták⁴⁸ lettek volna. Távolról sem. Ők igazán jó életet akartak maguknak, s minden ember-

48 Az aszkéták között is két típus van: a bölcs, aki a pusztító javakban való szűkölködés mellett az építő javakban való bővelkedést tartja kívánatosnak; ilyen például a kolostorlakó szerzetesek egyik része is, hogy számunkra ismerősebb európai példát hozunk. Ez a magyarázata annak is, hogy a főurak egy része szerzetessé vált: a szakrális javakban való bővelkedés vonzotta őket, ezért a pusztító eszközökről való lemondás nem volt számukra igazán szűkölködés. A másik aszkétatípus mit sem tud a szakrális javak valódi természetéről, ezért ő nem egyszerűen a pusztító eszközökről mond le, hogy a szakrális javakban bővelkedhessen, hanem az emberiség bűnéért magára vállalt önsanyargatással akarja önző én-jét a mennyországba bejuttatni.

nek. Csakhogy tisztában voltak azzal, hogy *a jó élet alapja a jó lét*. Ezért a jó lét kialakításán fáradoztak, *ahol a termékek „javakká” válhattak: a létigazságot magukba foglaló eszközökké*. Mert az *a tevékenység, amellyel azokat létrehozták, a lét-esítés volt, s a lét-esítés révén a puszta fogyasztási eszközök javakká lettek*. A puszta fogyasztási javak erőszakkal való megszerzése a megsarcolt természettől a kényelmes, a könnyebbik út volt: az embernek mint egyszerű létezőnek nem kellett a lét bugyraiba leszállnia ahhoz, hogy a lét javait megszerezze. Nem kellett lemondania e könnyen szerezhető *„kicsinyke jól-ét” fogyasztási javairól*, ellenben a lét mélységeibe való leereszkedés gyötrelmeit elhagyhatta. *A lét javainak megszerzése ennek éppen a fordítottját igényli: lemondást a kicsinyke jól-ét könnyen megszerezhető pusztító eszközeiről, és a lét mélyeibe ereszkedéshez szükséges verejtékes munkát, hogy a javakat lét-esíthesse, és ezáltal az élet folyamatosságát fenntarthassa.*

A jól-ét útján járás ezért nagy kísértés: könnyűségével csábít; s ezért kíván áldozatokat az embertől a jó-lét meredek útján való járás.

*A magyar nyelv, mondják, nem filozofikus. S valóban, ha a létrontás elfogadhatóvá tételére akarják használni, akkor arra nemigen alkalmas. Nem, mert éppen a létkülönbségek kifejezésére alkották meg elődeink. A jó-lét és a jól-ét megkülönböztetésekor alkalmazott, egyetlen kötőjelnyi különbséget még könnyedén tekinthetjük véletlen szerencsének. Kevésbé fogadható szerencsés véletlennek az, ha a jó-létnek a létezőben való rejtekéből való elő-állítását végző tevékenységet lét-esítésnek nevezhetjük, szemben a létező létfelédlt felhasználásával, a létrontással. S végképp nem a szerencsének köszönhető, hanem a létviszonyok feldolgozottságát mutatja nyelvünkben, hogy a lét-esített jó-létet javaknak nevezhetjük. Ezzel szemben a kicsinyke jól-ét éppen a létfelédtségre írott jellel való kifejezésére is alkalmas. A kötőjelen innen került „l” betűvel éppen a léttől való elszakadást lehet kifejezni, a létrontást, amelynek terméke a puszta fogyasztási eszköz. *A titán éppen erre a különbségre érzéketlen. Ezért nem tud ellenállni a pillanat és a rontásban annak testvére, a kiüresített tér hívásának.* A létidő és a hely hiánya és az e hiányok miatt mutakozó, de csak látszólagos könnyűség vonzza ellenállhatatlanul. Ezért nem érzékeli, hogy a jó-létért végzett áldozatos munka a szabadság megtörténését, a létbe illeszkedő, attól el nem különülő világ megalkotását jelenti. És annak veszélyét sem fogja fel, hogy a jól-ét nem a létbe való illeszkedést vonja maga után, hanem annak ellentétét, az elnyúló antagonizmusban, a léttörvény zugaiban való dőzsölést. S hogy ennek következtében a titán, amikor a kicsinyke jól-ét csábításának enged, a szabadsághiány megtörténését teszi lehetővé; *a kicsinyke jól-ét megvalósítása a szabadság ellentétének, a létrontásnak a megtörténe, a létrontás birodalmának kiéptése.**

1.3. A titán metafizikai birodalma

Az ember mindig letér az útról, mindig más utakra vágyik, ám onnan mindig visszavette-
tik – mondja Heidegger;⁴⁹ a más utak keresése a titán vétke, aki megismertette az ember-
rel az elbizakodottságot és az önzést, aki fellebbentette előtte a jól-étben való növekvő dő-
zsölést, a könnyebbik utat. Ahonnan azonban mindig visszavettetik az ember. A lét
mélységeinek kimeríthetetlensége, *az elnyúló antagonizmusok egyre táguló, s ezért egy-
re késedelmesebben visszajelző volta miatt mindig csak félistenek lehetünk. Azonban,
ahogyan az ógörögök példáján láttuk, nem kell mindig visszavettelnünk a kiinduláshoz,
nem kell mindig elpusztulnunk, legalábbis nem közösségi szervezetünkben.* Lehetséges,
hogy kifejlesszük azokat a tanuló, ellenőrző és irányító szervezeteinket, amelyek a min-
denkori elnyúló antagonizmuson túlról veszik cselekvésük irányzékeit. Lehetséges az,
hogy a lét fölél ne húzzunk fel egy belőle kinyerhető, türelme idejére szóló, de tőle idegen
valóságot. Az alkotás és a kitaláció különbségéről van szó. Láttuk: az ábránd vezethet a lét-
megértéshez és elkanyarodhat a léttévedéshez, s ez utóbbit is meg lehet valósítani. A ko-
raember sokszor azt tartja szabadságnak, ha vágyait, ábrándjait, akármilyenek is azok,
megvalósíthatja. Ha azonban az ábrándok nem a racionális megértés, hanem *a létmegér-
tés tévedései, akkor bár a titáni korember képes azokat megvalósítani, cselekvése még-
sem nevezhető szabadnak.*

49 A *Bevezetés a metafizikába* című művének a füzisről szóló fejezetében fejti ki ide vonatkozó nézeteit, a ro-
mantikus humanizmus által elferdített, Szophoklész-féle Antigoné kardalának értelmezésekor, amikor az új
utakra való kitörés kudarcait Diké túlhatalmával magyarázza. Heidegger e magyarázata során az egyéni élet vé-
gességének következetesen végigvitt értelmezését adja: az egyéni halál elkerülhetetlenségét gondolja kérlelhe-
tetlen következetességgel végig. Amiről ebben a kötetben szó van, azonban nem az önmagában vett egyéni élet,
hanem az „emberi faj” életével összefüggésben tárgyalt élet. Ebből a nézőpontból, amelyből nézve a halál túl-
haladottá válhat a faj számára, az egyéni élet is új értéket és új értelmet nyer: ha a faj elpusztítható, de nem fel-
tétlenül kell elpusztulnia – ha az elnyúló antagonizmusokon túli jövőt feldolgozó tanulási, ellenőrzési és irá-
nyítási intézmények közösségévé, a létszabadság közösségévé képes magát szervezni az emberiség –, akkor a
véges egyéni élet számára felelősségi kérdéssé válik, hogy a faj életének folytathatóságáért – a szabadság ma-
gasabb fokának eléréseért, a folytathatósági szabadságért – mit tehet. S ebből a nézőpontból Diké túlhatalmá-
nak természete kiismerhetővé s alkalmazhatóvá válik. Amit másként úgy is mondhatunk, hogy az *egyén ugyan
nem, de a faj Diké túlhatalmát a maga javára fordíthatja. E kötetet a faj túléléséről szóló elbeszélésként is ér-
telmezhetjük.*

Közvetítés a szabadság és a létrontás különbségéről

Talán feltűnt már az Olvasónak, hogy a szabadság bizonyos típusainak nincsen ellentéte a modern nyelvekben. Amikor egy-egy személy politikai cselekvéseit korlátozza az állam, akkor az ebben az – mint látjuk majd, meglehetősen, a tévedéssel rokon módon leegyszerűsítő – értelemben vett szabadság ellentétét a libertariánus nyelv a „rabság” kifejezéssel tudja megnevezni. Akkor viszont, amikor egy-egy nép vagy nemzet cselekvési szabadságát korlátozzák más nemzetek vagy népek, akkor a szabadsághiány megnevezésére már nincsen fogalom a libertariánus nyelvben, a szuverenitáshiány kategóriáját ugyanis ez a nyelv nem a nemzet, hanem az állam részére tartja fenn. Hogy a bolsevik nyelveken sem egyiknek, sem másiknak nincs ellentéte, azon annyira nem csodálkozhatunk, hogy említeni sem nagyon érdemes, hiszen egész létezésével lenne ellentetes ezen ellenfogalmak megléte. A „gyarmat” fogalmának a bolsevik nyelvben volt ugyan egy kis negatív konnotációja korábbi időkben, a mai libertariánusnak mondott szótárból azonban szinte törölték is e fogalmat, úgyhogy egy magára valamit adó egyén tartózkodik is a használatától. „Jobb társaságban” így nem beszélnek. Azoknak a cselekvéseknek az elbeszélésére, amelyek miatt és következtében egyének vagy népek, nemzetek szabadsághiánya kialakul, még velünk élnek bizonyos szavak a régmúltból, a szabadsághiánynak azonban nincsenek nevei.

A libertariánus és sztálinista nyelveknek a legnagyobb hiányossága azonban az, hogy éppen az emberiség nagy történelmi tetteit, azaz létszabadságuk kifejeződéseit ellentétükbe fordító cselekedeteknek nincsenek meg bennük a megnevezései. Igaz, e tekintetben a szabadság sem áll jobban: a létszabadság fogalma mindkét nyelvből hiányzik. S ennek a hiánynak a következménye az is, hogy a politikai – és a szociális, a gazdasági és a kulturális szabadság – fogalmak ellentéte is hiányzik e nyelvekből. S minthogy a fogalmak, amint erről már e kötet elején is szóltunk, valóságképző erővel rendelkeznek, a szabadság ellentéte elnevezéseinek hiánya e szabadsághiányok elleni cselekvések, illetve szervezkedések hiányához is vezethet: amit a nyelv korlátozottsága miatt nem lehet elbeszélni, azt megtenni is vagy csak anarchisztikusan, vagy egyáltalán nem is lehet.

A létszabadság-fogalom hiányának e nyelvekben egy további és az előzőeknél is fontosabb fogyatéksága az, hogy e fogalom hiányának következtében nincs meg ezekben a nyelvekben az a mérce, amellyel a szabad és a szabadság ellentétéként létező cselekvések, a szabadság, illetve a szabadsághiány megtörténését lehetővé tévő cselekvések elbeszélhetők lennének, ezért ezek minden további nélkül összekeverhetők. Ennek következménye, hogy a létszabad cselekvések maradi csökevénynek, babonáságnak bélyegezhetők meg – itt is az ellenfogalom hiánya mutatkozik meg, amikor ismeretelméleti fogalmakkal, a tévedés szinonimáival írjuk körül a létszabadság hiá-

nyát –, *míg a létszabadság hiányából fakadó cselekvéseket szabadságnak nevezhetik erre kapható propagandisták.*

Abban a nyelvben, amelyben a létszabadság fogalmának helye van, teret kap a lét-szabadság hiánya is, a szabadság ellenfogalma: a létrontás fogalma. *A létszabadság hiányát a létrontás fogalmával fejezhetjük ki.* A létszabadság és a létrontás fogalmainak alkalmazása révén a politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális szabadság és szabadsághiány fogalmi is szilárd alapzatra tesznek szert, aminek következtében például a gazdasági rabság nem nevezhető gazdasági szabadságnak. S ennek a következménye az is, hogy a lét-esítő tevékenység, amely a léthez való illeszkedést viszi véghez, nevezhető szabadnak, mert a folyamatos fennmaradást biztosítja, míg a natúrán való erőszakos hatalmaskodást a létrontás fogalmának segítségével beszélhetjük el. S ez ad lehetőséget arra is, hogy a létezőből kiragadott tulajdonságokból kiépített második valóságot rontott valóságként nevezhessük meg, amely nemcsak az egyén, hanem az őt *megvalósító* társadalom, szélső esetben az egész emberiség elpusztulását idézheti elő.

A kicsinyke *jól-ét* által biztosított kényelmes hatalmaskodás és dőzsölés nagy kísértés lehet mindenki számára, még akkor is, ha tudja, hogy ezért nagy árat kell fizetnie. Akkor pedig még inkább, ha azt hiheti, hogy a kicsinyke jól-ét árát másokkal lehet megfizettetni. S a titán többnyire ezt hiszi, ezért nagy hévvel fog hozzá a tévedés megvalósításához, a létrontáshoz.

A létrontás azonban az elnyúló antagonizmus következtében különös sajátosságokkal bír, ahogyan ezt már korábban felvázoltuk. E sajátosságok közül most egy eddig nem említettet idézünk fel, mégpedig azt, hogy *míg Diké bosszúja el nem következik, addig a létezőből kiragadott és ezért a léttől, a kozmikus harmóniától⁵⁰ idegen tulajdonságokból építhet egy új, addig sosem volt valóságot: a titánok birodalmi valóságát.* A lét felett kiépített titáni birodalom, *ez a varázsos bűbájjal megvalósított második valóság az elnyúló antagonizmus miatt épülhet fel: amíg a létritmus szerinti válasz késedelme tart, addig a lételbizakodottságnak is tere van, ha helye nincs is.* A metafizika egyik első nagy kritikusa, Nietzsche bizonyította azt,⁵¹ hogy *mindaz rossz értelem-*

50 E fogalmat már sok alkalommal leírtam. Most értünk el azonban annak jelzéséhez, hogy a harmónián nem szimpla egyensúlyt értek. Az entrópia törvényének fényében erről nem is beszélhetünk. A létharmónia nem is a közönséges egyensúlyt, hanem az erők összeilleszkedését, a mozgás és változás egyensúlyát jelenti. Nem azt, hogy az erőknek egymást ki kell egyenlíteniük, hanem azt, hogy az erőknek összeegyeztethetőeknek, illeszkedőknek kell lenniük. Erő és erőszak azonban nem illeszkednek, hanem idegenek egymástól, ezért az, amelyik a gyengébb – s ez mindig csak az erőszak lehet, mert az erőszakot csak a létező fejtheti ki –, a léttel szemben mindig alul kell, hogy maradjon.

51 Kiss Endre érdekes, *F. N. filozófiája* című könyvében mutatta ezt ki. Gondolat, 1992.

ben vett metafizika,⁵² ami az amúgy is létező valóság fölé még egy másik valóságot húz fel.⁵³ Ennek alapján, e híres kritikusra támaszkodva mondhatjuk, hogy amit a titán megvalósít, a titáni birodalom, az maga a rossz értelemben vett metafizika. Ezért a létrontásnak a titán által felépített birodalmát a megvalósult metafizika birodalmának nevezhetjük.

Diké azonban könyörtelen istennő, aki őt egyszer megsértette, aki türelmét kimerítette, azt elpusztítja. Az ember a modernizáció korában a flottaépítő ógörögök helyzetébe került: már képes az egész Földre mint élőhelyre hatással lenni, de még nem akarja tudomásul venni, hogy Diké már megkezdte visszacsapását, hogy ezért csupán órái, vagy talán csak percei vannak a viszontválasz megadására. Mert a titán metafizikai birodalma a Föld élőhely teherbíró képességének határaihoz érkezett. Az első jelzések meg is érkeztek már: fogyó ivóvíz, pusztuló fajok, felmelegedés, ózonlyuk, s ezekről évente jelentést is kapunk Lester Browntól.⁵⁴ Amint azt azonban látjuk majd, a modern válasz egyelőre nem a létszabadság keresése, hanem a szakadékba zuhanás közbeni dárídó. A titáni modern – és globális – ember lételbizakodottságát fegyverként forgatja a jól-étben való dőzsölés érdekében, s a végperceket akarja kiélvezni.

1.4. A létszabadságot megvalósító karakter: Odüsszeusz

A titán az eltorzult európai alkat prototípusa; az erőszak elbizakodott megvalósítója. Európa azonban fejlődése során mindmáig megőrizte az erő létkarakterét is. Bizonyos értelemben Odüsszeusz történetében állít emléket a létszabadság erejét működni engedő létkarakternek az ókori írásos emlékezet. Neve azon képességek birtoklójának a gyűjtő megnevezése, aki egyfelől az istenekkel is képes felvenni a versenyt, képes azok

52 A fizika, azaz a füzisz eredeti értelmében a létet jelenti, amelyben objektum és szubjektum egyek, s amely maga az istenség is. A rossz értelemben vett metafizika viszont a natúra és az individuum felett elképzelt egy ezektől különböző és felettük álló isteni birodalmat, amelyet a csoda legitimál. Ez azonban a lét megkettőzése. Ami korántsem istentagadást jelent, hanem azt, hogy isten minden, és ezért mindennek isteni természete van. S ennek a szakrálisan felfogott létnek nincs szüksége a megkettőződésre, a rossz értelemben vett „természetfeletti” bevezetésére.

53 Nemcsak arról van itt szó, amit az ideológia-kritikusok mondani szoktak, hogy gondolatban kettőzi meg a valóságot. A hibás gondolatokat is intézményekké lehet szervezni, azaz a társadalmi valóságot is meg lehet kettőzni, s mint a stoff és a matéria különbségéről láthattuk, még a „természeti anyag” is megkettőzhető, így a gondolati mellett a társadalmi és a „természeti valóság” is megkettőzhető.

54 A *Világhelyzet* évenként kiadott sorozatára gondolok.

eszén túljárni. Azok az istenek, akikkel a létszabadság és a kicsinyke jól-ét ösvényein és útjain való bolyongása, a létlehetőségek végigjárása során összehozzák a sors istennői, a létrontásba csábítás képességeinek a megismerésüket. A pusztai népek számára minden isten, de a küszöbön – a mértéken – túl a rontó démonok találhatók. Odüsszeusz létutazásai az istenek e különös típusai, a rontó istenek közötti bolyongások. Elegendő itt talán Kirkére utalnunk, aki *a kicsinyke jól-étbe belebódultakat*, attól függően, hogy mely fogyasztási eszközöknél cövekelnek le, disznóvá, számárrá vagy más hasonlóan alantas tulajdonságot hordozó, a rontott létben ennek bizonyuló állattá varázsol. Odüsszeusznak viszont, mert „vele van az erő”, nemcsak Kirkétől sikerül megszabadulnia, hanem azt is *tudja, hogyan lehet társait is kivonni a varázs alól*. És a másik fő csábításnak, *Krisztus utolsó kísértésének is ellen tudott állni: a hatalom sem tudta magához láncolni*. Abba is belekóstolt, a sziget királylányával múltatta az időt, de amikor kiismerte, tőle is tovább vándorolt. *Megtehetette, mert birtokában volt annak a képességnek is, amellyel távol tudta tartani magát a kicsinyke jól-ét kísértéseitől: a mértéktartás képességének*. A mértéktartás képességére támaszkodva tudott megszabadulni a szirénektől, a bűbajos csábítás megtestesítőitől, a titán női alakjától⁵⁵ is: „A szirén a titán asszonyi fele és belső fele... Ami a titánnak az erő, az a szirénnek a bűbáj. De a kettő tulajdonképpen egy. Az a mód, ahogy a férfi a mértéket elveszíti, és nem tud alázatos lenni, és önmagát emberfölöttivé teszi, s hogy a zsákmányt elragadja, s rajta (hatalmaskodjon): az (erőszak)... Az a mód, ahogy az asszony a mértéket elveszíti, és nem tud alázatos lenni, és önmagát asszonyfölöttivé teszi, hogy a zsákmányt elragadja, s rajta uralkodjon: a bűbajos csábítás. A bűbáj a női (erőszak), ahogy az (erőszak) férfi bűbája... A titáni és a sziréni lét körét megvonni nem nehéz. Az Én mágiája ez, vagyis ezt az Ént, ezt az alakot, ezt a lényt így, ahogyan van, akarja emberfölöttivé tenni, és átvarázsolni oda, ahol öröknek megmaradhat... Nem tudni, ki volt előbb... Ha... a szirén volt az, és bűbájával a világot elkezdte csábítani, az Istenek elküldték a titánt. S amikor a szirén a hatalmasat meglátta, felkiáltott: itt van, ő az! Ezen a pillanaton mindketten megcsúsztak...”⁵⁶

Odüsszeusz nemcsak a küszöbön túli rontó démonoknak és a kicsinyke jól-ét tárgyival való kísértéseiknek, de az ártó istenek legfőbb csábításának, *az Én mágiájával csábító sziréneknek is ellen tudott állni* – Odüsszeusz nem volt titán, nem volt félisten, ő *istenember volt*. Aki miközben isteni képességeknek, a mértéktartás és a szabadság képességeinek volt a hordozója, azonközben *az emberek csalárd birodalmaiban is jól elboldogult*. Ha az kellett furfanggal – Trójában például a falóval –, ezért nevezték őt *az isteni* Odüssze-

55 Hamvas Béla idézett, a titánokról szóló írásában szól a szirénről is. Id. mű 91. oldal

56 Hamvas Béla, id. mű 91-92. oldalak

usz mellett a *furfangosnak* is. Ha pedig arra volt szükség, erőszakkal: Odüsszeuszhoz, az isteni képességek megszemélyesítőjéhez hű hitvese fenséges természetében is csak a Penelopéval járó kicsinyke jól-étet szimatoló kérők Odüsszeusz által történő lenyilazása példázza e képességét is. Bizonyítékául annak, hogy valóban istenember volt: *a létmegértésben, szabadságában isteni, ugyanakkor – és minden bizonnyal éppen ezért – az emberek között, az ész alkalmazásában is királyi volt.* Az ógörögség Odüsszeusz isteni-királyi alakjában az elbizakodottságtól mentes, mérték szerint alkotó istenember karakterét alkotta meg, s adta Európának mintául. Ezt az istenembert vitte azután tovább, szerzetesek alakjában, a középkori egyházi világtársadalom, s viszik tovább a létszabadság megmaradt kis körei máig is.

2. A létszabadság közösség szervezete

A titán birodalmát a létritmus hézagaiban, a hely és az örökkévaló lerombolása árán megvalósított térben és időtartamban építi fel. Ahhoz, hogy láthassuk, mit is rombolt le a titán, vessünk rövid pillantást a lét-esítő szabadságot igazságtörténéssé intézményesítő közösségre, a *kommunitásra* és megalkotójára. Pillantásunk csak az előnyöket és sikereket metszi ki a teljes valóságból, amelynek megvannak a maga visszaélései, visszasságai és negatívumai. A titáni birodalommal szemben előnye mégis, hogy itt a közösség nem a létrontásban épül ki, hanem a szabadságon alapozódik meg, amiből az is következik, hogy ebben a közösségben nem a létrontás akadályozása, hanem a szabadság megvalósítása számít erénynek. A szabadság közösségét olyan – mérték szerinti – tevékenység lét-esíti, amelyet Hölderlin emelt figyelmünkbe: *a lakozás.*

2.1. A lakozás

A helyet a lakozás létminőségében tartja: szent helynek, az ártó démonok szállásának, az embernek földként. A költőtől tudhatjuk: az idők romlása előtt az ember költőien lakozott. Poéta lett volna mind? Éppen hogy nem! A költés nem azonos a poézisszal. A költés nem építés az épületek készítése és berendezése értelmében, amit a poézisz eredetileg jelent; a költés mégis építés.

A költés eredetileg „beszéd” – a beszéd a logosz. A logosz azonban nem akármilyen beszéd; a logosz az a beszéd, amely láttatja, nyilvánvalóvá teszi az eget, a létet, Istent. A költés ezért a létező el-nem-rejtettségről, az igazságról szóló beszéd. Láttatja, azaz fénybe vonja azt: előhúzza elrejtettségéből, és az el-nem-rejtettségbe helyezi. A logosz a mér-

ték szerinti beszéd, s ezért nem fecsegés. Az a nyelv, amelyen a beszélgetés folyik, a lét nyelve. Mára már elfeledtük, hogy a régi görögök azért nevezték „körüllakóikat” némának, mert csak fecsegni tudtak, a lét nyelvén nem tudtak beszélni. S mert elfeledtük a létnyelvet, ezért sem tűnik fel például a magyar nyelv sajátága: az előtagozás. Az az előtagozás, amelyben egy előtag, a „szer” megléte a dolognak a létszerintiségét, létteljességét jelentette. S ezért a „szertelenség” azt a beszédet és azt a másfajta cselekvést jelentette, amelyből a létteljesség hiányzik: a fecsegést.

A költés nem történik s nem történhet meg bármikor. A költés akkor történik meg, amikor a *khárisz*, a jóindulat a szívnél időzik – amikor az ember erkölcsi alkotás és érzelmi munka⁵⁷ végzésére képes. A *khárisz*, bár a szívhez tartozik, korántsem irracionális, ellenkezőleg, a ráció azért fordul irracionálisba, mert a szívvel szembe fordul, mert nem alapozza meg az erkölcsi-érzelmi alkotás. A szívnél időző jóindulat, az érzelmi munka és az erkölcsi alkotás a megérkezést jelenti a mérték igényéhez, az odafordulást a mérték felé. Amíg ez a megérkezés és ez az odafordulás tart, csak addig sikerül az embernek az éghez, a léthez, az istenséghez mérnie magát. A mértékhez való mértékvétel, az erkölcsi alkotás és az érzelmi munka és az ezek alapján álló ész, a logosz együttes építkezése a lakozás: amikor az ember szakrálisan egybegyűjtött létmérték szerint építkezik. S mert e szerint a mérték szerint építkezik, ezért képes emberül és emberként lenni. A lakozás a helyből kibontja az összetartozó földet és eget. Ha a lakozás a helyből kibontott és összetartozó földből és égből a mérték szerint továbbépítkezik: az a *tájék*. A hely és a belőle kibontott tájék ezért az *emberül lenni* képessége.

2.2. Föld

A föld: hely és dolog, s mint ilyen, egyszerre anyag⁵⁸ és létező.

A föld anyagként a kéznéllevő. A kéznéllevő mint anyag: kő, por, agyag, jó esetben humusz. A dolog, amelyet földnek hívunk, még csak anyag, anyagként azonban még nem föld. A dolog, amelyet földnek hívunk, akkor válik földdé, ha helyé is válik: ha hozzá mint létezőhöz képesek vagyunk a létmérték szerint illeszkedni.

A föld mint hely ezért az alap. Alapként azonban még csak a kiindulás, amelyre alapozhatunk. Ami benne nyeri el alapját: a világ. A föld a rejtekező, a világ a nyitott, a

57 E fogalmat Eff Lajostól kölcsönzöm.

58 A magyar nyelvben, mert a mi nyelvünk panteisztikus, nem tudjuk megkülönböztetni azt, ami a németben készen áll: az anyag két megjelenését: a pusztá szurrogátumot, amelyet „stoff”-ként szokás emlegetni, és a létező értelmében vett anyagot, a „matériát”. Anyagon ebben az írásban a „stoff”-ot értjük.

kettő együtt a kommunió. A nyitott az, amiben a létező és a lét megnyílt egymásra. Az egymásra való megnyílás: a mérték fényébe állítás. Föld csak az, ami egyszerre rejtekező és nyitott, föld és világ ezért egyek. Egyként pedig az, amit a régi görögök füziszként tudtak.

A föld mint alap: a hely, ahol a lét elrejtetik, ahol az ember az istenivel érintkezik. Isten műve: a teremtés. Az isteni, a teremtés alsó foka: a termés. A termés nem az a történet, amikor a nincsből valami lesz, nem is, amikor a valami elenyész. A tér, ahol a nincsből a valami lesz: a szállás. Az a hely, ahol a valami elenyész: Hádész birodalma. A termés: a lehetőség megtörténe. A föld az a hely, ahol az élet a halál elől elrejtőzhet, s a halálból visszatérhet. A föld a lehetőség rejtekhelye, ahol az kibomolhat, virágba borulhat, ahol a felnövekvő felnövekedhet, ahol az igazság megtörténhet.

2.3. A szerszám

A föld mint alap, a rejtőző igazság, a lét megtörténéseinek helye. Az alapnak, hogy az éghez elérhessen, s hogy a lét megtörténéseinek helyével egyidőben a szent megtörténéseinek helyévé is lehessen, szüksége van a felnyitásra és a fénybe állításra: szüksége van a világra. A földtől mint alaptól viszont a megalapozott viláig egy út vezet, amely igen hosszú, s első fokán a szerszám áll.

A szerszámról azt hihetnénk, az maga az eszköz. Az eszköz azonban még korlátozott, még kiegészítésre vár. A föld anyag és létező egysége – az eszköz ebből az egységből csak az anyagot képes megszólítani, csak ebből képes alakítani. Ami ebből az alakításból lesz: a tér pontjainak kitöltése – a környezet. A környezet azonban még nem világ. Az eszköz maga: a használhatóság, s a használhatóságot megalapozó biztonság. A biztonság: a megszokottság, hogy az anyaggal megtörténik a formálás. A használat, a formálás megszokottá válása azonban még mérték nélkül való. Ezért amire az eszköz vár: a mérték működésbe hozása. A szerszám az a dolog, amely a mértéket képes működésbe hozni és működni hagyni. Amitől a pusztá anyag létezővé, a létező a léttel és a szakrálissal való kommunió történésevé, lakozássá válik. Az eszköz a mértékre, a szerszámmal való egyesülésre vár. Hogy érthessük, mi a szer-szám, emlékezzünk a létnyelvre. A „szer”-szám⁵⁹ ezen a nyelven annak az eszköznek a neve, amely maga is létteljes, s amely ezért képes a létező létét nyilvánvalóvá tenni. A szerszám, mint tudás, a létnek ilyen vagy olyan lé-

59 Ha értenék az etimológiához, mondhatnám: a szer-szám annak a számnak a működtetése, amely a létet mérni képes, s ezért a szerszám a létmérés működtetésének eszköze, s mint ilyen, az őrült méricskélést kivitelező gép kontráriusa.

tezőként működésbe helyezni tudása. Így a szerszám képes a földet a világgal, s ezért az éggel kommunióba vonni. Amely egyesüléstől a föld és vele a környezet megteszi első lépését a világ felé. Ezért a szerszám: a létbe való kitörés az elrejtettségből, s a lét működésbe helyezése.

A szerszám persze kevesebb az ecsetnél, a lúdtollnál, a szobrász vésőjénél: a szerszám által az anyag még nem válik mássá, a toll, a véső, ha a művészet veszi pártfogásába, az anyagot felszívja a műbe, s a mű műlétében kioltja. A szerszámnak szerszám létében az anyag nem oldódik fel, csak egyesül a létehez visszakapcsolt létezővel. A szerszám működni hagyása ezért költés ugyan, lakozás, de nem műalkotás. A véső, a toll és az ecset révén megtörténik az igazság, és nyilvánvalóvá válik a szent. A szerszám révén az igazság megtörténik, de a szentnek csak a meghívása történik meg, az odafordulás a szent felé. A szerszám ezért a megnyitott lakozás: a föld igazságának működésbe hozása.

2.4. *A paraszt*

Ki lakozik a szerszámmal? Ki építi fel az eszközt szerszámmá, ki alkalmazza a mértéket az eszközre, s ezért ki engedi a föld igazságát működésbe lépni? Sok név ismeretes megnevezésére, de csak egy van, amely helyes: *a paraszt*. Az viszont még nem paraszt, aki mezőgazda. De a paraszt nem jobbágy, nem szolga, nem agrárproletár, s nem is agrármérnök. A paraszt egy azon emberek közül, akik költőien lakoznak. Ő az, aki a szerszámot megépíti, s a szerszámmal a világ felé s ezzel az ég felé tesz lépést. Aki a föld igazságát, az istenit engedi működni. Az isteni működése: a rejtőzőnek a felnyitása. A rejtőző felnyitásának sok lépcsője van. Közülük a paraszt a maga szerszámaival a földben rejtekezőt, az ott amúgy is felnövt alakítja. Alakító tevékenysége a *colere*: a gondozás, s a *cultura*: az ápolás. A paraszt a szerszámaival belakja a földet. *Belakja*, ami azt jelenti: a földben lévő amúgy is felnövőre alkalmazza a mértéket: gondozza és ápolja; amivel magát hozzá alakítja, és amivel azt magához alakítja, azaz minduntalan visszaállítja a kozmikus harmóniát. A föld nem tér, a föld azon létezőkből áll, akik a mérték szerinti gondozást és ápolást élnek: a paraszt, a szerszám és a szerszámmal ápoló felnövekvő; s mindettől a föld már jócskán úton van a világ felé.

A parazstról azt fecsegik: a nemesnél lejjebb áll a ranglétrán. Hát igen, a lakozás megtöretésekor nemes és paraszt egymástól szétválnak. Csakhogy ettől kezdve a nemes már nem az a kiváló – a régi görögök nyelvén: arisztokrata –, s a paraszt sem az a föld igazságát megtörténni engedő. De amíg a lakozás sértetlen, paraszt és nemes egy: mert ők a kiváló. A kiváló nem az érdemes. Az érdemes az, aki a hatalmasnál bevágódik, a kiváló az, aki a lakozásra képes. Nálunk – Erdély és az őrség tanúsítja – a pa-

raszt is szabad, s ezért nemes volt, s még a múlt századig is az udvarház⁶⁰ volt az az intézmény, amelyben paraszt és nemes művelésre alapozott familiaritása működött, s az udvarház szervezetében, a házban és a hozzátartozó parasztfalvakban mindkettő őr volt. A nemes az eszköz egy elfajzott alakjának, a test elleni fegyvernek, a közösség kozmikus rendnek való megfelelését felbontani képes eszköznek, a paraszt a föld igazságát működni hagyó és a felnövekvőt ápolni képes szerszámnak volt az őr és a romlástól megóvója, s mint ilyenek alkották a közösség teljességét, a kölcsönös szolgálatok rendjét.

A kifosztás nyelvén beszélők, a fecsegők a parasztról mint a földhöz csökötten ragaszkodóról is fecsegnek. A paraszt azonban éppen hogy nem ragaszkodik a földhöz, sőt ő az egyetlen, akinél a ragaszkodás szóba sem jöhet. A paraszt ugyanis a földdel összetartozik, mi több, a paraszt az, akiből a föld áll: az a létező, akit más létezőkkel együtt a létigazság megtörténését szavatolóként a földet tevő hely, a tájék összegyűjt, és akivel az összetartozása megtörténik. Ezért a paraszt a fűzisz megőrzője. A fűzisz megőrzőjeként a paraszt a földhöz nem ragaszkodik, sem foggal, sem körömmel, mert neki, és egyedül neki, ezt nem kell tennie: ő ugyanis oda tartozik.

2.5. Az otthon

A paraszt a szerszámaival belakja a helyet, s ezzel kibontja belőle a földet, s a földet a világ felé fordítja: a szakrális létmérték szerint gondoz és ápol. Ezért a paraszt emberül képes lenni. Ahol az *embernek lenni* megtelepszik, ott a mérték van jelen, s ahol a mérték, ott az üdv. A mérték és az üdv működése az igazság működése és a szent felé fordulás. Ahol a szent felé fordult létigazságot hagyják működni, ott a lakozás otthonná emelkedik. Az otthon a földet a világhoz vivő köztes hely, ahol a szent felé fordult igazság történik. S csak addig otthon, amíg a szent felé fordult igazság, a lakozás, a föld belakása történik. Az otthon a megőrzött odatartozás.

Az otthon a földet a tágasságba és az elmélyülésbe vonja, s mert ide vonja, lakozói éppen ezért személyek. Még nem a legtágabb, de már a világ tágasságába, még nem a legmélyebb, de a lét mélységeibe lép.

A szerszám az amúgy is felnövekvőt gondozottá és ápolttá, a helyet földdé teszi. A föld a paraszttal, a szerszámmal és a művelt felnövekvővel már tájékká mélyülöben és tágulóban van. A tájéknak azonban meg kell telnie ahhoz, hogy világággá lehessen: a felnövekvő

60 Lázár Imre írt szép tanulmányt az udvarházról, mint a művelés intézményéről az *Ökotáj* 1996. 12-13. számának hasábjain.

embert is ápolnia és gondoznia kell. Az otthon ezért a felnövekvő ember ápolásának és gondozásának is a helye. A felnövekvő ember ápolása és gondozása, a mérték működni hagyása az emberen: a nevelés. A hely, ahol a nevelés megtörténik, az otthon, amelyben az ember megtanul emberül lenni: a család. Az otthon ezért a család is. A család pedig a szív intézménye, ahol a szeretet ad struktúrát.

A családban a szerszám és a nevelés szent felé fordított igazsága történik, ezért nemcsak személyek összetartozása, hanem üzem is, családuzem. A családuzem az a lakozás, ahol a személyek és a termények kozmikus harmóniába illesztése megtörténik.

Az otthon a családdal, még ha a léthez mélyült is, elmarad a világ és az ég tágasságától, még az elmélyült szűkösség intézménye csupán. Az elmélyülés a kommunikáció lépés, a tágasság a világhoz tartozás. A tágasságba lépéshez a családoknak össze kell telepedniük, az együvé gyűlt családoknak egymáshoz kell csiszolódniuk. Ha a szerszám és a nevelés révén elmélyülten lakozó, egymáshoz csiszolt családok belakják a földet, szomszédság lét-esül. A szomszédsággá lét-esült családok: a falu. A falu a családnak a világ és az ég tágassága felé megtett első lépése. És megint csak több, mint családok pusztája együttese: szomszédsági üzem. A szomszédsági üzem a kozmikus harmóniát a családok közötti elmélyülő és tágasodó létharmóniába hozza át.

Az otthonnak a világ és az ég tágassága felé tett döntő lépése a falvak egymásba kapaszkodása, egymáshoz gyűlése. A fecsegők azt állítják: a falvak elszigetelten tengették éltüket, a paraszt élete végéig sem lépett a faluja határán túlra. Meglehet, de amit a fecsegők nem tudhatnak, mert az ég tágasságába való lépés elbeszéléséhez szükséges nyelvvél nem rendelkeznek, választékosságuk ellenére is néma barbárok csupán: a parasztnak nem is kellett falvai határán túlra lépnie, hogy érintkezzen a világgal, mert a világ jött el hozzá. A szerszám és a nevelés révén a belső világgal mindennapjaiban érintkezett, a világ külső tájékeit pedig beszélgetőhálózata hozta közelébe. A beszélgetőhálózat hírlánca révén szinte a történetekkel egyidőben értesült az igazság történéseiről és a tévedések tobzódásáról. Az igazságtörténést és a tévedések tobzódását létnyelvén is el tudta beszélni, s a beszélgetőhálózat értelmező körein keresztül, a létező értelmező közösség révén meg is tudta érteni: a létbe való elmélyültségét és az éghez képesti tágasságát képes volt magához illeszteni. A lakozó otthon ezáltal a lakozó tágassággá: nemzetté kötötte össze az ég alattit belakókat.

A nemzet az elmélyült tágasság utolsó előtti lépése a világ és az ég felé, ahol az *emberül lenni* már tágasan történik meg. A nemzet csak addig nemzet, amíg benne az *emberül lenni* a maga tágasságában megtörténik. A nemzet ezért kezdettől a szakrális létmérték szerinti élet, a bizalom és az együvé tartozás intézménye. A bizalom: az elfogadás és a befogadás. Amiért az idegen vendéggé lesz. A vendég az *emberül élni* működni engedők által bizalommal fogadott, az elfogadott és befogadott idegen. A nemzet ezért *náció*: szakrális együvé tar-

tozás, amely számára a *gens*, a származás nem volt kérdés.⁶¹ A náció a belakott és ezért a világ felé fordult, annak fényében magát meglátó föld. A náció értelmében vett nemzet nyitott az ég tágassága és a lét mélysége felé, ezért nyitott a többi nemzet felé.

2.6. A világ

A világ: a hely, ahol a dolgok és a létezők összeérnek. A világ mint dolog: a nemzet, a világ mint létező: a világlás. A nemzet nyitott a világ felé, ezért nyitott a világlásra. A világlás a nemzet számára: elmélyülés és tágasság. Az elmélyülés a lét elmélyülő felnyitását, a tágasság a felnyílt nyílás teljessé válását jelenti. Amikor a lakozás által belakott és a létre felnyitott szint teljessé válik, amikor a föld felnyitott létezői összegyűlve betöltik a nyílás tágasságát, akkor történik meg a világ világlása. A világ világlása: a nyitottat betöltő létezők által megtörténni engedett létigazság és a szent felé fordulás.

A nemzet világlása: amikor a betöltendő felé fordul, s fordultában a szentre tekint, és engedni megtörténni a létigazságot: el-nem-rejtetté lenni a rejtőzködőt. A nemzet világlása: a nemzet kinyílása más nemzetek felé és ezzel a világ betöltésére – együtt-lét és egymásért-lét. Ezért a világ mint dolog: a nemzetek által belakott hely. Mivel azonban a nemzetek engedik megtörténni világlásukat, ezért a világ: a világló nemzetek által belakott és kitöltött tágasság helye. A hely, ahol a föld a nemzetek elmélyülő világlásán keresztül világgá tágul. A nemzet csak addig van, amíg a föld az éggel összeér, amíg a világ a földet és az eget, a rejtekezőt és a felnyíltot, a rejtettet és a fénybe vontat összegyűjti, amíg kommunióba lép a többi nemzettel. A kizökkent, elmélyültségét és tágasságát veszített nemzet önmaga alá zuhan: leszarmazottsággá és társadalommá romlik. Ezért nemzet és világ nem kizárják, hanem fel-tételezik egymást: a nemzetek nem mint tartályban vannak a világban, hanem a világ nemzetekből áll, a nemzetek az ég alattiban egybegyűlve és összetartozva világot alkotnak.

2.7. A haza

Haza csak ott van, ahol a nemzet van, ahol a nemzet nincs, ott haza sem lehet, ott – mint látjuk majd – csak társadalom lehetséges. A föld a lakozással, a létet és létezőt, földet és eget kommunióba összegyűjtő és e kommunióban a szentet és az igazságot történni engedő, ezért belakott haza. A haza az a hely, amely legközelebb áll az éghez, a létmérték

61 Ahogyan a Szentkorona regnálása idején a hungarus sem leszarmazást, hanem a Szentkorona elfogadóját jelentette.

szerintihez, az a hely, ahol a föld a világ közvetítésével megérkezett a felnyílt létbe, megérkezett az éghez, s abban nyugalmasan áll. A nyugalom nem ellentéte a mozgásnak. A nyugalom lehet: koncentrált mozgás. A haza a mérték alkalmazásának, az összegyűjtött és összetartozó otthonoknak a koncentrált mozgása. A döntéseknek, ahol a föld és ég kommuniójára vonatkozó elhatározásoknak és cselekvéseknek van a helye.

A haza: a világra nyitott nemzet, s ezzel a világ maga. A hazára nyitott világ⁶² világlása több, mint elmélyülés és tágasság. A hazára nyitott világ világlása: a fénybe állítás és a ragyogás. A felnyílt és tágasságában teljesen kitöltött lét az ég fényét, ragyogását kapja. A fénylés és a ragyogás helye: ahol elmélyülés és tágasság egymással a nyitottságban összekapcsolódik. Az összekapcsolódó világlás a hely, ahol a ragyogásban és a fényben a lét, Isten van jelen, nem mintegy mögöttük állón, hanem azokban, s ezért a felé fordulásban, a hozzáérkezésben lehetséges az istenhez, a léthez való mérés. A haza: bizalom – az együvé tartozók összegyűlésének helye, s ezért a nemzetnél felfokozottabban a befogadás és elfogadás helye, de mint ilyen végtelenül védtelen.

A világ nem a hazákat magába foglaló tér, a világ a hazákból álló hely. A hazákból álló világban nemcsak az igazságtörténet és a szent felé fordulás, hanem a szent igazsága, az igazság szentsége történik meg. A haza az a hely, ahol a fénylésben és a ragyogásban Isten megjelenik, ezért a haza: a történet szent, a megtörténet igazság, másként a szabadság helye, templom. Ezért szent a haza.

2.8. A földipar

*S ők látják azt, az anyagba leszálltak,
mit én nem látok, ha vallani kell.*

(József Attila)

A földről mondottakat romantikus múltba nézéseként szokás hallatlanba venni – a birodalmi varázs kétségkívül imponáló kiterjedésére való hivatkozással. Mondják, a paraszt ideje lejárt, történelmi teljesítőképessége, ha volt is, kimerült, most a mechanikus korát éljük. S tagadhatatlan, idéztük is már, a paraszt s a kiválóságban párja, a nemes, gyöngye a tenyészéssel és a titáni hívással szemben. De ahogy a paraszt nem jobbágy, nem szolgál és nem is agrármérnök, hanem a lakozás korai karaktere, éppen úgy nem vesztette el a lét felnyitására s a világ ragyogásába állítására képességét sem. S mert nem vesztette el, a kiúttalanból átlép a világban való otthonosság mélyebb és tágasabb útjára. S e lépéssel azt,

62 A nyitottságnak is kölcsönösnek kell ugyanis lennie. Nem elegendő, hogy a haza legyen nyitott a világra, a világ is nyitott kell hogy legyen a hazára, különben az nem világ, legfeljebb „planetáris” méretű birodalom.

amire a modern birodalmak mint sajátjukra oly büszkék, az ipart is a paraszt és utódai *létesítik*; a szállásoltág modern, titáni karaktere a *priváció* véres és puha fegyvereivel csak kifosztotta őt belőle. E kifosztásért viszont a titánnal együtt a parasztnak is fizetnie kell.

2.8.1. A földmélye

A lakozás első foka a mérték szerinti gondoskodás és ápolás, amely elmélyülten tágas, de nem befejezett. A lakozás tovább mélyülhet és tágulhat a mérték működni hagyása által. A föld rejtekezését a világhoz emelő lakozásnak az alsó foka: az amúgy is felnövekvő ápolása és gondozása. Az ápolás és gondozás jóvoltából a létező visszatér létehez, s benne megtörténik az igazság, s a szent felé fordulás. A föld mint rejtekező azonban a benne amúgy is felnövekvő ápolásával és gondozásával nem teszi teljesen el-nem-rejtetté mélyének minden rétegét. A rejtekezőben benne rejlőnek az ápolással és gondozással csak a felszínét lehet a fénybe emelni, s felmutatni benne a ragyogást: a táplálást és a kihordást. A régi görögök tudták: a táplálás és a kihordás, s ezért a föld: istennő. De azt is tudták, hogy a rejtekező föld mélyebb rétegeit is el-nem-rejtetté lehet tenni, a megismételt mérték-vétellel, a lakozás, az *emberül lenni* mélyebb megvalósításával. A földet a mélyebb rejtekezéséből, a benne elrejtettből is el-nem-rejtetté lehet felemelni. Az ápolás az amúgy is felnövekvőre alkalmazza a mértéket; a benne elrejtettre alkalmazott létmérték működni hagyása viszont: az ipar. Az ipar az a hely, ahol a lét egy mélyebb rétege, az elrejtett is feltárul.

Ha a földet mint elfedőt felnyitjuk, akkor a magától felnövekvő növekedését tesszük láthatóvá. A paraszt éppen azért paraszt, mert az elfedést képes felnyitni: mert ápolni tudja a magától felnövekvő növekedését. Ápolása következtében az élet már nem tenyészet, a növekedés nem vak burjánzás, és nem is szenvedő vegetálás, hanem a növekedés igazságának és önmaga igazságának folyamatos megtörténése: a megőrzött hozzáigazítás. A kozmikus rendbe való tartozás megőrzésén keresztül önmagához, a szükségleteihez való igazítás. E megőrzött igazítás, a földművelés a Föld felszínét viszi tovább; e továbbvitelenek „térben” nincs határa, de a továbbvitel behatárolt: a növekedés határtalanul ápolható, az ápolás azonban a földben úgyis megtörténőnél nem léphet tovább.

2.8.2. A techné

Az elmélyültebb lakozás: a techné. A techné nem erőszak és nem energia: erő. Erő, amely a megszokottból, a földből, a növekedés határolt gondozásából és ápolásából kilendít. A föld anyag és hely; a készen talált anyag felnövelő helye. A földből való kilendülés kilen-

dít a készen találtból és a felnövekvésből. A techné erő, amely a felnövelésből az elrejtett felnyitáshoz és fénybe állításához mélyíti a parasztot.

A gondozáshoz és ápoláshoz, a készen talált rendbe illesztéséhez szerszám kell. Az egyszerű szerszám azonban, mert csak a készen találtra alkalmazza a mértéket, csak a készen találtat illeszti új rendbe, a gondozással és ápolással együtt határolt. Határoltsága azonban nem visszavetetés, nem a látszatba gabalyodás, és ezért nem a létből kivettetés; határoltsága az őrzés, a nyílás és a fény ragyogásának őrzése. A föld táplál és kihord, ezért isteni; de a föld kínál és csábít is, ezért istennő. Amit a föld kínál, nem a benne úgyis felnövő, hanem a benne elrejtett; amire csábít, nem a gondozás és ápolás, hanem a benne elrejtett felnyitása. E csábítás azonban – a mechanikus tudásba börtönzött titán *privációja* ezt megmutatta – veszélynek tesz ki. Mert istennő kínálja, nem megrohamozni s nem megragadni kell, nem lefegyverezni és lefegyverzőn rámosolyogni. A felkínált rejtekező felnyitáshoz az anyagba kell tudni leszállni, s az anyagban a hely elmélyülését, a mélyebb igazságot megtörténni hagyni, s az ég felé onnan odafordulni. Az ápolás és gondozás igazságának megtörténésehez az egyszerű szerszámot kell működni engedni, a rejtekező felnyitáshoz, az anyagba való leszálláshoz, a mélyebb igazság megtörténni hagyásához, az ég felé való tágasabb odaforduláshoz ki kell lendülni az egyszerű szerszámból. A techné az az erő, amely az első szerszámon túl emel, az az erő, amely a földbe való mélyebb leszálláshoz kell.

A techné ugyanakkor tudás is: a felnyitás és a hozzáillesztés tudása. Az erő mérték szerinti alkalmazásához és Dikéhez, az engedelmességre bíró illeszkedéshez szükséges tudás. A techné a létmélységbe való ugráshoz és annak felnyitáshoz, a nyílásba illesztéshez, a felnyitott fényébe előállításához⁶³ és ugyanabban a mozdulatban a Dikéhez való illeszkedéshez szükséges erő működni engedésének tudása.

2.8.3. A gép⁶⁴

A gépről azt tanítják, hogy a magányos feltaláló, korunk titáni hőséneke zseniális találmánya. Tehetséges, hiszékeny ifjú tudósok úgy vélik, hogy ahol a földjükből kiforgatott, munkanélküli, tanulatlan tömegek vannak, ott nemsokára gépek, gyárak fognak kinőni a

63 A technika mai jelentése szerint valaminek az előállítását is asszociálja, de csak a kézzelfoghatóság értelmében. Ennél többet jelentett a görögöknél a hét szabad művészet egyike, a techné: a létmélységből való előhívást, azaz a lét mélyebb szintjén keletkező fényesebb fénybe való előállítás tudását.

64 Az ezután következőkben, akárcsak korábban, Heideggertől és Hajnal Istvántól idézek; de akárcsak Heideggernél, Hajnalnál sem töröm szét az olvasást lábjegyzeteléssel. Azt közlöm csak, hogy az idézetek főként a *Technika, művelődés* című posztumusz könyvéből valók. História Könyvtár, 1993.

földből. Magának a gépnek keletkezését illetően is úgy tűnik fel, hogy alapja a függő, tanulatlan bérmunkásság, amelynek műveleteit a titán más alakjai, a vállalkozó vagy a gyárvezető tetszés szerint oszthatja fel kézről kézre adott elemi mozdulatokra, pontosan, gépies rutinnal végezhetőkre. Olyan egyszerű, mechanikus mozdulatokra, hogy idővel nem is szükséges már hozzájuk az ember, hanem őt készülékek, szerkezetek utánozhatják le, amelyeknek a hajtását rövidesen a természeti erőket magukba záró gépekre lehet bízni.

A földben rejtekező felnyitása és fénybe állítása, az első szerszám elmélyítése azonban nem e mechanika uralomra jutását igényli. Ekkor ugyanis csak az erőszak, a priváció és vele a tévedés esne meg. A zseniális feltaláló ugyan „korunk hőségé” válna, azzá a karakterré, aki a természet leigázásának hőstetteivel válik példaképpé, a tanulatlan bérmunkás az erőszak kivitelezőjévé, az eszköz fegyverré lenne, a vállalkozó és párja, a pártvezér pedig, akik mindezeket összefogják, a természet uraivá. Ez azonban nem elmélyülés, csak birodalomépítés, a tanulatlan bérmunkásról, a zseniális feltalálóról és az önfeláldozó vállalkozóról és pártvezérről szóló tanulmányok pedig csak modern birodalmi hősénekek. A birodalmi alakzatok bálványozásáról, az önpusztító varázs hőseiről, akiknek számára nincs kiút a léthez, a birodalmasodás foglyairól szóló hősénekek.

A rejtekező: a földbe rejtett anyag és a mélyre szállt hely. A rejtekezőhöz viszonyuló gép ezért eszköz az anyag feldolgozására. De nemcsak eszköz, hanem az elmélyített és tágasabbra nyitott szerszám is, a hely mélyének a felnyitója, a mélyült és tágasabbá tett mérték; az illesztő. A gép működtetése ezért techné, hivatás, az elmélyültebb művelés: az anyag feldolgozásához szükséges szakszerűség és a földmély illesztéséhez kellő mélyművelés. Aminek következtében az anyag a talajt adó pusztá stoff helyett a létteljes, a kozmikus rendbe illeszkedő matériává emelkedik, a megtörtént igazság és a megtörtént szent anyagává.

Az első szerszám elmélyítése és vele a földmély felnyitása nem a varázst igényli, hanem az illeszkedést, de már nem az ápolás és a gondozás illeszkedését, hanem ezek elmélyítését. A mélyebbre nyúlt mérték szerinti illeszkedés működni engedését és működtetését. A gép: erő működtetése, de nem pusztá erőgép. Az erő mindenekelőtt a munkagépben van, az az igazán nagy találmány, amelynek a mechanikai erő kifejtést szolgáló erőgép csak kiegészítője. A munkagép annak az erőnek a működtetése, amely a beillesztést és hozzáillesztést, a mérték szerinti illesztést végzi. A gép ezért tudás, a mérték szerinti illesztés: a diké megszelídítésének tudása. A gépben két erő, a techné és a diké, az illesztetni indult erő és az engedelmes illeszkedésre bíró erő találkozik egymással, s mert találkoznak s illeszkednek, az úton maradnak. Aki az úton marad, az a mélyebb igazságot engedi megtörténni, s azt a füzisz befogadja.

Hogy is történhetett volna másként? Hiszen ha másként is történhetett volna, akkor Héron labdája, az első gőzgép, már a régi görögöket gépesítette volna. A gép a paraszt és utódainak, a kézművesek társadalma évezredek munkájának és munkaszervezetének az

eredménye. A diké mindent lebíró erőihez való illeszkedés lassú megérlelődésének a gyümölcse. Héron labdája, az afrikai őslakosok vaskohója, és különösen a rómaiak malmai azért nem gépesítették országukat és hazáikat, mert nem illeszkedtek sem a létbe, sem közösség-, illetve társadalomszervezetükbe. A malmok és a vaskohók csak akkor terjedhettek el, és csak akkor válhattak a közösségszervezet vagy a társadalomszervezet részévé, amikor abba szervesen beilleszkedhettek, amikor termékeiket azzal a gonddal készítették el, amely lehetővé tette, hogy a falvak népe élni tudjon velük, mindennapjaiba illeszthesse azokat. És ez – majd látjuk még – készítőjét is mélyen a közösség rendjébe illesztette. Az európai kézművesség, mivel ezt megoldotta, egész együttesét tekintve mélyen tagozódott üzem volt, s mint ilyen megalkotta magában a gépet, s felajánlotta azt az új közösségekbe való illesztésre.

A kézműves üzem azonban nemcsak a közösségbe illesztésre ajánlotta fel a maga alkotta gépet: a beillesztést a természetbe illesztésre is kiterjesztette. Testületei szigorú szabályok alá vonták, hogy mit miből és hogyan kell gyártani. S mert a gép építgetése lassacskán történt, az illeszkedés tempója szerint, volt idő és volt alkalom, hogy az illesztést művelő igyekezet szabályokba foglalja a természetbe illeszkedés eljárásait.

A gép ezért nem csupán vasállvány és forgó alkatrészek laikusoknak rémisztő, kusza halmaza. A gép természetbe, létbe illeszkedő dolog, ezért az illeszkedést önmagán is megtörténni hagyó közösségszervezet, és mindezen illeszkedések ellenőrzésére szolgáló szervezet.

2.8.4. A gépiparos

A gépet az iparos lét-esítette. De a gépiparos nem azonos az önkényeskedő, a bálványbirodalmat maga fölé idegenítő mechanistával. Történetileg sem, mert a gépiparos nem a semmiből állt elő, készen a létrontásra; a gépiparos mint kézműiparos ezer éveken át készülődött, megfontoltan, komolyan, az elmélyülő illeszkedés rezdüléseit látva és hangjait hallgatva. És létszerűen sem, mert az iparos – aki egyként lehet az idősebb kézműiparos és az ifjabb gépiparos – nem a szállás, hanem a föld, az otthon szülötte, az elmélyültebb és kiteljesedettebb paraszt.

Az iparos az, aki az eszközt géppé építi fel, aki a szerszámot a mélységnek megnyitja, és aki ugyanakkor a tágasabb tágasságba, az égbe belevonja. Ő az, aki az elmélyültebb helyen is tud lakozni, aki a kozmikus rendbe a mélyföldet is bevonja, s aki ezzel a mélyföldeket is belakja. Az iparos ezért nem a tanulatlan, hanem a szakszerű, nem a műveletlen, hanem a diké kívánta illesztés műveltségét bírja: az iparos a szakszerűen művelő, a szakszerű önállóság mestere.

Az iparos, akárcsak a paraszt, nemcsak a természetbe illeszkedik és a természetbe illeszt, hanem a közösségbe is. Az iparos az otthon szülötte: akinek világa van, az az otthonban helyezkedik el, a szomszédságba illeszkedik, a nemzet tagja, s ezért hazája van. S mert világa a mélyföldön is van, ezért az iparos a világok világa, az egyetemes felé fordult. S mert a létbe és közösségébe illeszkedik, ezért a paraszttal s a kiválókkal együtt ők a fűzisz népe.

A birodalmi kifosztók nyelvén zajló fecsegés az iparost hol a kisárutermelő polgárral keveri össze, hol meg a bérmunkással. Az iparos azonban nem szolgál; sem magának, sem birodalmaknak nem szolgálja. Ő nem a „magához való ész” tévedését megadni engedő szál-lásipari fegyver működtetője. Az iparos a lakozás egy másik karaktere; nem az erőszaktevő titán, hanem az elgyengüléstől magát megszabadított paraszt. Az iparos az igaz és a szent megtörténéseire szabad ifjabb paraszt. Szabad: szuverén, mert nem kiszolgáltatottja a birodalmi feljebbvalóknak, s autonóm, mert nem kiszolgáltatottja a diké mindent lebíró erejének. Az iparos ezért a paraszttal együtt és együtt a paraszttal: szabad. A birodalmi kifosztás nyelvét beszélők azt állítják, a kézműves és a gép ellenségek; a gép elveszi a kézműiparos munkáját, ezért az fellázad a gép ellen, s géprombolóvá lesz. A géprombolók azonban nem kenyérrigigségből, hanem szabadságuk féltése miatt támadtak a rontott gépre, a gép-fegyverre. A paraszttól a privációban elorzott és titáni fegyverre rontott gép az iparosok szakértő mesterségét, a technét tanulatlansággá, az önálló iparost önállótlan bérmunkássá, birodalmi szolgává tette. A kézműiparos a létrontás, a tanulatlan szolgává tétel ellen lázadt fel. Az iparos szabad, s mert szabad, magát mindig meghaladja, ezért ő az, aki lét-esít. Amit létesít: az igazabb, a világtelibb, a más. A kisárutermelő polgár ellenben az egyszemélyes birodalom. A bérmunkás pedig a birodalmi varázsba zárt iparos: le-tépték róla a szakszerűséget, ezért a talaj anyagának, a stoffnak a mozgatója, legfeljebb formálója. A bérmunkást kiforgatták műveltségéből, ezért illesztő helyett ő lett a fegyverforgató erőszaktevő. Az iparos lét-esít, a kisárutermelő, a bérmunkás ezzel szemben birodalmi mérték szerint gyárt. Aki birodalmi mérték szerint készít, az magánál mindig kevesebb, ezért amit gyárt: a semmis, a sosem elég, a hiány.

A birodalomszervezők az iparost az elfedett nyílás, a mereven befedett lét feletti tér tárgyává rontják, s mint tárgyat kétfelé szakítják: alulra helyezik, és mint tanulatlan félállat-ra, ujjal mutogatnak a kétkezi munkásra és arra, akit a zártság magasabb régiójába tolnak, a mérnökre, aki mint neve is mutatja, a megszállott birodalmi mértékkel méricskélő, a ráció felső fokán képzett bérmunkás.⁶⁵

65 A birodalomból való kitérésnek, míg valóban csak láncait veszítheti, valóban a bérmunkás a gyújtópontja; a létfeleltségből a léthez, a szállásról az otthonhoz, a kiúttalanságból a kiúthoz való áttéréshez, és onnan a földmély haladottabb világának felépítéséhez azonban meglehetősen hosszú utat kell még végigjárnia, amely úton a párs szervezetei, bárhogy hangoskodjanak is, aligha segíthetik.

Az iparos, a kézmű- és a gépiparos a föld kimozdítója, továbblendítője, aki a mélyföldet is belakja és aki az egyetemes felé fordul. Az iparos: a paraszt édestestvére.

2.8.5. A szerves város

A szerves város helye, a mélyföld helye: az iparos működésének s az iparos-otthonok szomszédsággá szerveződésének helye. Az iparos-szomszédság helye. Kezdetben otthon és kézműipar (a háziiparban) egy helyütt volt, a kézműipar helyévé a kézműiparos-otthonok iparos-szomszédsággá csiszolódása tette. Az ifjabb iparos, a gépiparos már kiviszi otthonából a gépet, de otthon és gép nem veszíti el kapcsolatát: a gépeket a háziiparok egy helyre gyűjtött és összetartozó szomszédságává, gyárrá szervezi.

A szerves város a gyárak és otthonok összegyűlésének és összetartozásának helye. Az összegyűlt és összetartozó gyár, a szomszédsággá szervezett gép, a mélyföld összegyűjtésének a helye. A szerves város: az összegyűjtött és az összetartozásba beemelt mélyföld helye.

A gyár egyetlen rejtekezőben rejtett igazság felszínre emelésének, egyetlen igazság megtörténéseinek, egyetlen rejtekező ég felé fordításának a helye. Az egybegyűjtött és összetartozó otthonok és gyárak szerves városa a rejtekező mélyföld egésze el-nem-rejtettségbe való elő-állításának, fénybe fordításának, a rejtekező egész mélyföld mérték szerinti megnyitásának és mérték szerinti illesztésének a helye. A mélyföld az egybegyűlt és összetartozó otthonok és gyárak igazsága megtörténéseinek a tájéka. S mert tájék, a városfal csak védvonal, nem határ. A létrontással szembeni védvonal, s a falvak felé nyitottság. A szerves város nem a titáni magasabb zártság, a szerves város nem a település és a városgazdaság vertikuma, hanem a falu és a város hierarchiája. A hierarchia: *hierosz arkhé*. A hierosz arkhé a föld és a mélyföld kozmikus rendbe illeszkedése, ezért a mélyebb összetartozás, ápolás és el-nem-rejtetté való emelés egybegyűjtésének és összetartozásának a szervezete: az elmélyülő és tágasabb közösség.

A szerves város nem magának, s nem a mások feletti uralomért termel, mint a városgazdaság és a városállam. A szerves város a tájék szükségletei szerint, város és falu kölcsönösségében, a kölcsönös szolgálatok mértéke szerint termel. S mert a kölcsönös szolgálatok rendje szerint, a tájék szükségleteire termel, ezért a diké igényei szerint is termel: a természetbe és a közösségbe egyaránt illeszkedőt termeli: a füziszt viszi tovább a kiúton.

A gyár nemcsak a gépek szomszédsággá illeszkedésének, hanem az iparosok együvé gyűlésének és összetartozásának is a helye. Hogy a gyár az együvé illeszkedő iparosok helye lehessen, a gyermekek családban való ápolását is el kell mélyítenie és tágasabbá nyitnia. A gyár igényli az embertermelés szomszédsággá – mi több, világgá – szervezését is.

A szomszédsággá szervezett embertermelés, a szomszédságba emelt nevelés a közösségbe való mélyebb illesztés és a természetbe történő mélyebb illeszkedésre való nevelés. Az iparosinas nevelése az iparosmester feladata is, így az iparosmester a fűzisz – objektum és szubjektum elválasztatlan egységének – termelője. A mesternek ezért erkölcsi-érzelmi kérdés a nevelés: addig nem ad és nem adhat a legénynek levelet, míg nem győződött meg arról, hogy az már alkalmas az ápolásra és az illesztésre. A szerves város a szomszédsággá szervezett nevelés helye. Minthogy pedig a város nemcsak a dolgok felé nem határolt, de a személyek számára sem zárt, ezért a szerves város tájékának falvai számára is nevel. A szerves város a nevelő egybegyűjtésnek és összetartozóvá nevelésnek, a szakszerű művelésnek, a kölcsönösen illeszkedni készek termelésének a tájéka. A szerves városi nevelés, a szakszerű művelés nem az egyszerű ápolás, nem az amúgy is felnövekvő gyermekek és a gyermekekben amúgy is felnövekvő gondozása és ápolása. Az ember-művelés az emberben rejtekező felszínre emelése és a felszínre emeltnek a kozmikus rendbe való illesztése, illetve ezen illeszkedés ellenőrzése. Ami távolról sem a privatív önmegvalósítás, és nem is a tenyészni hagyás. A szerves város az ember mélyebb igazsága megtörténéseinek az embernek a tágasabb nyíltság, az egyetemes felé való fordulásának a helye is.

A szerves város az illesztés és illeszkedés ellenőrzésének szervezete is. Azon testületek lét-esítésének is a helye, amelyeknek az a hivatásuk, hogy szemmel tartsák, az ipar és a nevelés az illesztés és illeszkedés igényei szerint történik-e. Az ipar: anyagnak és földnek a művelése. A város mint ellenőrző testület a legszigorúbban szabályozza és a legszigorúbban ellenőrzi az ipart: milyen anyagokból szabad, milyen célokra és mennyit használatba vennie. Mint a tájék ellenőre a testület a környezet védelmével is foglalkozik. Ugyanakkor az ipar városi ellenőrzésére hivatott, nagybecsű és tisztelt testület arra figyel igazán, vajon megtörténik-e a diké igényeihez való illeszkedés, s a legszigorúbban tiltja a létromlást. A szerves városi testület az ipar „nagyüzemmé” torzulását, fegyverré romlását ellenőrzi, tiltja és bünteti. Az ipar ugyanakkor az embernek a művelése is. Ezért a testület ellenőrzése a nevelésre is kiterjed: azt ellenőrzi, hogy az ember igazsága, az illeszteni és illeszkedni tudó ember nevelése, az erkölcsi alkotásra és az érzelmi munkára való képesség egyesülése a rejtekező felszínre emelését bíró értelemmel történik-e meg a nevelés szomszédsági helyein. Ezt védelmezi és jutalmazza.

Az ipar tájék is, a tájék közösség, falu és város közössége, ezért az ellenőrzés, tiltás és büntetés ezekre is kiterjed. Vizsgálja, hogy illeszkedik-e a közösségbe az iparos, és illeszkedik-e gyára a közösség életébe, annak szükségleteire termel-e. A szerves város szokásjoga tiltotta, hogy az iparos felelőtlenül nagyiparossá váljon, tiltotta, mert elfogadhatatlannak tartotta, hogy akárki uralkodó helyzetbe kerüljön azzal szemben, amire nem terjed ki szakértelme. Ugyanez a szokásjog tiltotta azt is, hogy másoktól elvegye a lehetőséget, hogy a maga hasznára sajátítson ki termelési területeket. Tiltotta a gyár társadalmi, illet-

ve gazdasági fegyverre rontását, segítette és jutalmazta ezzel szemben a termelés emberi életbe illesztését és az iparos közösségbe illeszkedését. A szerves város ezért a diké igényeinek való megfelelés ellenőrzésének helye is volt.

A titáni kifosztás nyelvén szabadságoknak nevezik a szerves városnak mint a dikével való harmónia lét-esülésén őrkdő ellenőrző szervezetnek a felbontását, a szerves város lét-ellenőrző intézményeinek a lerombolását. E szabadságok közül az első, az iparszabadság lerombolta a gép-fegyver ellenőrzésének intézményét. A tizenhetedik századdal kezdődő folyamatban, miközben a birodalmi hatalmaskodó titán néhány elaggott és önmaga ellentétébe fordult nagyúri monopóliumot lerombolt, elérte, hogy ipart bárki művelhesen, egyszerű bejelentés alapján. Ettől fogva ipart az is űzhet, akinek sem szakszerű ismeretei, sem műveltsége nincsen, akit nem köt a felelősség, a közösségbe és a közösséghez, a létbe és a léthez illeszkedés. Ennek következtében a szakszerű mesterség és a műveltség tagozódása, az amúgy is felnövekvő ápolása és gondozása, illetve a rejtekező felszínre emelésének hierarchiája helyére benyomult a pénz vertikuma, a szolgák alá-fölé rendeltségbe kényszerítése. A nevelés ellenőrző szervezetének lerombolását a kifosztás nyelvén az oktatás szabadságának nevezték el. A létrontó és környezetromboló mechanikai ipar, a szolgagyártó oktatás, a kirekesztő monopólium, a privatív fegyver városgazdasággá, gensé és birodalomná szervezése, végül mindezek megkérdőjelezhetetlensége és ellenőrizhetetlensége, a varázs háboríthatatlansága és korlátozhatatlansága – ezeket nevezik a kifosztás nyelvét beszélők szabadságoknak: iparszabadságnak, tulajdonszabadságnak, az oktatás szabadságának, a költözködés és gyülekezés szabadságának.

A szerves város ellenben a létteljességnek megfelelő termelésnek és a létteljességbe illeszkedés ellenőrzésének a helye. Amely hogy feladatait elvégezhesse: a szabadságát biztosíthassa, törvényt alkot, s e törvényeket betartja. A létrendet védelmező törvények alkotásának és ezek ellenőrzésének – jutalmazásának és büntetésének –, az isten tetszésére való működéskor helye a szerves város, s ezért: önkormányzat.⁶⁶ A iparos, a gyár, a nevelés, az önkormányzat tájéka, a mélyföld igazságának történést szavatoló, nemzetet, világot, hazát az egyetemes felé fordító szerveződések együtt: a varázstól szabad újvilág, a szerves városüzem. A titáni kifosztás nyelvén kimondott szabadság a függetlenségévé rontott szabadság, amelyet megfosztottak Dikétől, a léttől, a földtől és az égtől, az igaz és a szent megtörténéstől. Ezzel szemben a szerves városüzem a mélyebb és tágasabb, egy új szerves állam, a planétára kiterjesztett, az egyetemes önkormányzat biztató kezdete.

66 Imreh István *A törvényhozó székely falu* című kitűnő könyvében dokumentálta a falusi önkormányzatok törvényeit.

II. KÖNYV

A GLOBALIZÁCIÓS URALKODÓ VILÁGBIRODALOM

„Ám a konkurencia, amely pedig, mint tudjuk, a megkülönböztető jegye, távolról sem dominál – és ki tagadná ezt? – az egész jelenlegi gazdasági életben. Létezik ma is, és létezett a múltban is, egy külön világ, egy kivételes kapitalizmus világa, amely minden korban multinacionális, és azoknak a hajdan volt nagy indiai társaságoknak és a legkülönbözőbb nagyságú, jogszerű vagy tényleges monopóliumoknak a rokona, amelyek lényegükben azonosak voltak a mai monopóliumokkal. Nem jogos-e azt állítanunk, hogy a Fuggerek és a Welserek vállalatai – mai kifejezéssel élve – transznacionálisak voltak, hiszen egész Európát az érdekkörükbe vonták, és mindenütt voltak képviselőik, az Indiákon csakúgy, mint Spanyol-Amerikában? Vajon Jacques Coeur előző évszázadi ügyletei Németalföldtől a Közel-Keletig nem voltak-e éppoly nagyszabásúak?”

(Fernand Braudel⁶⁷)

67 Fernand Braudel: *Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus*, XV – XVII. század, Gondolat, 1985, 14. oldal

A globalizációval kapcsolatban már nem fordulhatunk sem a mitológiához, sem az ókori irodalomhoz. Az ókorban ugyanis, bár a velük is élő titán már sikeresen építette a létezőben elfedett tulajdonságokból a maga második valóságát, ezeknek a birodalmaknak a fennállása nem volt elegendő hosszú ahhoz, hogy e második valóságról gyűjtött tapasztalatokat is feldolgozzák. Ellenkezőleg, e második valóság – esetleg tudományos formába öltöztetett – apológiáit dolgozták ki. Elsőként talán Goethe figyelmeztetett Faustjában, az eltorzult európai alkat, Prométheusz e modernkori utódjának létutazásairól szóló drámájában a megvalósíthatóság és az általa felépíteni akart új, második valóság veszélyeire. A figyelmeztetés azonban nem talált értő fülekre. Az angolszász individualizmusból kiágazó modernizációnak sikerült meghódítania azokat a helyeket, amelyeken hódítását megelőzően a létszabadság, a lakozás rendezkedett be, s e helyekről a lakozni képeseket elűzni. A helyet a pusztá földrajzi térrel váltotta fel, s e tér elnyúló antagonizmusán belül rendezte be szállásait, a létezőben elfedett tulajdonságok kiragadására szolgáló intézményeit. Az elnyúló antagonizmus terei és az azokon felépített titáni második valóság azonban két okból sem felelt meg a mindig más utakra vágyakozó s onnan Diké túlhatalma miatt mindig visszavetett titánnak. Először is, a modern tereken az ökológiai katasztrófák miatt már túlságosan is veszélyessé vált az élet, ezért más életlehetőségek után kellett néznie. Másrészt *az örök győzelemre, Diké legyőzésére áhító titán már nem elégítette ki a natúra egyszerű kifosztása, az, hogy elragadhatja tőle elfedett tulajdonságait, s azokból magának a jól-ét sosem remélt csúcsait építheti fel. A titán most már arra vágyott, hogy Dikével mérkőzhessen meg, tőle a halált elragadja, s ezzel a maga életét végtelenné tegye.*

I. rész

A HARMADIK NAGYTÖRTÉNELMI TETT ELLENTÉTÉBE FORDÍTÁSA

*Mert bünteti
az eszmélkedő Isten
az idő előtti növekedést*
(Hölderlin⁶⁸)

I. ELTORZULT AMERÓPAI ALKAT, ZSÁKUTCÁS GLOBALIZÁCIÓS FEJLŐDÉS

A globalizációról alapvetően két „nagy elbeszélés” formálódik. Az első nagy elbeszélés – nevezük ezt a terjedelmi változás, a modernizáció kiterjedéséről szóló elbeszélésének – elsiklik a globalizáció igazán lényegi újdonsága mellett. A globalizáció lényegi újdonsága ugyanis az, hogy a harmadik nagytörténelmi tettet torzítja el. A globalizációról formálódó másik nagy elbeszélés viszont a globalizációnak éppen ezekről a lényegi tartalmi ismerveiről kísérel meg összefüggő leírást adni. Ezért a globalizációról mint a harmadik nagytörténelmi tett titáni eltorzításáról szóló elbeszélést a globalizáció tartalmi felfogásaként és elbeszéléseként nevezzük meg. Az itt következők – a globalizációra vonatkozó hazai cenzúra felfüggesztése óta eltelt rövid idő alatt is irdatlanul túlbeszélt terjedelmi felfogás megemlézése mellett – a tartalmi felfogás felvázolására tesznek kísérletet.

A globalizáció tartalmi kifejtésekor is azt a korábban már említett elvet követjük, hogy először annak a fogalomnak az általunk legfontosabbnak tartott vonását – mondhatni, létezősszervező elvét – vázoljuk fel, amely történelmét kialakítja, amely meghatározza, hogy milyen is a globalizációs „valóság”. A globalizációs valóság felvázolása ad lehetőséget arra, hogy megmutassuk: a globalizáció lényege szerint különbözik a modernizációtól és a leegyszerűsítő módon „hagyományos társadalmaknak” nevezett szerveződésektől. Ennek az új valóságnak a felvázolását követően kíséreljük meg elbeszélni, hogy milyenek is látjuk a globalizációs valóság szervezetének felépítését. Minthogy a globalizációról szóló elbeszélésekben, teljesen érthető módon, már két egymástól különböző – egy apologetikus és egy kritikai – felfogás van jelen, mielőtt az általunk létezőt szervezőnek gondolt

68 Hölderlin: *Aus dem Motivkreis der Titanen*. Idézi Heidegger: *Bevezetés a metafizikába*, id. hely

elvével kapcsolatos összefüggésekről beszélnénk, először e két felfogás megkülönböztetésére kerítünk sort.

1. A globalizáció terjedelmi felfogása

A globalizációról a modernizáció nyelvén csak mint tér-problémáról, mint terjedelmi kérdésről lehet beszélni. Ha azt fogadjuk el, hogy a modernizáció még nem avult el, akkor azt, ami az utóbbi fél évszázadban történt, csak úgy értelmezhetjük, hogy a korábban is megvolt intézmények és hatalmak nőttek meg hatalmasan. Az intézmények és a kifizető-elnyomó hatalmak ebben az elbeszélésben „csak” kiterjedésüket változtatták meg, természetük, mondhatjuk, „létminőségük” változatlan maradt. *Ebben az esetben csak a létminőséget hordozó modernizáció globálissá való kiterjedéséről lehet szó.* Ha így is lenne, már ekkor is elborzasztó kiterjedésekhez, a materiális, szimbolikus és az ezeket uraló monetáris transznacionális vállalkozások döbbenetes aránytalanságokat megmutató számadataihoz jutunk: *„...a világ népességének a leggazdagabb országokban élő 20 százalékka jut hozzá a világ jövedelmének 82,7 százalékához, míg a jövedelemnek mindössze ... 5,6 százalékán kell osztoznia a legszegényebb 60 százalékának”.⁶⁹*

Azt persze senki, még a terjedelmi felfogás képviselői sem állítják, hogy nem következett volna be valamilyen lényeges átalakulás, hogy a globalizáció nem hozott volna semmi újat életünkbe. Az a magyarázat azonban, amely a modern intézmények kiterjedésének megnövekedésével kívánja elintézni a globális újdonságok meghatározását, két lényeges ponton is téved.

A globalizáció e terjedelmi felfogásának első tévedése abban áll, hogy az újkorban elsőként nem is a globalizáció jutott el a Föld egészére történő kiterjedéshez, hanem, mint utaltunk rá, a modernizáció. Ha negatív értelemben is, de a modernizáció terjedt ki elsőként a glóbusz egészére: a modern nagyipar okozott először a Föld egészére kiható károkat. Ennek következtében a globalizáció az egész földi életre történő kiterjeszkedés tekintetében nem hozott újdonságot, ellenkezőleg, a modernizáció örököse csupán.

A második tévedésre a mottóul választott Braudel-idézet vet fényt: *a föld egészére kiható szerveződések nemcsak az újkorban jelentek meg, hanem szinte minden kornak megvolt a maga „kiváltságos kapitalizmusa”, amely a Föld egészét behálózta.* Igaz, ezek a földi méretekre is hatással lévő birodalmak rendre megbuktak, de Rómától a Pax Britannicáig kimutatható jelenlétük az emberek világában. Minthogy a koraemberi történelem minden korszakában jelen voltak a globális kiterjedésű, transznacionális kiváltságos

69 David Korten, id. mű, 130. oldal

kapitalizmus intézményei, nem a globalizáció az első sem a földi méretű kiterjeszkedésben, de még eseménytörténeti értelemben sem. Sőt, e tekintetben csak egy létezés-„kánon” egyik állomásának tekinthető.

A globalizáció terjedelmi felfogásának e pontatlanságai, tévedései arra utalnak, hogy e felfogás a globalizációnak az *apológiáját* adja. Az apológiákat magától értetődőnek tartjuk. Ahhoz, hogy egy szervező elv, egy annak alapján működő cselekvés megszilárdulhasson, ahhoz a védő intézmények mellett arra is szüksége van, hogy hívei indokolják és elfogadtassák ezt a szervező elvet és az általa szervezett cselekvéseket. Az apológiák, ha színvonalasak, nem is mennek túl az önazonosság megfogalmazásán és legitimálásán; csak amelyek ezen túl mennek, azok süllyednek a szimpla propaganda színvonalára. A globalizáció apológiái között, mint példáink is mutatják, vannak legitimáló indoklások, és vannak propaganda-fogások is.

Azt azonban fontosnak tartjuk itt jelezni, hogy hogyan is értelmezzük a kritikát. A kritika nem a verbális megsemmisítés erőszakintézménye, az apologia mellett minden intézménynek szüksége van rá, különben önmagát kárhóztatja mozdulatlanságra, vagy ami még rosszabb, a szakadékba vezető úton való végigrohanásra. A kritika ezért sosem valami ellen szóló érvelés, ezt a köznyelv is vádaskodásként nevezi meg. A kritika mindig valami mellett szóló érvelés, csak éppen nem megkülönböztetés nélkül az erények és a hibák melletti érvelés, mint az apologia, hanem az erények, illetve az ezeket hordozók melletti érvelés. Ezért a kritika akkor is, ha a megkritizált elsőre nem is érti, érte és mellette szóló érvelés, a „mindent meg kell változtatni, hogy megmaradhassunk” elvének megfelelően. A török szultán udvarában persze ezt nem tudták, s a rossz hír hozójának lecsapaták a fejét. Európa el nem torzult alkatához azonban a kritika szeretete kapcsolódik hozzá. S ha valaki nem sült bele a maga titáni természetébe, akkor még szívesen is fogadja a kritikát.

2. A globalizáció tartalmi felfogása

A globalizációról nemcsak terjedelmi összefüggésben gondolkodhatunk; arra a kérdésre is kereshetjük a választ, hogy a globalizáció tartalmát, még inkább „létminőségét”, az általa kiépített és működtetett „valóságot” tekintve különbözik-e az elavult modernizációtól?

A globalizáció kritikai feldolgozását lehetővé tévő nyelven éppen ezt a létminőséget, a létfeladás és létromlás folyamatát lehet elbeszélni. Ebből az elbeszélésből kiderül, hogy nemcsak a modern, szabadversenyos piac kategóriája veszítette el érvényességét, s ezért a globalizáció, sokak véleményével szemben, nem egyszerűen „gazdasági jelenség”. Nem gazdasági jelenség, mert a globalizáció megjelenésével például a modern tér-, idő-, sza-

badság-, gazdaság-, társadalom-, politika-, kultúra-, kommunikáció-, polgár-, nemzet-, ország-, megértés-, valóságfogalom is kiürült, amit úgy foglalhatunk röviden össze, hogy *a modernizációt felváltó globalizációval egy új létezőmód jelent meg az emberiség történetében.*

Ahhoz, hogy ennek az új létezőmódnak – amelyet nem téveszthetünk össze a létmóddal – a mibenlétét felvázoljuk, a nagytörténelmi tettek ellentétükbe való fordításának elejtett fonalát kell felvennünk ismét. A nagytörténelmi tettek ellentétükbe fordításának kifejtését a létezőben bennerejlő létet felszínre segítő erőnek a létezőben elfedett tulajdonságot kiragadó erőszakká, a léttelenített létező további kifosztásává való torzulásánál függesztettük fel. Most viszont a harmadik nagytörténelmi tett, a létezőben bennerejlőt átalakító tett eltorzításának néhány vonását vázoljuk fel.

Ennek az újabb „léttévedésnek” a következményei ugyanolyan messzemenőek, mint a modernizációt kialakító tévedés következményei voltak. Ahogyan a modernizáció átalakította az egész korábbi valóságot, a globalizáció is új valóságot épít fel. Ahhoz, hogy a modernizációt felváltó globalizáció természetét felvázolhassuk, s hogy a globalizáció új valóságában eligazodhassunk, ki kell lépünk a modernnek a valóságról a felvilágosodással kezdődően alkotott dogmáiból. A valóságról felépített modern dogmák ugyanis megakadályoznak bennünket abban, hogy azt, ami a globalizációban igazán érdekes, egyáltalán észlelhessük. Ebből következően a globalizációs valósággal való találkozásunk esetén éppoly tehetetlenül vergődni, ahogyan a modern ember a harmadik, vagy inkább első valóságban is csak botorkálni tud, ahogyan ezt az antropológusok példái mutatják.

A „valóság” az a fogalom, amelyről azt gondolja a modern ember, hogy abból csak egy lehetséges, hogy valóság csak egy van. *A „valóság” azonban, ezzel a felvilágosodásból származó dogmával szemben, nagyon is sokféle lehet.* És nemcsak a „szociális valóság”-gal van így, amelyet a világról kialakított szervező elv, a világmagyarázó értelem létesít. A szociális valóságról még azt lehetne mondani, hogy mindössze azért lehet belőle többféle is, mert a gondolatot nem köti semmi, szabadon szárnyalhat, s ha hatalmat, pénzt és ezek birtokában követőket állíthatunk mellé, akkor a leghajmeresztőbb „szociális valóságokat” is fel lehet építeni, és működésben lehet tartani. Kísérleteztek is ezzel a megoldással az ember története során minden időben. Gondoljunk csak a legismertebbekre, Owen kísérletére, vagy a kanadai „csinált világra”. Diké türelme, az elnyúló antagonizmus azonban nemcsak arra ad lehetőséget, hogy fantáziáljunk, hanem amint azt az előző könyvben bemutattuk, arra is, hogy tévedéseink bizonyos osztályait meg is valósítsuk. A „valóság” ennek következtében nemcsak „szociális” értelemben lehet többféle, hanem *létszerűen is.* A globalizációs valóság ennél fogva nemcsak mint szociális valóság, hanem létszerűen is különbözhet a modern valóságtól. A globalizációról szóló szakaszt a moderntől különböző valósága léttulajdonságainak felvázolásával kezdjük.

3. Előretörés a létrontásban

A modernizáció letért a létteljesség útjáról, s a létrontásba feledkezett bele. E letérést az elnyúló antagonizmus tette lehetővé, ami arra is lehetőséget adott, hogy a modern ember a létezőt kiemelve a létből, s e léttelenített létezőkből, a belőlük kiragadott tulajdonságok újraformálásával építsen fel egy korábban sosem volt, új valóságot. Ez az új valóság valóban különbözött a régítől; különbségüket azonban a modern titán, a prométheuszi ember, elbizakodottsága miatt már nem értette meg. Ellenkezőleg, Diké türelméről tudomást sem vett, hanem a maga tévedését a lét egészére is kiterjesztette. Ebből az elbizakodott kiterjesztésből következett aztán, hogy a maga valóságát tekintette az egyetlen valóságnak, s tévedéséhez mint végső igazságokhoz ragaszkodott ezt követően. A szabadgondolkodás híve a valóságra vonatkozóan is dogmatikussá vált. A modernt felváltó globalizációs ember ennek, a létrontásban való előretörésnek vált a folytatójává.

3.1. A valóság mibenlétére vonatkozó modern dogmák

A modern ember „szabadon” dogmatikus lelkülete azt a valóságot tekinti az egyetlen lehetséges valóságnak, amelyet ő épített ki. A valósággal kapcsolatos dogmái közül néhányat, amelyeket a globalizáció már mai, gyermekkori állapotában is látványosan megváltoztatott, ide idézünk:

- az első dogmája éppen az, hogy a valóság csakis egyféle lehet
- ez az egyetlen valóság olyan, amilyenek ő maga képzele
- az egyetlen valóság anyagi természetű, mégpedig az anyagnak a stoff értelmében, s ebből a stoffból épül fel a natúra értelmében vett természet
- a modern valóságban a natúra mellett a szubjektumnak is helye van, s e szubjektumnak az a hivatása, hogy a természetet leigázza
- a természet leigázása azonban nem történhet meg akárhogy, mert ez a valóság ellenáll mindenféle tévedésnek, nem engedi megvalósítani a tévedéseket
- ennek következtében igaznak az tekinthető, ami híven tükrözi a valóságot
- szabad pedig az, aki a valóságot híven tükrözve meg is tudja valósítani azt, amit elképzelt, s e tervében nem akadályozzák társadalmi-politikai akadályok.

A valóság természetére vonatkozó modern dogmák olyanok, amelyeket nemcsak a modern tudomány vall magáénak. Ezek a dogmák, mivel a mindennapokban is minduntalan megerősítést kapnak, a közvélekedésbe is könnyedén átsiklottak, s ma már alig akad magára valamit is adó, „művelt, modern” ember, akiben akár a legcsekélyebb kétely is élne igazságukat illetően. A globalizációs valóságról itt következők azonban azt mutatják, hogy ezek

a dogmák nemcsak a modernizáció által babonának nevezett vallás felől tekintve, de a globalizáció „valósága” felől sem egyebek, mint az önmagában bizonytalan, ám elbizakodott modern titán létezésének és működésének önigazolására szolgáló ideológiai tételek.

3.2. A globalizációs valóság létszerkezete

A globalizációs – és mint ilyen: uralkodó – valóság mibenlétének felvázolását azzal a megjegyzéssel kezdjük, hogy a titán a globalizációval nem dicsőségesen tör előre. Valójában menekül, elszökik egyrészt őse, a modernizáció által kihívott katasztrófák elől, másfelől megszökik a lét túlereje elől. Menekülése során kihatítja magának azokat a lehetőségeket, amelyekkel építkezését megkezdheti, de ez a kihatítás persze önmagában még nem építkezés. Építkezése, ahogyan az minden létezőmód-váltáskor lenni szokott, egymástól távol eső területeken kezdődött meg, még abban az időben, amikor a neki való terepek kihatására nem is gondolhatott, de nem gondolt még arra sem, hogy egy új létezőminőség keletkezik ezeknek az elszórt áttöréseknek a nyomán. Az „újítási szándék” természetesen mindezeknél az áttöréseknél jelen volt, de ez még nem különböztette volna meg a modernizációtól, amelynek az újítás túlhajszolása az egyik fő összetevője. Ez a sok csatamezőn egymástól történelmi mértékkel mérve közeli időpontokban bekövetkezett áttörés a létrontásban való előretörésnek is bizonyult: a titán ezeken a gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális terepeken és a stoff birodalmában egyaránt bekövetkező újításaiban „létezősszerű” változtatásokat vitt véghez, amiből aztán, amikor már annak volt az ideje, a globalizációs valóságot szervezte meg.

4. Szökési kísérlet a megvalósíthatóság katasztrófái elől

A globalizáció mindeddig semmit sem tudott kezdeni ősenek legkatasztrófálisabb hagyatékával, az ökológiai válsággal. Hiába rendeztek ez ügyben 1992-ben világkonferenciát Rio de Janeiróban, a globalokrácia megakadályozta, hogy ennek a konferenciának maradandó jogi következményei legyenek. Ez a gáncsoskodás nemcsak annak szólt, hogy a modernizáció által elindított elnyúló antagonizmusnak még nem értünk a végéhez, még várhatunk keveset. A valódi ok valószínűleg az lehetett, hogy a globalizáció éppen akkor volt első nagy háborújának, a globalizációjában elakadt szovjet birodalom elleni háborújának a végső fázisában, ezért ide kellett összpontosítania az erőit. De még ennél is fontosabb, hogy a globalokrácia lehetségesnek tartotta, hogy megszökjön a megvalósíthatóság e legnagyobb katasztrófája elől, hogy mentesítse magát az ökológiai katasztrófa kisebbik veszélyétől, a káros hatásoktól.

4.1. Az eltorzult globalizációs alkat: Faust

4.1.1. Faust szökni próbál: szökési kísérlet a katasztrófa-mentesítésébe

Ahhoz, hogy a globalizációs titán a legkisebb vétkét, legelső szökését, a megvalósíthatóság által előidézett környezeti katasztrófák elől való szökését véghezvihesse, *át kell alakítania a szociális térnek*, legalábbis e tér egy részének a tulajdonságait, mondhatni: *términőségét*. Ennek az átalakításnak a lényegét az adja, hogy *erről a térfélről kilakoltatja az elnyúló antagonizmust kiváltó erőszakintézményeket, s ezzel az elnyúló antagonizmust e térfélen felszámolja*. A maga térfelének az elnyúló antagonizmustól való mentesítéséhez kétféle kell választania a hagyományos szociális teret. Az erőszakkal kettészakított szociális tér egyik feléről például kilakoltatja a szennyező nagyüzemeket és velük a környezet-szennyezésre való kisebb visszavágásokat. Azt is mondhatjuk, hogy a szociális térnek azt a felét, ahol az ő szállásai vannak, mentesíti a szennyezés kisebb visszahatásaitól. Ezzel a mentesítéssel, úgy tűnhet legalábbis, az elnyúló antagonizmus csapdájából is kihúzza a fejét, hiszen *magát az elnyúló antagonizmust telepíti át a földrajzi tér egy másik pontjára*. A szociális tér másik felén viszont összesűrűsíti ezeket a maga térfeléről kilakoltatott szennyező nagyüzemeket. Ezzel a lépéssel látszólag jót is tesz az ezeken a területeken élőkkel, hiszen magasan fejlett ipari tevékenységet visz hozzájuk, s vele az ezekben az üzemekben foglalkoztatottak számára magasabb életszínvonalat is. A valóságban azonban ezzel a kilakoltatással is ő vág zsebre kettős hasznot: nem kell elszenvednie a szennyezés kisebb jelentőségű, de egyénileg azért katasztrófálissá növelhető következményeit, azon felül az új telephelyeken nagyságrenddel olcsóbb munkaerőhöz juthat. A legnagyobb haszna azonban abból származik, hogy a saját térfele megtisztul az éppen veszélyessé vált elnyúló antagonizmustól, s ezzel ennek létezmódja látszólag megváltozik.

Közbevetés a létezmód és a létmód közötti különbségről

A *titáni koraember* elbizakodottságában hajlamos arra, hogy ne vegyen tudomást a létről, hanem – *s ezért csak létezmód, amire képes – a létező, a natura leigázásával foglalkozzon*. Elbizakodottsága vagy egyszerű létfelédésen alapszik, vagy a már minősített esetnek bizonyuló létmegtagadáson. Akármilyen is a forrása elbizakodottságának, ő a léthez csak szándékai ellenére, közvetetten viszonyul. Amivel viszonyba kerül, az a létező. És ő maga sem ereszi le gyökereit a létbe, hanem létezőként éli életét. Ennek következtében *viszonyuk is létezők viszonya. A létezők közötti viszonyt a titán esetében a léttelenített létezőn elkövetett erőszak típusai szerint lehet megkülönböztetni*. Eddig két fő típust különítettünk el egymástól: a létező egyszerű ki-

fosztását, a természet rablógazdálkodással történő felélését és a létező tulajdonságainak a bonyolultabban megvalósítható kifosztását, az elfedettségből való kiragadásukat.

A létmód ezzel szemben egy, *a létbe erősen beleygőkerezett karakter* – Odüsszeusz, a paraszt, a kézműiparos, a gyáralapító kézműves – és *a létezőben rejtekező lét közötti kapcsolaton alapul*. E létviszonyon belül pedig *a létmód a lét keletkezésének segítéséhez szükséges erő kifejtés típusa szerint tagolódik*. Eddig a gondozáson és ápoláson alapuló létmódot, illetve a létezőben rejlő lét felszínre segítését megvalósító létmódot különítettük el egymástól.

A szociális tér „környezeti” szempontú újjászervezése katasztrófa-mentesített és katasztrófasújtott, közvetlen antagonizmustól mentes és az elnyúló antagonizmusokat összesűrítő régiókra mégsem jelenthet igazi menekülést a második történelmi tett eltörzítéséért kapott, a létezőben lefedett tulajdonság kiragadásával előidézett, elnyúló antagonizmus veszélyeiből. Nem változik ugyanis meg a titánnak az elnyúló antagonizmussal való kapcsolata, azaz létezőmódja annak következtében, hogy ezt a kilakoltatást véghezviszi. Nem, mert csak az elnyúló antagonizmust telepítette át a védtelenekhez, a maga térfelén azonban megmaradtak azok az erőszakintézmények, amelyek az elnyúló antagonizmust kilakoltatottságában is fenntartják. És nem oldódik meg ettől a furfangos kilakoltatástól az ökológiai válság igazi problémája sem; a szökési kísérlettől még nem szűnik meg a földi élet elpusztulásának veszélye. A titánnak, elbizakodottsága okán, azonban a kiskatasztrófától való időleges mentesülés is megéri; hátha éppen az így nyert időt tudja majd felhasználni arra, hogy nagy tervét, Diké igazi büntetése előli elszökését megvalósítsa.

4.1.2. Faust második szökési kísérlete: szökés a válságmentesítettébe

A prométheuszi titán, hogy a maga metafizikai valóságát rákényszeríthesse Dikére, a helyet térré rontja, s ott rendezi be a maga „stoff-birodalmát”. Diké azonban ezt az otthonába való betörést, ezt a környezeti erőszakot s az erőszaktevő titánt is pusztulással fenyegető helyi ökológiai katasztrófákkal, illetve a Föld mint élőhely elpusztításával bünteti. A titán ezért még az általa felépített teret is megosztja: a közvetlen – helyi ökológiai – antagonizmusok pusztító terére és az elnyúló antagonizmusok lassú elmúlást engedélyező terére, s ez utóbbi, helyi, vagy másként kiskatasztrófától mentesített térbe menekül.

A titáni *stoff-birodalom* azonban Dikének nemcsak a „természetén” tesz erőszakot, hanem társadalmi, azon belül például gazdasági oldalán is, amire Diké a gazdasági válságokkal válaszol. A ciklikus gazdasági válságok – amelyek ciklusai gyökeresen különböznek az „évkör” ciklusaitól – a titán menekülése felől tekintve sajátos, a globalizációs létmód lényegét megmutató tulajdonságokkal rendelkeznek. Ezek közül most csak a „tér” további meghasítására térünk ki. A modern titán a ciklikus gazdasági válságok elől a globalizáció

lényegét megmutató „képzetes gazdasági térbe” szökik át, például a parapénzek terébe. A parapénzek képzetes terében előfordulhatnak ugyan egyéni katasztrófák, de a teljes teret még csak az elnyúló antagonizmuson belüli araszoltság veszélyei fenyegetik.

Diké azonban állhatatos bosszúálló. Hiába menekül a titán a gazdasági erőszak ciklikus – azaz az elnyúló antagonizmusokon épülő – tartamaiból álló válságtéréből át a válságmentesítettnek látszó, képzetes gazdasági térbe, „csak” az elnyúló antagonizmus egy nagyobb időtartammal bíró ciklusába juthat át általa. A képzetes pénzgazdasági tér ugyanis, mivel már végképp elszakadt még a saját „termelési” sajátosságaitól is, csak a metafizikai gazdasági térből, annak felzabálásából tarthatja fenn magát. Amikor e metafizikai gazdasági térnek, ennek a második valóságának felemészette már a „kritikus tömegét”, elkerülhetetlenül súlyos válsztás elé kerül: vagy elkezd a második valóság lakóit is felzabálni, vagy maga omlik össze.

De hiába is falja fel a történelemből kirekesztettek tömegeit, vagy a modern gazdaság védekezéséktelen lakóit – ahogyan azt már tapasztalhatjuk⁷⁰ –, mert ezek száma is véges. Aminek következtében a menekülő fausti titánt inkább előbb, mint utóbb, mégis utoléri Diké bosszúja: képzetes tere is válságtérre válik.

4.2. Szökés Diké elől

Prométheuszt megtagadva Faust megszökött a megvalósíthatóság által előidézett katasztrófa enyhébb hatásai elől, szökéséhez a modern teret is széthasította, s képzetes térre alakította. Azt, hogy Faust ezt a képzetes teret milyen módon rendezi be, hogy milyen új valóságot épít fel ebben a képzetes térben, tekintjük át ebben a fejezetben. Ez a berendezkedés sem válik azonban a globalizációs titán dicsőségére, mert valójában ennek első lépése is szökés: a modernizáció legalapvetőbb és legkatasztrófálisabb elnyúló antagonizmusa előli szökés. A modern, prométheuszi titán ugyanis úgy gondolta megoldani a modernizáció alapkonfliktusát, hogy annak elnyúló antagonizmusából áttört a létező egy felszínibb rétegébe, s ott kezdett hozzá élete megszervezéséhez. Ennek az áttörésnek azonban már nem ő, hanem a *globalizációs titán, Faust* a főszereplője, akinek *áttörése a léttelenített létezőnél is felszínibb életbe azzal is járt, hogy* a modernizációt jellemző elnyúló antagonizmust megváltoztatta, *a közvetlen és az elnyúló antagonizmus után egy harmadik antagonizmus-típust hozott működésbe.*

70 David Korten utal erre a már idézett művében, a 38-39. oldalakon: A Cornell University kutatói végkövetkeztetesként feltették a kérdést: „Azt akarta-e az emberiség, hogy 10-15 milliárd ember éljen szegénységben és rosszul tápláltan, vagy egy-két milliárd bőséges erőforrásokkal és minőségi környezetben? ...világosan rámutatnak arra, amit egyébként hajlamosak lennénk figyelmen kívül hagyni, nevezetesen, hogy a betelt világban a fogyasztás, a népesség nagysága és az igazságosság között szükségképpen összefüggés van.”

II. A CIKLIKUS ANTAGONIZMUS

A titán, mert ő a szirén is, az Én mágiájának hatalma alatt áll. Ami azt is jelenti, hogy Énjét, bizonyítsa bár számtalan módon is, képtelen megváltoztatni. Még akkor sem viszi rá az őt új és új utakra hajszoló ész a változtatásra, ha ennek következtében a pusztulással kell szembe néznie: „A titáni és sziréni lét körét megvonni nem nehéz. Az Én mágiája ez, vagyis ezt az Ént, ezt az alakot, ezt a lényt, így, ahogyan van, akarja emberfölvétivé tenni, és átvarázsolni oda, ahol öröknek megmaradhat: a bűbáj és erőszak mágiája, hogy örök legyen ezzel az arccal, ezzel a hajjal, hanggal, ezzel a fejjel és ezekkel a karokkal és bőrrel és szemmel, ezekkel a gondolatokkal, képekkel, kívánságokkal és ösztönökkel. Így, ahogy most él, így akar örökké élni, változatlanul határtalan időkön át. Nem ismer a maga számára jobbat és többet, hiszen (elbizakodott), ez az Én így, ahogy van, méltó arra, hogy örökre megmaradjon...”⁷¹

A titánt, s kivált *a fausti titánt* éppen ez az *Én-mágiája űzi, hajszolja* mindig más és más utakra, olyanokra, amelyekre kijutva *Diké végső hatalmát, azt, hogy a titán emberi fele alá van rendelve a halálnak*, akarja megtörni. *A sziréni titán túl akarja élni a saját halálát, s ez a törekvése adja lényegét annak, amit globalizációnak nevezünk.* A szirén mágiájának hatalmába esett titán, ahhoz, hogy a halálon túlra jusson, már nem elégedhet meg a létezőben bennerejlő tulajdonságok kiragadásával s e kiragadott tulajdonságokból sosemvolt birodalma megvalósításával. *Diké e feltételezett legyőzéséhez túl kell lépnie a megvalósíthatóságon, és az elnyúló antagonizmuson is. Át kell törnie az elnyúló antagonizmus idejének végességét, halálos ciklusát.* Ki kell törnie erről a szintről, mert a létezésnek ezen a szintjén Diké túlhatalmát nem tudja legyőzni, *a létezésnek egy újabb szintjére kell berontania – a berontás szó mindkét értelmében.*⁷² *A megvalósítást átalakítássá kell változtatnia.*

1. Az elavult észről és a globalizáció ész feletti eszéről

Az átalakítás túl van a megvalósításon. A megvalósítás a létező feltörése és belőle a tulajdonság kiragadása, a kiragadott tulajdonság új formába öltöztetése. Az átalakítás a

71 Hamvas Béla: *A láthatatlan történet*, Akadémiai Kiadó, 1988. 92. oldal

72 Berontani azt jelenti, hogy valaki valahová erőszakkal behatol; de be-rontani azt is jelenti, hogy a rontást vinni valahová, betörni és oda a rontást bevinni.

tulajdonságot töri fel és alakítja olyanná, amelyenné alakítani lehet és amelyenné alakítani akarja a globalizációkori, a fausti titán.

A tulajdonság kiragadásához még arra volt csak szükség, hogy a létezőt, annak formáját és a tulajdonságot olyannak képezze le magában az ész, amilyen az volt. Ahhoz, hogy a létezőben elfedett tulajdonság átalakítása mint megvalósítható ábránd szóba jöhessen, már nem elegendő az egyszerű ráció. Nem elegendő feltörni a zárat, a zár zárját is fel kell törni: már nemcsak a létező formáját kell feltörni, hanem a tulajdonságot is. A létező formájának feltöréséhez fortélyt kellett alkalmazni: meg kellett kerülnie a közvetlen antagonizmust. *Az átalakításhoz a zár zárját, a tulajdonságot éppolyanként megtartót kell szét-törni. Ehhez már nem elegendő a közvetlen antagonizmus fortélyos megkerülése, ehhez a fortély feletti fortélyra van szükség: az elnyúló antagonizmust kell megkerülni. A megvalósíthatósághoz a rációra és annak fortélyára volt szükség, a megfelelésre; az átalakítás már a sosemvoltnak a kialakítását is feltételezi.* A sosemvolt megvalósításához pedig arra van szükség, hogy „tervet” készítsenek. Nem a formáról; ezt a tulajdonság formába öltöztetéséhez is meg kell tenni, hanem az új tulajdonságról. Mégpedig úgy, hogy az megvalósítható legyen. *Az átalakítás ezért a másodfokú észet igényli, az észen felül emelkedő észet.*

A puszta észszel az átalakítás még nem oldható meg. A puszta, elsőfokú ráció még csak a közvetlen antagonizmust tudja megkerülni – még csak a léttől képes eltekinteni –, és az elnyúló antagonizmust megnyitni. Az ész feletti ész az egyszerű rációt nem nélkülözheti, annak vállaira kell felállnia ahhoz, hogy onnan a tulajdonságok átalakításához el lehessen érni. Az átalakíthatósághoz szükség van a megvalósíthatóságot működtető puszta észre, ugyanis a tulajdonságot előbb ki kell ragadni a létezőből. *De az átalakíthatósághoz az új tulajdonságot is ki kell építeni.* Ezt már csak a másodfokú ész, az elnyúló antagonizmust is megkerülni képes ész tudja. *Az elsőfokú, a puszta, közönséges ész ezért mára már elavulttá vált.* Ahhoz, hogy az új valóságot kifejleszteni és vezérelni tudja, már nem elegendő, mert itt már nemcsak a léttől, hanem a létezőtől is el kell tekinteni. S ezért ebben az új valóságban a közönséges ész már meg sem tud mozdulni, meg sem tud szólalni, *a globalizációban a közönséges modern ész némává válik.*

Emiatt aztán akik ma ésszerűségről értekeznek, egy letűnt kor elavult képességét ismételtetik gondolattalanul, s közben nem veszik észre, hogy azt, amit ők legfőbb vezér/lő/ként emlegetnek, már leváltották, s a helyén egy más tulajdonságokkal rendelkező képesség alakult ki, amely ugyan emlékeztet ősére, és amelynek a működéséhez szüksége van ősére, a modern észre, de attól alapvetően különbözik is.

A közvetlen antagonizmus megkerülése még csak jelentéktelen szökés volt, még nem a katasztrófa elől való elmenekülés, bár ez a csíny katasztrófához vezetett, hanem a kap-

zsiság örömnépe. Az elnyúló antagonizmus megkerülése azonban már nem egyszerű csínytevés, hanem a szó kemény értelmében vett menekülés a katasztrófa elől: szökés.

A globalizációt már nem a létmegértés helyére tolakodott ész, hanem az ész feletti ész alakítja ki, amely ezáltal a modern észet is elavulttá teszi. Ez az ész feletti ész a modern természetnek sok terepén indult el, az elsők között például a modern anyag, a *stoff* átalakítását vette célba, és ezen a terepen ért el sikert. Itt, *a stoffon vitte véghez első sikeres átalakító akcióját, szüntette meg a modern anyagot, s építette fel a maga új típusú anyagát*.

2. A csinált természet és a stoff csinálttá átalakítása: a műanyag

A globalizáció is, mint minden más új létezési mód, elődjének olyan szegleteiben született meg, amelyeknek nem szenteltek igazán figyelmet. A globalizáció kezdetben politikai törekvésként, „szent világszabadságként”, „európai-világállamként” akart a történelem színpadára fellépni, még a „francia” forradalom idején. Nem voltak azonban akkor még készen a feltételek a globalizációhoz sem politikai, sem társadalmi tekintetben, és ami ezeknél is fontosabb, még nem voltak készek a létezőmódban. *A politikai törekvésnek meg kellett hajolnia a létezőmód kifejeletlenségén*, s egy egész történelmi korszakot kellett várnia, a modernizáció korát kellett kivárnia, míg már valóban színre léphetett. A modernizáció hangos robajjal, ágyúdörgéssel és haldoklók jajkiáltásaival tört be a színre. A globalizáció ezzel szemben csendesen hallgatott, amikor megszületett, még a szülési fájdalmak hangját sem lehetett hallani, sem az újszülöttnak kijáró éljenzés hangjait, pedig nem kevésbé erőszakos cselekedetnek volt az eredménye. A globalizáció számára az egyik legfontosabb lépést egy vegyi laboratórium csöndes mélyén tették meg, ebben a laborban döntötték le azt a falat, amely a hozzá vezető utat elzárta a rajta járni akarók elől. Ez az egyik legfontosabb lépés abban állott, hogy az ész feletti ész olyan új „anyagi valóságot”, ennek egyik első alakját építette ki, amely már nem a modernizációt igazolta, sőt a modernizáció lerombolását hordozta magában. A „műanyagot” alakították ki a laboratóriumban.

A műanyag már nem a modernizáció által használt stoff. A globalizáció bebizonyította, hogy az anyagnak nemcsak két alakja lehetséges, hanem akár három, de ha három lehetséges, akkor annál akár több is lehet. A műanyag a stoffnak egy továbbvitt változata, a belőle született, rá támaszkodó alak, de már nem a stoff. *A stoff a matériából keletkezik, azzal, hogy leválasztják róla a szakrális létet. A stoff így nem a létezőnek a létmérték szerinti alakja, hanem a létezőből kiragadott és tetszés szerint szervezett és formált tulajdonság*. A stoff azonban mindezen erőszakos titáni beavatkozás ellenére is a természetben megtalálható anyag, amely ott, ha elfedetten is, de „van”. *A „műanyag” –*

amint neve is mutatja – olyan új anyag, amely a természetben mind ez ideig nem létezett. Nem egyszerűen arról van szó, hogy elfedett volt, s ezért nem ismertük, hanem arról, hogy ilyen tulajdonságú anyag még sosem volt.

A modernizációban az elfedett, de a stoffban meglévő tulajdonságokat alakítják. Például amikor egy fából konyhaszekrény lesz, akkor annak tulajdonságait felhasználják, de nem alakítják át. Méretre vágják, csiszolják, fényezik; és felhasználják szakítószilárdságát és keménységét, vagyis a tulajdonságait. Vagy amikor az ércből kanalat készítenek, akkor ugyan a kövek közül kiragadják a fémeket, de fémségét nem alakítják át, legfeljebb feljavítják valamelyik tulajdonságát: hajlékonyságát, szilárdságát vagy éppen keménységét. És meg kell adnunk: a titán joggal büszkélkedhet már e tevékenységekkel azzal, hogy egy új világot épített ki, mert abban igaza van: gőzmozdonyok, konyhaszekrények, fémkanalak nem teremnek a természetben. *A tulajdonságok kiragadásából és újraformálásából valóban egy addig sosem volt világot épített ki.*

Az igazi változás, az igazi újvilág kiépítése azonban nem egyszerűen ebben áll. Faust, a modern titán, még csak a stoff meglévő tulajdonságait ragadta ki a létezőből, és ezekből épített ki új valóságot, olyat, amilyen korábban sosem volt a világban. Mikszáth egyik legmélyebb jelentésű regényét, az Új Zrínyiaszt is erre az ontológiai változásra és az abból következő értelmezési hatalom működésére építette.⁷³ Az igazi változást azonban a polimerizáció hozta magával, amely folyamatban a titán még a *stoff*-ot is felszakította, hogy a maga igényei szerint átalakíthassa. *A polimerizációban a fausti ember teljesítette vágyát: kitört a stoffból. A kitörés azonban nem abba az irányba történt meg, ahogyan azt jövendölték, nem az anyag feletti, a szellemi létbe törte át magát a titán, hanem a stofftól különböző anyaghoz jutott el.* Akárcsak amikor az ész fölé emelkedett a titán: nem a szellemekhez, hanem az ész feletti észhez jutott el. A polimerizáció során ugyanis már nem az történik meg, hogy a létező tulajdonságát ragadja ki és szervezi új, hasznosan célszerű formába az iparos. Ezeket a lépéseket természetesen meg kell tennie, ezek nélkül ugyanis nem lehetséges a továbblépés – ahogyan a megvalósíthatósághoz, azaz az elnyúló antagonizmusba való betöréshez is meg kellett felelni a közvetlen antagonizmusnak. A polimerizációnál azonban a titán átalakította a létező meglévő tulajdonságait. Ennek az átalakításnak a következtében olyan tulajdonságú valami alakult ki, amilyen eladdig sosem volt. Nemcsak olyan formába szervezett alakban nem volt még a meglévő tulajdonság, hanem *olyan tulajdonság sem volt még sosem a kozmoszban.* Ahogyan a vasérc nem terem gőzmozdony formában a természetben, úgy nem volt még sosem műanyag-tulajdonság a létezők között. *Az igazán új birodalom kezdete az a pillanat, amikor az első „műanyag”*

⁷³ Ezt a gondolatot az MVSZ *Magyar Jövőkép* kötetében megjelent írásomban publikáltam, *A hermeneutikai hatalomról* címmel, Székesfehérvár, 1996. 153 – 173. old.

megszületett. Ez a birodalom ugyanis már valóban az ember által csinált anyagból épülő birodalom lehetett.

A stoff csinálttá alakítása azonban nemcsak a stoffból való kitörést jelenti, *az ész feletti észnek* nem az a legnagyobb csele. A kitörés a stoffból csak előjáték Diké végső hatalmának a megtöréséhez. Igaz, ez a kitörés és ez az előjáték is a léttévedések körébe tartozik, de egy fokkal nagyobb tévedés, mint a kiragadott tulajdonságokból épített új birodalom. *A stoffból való kitörés ugyanis Diké megkerülésére szolgál, a natúrából való kitörésre.* A titán elbizakodott szertelenségében azt képzeli, hogy Diké a natúra túlsúlyos ereje csupán, s ha a natúrából sikerül kitörnie, akkor kikerülte Dikét is. És való igaz, a műanyag csak sokkal kisebb hatásfokkal tudnak erőt venni Diké kis segítői, a lebontásért felelős élőlények, mint a fűzisz véges egyéni természetű részein. *A natúrából való kitörés, egy mesterséges natúra kiépítése* azonban még nem szünteti meg a léttel való összekapcsoltságát és így a neki való kitétséget a mesterséges természetnek sem, legfeljebb az elnyúló antagonizmus elnyúlását hosszabbítja meg vele a titán. Aminek következtében a mesterséges természet feletti hatalma csak a kezdeteknél van meg: *a fausti ember csinálja ugyan e természetet, de ellenőrzésére már képtelenné válik.*

Ennek a csinált anyagnak több olyan tulajdonsága van még, amely a modern stofftól megkülönbözteti. E tulajdonságok közül a legfontosabbnak azt tekinthetjük, hogy csinált anyag, amelynek a „tartalmaiban” is éppúgy benne van a szubjektum, mint a természet, míg a gőzmozdonynak csak a formájában szállt meg a prométheuszi szubjektum. Ezzel szemben a fausti erőszak által csinált *valóság alapja* is csinált anyag. A globalizációnak, látjuk majd a későbbiekben, ez az erőszakkal – felülről – csináltság adja egyik megkülönböztető vonását. És a felülről induló erőszakkal való csináltság alapját éppen *a stoffból kitért és a műanyagot a stoffból kikényszerítő titáni tevékenység képezi.* Ez az alap; *a műanyag a léten, a létezőn és a létező elfedett tulajdonságán egyszerre elkövetett erőszak eredménye.* És mert maga is „képzetes természet”, éppen ezért lehet *a műanyag a globalizáció képzetes terét a természet és a szubjektum felől egyszerre benépesítő „anyagfajta”.* *A műanyagban megvalósul szubjektum és objektum „tartalmi összeolvadása”, csak éppen nem a létharmónia törvényeit beteljesítve, hanem a fausti erőszak hatalmának engedelmeskedve.*

A műanyag további sajátossága, hogy ahogyan a globalizáció ész feletti eszének szüksége van a közönséges modern észre, hogy annak vállára állva működhessen, éppúgy van szüksége az ember által csinált anyagnak is a stoffra. A műanyaghoz a kiindulópontot a stoff adja. Igaz, lefokozott jelentőségűvé válik, de hordozója az ember által csinált, a „mű” anyagnak. Erre a hordozóra múlhatatlan szükség van, nem lehet véglegesen elszakadni tőle, de *ami a globalizáció „valóságát” képezi, már nem a stoff, hanem az általa hordozott emberi önkény.* Azt is mondhatjuk, hogy ahogyan a modernizáció életképtelen lenne

a hagyományos társadalmak teljesítményei nélkül, ugyanúgy a globalizáció egésze sem lehet meg a modernizáció mint hordozója nélkül. Csakhogy kapcsolatuk nem a szerves összeérés, hanem a táplálkozási lánc emeleteinek egymásra utaltsága: a táplálkozási láncban feljebb állók abból nyerik életüket, hogy felhasználják, felfalják a lejjebb lévőket.

A műanyag abban a tekintetben hasonlít a stoffra, hogy belőle is hiányzik a szakrális lét, abban azonban különbözik, hogy alapja már nem a létező. A csinált *stoff*-ot, *a műanyagot nemcsak a léttől, hanem a létezőtől is elszakította a titán*. A létezőből kiragadott tulajdonsággal tart már csak kapcsolatot, *ennek következtében már nem lehet teljes joggal létezőnek nevezni, megnevezéséhez új kategóriára van szükség*. Ehhez az új megnevezéshez még hiányzik néhány tulajdonság, ezért csak a fejezet végén térhetünk vissza rá.

3. A csinált ember és ideje: a klóntime

A titánt sziréni természete az Én-mágia rabjává teszi: önmagát, úgy, ahogyan van, akarja a halálon átvinni. Ehhez le kell győznie Diké túlhatalmát. E győzelem első feltételének azt véli – s ez a modern titánénál, a prométheuszi emberénél is nagyobb tévedése a fausti embernek –, hogy kikerüli a természetet. A természet kikerülésének első lépése, hogy a natúra „objektív tulajdonságait” átalakítja, új természetet csinál, olyat, amelyben, azt hiszi, ő az úr.

A csinált természet első alakja a műanyag. A műanyag azonban még csupán az élettelen natúra helyettesítésére szolgálhat. A fausti ember azonban nem retten vissza attól sem, hogy az „objektív tulajdonságoknak” a csinált változatát az „élő természetet” is bemutassa. A polimerizáció új, élettelen natúrává átalakító tevékenysége mellett megjelent a második olyan tevékenység is, amely csinált élő natúrává alakítja át az élőket. A génsébészet, amelyet előbb nagy hanggal harangoztak be, azóta viszont elhallgatnak, *megcsinálta a „birkecs” nevű élőlényt, amely addig a természetben sosem volt megtalálható*. Ez az egyébként életképes állat elől birka, hátul kecske. Ezek után, ha azt mondjuk, hogy az élő természet mesterségessé átalakítása sem lehetetlen ma már a fausti ember számára, akkor nem tévedünk nagyot. A birkecs csak látszólag értelmetlen jószág. Éppen az ógörög kecsketartás ellentmondásossága mutatta meg azt, hogy az olyan élőlény, amely nem kecske módra, hanem birka módra legel, nem okoz talajeróziót. Ugyanakkor a kecske kiváló tejet ad, sokaknak jobban ízlőt, mint a birka. Így egyszerre ökológikus és ökonomikus állat a birkecs. És ahogyan a polimerizációnál, úgy a génsékelésnél is szükség van az élő natúrára is, hogy a prométheuszi természetből fausti mesterséges természetet lehessen kifaragni.

Ahogyan mindezeket az eszközöket, úgy a génsébészetet is ellentétébe lehet fordítani. A vetőmag-kereskedelem már előállította azt a vetőmagot, amely csak egyszer képes ki-

hajtani. A kihajtás után vagy magtalaná válik, vagy olyan magokat hoz csak, amelyek képtelenek szaporodni, azaz életképtelenek.⁷⁴ Ez a génjáték egyfelől játék az idővel, mégpedig olyan játék, amely e pont fő témájának, a klónozásnak éppen az ellentétét csinálja: lezárja a természeti létező életciklusát, bezárja egyetlen ciklusba, azaz a végtelen ciklikus időt végessé teszi. Az egyedi test belső elnyúló antagonizmusára szűkíti le az időt. Aminek van egy másik következménye is: a termelők teljesen kiszolgáltatottakká válnak a génkezelést végéztető vetőmag-kereskedőknek. Csak az vehet részt ettől kezdve a mezőgazdasági termelésben, akinek a vetőmag-kereskedők adnak az egyéltű és tovább nem szaporítható „mesterséges élőlényekből”.

Már ez a csinált természet is elegendő teljesítmény lenne a fausti ember számára. Volt azonban a modernizációnak még egy olyan szeglete, ahol olyan tevékenységgel kísérleteztek, amely a natúrával szemben álló és azon uralkodni szándékozó ember mesterséges előállítását célozta. Pontosabban a Dikén kifogni tudó ember mesterséges megcsinálását: a klónozást.

Az ész feletti ész nemcsak a natúrából való kitöréssel és az élettelen, illetve az élő természet mesterséges előállításával igyekezett megszökni Diké elől, hanem megkísérelt kitörni a halál szorításából is. A klónozás arra képes, hogy az embert változatlan testi mi voltában állítsa újra elő. *A klónozással a fausti ember szíriénivé képes átalakítani az emberi természetet is, legalábbis annak porhüvelyét tudja „tartósítani”.*

A porhüvely tartósítására irányuló kísérleteknek ez már legalább a harmadik generációja. Az első a mumifikálás volt, amikor is az életet még nem tudták megőrizni, de mivel a lélek halhatatlanságában bíztak, a porhüvelyt tartósították. A tartósítás meglehetősen jól sikerült, Diké kis segítőt megfékeztek ezer évekre. A második nekirugaszkodás a hibernálás volt, amikor az egész embert, nemcsak porhüvelyét akarták a halállal szembefordítani. A hibernálás azonban csak az öregedés lelassulását hozta volna magával, ez azonban mindössze jelentéktelen cselezésnek számíthatott Diké túlhatalmával szemben. Ráadásul a felélesztés meglehetősen kockázatos műveletté vált, úgyhogy ennek az útnak a végén is csak a szakadék, a kudarc, a halál várta az embert. Az elnyúló antagonizmust, annak végességét nem sikerült legyőzni, Diké még mindig erősebbnek bizonyult.

A klónozással azonban megváltozott a helyzet. *A klónozás kitört az elnyúló antagonizmuson túlra, legyőzte a végességnek az egyszeres elnyúló antagonizmussal meghatározható típusát.* Igaz, hogy még csak azt tudja elérni, hogy a porhüvely jusson át a neki kiszabott első elnyúló antagonizmuson, s beléphessen a második elnyúló antagonizmusba, amelyet a klónoztató életének neveznek, de ezt már megoldotta.

74 Az erről szóló, ma már közkeletű információt barátainak köszönöm.

A globalizációt jellemző tevékenység, a titáni erőszaknak ez a legújabb típusa teljes egészében felforgatta a modernizáció tér- és időminőségeit. *A polimerizációval előállított műanyag a tulajdonság térszerkezetét alakította át:* a tulajdonságnak azokat a zárszerkezeteit törte fel, amelyek nem engedték azt mássá válni. Bár ez még nem az igazi alkímiai varázslat, de már jobb varázslat a modern varázslatnál. *A génsébeszet és a klónozás pedig a modern időszerkezeteket törte át. A génsébeszetnek* nevezett művelettel az életet egy erőszakos művelettel bezárta az elnyúló antagonizmusba, annak *véges idejét az egyedről átvitte a fajra is. Ettől kezdve nemcsak az egyed, hanem a faj élete is végessé vált; külső beavatkozás segítségével* a génsébeszettel, génsébeszettel átalakított *faj vált folytathatatlaná.* Az idő, a kronologikus tartam természetét változtatták meg ezáltal az ilyen élőlények esetében. A kronologikus tartam végtelen, a génsébeszt élőlény tartama véges, és már nem csupán az egyed, hanem a fajé is. A klónozással ennek az ellentétét erőszakolta ki a fausti ember: *a klónozás típusú erőszakkal az egyed életének végességét közelítette a faj életének elvben végtelen tartamához.* A klónozással a fausti ember ugyanis *áttört az elnyúló antagonizmus végén, s ezzel ciklikussá változtatta a maga idejét.* Legalábbis megnyitott a maga számára még egy ciklust. S elvben arra is van lehetőség, hogy porhüvelyét az ember – élményei, tapasztalatai, elkötelezettségei, önazonossága ciklikusan továbbvihetővé tétele nélkül – továbbvigye több ciklusra, akár végtelen sok ciklusra is. Ami persze ma még hallatlan mértékű kiszolgáltatottságot jelentene azoknak, aki erre az önismétlésre vállalkoznának. Túl azon a kockázaton, hogy ma még nem biztonságos a gyártás – ettől azonban eltekinthetünk, mert csak idő kérdése a klónozás stabilizálása –, a kiszolgáltatottságot az jelenti, hogy aki a klónozás felett hatalmat szerez, annak éppúgy kiszolgáltatottá válik az ember, mint ahogyan kiszolgáltatottá válik a termelő az utódképtelen magokat forgalmazó vetőmag-kereskedőknek.⁷⁵

És a klónozás nem kell, hogy megálljon az egyedeknél: egész élőhelyek klónozása is megoldható, aminthogy kísérleteznek is vele a nevadai sivatagban.⁷⁶ Ami azt jelentheti, hogy a mesterséges élő természetet ki is lehet ragadni az elnyúló antagonizmusból, s át lehet emelni a ciklikus időbe. Amiben az az érdekes – s az az ellentmondás –, hogy *ugyanaz a mesterséges természet ismétlődhet ciklikusan, és ugyanazokkal az emberekkel kerülhet szembe, mert ők is ciklikus győzelmet képesek aratni az elnyúló antagonizmuson.* Ezzel a lépéssel viszont, miután a polgár felszámolta a fűziszt, és natúrúra és az azon hatalmaskodni vágyó szubjektumra bontotta fel, amellyel a természetet és a személyt szüntette meg, *a globalizációs birodalmi polgár felszámolja a natúrúrát és a modern értelemben vett szubjektumot.* Amiben az a katasztrófális, hogy a helyükbe kerülő mozdulatlan

75 Ennek a szempontnak a felvetését feleségemnek, Bense Ildikónak köszönöm.

76 Ezt az információt is Bense Ildikótól kaptam.

(mert ciklikusan ismétlődő) mesterséges natúra és mesterséges ember a lét mélyebb rétegeiből érkező jelzésekre érzéketlenné válhat, s ez – a hosszabban elnyúló antagonizmus – ismét csak életét, létezését veszélyeztetheti.

A fausti ember – elbizakodottságát ismerve ez magától értetődik – nem retten vissza attól, hogy tovább törjön előre a Dikével vívott párharcában, és újabb és újabb kerülőkkel térjen ki annak mérhetetlen túlereje elől. A klónozással még csak arra válhat képessé, hogy a porhüvelyét menekítse át a neki rendelt végességen túlra, legalább még egy ciklusra, „szubjektumát” azonban még nem tudja átcsempészni e határon. Amíg ezt is megoldja, talán hogy jobban megértse saját magát is, a mesterséges intelligenciával is kísérleteket folytat. Ha ez sikerülne számára, akkor *a műanyagoknak egy olyan képességet is átadhatna, amellyel a leváltani szándékozott natúra helyére már egy „gondolkodó anyagot” is tudna állítani.* E gondolkodó anyag – a science fictionok kedvelt témája – révén viszont, úgy vélheti, az ezáltal akár feleslegessé váló más emberek, a mai kiszolgáló személyzet nélkül is hatalmában tarthatná és a maga szolgálatába kényszeríthetné a teljes natúrát és a mesterséges természetet. A mesterséges intelligenciával a fausti uralkodó csoportok túlléphetnek Róma egyik nagy tévedésén is, azon, hogy szétválasztotta az objektumot és a szubjektumot, a natúrát és az embert. *A fausti ember a mesterséges anyagban, ahogyan arra már utaltunk, egyesítené a mesterséges természetet és a mesterséges intelligenciát. Ettől azonban még nem oldódna meg a római tévedés, és nem térne vissza a léteységhez a fausti ember. Ellenkezőleg, még távolabbra kerülne tőle, olyan távolságra, amilyen távol addig még sosem volt.* Ugyanis ettől kezdve lenne egy gondolkodni képes mesterséges természet, és ő maga, aki egyfelől csinálja, másfelől uralja ezt a „gondolkodó műanyagot”. Így *a létezőtől is elszakított gondolkodó műanyag és a szintén létezésfosztott ember kerülne szembe egymással.* A fausti uralkodó csoportoknak ez a lehetőség a kicsinyke jól-ét, a kényelem olyan fokát biztosítaná, amely túl van azon is, amit a modernizációban bármikor elérhettek. Azonban ezzel a megosztottsággal *a létezésfosztottság és észfeledés szintjén folytatódna a Dikével való párharc. A szökés és a megkerülés ekkor is kudarchoz vezetne.*

4. Az ész feletti ész sikerkritériuma: az elnyúló antagonizmus megkerülése

A globalizáció kiépítéséhez szükséges ész feletti ész a léttévedésnek már egy magasabb lépcsőjére állt fel, mint a modern ész. A modern ész alaptévedése a létfeledés volt, s az, hogy a létfeledés következtében számára előállt pusztja, önmagában álló létezővel akart megfelelési kapcsolatba kerülni. Ahhoz, hogy ezt a kapcsolatot kialakíthassa, a közvet-

len antagonizmuson kellett hatalmat nyernie; e hatalmat azáltal szerezte meg, hogy megkerülte azt. Működésének sikerkritériumává így a közvetlen antagonizmus legyőzése vált. Díké túlhatalmának egyszerű megkerüléséből származó sikere azonban meglehetősen korlátozott volt: az ezáltal megnyitott elnyúló antagonizmussal már nem bírt, a közönséges ész vezérelte cselekvés minduntalan elbukott az elnyúló antagonizmus végességén.

A globalizáció viszont éppen akkor kezdődik, amikor a fausti ember túlszárnyalja a prométheuszit, amikor a közvetlen antagonizmus megkerülése után a titán arra is képessé válik, hogy az elnyúló antagonizmust is megkerülje. Az elnyúló antagonizmus megkerüléséhez a fausti embernek a léttévedés egy újabb szintjét is meg kellett oldania: a lét után a létezőről is meg kellett feledkeznie. A *létezőfelelt ész* vehette csak megmunkálás alá a pusztá tulajdonságot. A létező figyelmen kívül hagyásával az ész feletti ész mit is tehetett volna mást, figyelmen kívül hagyta a modern észet is: *a létezésfosztottság mellé az észfeledés is társult, s ezzel megnyílt a lehetőség az ész feletti ész működéséhez*. Az ész feletti ész a lét felől éppen e két jellegzetességével jellemezhető: a létezésfosztottság és az észfeledés képezi alapvető léttulajdonságait. A létezésfosztottság jelentése: a pusztá tulajdonság feltörése, amikor e tulajdonságnak a natúrától való elszakítását oldják meg, s amikor ezáltal megnyílik a lehetőség a mesterséges természet megcsinálására. A mesterséges természet előállítására megnyílt lehetőség az észfeledésben, a létező és az ész ábrándjai közötti megfelelés túlszárnyalásában áll. A megfelelés túlszárnyalása persze nem azt jelenti, hogy e megfelelésre már nincs szükség, ellenkezőleg, nagyon is szükség van rá, mert csak ettől kezdve indulhat meg *az észfelelt ész működése: a léttől és a létezőstől is elszakított pusztá tulajdonság átalakítása*.

A létezésfosztott natúrával végzett észfelelt cselekvés számára mindezek következtében a közvetlen antagonizmus megkerülése már nem elegendő; kihagyhatatlan, de nem elegendő. Már az elnyúló antagonizmust is meg kell kerülni, s ezt meglehetősen biztonsággal kell megtennie a fausti embernek. Ezáltal az ész feletti észnek, a létezésfosztott észfeledés eszének *sikerkritériumává az elnyúló antagonizmus megkerülése válik*.

Ez a sikerkritérium is a léttévedések közé tartozik: az elnyúló antagonizmus megkerülésével ugyanis a fausti ember még távolabbra kerül a léthez való illeszkedéstől. És ahogyan a prométheuszi modern titánnak ahhoz, hogy kialakíthassa a maga második, metafizikai valóságát, arra volt szüksége, hogy szabadságfeltételeit is hozzáalakítsa a létfelelt ész működéséhez, hogy a létfeledtséget cselekvéssé és megvalósíthatósággá alakíthassa, ugyanúgy van szüksége a fausti globalizációs titánnak is *az észfelelt ész által vezérelt cselekvés és e cselekvés korlátozhatatlanságának kialakításához*.

5. A korlátozhatatlanság erős kritériuma: az átalakíthatóság

A fausti globalizációs titán, hogy az észfeledt ész számára működési terepet biztosíthasson, ki kell, hogy bújjon az emberi jogok gúzsából. *Az emberi jogok* ugyanis – amint erre a későbbiekben még visszatérünk – *a megvalósítás korlátozhatatlanságát intézményesítik*. A megvalósítás azonban kevés már a fausti titánnak. Ahhoz, hogy szökése sikeres lehessen, tovább kell lépnie a megvalósíthatóságon, hogy Diké túlhatalmát, ha csak egyetlen ciklus tartamára is, de megkerülhesse.

5.1. Túl az emberi jogokon

Az emberi jogok a fausti titán számára korlátokat jelentenek. Biztosítják ugyan a prométheuszi titán működésének korlátozhatatlanságát, azonban arra nem alkalmasak, hogy e korlátozhatatlanságot biztosító védintézményeken is keresztül lehessen törni. *Az emberi jogok* ugyanis, s ez a globalizáció előrehaladásával kezd egyre nyilvánvalóbban látszani, *miközben lerombolták az ember szakrális jogait*, és a leromboltság omladékait nyitva hagyták, hogy ezeken keresztül hatolva a prométheuszi titán a maga metafizikai valóságát felépítse, *egy sor olyan védintézményt is felépítettek, amelyek éppen a megvalósíthatóságot védelmezték a külső támadásoktól*. Először azt lehetett hinni, hogy a revánsvágyó legyőzöttek elleni védelmet jelentik csupán, de mára kiderült, hogy a fausti titán kitérés kísérleteinek is gátakat jelentenek. Minthogy a későbbiekben ezek részletezésére még visszatérünk, most csak egy ilyen védintézmény-kötegre utalunk: *a globális gazdasági behatolás számára a nemzeti protekcionista intézmények eltakarítandó akadályokat képeznek*. Ez az oka annak, hogy a maga számára kitakarított képzetes teret, a táplálékul kiszemelt terekkel és helyekkel egyetemben, a globalizáció manapság olyan jogintézményekkel akarja feltölteni, amelyek az észfeledt ész és az általa vezérelt cselekvés működésének a korlátozhatatlanságára szolgálnak

A globalizáció – ennek ismételt előhozása is már unalmasan hathat, de fontossága miatt el kell ismételni minden témakörrel kapcsolatban – *miközben az emberi jogok feletti jogintézmények kiépítésén fáradozik, azonközben a másik oldalon épít az emberi jogokra*. Az észfeledt ész is csak az ész sikerkritériumának a felhasználásával indulhat el, az elnyúló antagonizmuson túlra lépéshez is arra van szükség, hogy a közvetlen antagonizmust sikeresen kerülje meg, ugyanígy az emberi jogokon túli jogok is az emberi jogokra támaszkodnak. Már csak azért is – s ezt is később részletezzük –, mert ezek biztosítják számára azokat az előnyöket, amelyek az emberi jogokon túli globalizációs jogok működéséhez szükségesek.

5.2. Az átalakítás

Az észfeledt ész által vezérelt cselekvéstípus, amelynek zavartalan működtetése érdekében az emberi jogok szelektív leváltása és a globalizációs jogok csendes kierőszakolása történik: az átalakítás. Az átalakítás az a cselekvés, amely a globalizációs valóság kiépítését végzi.

Az átalakítás a titáni erőszaknak a megvalósításnál egy haladottabb alakja. A globalizációt építgető titán a megvalósíthatóság dogmatikus megszállottja. Dogmatikus megszállottságának következménye, hogy a megvalósíthatóság katasztrófáiról úgy véli, hogy azok csak időleges hibák, amelyeket akkor javíthat ki, ha jobban műveli a rációt. A modern módon korlátozott rációból át akar törni a rációnak egy haladottabb alakjához, amelynek segítségével már a megvalósíthatóságnak is magasabb fokára hághat.

A megvalósítás eredendő bűne, az általa elkövetett eredendő erőszak a létező és a lét szétszakítása volt. *Az átalakítás ezt az erőszakot továbbviszi, s a létezőt és a tulajdonságát tépi szét.* A szakrális ember számára felfoghatatlan volt a prométheuszi titániság, az, hogy a létezőről a létet le lehet tépni, mert számára a lét mindennapi élmény volt. Most éppolyan elképzelhetetlen a modern titánnak, a prométheuszi embernek, hogy még rajta is túl lehet tenni, s a létezőt is le lehet választani arról, ami pedig kézzelfoghatóan van jelen életében. A műanyag már a létezésfosztott natúra, a pusztá tulajdonság, amelyet még célszerűen meg is formál a fausti ember. *Az átalakítás így az az erőszak, amelynek révén megvalósul a létezőből való kitörés és a berontás a művíbe, a csináltba, a natúra letaszítása és a mesterséges természettel való kicserélése.* A megvalósíthatóság még azzal kötötte meg a titáni erőszakot, hogy a létező azon összetevőjét, amely a benne lévő *stoff* tulajdonságait elfedi előle – vagyis a formáját roncsolja szét, hogy onnan kiragadhassa az általa kiszemelt tulajdonságot – még megtartotta. A titán az elfedett tulajdonságok kiragadásában már olyan rutinra tett szert, amely kivétel nélküli sikereket biztosított számára. E sikereket a létező formája és az ész ábrándjai közötti megfelelés tette lehetővé. E biztos siker révén jutott el oda, hogy a létezőben egy másik szint feltörésére kaphatott kedvet: a tulajdonságot szemelte ki erőszakja tárgyául: a tulajdonságba is betör, s azt alakítja a maga képére.

Az átalakítás által véghezvitt erőszak azonban nemcsak a natúra szintjén megy végbe, hanem az azt megalapozó viszonyokban is. *Az átalakítás nemcsak a megvalósíthatóságból való kitörés, nemcsak a natúrán való áttörés, hanem az elnyúló antagonizmuson való átszáguldás is. Az átalakítás az elnyúló antagonizmusnak a végét kikerüli, s ezzel a másodrendű fortélyal áttör a következő elnyúló antagonizmusba is.*

A következő elnyúló antagonizmusba való áttöréssel az átalakítás a megvalósíthatóság időminőségéből is kiszakítja magát. A közönséges megvalósíthatóság számára a jövő

nem létezik, „ő” az elközelgőnek, az elnyúló antagonizmus közvetlen antagonizmussá beérésének a korlátai között él. Az elnyúló antagonizmuson túlra való áttörés révén ezt a lineáris és végesen múló tartamot ciklikussá alakítja át.⁷⁷ *A ciklikusság révén az elközelgőn túlra kerül, de még nem jut el a végtelenhez* – az elközelgés végtelenítése sem lenne azonban még „jövő”, a létidő kategóriái szerint –, *így ahová áttörni képes, az a „következő”*. *A következő: az elnyúló antagonizmuson túlit, a következő elnyúló antagonizmust is felvenni képes tartam. Az átalakíthatóság időminősége: a következő; az átalakítás mint cselekvés a következő által vezérelt.*

A *következő* által vezérelt cselekvésre és az elközelgőből a következőbe történő átverekedésre eddig példáinkat a „natúra” területeiről hoztuk. E helyütt van lehetőségünk arra is, hogy megmutassuk, a következő nemcsak a porhüvely terepein elérhető időminőség a fausti titán számára, hanem az általa kiépülőben lévő valóságnak a saját időminősége. Az elközelgőből a következőbe történő áttörésre most a gazdaság – mint látjuk majd, ez sem pontos terminus technicus már – területéről hozunk egy újabb példát. *A pénz és a hitel azok a gazdasági eszközök, amelyek az egyszerű termékcsereben működtetett közvetlen antagonizmuson túlra segítik a prométheuszi titánt.* Az egyszerű termékcsere a közvetlen antagonizmus uralja: akinek nincs szüksége baltára, annak hiába kínálnak olcsón baltát – hacsak a baltáért meg nem kaphatja az őt érdeklő terméket –, ha neki cipőre lenne szüksége. A kínált termékek és fogyasztói igények különbözősége miatt aztán a gazdaság működése megakad, s mindaddig ácsorog is, amíg nem sikerül egyeztetni a kínált és a keresett termékeket. A pénz, illetve a hitel azok az eszközök, amelyek a közvetlen antagonizmust megkerülik és a cserét közvetíteni tudják „általános egyenértékes” voltuknál fogva. Ahhoz azonban, hogy a pénz és a hitel működhessenek, az egész gazdaságot át kell szervezni árugazdasággá. Ezzel azonban a gazdaság működőképessége nincs korlátlan időre biztosítva, csak az elnyúló antagonizmus határáig nyújtható el. A ciklikus válságok – és mint Kondratyev kimutatta, e ciklusok tartama, attól függően, hogy a gazdaságnak milyen mélyen lévő rétegeiről van szó, a 2-3 évestől az 5-600 évesig terjed, azaz az elnyúlás tartama a rétegmélység függvénye, ahogyan ezt korábban már jeleztük – viszont azt jelzik, hogy *a pénzben és a hitelben intézményesített idő csak a véges tartamot bejáró elközelgő, amelynek számára megoldhatatlan a cikluson túlra jutás.* A cikluson túlra jutáshoz külső segítségre, például állami beavatkozásra van szükség, amellyel Keynes próbálkozott, eredménytelenül, amikor a gazdaság közvetítő eszközeiben⁷⁸ intézményesített

77 A végesség itt már nem a lineáris végessége, hanem a ciklikus, a körforgásban lévő végessége. Az ész feletti észnek úgy tűnik, hogy meghaladja a végességet, mert kilépett a linearitásból, de csak a ciklikus végességhez jut el, az elnyúló antagonizmus ismételtetéséhez.

78 S mert „eszközök”, ezért „szerszámmá” vagy „fegyverré” is tehető: *a pénzeszköz pénzfegyverré válhat.*

időszerkezetek sajátosságaiból, az elközelgőbből látható, reménytelen kísérletet tett. Az áttörést e tekintetben is a globalizáció hozta: a *futures*-nek nevezett intézmény feltalálásával. Ahhoz azonban, hogy a *futures* működtethető legyen, ki kellett törni az árugazdaságból. Az árugazdaságban ugyanis a pénz, bár több lépcsőben igyekezett megszabadulni ettől a teherterételtől, még valamilyen mértékben bele volt horgonyozva a létezőbe: lennie kellett valamilyen fedezetének. A derivátumok feltalálásával s a derivátumokra épülő gazdasággal, amely már az árugazdaság felett helyezkedik el, megszűnt a pénznek a fedezet-höz kötöttsége, képzetessé vált – működésének tere ezért képzetes tér. Ezzel az áttöréssel lényegében ugyanaz történt meg, mint a műanyag esetében. Egy hordozóként még a stoffhoz kapcsolt, de már teljes egészében „*mesterséges gazdaság*” alakult ki. A pénzről leszakított létező azonban nem szüntette meg a pénzt, csak kiemelte annak egy tulajdonságát, azt, hogy az az egész gazdaság működésének irányítására és ellenőrzésére, azaz a lepároltan vegyítiszta erőszak alkalmazására is felhasználható, s ezt vitte tovább. A mesterséges gazdaság aztán lehetőséget adott arra, hogy a natúrába még belekötött árugazdaságot jellemző elnyúló antagonizmusból kitörhessen a „*gazdasági titán*”. A *kitörést a futures feltalálása tette lehetővé*. A *futures*-szel ugyanis már nem a pusztá most, és nem is csak az elközelgő – a most és az elközelgő éppen ellentéte a jelen és jövő egybekapcsolódásának, az örökkévalónak, mert csak a ciklushatárig tart –, hanem a következő válik működtethetővé. Nem kell persze a *futures*-ök révén az elnyúló antagonizmuson túlra spekulálni; lehetséges az is, s az óvatos spekulánsok ezt teszik, hogy az elközelgőre spekuláljanak. A *futures* azonban már lehetőséget biztosít arra is, hogy az elnyúló határain túlra lépjen a spekuláns. Az igazán komoly spekulánsok esetében a spekulációs sikere attól függ, hogy a ciklushatárt jól tippelik-e meg, s ha igen, akkor azzal nagyot „*kaszálhatnak*”. A *futures ezáltal a gazdaság képzetes terepein valósítja meg az átalakítás nagy létmutatványát: az áttörést az elközelgőbből (az elközelgő végből) a következőbe*.⁷⁹ A következő elnyúló antagonizmushoz tör be, s az abban való következőhöz tör át. Ott azonban megismétli a megvalósíthatóság tévedését. Eredménye: a válság a *futures* piacain bekövetkező válság. És ugyanez a helyzet a *klóntime*-mal is, az egyéni halál felett aratni kívánt győzelem következő állomásával. A halált áttuszkolja a következő ciklusba. Igaz, akárcsak a klónozás, a *futu-*

79 A mesterséges gazdaságban, mint később látjuk már, nem a reálfolyamatok, hanem a „szubjektív” hatalmi folyamatok, azaz a hiedelmek, várakozások és híresztelések felhasználásával lehet a ciklushatárokat magukat is befolyásolni, ahogyan erre Soros György is felhívta a figyelmet. Ez azonban csak azt mutatja, hogy a mesterséges, a hatalomgazdaság másként működik, mint a reálgazdaság, itt az értékek is hatalomfüggővé válnak – spekulánsok időleges vagy hosszú távú – paktumainak függvényévé. De a ciklusok ebben a gazdaságban is megmaradnak, csak éppen hatalmi ciklussá alakulnak át. Aki ezt megérti, legyen az egyetlen egyed, csoport vagy nemzet, de még nemzetek szövetsége is, csak annak van esélye a mesterséges gazdaság spekulációs pályáin sikert elérni.

res arra is ad lehetőséget, hogy ne csak a közvetlenül elkövetkező ciklusba lehessen betörni, s ott előre kiharítani hatalmi pozíciókat, hanem *a ciklusok egész fűzérére lehet spekulálni.*

Végezetül, mert erről a kérdésről korábban már szoltunk, csak megemlítjük, hogy az átalakítás azt is igényli, hogy a fausti titán a megvalósítás működtetéséhez szükséges modern, prométheuszi ész korlátozottságából, az egyszerű megfelelelőből is kitörjön. Az egyszerű megfelelelő maga a modern ész korlátja, amelyet túl kellett szárnyalni.

A fausti „átalakítás” mindezek következtében a prométheuszi „megvalósításnál” is keményebb erőszak-alkalmazás: az egyszerű észnek, az elnyúló antagonizmusnak, az eljövendőnek, a létezőnek az áttörése, és az ezekből kiszakított tulajdonságnak az ész feletti ész vezérletével, *a képzetes térben a következő törvényeinek engedelmessé átalakításnak a megvalósítása.* Az iménti megfogalmazásban a megvalósítás kategóriájának használata nem volt véletlen. *Az átalakíthatóság* ugyanis a megvalósíthatóságon épül fel, voltaképpen egy *magasabb fokú erőszakot alkalmazó megvalósítás.* A titán a megvalósíthatóság megszállottja. Elbizakodottsága viszi a megvalósíthatóság bűvkörébe, és a szirénnek, az Én mágiájának való behódoltság kényszeríti arra, hogy a megvalósíthatósággal beérje. Az átalakíthatóságnak is szüksége van a megvalósíthatóságra, kétszeresen is. Egyfelől el kell jutnia ahhoz a fortélyhoz, amellyel a lét, illetve a létező lehasogatását keresztül tudja vinni, másfelől az átalakítást magát is meg kell tudni valósítania. Minden ilyen állomáson ott leselkedik a közvetlen antagonizmus, amelyből éppúgy ki kell törnie, mint ahogyan a szintén ott leselkedő elnyúló antagonizmusból is. A megvalósíthatóság legyőzése és a maga szolgálatába állítása révén válik azután az átalakítás megvalósíthatóvá, ezért *az átalakítás másodfokú megvalósítás.*

6. A korlátozhatatlanság erős kritériuma: az átalakíthatóság

A prométheuszi titán a megvalósíthatóságot jelölte ki szabadságnak a létszabadság helyére. Bár ez a kijelölés tévedés, léttévedés volt, mégis volt egy olyan eleme ennek a vélekedésnek, amiért a szabadság kifejezést indokoltan lehetett alkalmazni. Ez az elem a közvetlen antagonizmus legyőzéséből és az elnyúló antagonizmusba való áttörésből táplálkozott; abból, hogy az elnyúló antagonizmusba való beleállással a megvalósíthatóság még nem döntött arról, hogy a koraember két – a titáni és az odüsszeuszi – programja közül melyikhez szolgál elkerülhetetlen alapul: a mértékvesztetthez vagy a mértéktartóhoz. *A megvalósíthatóság* éppen ezért *még gyenge szabadság-kritérium volt*, mert még a szabadság, a lét előszobájában állt, létező és lét között, a közvetlen antagonizmusból épített előszobában. Abból pedig, hogy ide, az előszobába állt be, még nem lehetett eldönteni,

hogya a létigazság vagy a létrontás megtörténeése felé visz-e tovább. Ezzel szemben az átalakítás már egyértelmű állásfoglalás a koraember két programja, Prométheusz és Odüsszeusz között. Annak következtében, hogy az átalakítás már a létezésfeledés alapján és az észfeledés által vezérelve működik, a létigazságtól való távolodás útján van; az előszobából nem a jó ajtón ment ki, nem a lét keletkezése számára nyitotta fel az ajtót, hanem áttört a rossz útra nyíló ajtón.

A *titán* Én-imádata és a megvalósíthatóság felett érzett öröme miatt dogmatikusan ragaszkodik sikeréhez, a megvalósíthatóság által legitimált léttévedéséhez, s ezért *szabadságnak nevezi a Diké türelme következtében megvalósítható tévedését, a létrontást*. Prométheuszt kevésbé abban is megakadályozza, hogy igazán szembe nézzen a megvalósíthatóság által a fejére hozott veszedelemmel, a földi élet elpusztulásának lehetőségével; továbbra is makacsul ragaszkodik ahhoz, hogy a létrontást nevezze szabadságnak. Ugyanígy képtelen Faust is arra, hogy a szükséges erkölcsi-érzelmi munkát elvégezze, s a létszabadságot visszaengedje jogos helyére. Inkább szemet huny Prométheusz tévedése felett, s folytatja e tévedés megvalósítását. És e ponton is hangsúlyoznunk kell, hogy *az átalakíthatóság által szinte már „érintésközelségbe” került egyéni öröklét és a mesterséges természet kiépítésével Diké végleges legyőzésének ígérete nagy csábítás*. Ez a nagy csábítás a magyarázata annak, hogy a globalizációkori titán még mindig szabadságnak nevezi a léttévedést, a közönséges megvalósítást és a másodfokú megvalósítást, az átalakítást. A közönséges léttévedés megvalósítása és az átalakító léttévedés együtt tűnhet a szemében úgy, hogy megszabadul Diké, a fizűsz „tűlhatalmától”, s végre a maga ura lehet. *A mesterséges természetnek is megvannak azonban a maga antagonizmusai*, ezért a natűrából kikényszerített ciklikus antagonizmus kétszeresen sem megoldás; nem szabadulás Diké hatalma elől. Egyfelől azért nem, mert a közvetlen és az elnyűló antagonizmusokat nem szűntette meg a titán, ellenkezőleg, csak azokra feltérdeelve léphetett át a ciklikus antagonizmusba. Minthogy azokon térdepel, kiszolgáltatottja a rajtuk keresztül elkerűlhetetlenű felszűnre tőrő létnek. Másfelől pedig a mesterséges természet saját antagonizmusait még nem is volt alkalma igazán kiismerni, s úgy lehet, hogy azok észleléséhez, erre a célra kifejlesztett tanulointézmények hiányában, nincs is lehetősége egyhamar. *A mesterséges természetben élőkűdő klón-hűs még nem tapasztalta meg sem a lét felszűnre tőréséből, sem a műtermészet saját belső ellentmondásaiból fakadó antagonizmusokat. Ezért hiheti, hogy a megvalósító, illetve az átalakító léttévedések megvalósíthatósága szabadságnak bizonyítéka*.

Az átalakíthatóság azonban nem szabadság, nem jelent Diké karmaiból való kiszabadulást. Ellenkezőleg, a bosszúra éhes istenasszonynak való kitettséget jelent. Így *az átalakítás megvalósítása sem szabadság, csupán a titán magasabb szintű korlátozatlansága tévedéseinek megvalósításában*. Az emberi jogok fölű épűlűben lévű jogrend pedig e kor-

látozatlanság zavartatlanságának és zavarhatatlanságának az intézményes garanciája: *a korlátozhatatlanság.*

A korlátozhatatlanság, akárcsak a szabadság, igényli az igazolást. Az igazolást Prométheusznek egy valódi, de gyenge szabadság-kritérium teljesülése szolgáltatta: a megvalósíthatóság. A szabadság helyére tuszkolt korlátozatlanságnak és korlátozhatatlanságnak is el kell fogadtatnia magát a fausti titánnal, azaz „anyagí” kritériumra is szüksége van, amelyen megmérheti s igazoltnak találhatja a korlátozhatatlanságot. A korlátozhatatlanság – nem úgy, mint a szabadság a megvalósíthatóságban – erős szövetségesre talált, erős kritériumra tett szert: a halálra való győzedelmeskedés előszobájába jutott átalakíthatósággal lépett szövetségre. *Az átalakíthatóság a mesterséges anyaggal, a mesterséges természettel fényesen igazolta magát. Így a szabadság ellentétének bizonyult korlátozhatatlanságnak erős kritériuma van: az átalakíthatóság.*

Közvetítés: az átalakíthatóság a minőségkontroll felszámolása

Ez a kritérium azonban az eddig elmondottakon túl is magában hordoz egy fogyatékoságot. Nevezetesen azt, hogy a megvalósíthatóság még „csak” a mennyiséget oldotta ki a mértékből, a minőséget azonban, ha lefokozott szerepkörben is, de meghagyta. Az átalakíthatóság azonban már a minőség feladása irányába tett lépés is. Ennek következtében az átalakíthatóság által működtetett mérték már nemcsak azért mértéktelenség, mert a pusztaság számosságával való érzéketlen rohangálás. *Az átalakíthatóságba már a minőségérzéketlenség van belefoglalva*, a „bármí” megvalósíthatósága és a bármivé való átalakíthatóság. *A modern „akárkihez”, a létfelédtt tömegegyedhez*, aki a mértéktelenség mértékének a rabságában vegetál, *így felcsatlakozik a globalizációs „bármí” is*, s ezáltal a mértéktelenség a másik végén, a natúra túloldalán is megjelenik. A bármivé való átalakíthatóság ma még persze korlátok között igaz csak, mert az „aranycsinálás” még nem megy zavarlanul.

A minőség feloldása következtében viszont *az átalakíthatóság az ellenőrizhetetlenséget jelenti*, azt, amikor az elnyúló antagonizmus nincs megszüntetve, csupán a végét tolták ki a végtelenségig. Ettől kezdve az elnyúló antagonizmusok egymásba érnek, egymást erősítik fel, s jelzés nélkül támadnak. Támadásuk következménye a minőség felfüggesztése, a minőségkontroll felszámolása, amikor az egymásba érő elnyúló antagonizmusok a mértéket tüntetik el, s már nem a számosság, hanem a minőség, illetve a minőséghiány bosszulja meg magát. A klónozásban például a minőségkontrollt veszített, de ciklikusan ismételtető egyed révén az egymásba érő elnyúló antagonizmusvégek – a ciklikus antagonizmusok mélyén megbúvó elnyúló antagonizmusok különböző hosszúságú ciklusai an-

tagonizmussá váló alakulásának egyszerre történő bekövetkezése – már nem csupán az egyedet, hanem a nemet is veszélybe sodorják, elvileg végtelenül folytatható életét a pusztulásba kergethetik. Amiért is *az átalakíthatóságban benne van az egyed bosszújának a lehetősége a nemen: ha már a titáni egyednek nincs lehetősége az Én-mágiára, akkor vele együtt a nem is pusztuljon.*

7. A dekonstrukció

A globalizációs valóság létminőségének a kiépítése az átalakító tevékenységen alapul, és az átalakíthatóságon mint a korlátozhatatlanság erős kritériumán. Ahhoz, hogy az átalakíthatóság működhessen, a jogrend átalakítására van szükség, az emberi jogok felett is hatályos globalizációs jogok kialakítására. De még ez sem elegendő, nemcsak arra van szükség, hogy legyen emberi jogokon túli jog, hanem hogy *a modernnek az átalakítása* is megtörténjen: ennek az *eljárása a dekonstrukció.*

A dekonstrukciót mint irodalmi, majd mint filozófiai fogalmat tanultuk meg érteni. A dekonstrukció azonban – s ez a szociológia hozzájárulása ennek a módszernek a tisztázásához – nemcsak a tudománynak lehet a kiváltsága, hanem a mindennapokat is jellemző tevékenység. Amikor pedig az átalakíthatóság globalizációs megvalósításáról beszélünk, akkor már elszakadunk a jelentésektől, s a „gyakorlati” élet területére lépünk át. *A dekonstrukció nemcsak a jelentések megkérdőjelezésének, lebontásának és újraépítésének a módszere, hanem a szociális, sőt a természetes valóságon is megvalósítható a dekonstrukció.*

A dekonstrukció kezdetét a valóság szervező elvének, vagy középpontjának a megkérdőjelezése képezi. Ez a megkérdőjelezés bizonyos szempontból jogos is, de nem a középpont a probléma, hanem a középpont önkényessége. Ugyanakkor nemcsak önkényesek lehetnek a középpontok, ahogyan azt a dekonstrukció állítja, hanem vannak létszerű kritériumai is a középpontnak. A közvetlen, az elnyúló és a ciklikus antagonizmusok azok a létszerűen különböző középpontok, amelyek szküllák és kharübdiszek módjára terelgetik a titánt. Az viszont igaz, hogy a középpontok nem változatlanok, ellenkezőleg, nagyon is változhatnak, ezt fejezi ki a világ gyémánttengelye: a gyémánttengely a középpontok elmélyülésének, illetve felszínivé válásának az állandó mozgását jelzi. A középpontok is állandóan mozognak, ez nem azt jelenti, hogy nincs viszonylagos állandóság: a szintek viszonylag állandóak, így van viszonylag stabil struktúra is; de ami ennél is fontosabb, léteznek a mozgásstruktúrák is. Itt csak utalhatunk rájuk: a közvetlen és az elnyúló antagonizmus által vezérelt mozgásstruktúra lényegesen különbözik egymástól, így vannak intrastrukturális, interstrukturális, intrarealiter és interrealiter, valamint

transzrealiter mozgások, amelyek mozgásminőségükben és mozgásszerkezetükben különböznek egymástól. A dekonstrukció a transzrealiter mozgásoknak egy rontott változata.

A dekonstrukció eljárása a modernben a létező lebontását és létfosztottként való újraépítését, a globalizációban a tulajdonság lebontását és létezésfosztottként való újraépítését jelenti: az irányított lebontást és irányított újraépítést. A dekonstrukcióval először a létező szervező középpontját, az identitás szervező elvét szakítják ki, majd az identitás nélkül maradt tulajdonságról lehasítják mindazt, amire a globalizációnak nincs szüksége, végül felagatják rá azokat a sajátosságokat, amelyek a globalizáció mesterséges valósága szempontjából fontosnak számítanak. A dekonstrukció így gyakorlatilag a létezőt, aki lehet akár egyetlen személy, egy csoport, egy nemzet is, vagy amely lehet éppen a birkecs „alapanyagául” kiválasztott gén, vagy a polimerizáció alapanyaga is, minden irányból bekeríti, és minden irányból erőszakot követ el rajta. A létezőt a dekonstrukciós eljárás minden oldalról „rabságba veti”.

De nem is ez a dekonstrukciós eljárásnak, az átalakítás e globalizációs „mechanizmusának” a csúcsteljesítménye. Mert nem csupán a létezőből kiszakított tulajdonság térszerkezetét zárja be, hanem a tulajdonság időszerkezetére is zárat erőltet rá. Az átalakításban működtetett időszerkezet, mint az előző fejezetekben láttuk, a *következő*. A *dekonstrukció igazi teljesítménye* éppen ennek a jelenségnek, a *közvetlennek a fogságba ejtése*. Mert a dekonstrukció nem áll meg egyetlen dezidentifikálás-leépítés-újraidentifikálás ciklusnál, hanem *áttör ezen a ciklushatáron*. A *dekonstrukciós eljárásnak éppen ez a ciklushatáron való áttörése képezi a lényegét: a betörés a következőbe*. A dekonstrukció nemcsak egyetlen ciklusnak, de nem is csak egyetlen következő ciklusba való betörésnek, hanem a *következő minduntalan áttörésének és új ciklusba való átvezetésének a mechanizmusa*. Mindaddig, *amíg a dekonstrukciós leépítési folyamat el nem ér a természetes minimáltulajdonsághoz, vagy az emberek esetében a minimál-Énhez*, az Én mágijája által a halálon átvinni akart mágikus Én ellentétéhez, *folytatódik a következő áttörése*. A *dekonstrukció* mechanizmusa ezért a térre és az időre kiterjesztett rabság kiépítésének, a *totális meghatározásnak az eljárása*.

És végül: a dekonstrukciós mechanizmusnak van egy olyan sajátossága is, amely – legalábbis az emberi személyiség esetében – „önjárt” is biztosít számára. A dekonstrukció ugyanis csak látszólag szünteti meg a középpontot. Amit megszüntet, az csak az átalakításra kiszemelt tárgynak a középpontja. És ravasz fortéllyal e kiszakított középpont helyére a maga középpontját erőszakolja be. Azt a szervező elvet, amely a személyiséget a talajjal egyenlővé tévő minimál-Én kialakulásáig meg sem áll. A dekonstrukciónak ez az eljárása sem ismeretlen; ezt is ismerték az ógörögök. Szövegépítési játékaik között volt olyan is, amely egyetlen betűvel indult, innen újabb és újabb betűk hozzáadásával egy előre ki-

jelölt jelentés eléréséig épült, majd egy-egy betű elvételével visszajutott a kiinduló egyetlen betűhöz, a szó minimálalakjához.

Az *átalakíthatóság* és a hozzá *felhasznált mechanizmus, a dekonstrukció* felvázolásával elérkeztünk ahhoz a kérdéshez, hogy: *rendben van, az átalakíthatóság lehetséges, de hogyan?*

8. A ciklikus antagonizmus

Az átalakíthatóság lehetséges, de hogyan? – ez a globalizációra vonatkozó egyik első kérdés. Ha ezt meg tudjuk válaszolni, akkor adtunk választ a globalizáció létszerkezetének utolsó összetevőjére; *a globalizációs valóság milyensége ennek a válasznak a függvénye.*

A kérdés megválaszolásához valójában már mindent elmondtunk az előző pontokban, így elegendő utalnunk az ott kifejtettekre. Az átalakíthatóság ebből a szempontból legfontosabb ismérve az, hogy áttöri az elnyúló antagonizmust. Az elnyúló antagonizmus áttörésével viszont még nem jut el a fausti titán a jövőhöz, sőt, attól távolabb kerül, mint a modern polgár, aki az eljövendő fogságában élte életét. Az elnyúló antagonizmus áttörése ugyanis annyit tesz, hogy akár mesterségesen is elnyargalunk az elnyúló antagonizmus végére, s ott még egyszer megismételjük ugyanazt. Annak következtében viszont, hogy a fausti titán ugyanazt ismétli meg a következő elnyúló antagonizmusba való áttöréssel, nem került ki Diké túlhatalma alól: *az eljövendőtől a következőhöz való áttörésének* ugyanis csak az a *következménye, hogy ugyanaz az elnyúló antagonizmus ismétlődik meg, ugyanaz az eljövendő várja az új elnyúló antagonizmus végén a fausti titánt és minden kreatúráját*: az antagonizmus megvalósulása, a halál.

Az elközlegővel szemben, amely a kronologikus időnek annyiban még édestestvére volt, hogy visszafordíthatatlanul múltott, ám attól annyiban eltért, hogy annak végtelenségével szemben véges volt, a következőnek olyan tulajdonságai vannak, amelyek még távolabbra tolják a kronologikus időtől. Ennek az időnek, *a következőnek az a sajátossága ugyanis, hogy az irreverzibilis időt reverzibilissé teszi*, igaz, ma még csak a porhüvelyre vonatkozóan. Így benne *a reverzibilitás és a végesség azok az időtulajdonságok, amelyek az egyszerű fizikai értelemben vett időtől, a kronologikus időtől megkülönböztetik.*

A *ciklikus antagonizmus* mindezért, bár már túljutott az elnyúló antagonizmuson, *az elnyúló antagonizmusra épül rá, attól elválaszthatatlan*; ugyanúgy, ahogyan a globalizációs valóság minden eddigi tulajdonsága is a modern léttulajdonságra épült rá, kettős értelemben is. Egyszer azért, mert a ciklikus antagonizmus a létező felszínibb rétegeiben, például a vizsgált tulajdonságban indít el olyan új elnyúló antagonizmusokat, amelyek végén Diké szakadéka várja a fausti titánt, amely szakadékban egyed és nem éppúgy elpusz-

tulhat, mint az eredeti, egyszerű modern elnyúló antagonizmus megvalósulása, az antagonizmus bekövetkezte révén. Így *az elnyúló antagonizmus már nemcsak abból következik, hogy a lét és a létező közötti kapcsolat válik antagonisztikussá, hanem a létező és a tulajdonság között is antagonizmus alakulhat ki; a létezőből a tulajdonságba teszi át a fausti ember az antagonizmust, de ettől még nem szabadul meg tőle.* Másfelől a ciklikus antagonizmus a fausti titáni egyedek számára is csak az egyik elnyúló antagonizmusból a következő elnyúló antagonizmusba való áttörést biztosítja, amelynek végén ugyanúgy ott következik a pusztulás, s ennek következtében Diké szakadékából, az egyéni halálból nem szabadulhat a globalizációs titán sem. *A ciklikus antagonizmus nem teszi lehetővé az alapvető kérdés megoldását: nem tud úrrá lenni az eljövendő végességének a problémáján, nem tudja a folyamatosság felé megnyitni sem a létezőt, sem az abból kiragadott és átalakításnak alávetett tulajdonságot.* Mert egyedül a folyamatosság elérése jelentené Diké istenasszony legyőzését. Mindezek következtében a ciklikus antagonizmus nem jelenti az antagonizmus legyőzését, csupán az antagonizmus egyszerű, egyetlen ciklusból álló elnyújtása helyett a ciklikussá nyújtott antagonizmust. Amikor is minden ciklus végén ott leselkedik a halál.

Ugyanakkor a ciklikus antagonizmusnak, minden fogyatékoságával egyetemben, van egy olyan tulajdonsága is, amely a modernizációból, a modernizáció által felépített második vagy metafizikai valóságból kiszakít, s egy másik valóságba repít át: *az elnyúlóból a ciklikus antagonizmusba való áttöréssel a fausti titán lehetőséget nyer arra, hogy egy, a metafizikai valóságtól is különböző, afeletti valóságot építsen ki.*

II. rész

AZ ÁTALAKÍTHATÓSÁG EREDMÉNYE: A META-METAFIZIKAI VALÓSÁG

A modern titán, hogy a számára egyedül elképzelhető erőszakot véghezvihesse, a szakrálisan szervezett helyet – ahonnan még volt belépési lehetőség a létezőben elrejtett léthez, mert a helyben az örökkévaló idő nyílik meg – térré bontotta le. A térbe állva azonban elveszítette kapcsolatát a jövővel is, s ezzel rázárult a létező; a megvalósíthatósághoz rögzültsége az elnyúló antagonizmushoz kötötte. Így, a tér tartamaiba állva a léthez már nem vezet kijárat. A globalizációt kiépítő titán, holott már megtapasztalhatta a megvalósíthatóság katasztrófáit, képtelen volt arra, hogy mágikus Énjén változtasson, inkább megszőkött a következmények elől. Szökése új terepekre vezette, ahol az erőszak új módját próbálta ki. Ehhez azonban a teret és az időt is le kellett rombolnia, s hogy ezen új terepeken építkezése zavartalanul folyhasson, a maga képére formálta, a maga igényeinek megfelelővé alakította át azokat. Úttörői elkülönítették és önmagukhoz illesztették azokat a létezési feltételeket, amelyek a globalizációs létezmód zavartalan működését biztosítják. A létezés ezen alapformáinak, a tér-időnek az átalakítása közben ezek az úttörők már működötték az új birodalomszervező elvet, amely nem a lét-esítéshez való áttérés, csupán a megvalósíthatóságnak egy magasabb foka: az átalakíthatóságot.

Az átalakítás következtében viszont kialakult a létnek egy olyan minősége, amely minden korábbtól lényegesen különbözik.

I. A MÁGIKUS VALÓSÁG

1. A meglévő

Amikor a ciklikus antagonizmus létszerkezetének egyes részeit fejtettük ki, különösképpen pedig a *stoff* feloldásáról, illetve a mesterséges természetről szóló részeket vázoltuk fel, minduntalan meg kellett szakítanunk fejtegetésünket; mintegy elharaptuk, nem is annyira csak a mondatok, hanem a gondolat végét. A megszakításnak az volt az oka, hogy a gondolatmenet egy pontján mindig eljutottunk oda, hogy a tulajdonságról leszakított létező után megmaradt jelenségnek a létstátusát leíró kifejezést kellett volna használnunk. Ilyen kifejezés azonban nem állt rendelkezésünkre, ezért azt kimondani még nem lehetett.

Az átalakításnak az a legfontosabb létvonatkozása, hogy általa folytatódik az eredendő bűn. Az eredendő bűnről az első könyvben azt írtuk, hogy az a lét és a létező szétválasztását jelenti. Modern életünkben jártas gondolkodásunknak ezt a megállapítást nehéz értelmezni, hiszen a modernizáció birodalmában a léttel már megszakadt a kapcsolatunk, életünk a létezőhöz kötötten zajlik. Kapcsolatunk a kézzelfogható dolgokhoz köt bennünket, s a középszerű fogyasztásba zárt tapasztalatainkat gondosan elzárják annak megismerésétől, ami azon túlra, a léthez, például az elnyúló antagonizmushoz emelne fel. Amikor mégis szembe találkozzunk a lét némely megnyilvánulásával, akkor a modernizáció védelmére szakosodott propagandisták ezek jelentőségét elbagatellizálják, mint ahogyan az ökológiai katasztrófa mibenlétét az összeszemetelt közterekre egyszerűsítik le. Ugyanilyen *nehéz lehet* viszont a még mindig *a modernizációhoz láncolt tapasztalatainkkal azt elfogadni, hogy az a létezés, amely tegnap vagy akár csak néhány órával ezelőtt még megszokott tapasztalatunk volt, és fennállása olyan rendíthetetlennek látszott, amihez kétség sem férhetett, egyik napról, még inkább egyik órától a másikkra elolvadt, megszűnt.*

A műanyagok, a klónozások és a *futures* korában azonban azt is meg kell tapasztalunk, hogy mindazok az eljárási mechanizmusok, amelyekkel a létezőt rutinszerűen tudtuk megközelíteni, s ugyanilyen könnyedén tudtuk használatba venni, azok a globalizáció voltaképpeni „anyagi, emberi, gazdasági” és sorolhatnánk tovább milyen „valóságának” még csak a megérintéséhez sem segítenek hozzá bennünket. *Ez a globális anyagi, szociális és szimbolikus valóság ellenáll a mi megszokott, hagyományosan modern eljárási*

mechanizmusainknak, ha mégis beleavatkozunk folyamataiba, akkor szerencséseknek kell tartanunk magunkat, ha csak visszapattanunk róluk, mert az a gyakoribb, hogy érintkezésünknek az a vége, hogy *kifosztottá, kárvallottá válunk*. És nem egyszerűen azért, mert a globalizáció emberi minősége már olyan, hogy számára az ember, még a modern ember sem számít sokat, hanem azért, *mert ez a valóság létszerűen különbözik a miénktől*. Látjuk jelenségeinek alakját, tapinthatjuk körvonalait, szagolhatjuk illatukat, érzékszerveink kiválóan jelzik jelenlétüket, de elérhetetlenek és ellenségesen idegenek számunkra. Érzékszerveink pedig nem hazudnak velük kapcsolatban, csak már nem elegendők a használatba vételükhöz. Ezek a jelenségek ugyanis, mint erről már többször is szó esett, a modernizáció valóságát magukba foglalják – arra épülnek, és abból építkeznek –, de attól eltérő valóságot képeznek. A *stoff*, amely az érzékszerveink számára való kéznél-lévőséghez segíti a létezőt, a *futures*-ben is benne van, de már csak mint hordozó: látjuk a számítógép képernyőjén megjelenő, róla szóló jeleket, de azok működtetéséhez már nem elegendők a modern közgazdasági ismereteink. De nemcsak ismereteink, hanem eljárásaink sem elegendők hozzájuk. Ennek pedig az a legfőbb oka, hogy például tér- és méginkább időszerkezetük különbözik a modern pénztől. *A modern pénz az elközelgőt intézményesítette, s eljárási mechanizmusai is az elközelgőnek a működtetésére szolgálnak. A futuresben intézményesített következőt viszont az elközelgővel megmozdítani sem lehet.*

A globalizáció anyagi valósága, a szociális, relációs és szimbolikus valóságaival együtt, immár levált a létezőről. Ezért azt, ami belőle a leválást követően kialakult, már nem is nevezhetjük létezőnek. Nem nevezhetjük létezőnek, holott rendelkezik egy olyan tulajdonsággal, amelyet eddig, a modernizáció birodalmában a létező természetes tartozékának tartottunk, sőt a létező bizonyítékaként számoltunk vele. Ez pedig az, hogy a létező megvan. És éppen az, hogy a létező meglévő, gondoltuk, biztosítja azt, hogy elérhetjük. Csakhogy *az, amit a modern nyelven úgy neveztünk, hogy „megvan”, két elemmé bontható szét. Egyrészt arra, amit a „van” jelent: tehát hogy nem csupán gondolat, nem érzék feletti, hanem kézzelfogható, s kézzelfoghatóságához valamilyen módon hozzákötöttük azt is, hogy anyagi mivoltában van meg, stoffként, s azt is, hogy e stoffhoz kialakított eljárásokkal birtokba vehető, alakítható. A megvanból azonban leválasztható a van, s ami ekkor visszamarad, az a meglévő. A meglévő azt jelenti, hogy anélkül van, hogy egyszerű módon kézzelfogható volna, hogy a stoffhoz kifejlesztett eljárásokkal megközelíthető lenne.* A meglévő így támaszkodik a létezőre, de a létezőtől már eloldozódott. És ez a meglévő az, ami a globalizációs valóságot képező jelenség „léttátusát” adja. A meglévő kialakítása még a varázsnál is több: bűbáj, mágia, az Én mágiájának a származéka. Ezért a globalizációt a mágikus valóság birodalmának is nevezhetjük.

2. A meta-metafizikai vagy mágikus valóság: a globalizációs valóság létminősége

A modernizáció a megvalósult metafizika birodalma. A metafizika, emlékszünk rá, nem a gondolkodásnak, hanem a létnek a síkján azt jelenti, hogy a lét valósága fölé egy új, addig nem volt valóságot épít fel. A metafizika valósága a léttől elszakított létezőnek a valósága. A létezőnek a léttől való elszakítása és a tulajdonságainak az új formába rendezése: a varázs. Ezért a modernizáció a varázs birodalma.

A globalizáció azonban nem tudja megszabadítani a varázstól a modernizációt. Ellenkezőleg, a varázst tovább viszi, s mágiává torzítja. A mágia révén a létezőt is leszakítja a tulajdonságról, s ezzel a meglévőt alakítja ki. A globalizáció ezért a meglévő és a mágia birodalma. *A meglévőből épített valóság már nemcsak formájában új birodalom, hanem tartalmát tekintve is új, ilyen tulajdonság sosem volt még a természetben. Ennek következtében a globalizációs valóság a modern metafizikai valóság fölé húz fel egy újabb, harmadik valóságot.* A létezőben megnyilatkozó lét széles talapzata felett a létezőből kiragadott tulajdonságokból épített fel Prométheusz, a modern titán egy már jóval kisebb kiterjedésű második valóságot, a modernizáció metafizikai valóságát. E felett a valamikor dicsőséges modernizáció felett, amely ma már éppencsak éldegél, húzódik a globalizáció egészen kicsi kiterjedésű valósága, amelyet Faust, a globalizáció titánja a létezőből kiragadott tulajdonság átalakításával ragad meg. *S hogy e három valóság egyre kisebb kiterjedésű, az nem véletlen: mindegyik az alatta lévön élösködik, ezért éppen csak akkora lehet, amekkorát az alatta lévő el tud tartani* – a léttől elszakított titáni valóságok is a táplálkozási láncnak, azaz a teherbíró képességnek kitétek, ezáltal az elnyúló antagonizmus, Diké csapdájának a foglyai. S foglyok, mert nem a létbe ereszkednek le, második és harmadik valóságukat nem a lét mélyebb és mélyebb rétegeiből való építkezéssel, hanem a létezőbe való egyre feljebb való feltöréssel állítják elő, az elnyúló antagonizmusokhoz törnek át, ahelyett, hogy a harmadik nagytörténelmi tett, a harmadik létteljesítmény lehetőségével, a folytathatósági szabadsággal szövetkeztek volna.

II. A GLOBALIZÁCIÓ MÁGIKUS VALÓSÁGÁNAK TÁRSADALOMSZERVEZETE

A továbbiak során már nem arra kell felhívni a figyelmet, hogy a koraember erőprogramjához szükséges „helyet” felváltja az erőszakprogram titáni „tere”, és a „létidőt” a „tartam”. Fejtegetéseinkben idáig érvén már azt mutathatjuk meg, hogy a modern tér-idő szemlélet és e szemlélet dogmái alapján a globalizáció sem érthető meg, mert a globalizációs titán a modern tér-időt is átalakította.

A modern módon konstruált társadalmak földrajzi-állami tér-idő szerkezetének leírására a „modern birodalmak” alapdogmákat állítottak fel. A terre vonatkozóan e dogmák tartalmát az adta, hogy

- a társadalmak a földrajzi térben körülhatárolhatóan helyezkednek el, s egy-egy ilyen határon belül egyetlen társadalom fér csak meg, illetve hogy
- a földrajzi térben körülhatárolható, egyetlen társadalmat magába foglaló tereket funkcionálisan – öntörvényű gazdasági, kulturális, politikai és szociális terekre –, valamint strukturálisan – az egyetlen téren belül elhelyezkedő osztályokra, rétegekre – lehet felosztani.

Az idővel kapcsolatosan pedig a modern dogmák azt állították, hogy

- egyfelől létezik a környéktelenül és egyenletesen múló, senkire és semmire tekintettel nem lévő, visszafordíthatatlan, ugyanakkor mint láttuk, véges kronologikus idő, a tartam; ez a fizikusok⁸⁰ ideje,
- illetve, hogy e tartamnak létezhet „szubjektív” átélése, az élményekben élő idő, amely viszont ritmusát és sebességét egyaránt az élmények és az azokat átélő „szubjektumok” szerint változhat, s vissza is fordítható; ez a filozófusok ideje.

A globális módon dekonstruált⁸¹ társadalmak tér-idő szerkezete azonban már nem írható le a funkcionális és a strukturális tagolódással, illetve a fizikusok és a filozófusok időivel. Mivel a globalizációnak más a – hatalmi cselekvések által kiépített – tér-idő szerkezete, mint a modernizációé, ezért ezeket más fogalomkonstruáló stratégiával lehet csak megközelíteni, s ehhez a hagyományosnak nevezett után *szakítani kell a modern ész tér-idő szerkezeti dogmaival is.*

80 Itt elsősorban Newtonra utalok.

81 Az irodalmitól élesen megkülönböztetjük a politikai dekonstrukciót, amely a megvalósíthatósági szabadság globalizációs alakja.

A globalizáció tér-idő szerkezetének jelzésekor először a saját tér kijelölését, majd az itt működtetett tér-idő minőségeket mutatjuk be, végül – a globalizációt jellemző szervező elvnek, erőszak típusnak a jelzése után – azt vázoljuk fel, hogy e globalizációs tér-idő minőségeket hogyan intézményesítik a globalizációban, s hogyan rendelik alá a modern és a hagyományos tereket és helyeket, tartamokat és létidőket a globalizációs új valóságnak.

1. A globalizáció térszerkezete

1.1. A földrajzi tér és a szociális tér szétszakítása

Valójában már a modernizáció korában megkezdődött az a globalizációban kiteljesedő térszervezési folyamat, amely a következő jellegzetességekkel bír:

- a szociális és a földrajzi teret elszakították egymástól,
- aminek következtében egy-egy, a földrajzi térhez kötött politikai államhatáron belül nemcsak egyetlen, hanem több, egymástól eltérő módon szervezett társadalmi tér található,
- ezen szociális terek mindegyikében szerveznek – csonka vagy teljes – társadalmakat, amelyek
- egymással alá- és fölérendeltségi helyzetben vannak – akár egyetlen államhatáron belül, akár államhatárokon átnyúló hatókörrel.

A fausti titán a prométheuszit a társadalmi térszervezésben, mint felidéztük, azzal szégyeníti meg, hogy a földrajzi térről leválasztott szociális teret is meghasítja, s az így keletkező képzetes térben szervezi meg a globalizációs társadalmi valóságot. A következőkben ennek a képzetes térben szervezett globalizációs társadalomszervezetnek, az erőszak tiszta társadalomszervezetének, a hatalomtársadalomnak vázoljuk fel néhány szerkezeti elemét és tulajdonságát.

A modernizáció első szakasza előtt az emberek nem a modern értelemben vett földrajzilag behatárolható állami keretek között éltek, sőt a „földrajzi felfedezések” is a modernizációt erőltető kereskedelmi világtársadalom teljesítményei voltak. Ezeket a felfedezéseket megelőzően „*sakrális és profán terek*”⁸² *kettősségében éltek az emberi közösségek*, s e kettősséghez a „földrajzi tér” csak a kulisszákat szolgáltatta. *A modernizáció azonban lerombolta a szakralitást mint társadalomszervező erőt, aminek kö-*

82 Újabbán Mircea Eliade és Hamvas Béla fejtette ki e tagolódások jelentését és jelentőségét.

vetkeztében az árván maradt profán tér is a megvalósíthatóság⁸³ sültanyagi szerveződésvé, földrajzi-állami szerveződéssé torzult.

A szociális tér vertikális meghasítása és a képzetes tér leválasztása a szociális térről, láttuk, a fausti titán által életre hívott új típusú erőszak révén valósítható meg. De nemcsak a képzetes tér és a klónidő kihalása megy végbe a fausti erőszak révén, hanem a globalizációs birodalmi valóság egészét is ez az erőszak építi fel. Ez indokolja, hogy a globalizációs világbirodalom társadalomszervezetének felvázolását ne a szűkebb értelemben vett társadalomszerkezet, a hatalomtársadalom, hanem az ezen valóságot kiépítő – és a modern valóságot maga alá gyűrő – globalizációs hatalmak jellemzésével kezdjük.

2. A nemlegitim hatalmak és a nemlegitim világállam

A globalizáció következményeként „az egyes államok befolyásolási lehetőségei egyre korlátozottabbakká válnak, míg a globális játékosok hatóköre, például a pénzügyek terén, egyre csak nő, és pedig anélkül, hogy bárki ellenőrizné őket”. Vajon tudatában vannak-e ennek azok a legfontosabb államfők, akikkel Butros-Ghali állandó kapcsolatban áll? „Nincsenek – rázza meg lemondóan a fejét az ENSZ főtitkára –, országaik vezetőiként még mindig azt hiszik, hogy megvan a nemzeti szuverenitásuk, és hogy nemzeti szinten elboldogulhatnak a globalizációval... Nem, a politikai vezetők már nagyon sok téren nem rendelkeznek a döntésekhez szükséges tényleges szuverenitással. Ám azt képzelik, hogy még mindig maguk intézik a fontos kérdéseket. De én mondom, ez nem más, mint illúzió, be-képzelés, csak azt hiszik, hogy ez így van... Nem mindegy, hogy egy tekintélyelvű rendszer fogja-e irányítani a globalizációt, vagy pedig egy demokratikus. Ége-tően szükséges lenne egyfajta naptár, egyfajta menetrend a világ demokratizálá-sára vonatkozóan.”

(Butrosz Gáli, ENSZ főtitkár)⁸⁴

83 A modernizációtól fogva az emberiség a megvalósíthatóság fogságában szervezi létét. A megvalósíthatósági szabadság akár csak vázlatos kifejtése is meghaladja ennek a dolgozatnak a lehetőségeit. A kérdést az *Ökológiai Kapcsolatok* (Szerk.: Endreffy Zoltán – Kodolányi Gyula) utószavában vázoltuk fel. Népművelési Intézet, 1983, Vass Csaba – Eff Lajos: Utószó

84 Martin-Schumann: *A globalizáció csapdája*, Perfekt Kiadó, 1998.

A globalizáció a tiszta titáni erőszak, a ciklikus antagonizmusban működő átalakíthatóság valóságát építette ki. Amikor e globalizációs valóság első szervezetének⁸⁵ leírására térünk át, akkor az első, amit meg kell állapítanunk, hogy ennek a valóságnak a szervezete már nem is nevezhető a szó modern értelmében társadalomnak. Ennek a globalizációs szervezetnek ugyanis az adja a lényegét, hogy nem mind azok alakítják ki, akik annak tagjai. A globalizációs szervezetnek az intézményei nem összes tagja történelmi aprómunkájának millió és millió cselekvéséből csiszolódnak össze, hanem egy felülről építkező hatalom gyúrja-alakítja azokat a maga igényei szerint. Ezt a felülről kiépített szervezetet ezért nem is társadalomnak, hanem a kiteljesedett birodalomnak nevezhetjük. A birodalmak a létszabadság programjában megfeneklettek számára első-sorban politikai birodalmak voltak. A modernizációban a politikai birodalmakat lebontották, s helyettük a demokratikus nemzeti köztársaságokat építették fel. A globalizáció viszont abban tűnik ki az előző birodalmak sorából – s ebben a megbicsaklott és bukásához jutott Róma örököse –, hogy a birodalmat kiteljesítette: a politikai birodalom mellé az intézményi, a gazdasági és a kulturális birodalmasítást is véghezvitte: a tiszta léterőszak szervezetét építette ki. Ennek következtében az lenne indokolt, hogy a globalizációs világbirodalomból azt a hatalmi építményt és gépezetet írjuk le először, amelyik a globalizációs uralkodó világbirodalom kiépítését vezényli. Ennek a hatalmi rendszernek a leírásakor azonban ugyanazzal a problémával találkozunk szembe magunkat, mint a globalizáció lényegét képező ciklikus antagonizmus és az erre épülő átalakíthatóság kérdésében: ezek már nem a modern birodalmaknak az intézményei, ezért nem is írhatók le a modern nyelven. Az első lényeges különbség az, hogy a modern politikai rendszer megszüntette a szakrális legitimációt – amiben, mint láttuk, az igazi probléma nem azzal van, amit valódi babonáságoknak nevezhetnek, hanem azzal, hogy a fürdővízzel együtt a gyereket is kiöntötték, azaz a legitimáció lényegét, a kozmikus léten való megmértetést is felszámolták. A modernizációban a létfeledés ellenére is meg kellett még tartani a legitimáció intézményét. De még ezt is olyan alapra helyezték, amelyről még mindig el lehetett volna jutni a szakralitáshoz, a kozmikus léthez való viszonyon való vizsgáztatáshoz, a népfenség elve ugyanis alkalmat adott volna erre. Azonban a felvilágosodás létfeledt tudománya és politikai gyakorlata a népet is letépte alapzatáról, a helyről és a földről, kiszakította kozmikus valóságából, és beletaszította a térbe, a talajhoz, s ezzel a röghöz kötötte. A röghöz kötött nép – túl azon, hogy a vér és rög örületének vált így kiszolgáltatottá – a legitimációt eljárási legitimációként volt kénytelen eltérni. Ettől volt hatalmi intézményrendszerének lényege a

85 Ezt neveztem a *Többszörös magyar társadalomszerkezet, többes hatalom Magyarországon* című, szociológiai kandidátusi dolgozatomban a modell, rendszer, berendezkedés és felépítés szintjei közül rendszernek.

„politika”, amely éppen a legitimációs kényszer következtében tudott versenyszférává és az egyensúlyok, ha nem is a kölcsönös gondoskodás úri, de legalább a kölcsönös fékezések polgári politikai rendszerévé lenni. A globalizációban azonban, úgy tűnik, a politikát is felszámolták: a legitimációnak még az írmagja sem maradt meg. A hatalom olyan intézmények kezébe csúszott át, amelyek messze távol állnak a legitimációtól. Ahogyan a modern eljárási legitimációnak az alapját a *stoff*-sikerek képezték, szemben a szakrális legitimációt megalapozó létsikerekkel, a globalizációban a képzetes birodalom sikerei – amelyek révén a stoffból is olyan irdatlan tömeghez lehet hozzájutni, amilyenhez korábban, a modernizációban még nem lehetett – alapozzák meg a globalizációs világbirodalom hatalmát.

A modern társadalmak sorsmeghatározó döntéseit hozó politikai szerveződést *többpártrendszerű parlamentáris demokráciának* nevezik. Ennek a politikai szerveződésnek az alapját az képezi, hogy a politikai egyenlőség értelmében *minden választópolgár kifejezheti akarátát, választhat* abban a kérdésben, hogy kit kíván önmaga fölé hatalomba engedni, hogy *a politikai döntéshozói helyzetbe csak választás útján kerülhet bárki is*, s ezért bármikor vissza is hívható tisztéből, ha arra alkalmatlannak bizonyult, *s ezért az egész hatalmi szervezet* – ha nem is a szó eredeti értelmében, de – *legitim szerveződés*. A globalizációs világtársadalom hatalmi döntéshozó szerveződései azonban ettől a szerkezettől minden pontjukon különböznek. A globalizációs és a modern politikai szervezeteknek ezek a különbségei a modern értelemben vett politikát és politikai hatalmi szervezetet semmisítették meg: *a globalizációs világtársadalomban már nem létezik a szó modern értelmében vett politika sem*.

2.1. A nemlegitim hatalmak

A globalizációs világtársadalom a modern nemzeti államok feletti hatalmát mindenekelőtt olyan intézmények révén gyakorolja, amelyeket a politikatudomány nem szokott a politikai hatalom körébe sorolni. Nincs is mit csodálkozni ezen, hiszen ezeknek a szervezeteknek a döntő többsége nem is hatalmi intézményként határozza meg önmagát. De nemcsak emiatt nehézkes ezeknek az intézményeknek a besorolása a hatalom birodalmába, hanem azért is, mert a modern értelemben vett demokratikus intézményektől minden ízükben különböznek. Különbözőségük azonban nem változtat azon, hogy *rendelkeznek azzal a képességgel, hogy „akarataikat másokra rá tudják kényszeríteni”,⁸⁶ azaz még a modern értelemben is hatalmi intézmények*.

86 Max Weber definíciója tartalmaz ilyen elemeket: *Állam, politika, tudomány*, KJK, 1970.

A modern társadalomszervezés sajátossága, hogy megkülönböztette azokat az erőszak-szervezeteket, amelyekre egy modern nemzeti társadalomnak – akár külső, akár belső fenyegetések féken tartása, azaz – fennmaradása szempontjából szüksége van, és azokat, amelyek veszélyeztetik ennek a nemzeti társadalomnak a fennmaradását. Ugyancsak a modern hatalomszervezés sajátossága, hogy azokat az erőszak-szervezeteket, amelyek révén egyesek, kevesek vagy a többség másokra kényszerítheti akarátát, demokratikus ellenőrzés alá helyezte, azaz modern értelemben legitimmé tette. Ezzel párhuzamosan az összes többitől megvonta működtetésének legitimitását, s ezzel a legitím erőszak-szervezetek ellenőrzése alá vonta azokat. De csak a modern, állagvédő ideológiák képzeltek, hogy az emberek létmódjára vonatkozó döntések demokratikus intézményein kívül nem is léteznek olyan szerveződések, amelyek képesek másokra rákényszeríteni akarataikat: *csak a modern hatalomszolgáló ész szűkítette le a hatalom fogalmát a testen elkövethető fizikai erőszak primitív szintjére.*

Már a modernizációban elkezdődött a legitím, a demokratikus ellenőrzés és ezen keresztül az állampolgárok választói akarata alá vont erőszak-szervezetek megkerülése és újjal való helyettesítése. Ezt a kikerülő, illetve helyettesítő folyamatot azonban a modern hatalomszolgáló ész már nem követte: a fizikai erőszakon túli erőszak típusok demokratikus ellenőrzés alá vonását már nem követelte. Ennek következtében azonban a modern demokrácia egy lyukas hálózathoz vált hasonlatossá, amelyen csak azok akadnak fenn, akik ügyetlenkedésük folytán belegabalyodnak a háló szakadt szálaiba. Ezzel *megfordult a modern politikai hatalmi építmény irányultsága*: már nem a választópolgárokat védelmezte meg önjelölt akarnokok fegyverrel elkövetett erőszaktevésétől, hanem *a nemfizikai erőszak-szervezetek diktátumainak nem engedelmességek kényszerítette az ily módon legimitásukat veszített erőszak-szervezetek felhasználásával a behódolásra.*

2.2. A monetáris erőszak és intézményei

A globalizációban vált azonban rendszeressé az eredetükben nem hatalmi intézmények erőszakintézményekké való átalakítása. Közülük egyet a hatalomgazdaság kapcsán már felvázoltunk: a gazdasági pénzről leválasztott tiszta hatalompénzt, a parapénzt. A hatalompénz – amelyet más összefüggésben „világpénznek” is nevezhetünk – látszólag gazdasági pénzintézetekben intézményesíti működését. *A világpénz bankjai, a befektetési alapok, a nemzeti valuták ellen spekuláló tőzsdék* (és sorolhatnánk tovább őket) nem azzal a céllal alapítottak, hogy a gazdálkodást ésszerűsítsék, hanem hogy a nemzeti kormányok számára a beruházási gazdaság építési, kereskedelmi és pénzügyi folyamataiban való részvételt diktálhassák.

2.3. Az értelmezési erőszak és intézményei

Anélkül, hogy kialakulásukat akár csak a hatalompénzéhez hasonló szűkszavúsággal felvázolnánk, jelezzük néhány további nemfizikai és nemlegitim hatalom jelenlétét és működésének főbb céljait globalizált világunkban. Ezek közül elsőként az *értelmezési erőszak*⁸⁷ említjük meg, amely a hatalompénzhez hasonlóan *az ember világalgató szimbolikus tevékenységében meglévő hatalmi elemnek a kiemelésével és egy kis csoport által történő kisajátításával keletkezik.*

Az ember szimbolikus tevékenysége, különösen pedig a nyelvi tevékenysége nemcsak egyszerűen közvetítő-kommunikációs feladatokat lát el az egyes emberek, illetve embercsoportok között. A nyelv, a szó hatalma ennél az egyszerű közvetítő tevékenységnél hasonlíthatatlanul nagyobb: nem csak gondolatok, vélekedések kicserélésére szolgál. De nem is csak abban áll a hatalma, hogy kimondásával kötelezi kimondóját. *A nyelv, a szavak világalgató erővel bírnak.* E világalgató erejüket a mögöttük meghúzódó „értelemtől” kapják. *Az értelemalkotás az a hatalmi tevékenység,* amely túl van a pusztá közvetítésen, túl van az erkölcsi kötelezésen is, mert ez a *tevékenység alkotja meg azt a valóságot, amelyben élünk:* ha krisztusi szavaink vannak, akkor keresztény világban, ha pogány szavaink, akkor állam előtti világban. Ha pedig materialisták a szavaink, akkor modern vagy globalizált birodalmak lakói vagyunk. Vagy mélyebben: ha létnyelven beszélünk, akkor a folytathatóság világában, ha az erőszak nyelvén beszélünk, akkor a megvalósíthatóság vagy éppen az átalakíthatóság birodalmában vagyunk polgárok.

Az értelemalkotás minden birodalomban specializált szakértők feladata volt, amely szakértők munkája azonban szűk körük belső ügye maradt, s legfeljebb prédikációk alkalmával szüremkedett be ezek néhány eleme a mindennapokba. A közemberek maguk értelmezték a maguk világát a maguk számára, és ők maguk voltak azok is, akik a korábban kialakított értelmet megkérdőjelezték és újraalkották.⁸⁸ A modernizációban már megindult az értelmezés elválasztása a nyelvtől és a köznapi kommunikációtól: megjelentek előbb a hírmagyarázatok, majd a „létezett” szocializmusban ezek karikatúrái, a hírmagyarázatok magyarázatai, a Szabad Nép-félórák. A globalokrácia felismerte, hogy hatalmát csak akkor tarthatja meg, ha kiragadja a magánemberek hatalmából azt, hogy maguk határozassák meg mindennapjaik eseményeinek értelmezéseit. Ezért *az értelmezési és beszéd-közösségeknek a modernizációban megkezdett lerombolását a globalizációs világ-*

87 Erről részletesebben: *A hermeneutikai hatalomról* című dolgozatomban, Magyarok Világszövetsége évkönyve, 1996. 153-173. oldalak.

88 Ezt a tevékenységet nevezzük mindennapi, autonóm, építő átalakításnak, amely az emberi szabadságok egyik legalapvetőbbike.

korszakba érve felgyorsították, s a helyükön támadt űrbe beleerőszakolták azokat a valóság-értelmezésre szakosodott intézményeket, amelyeken keresztül a globalizáció afelett nyert addig sosem volt hatalmat, hogy alávetettjei milyen világban élnek. Az értelmezési erőszak ennek következtében a „tisztá szimbolikus erőszak”.

A „világtelevíziók”, a „világfilmek”, a „megareklámok” – az értelmezési erőszak nem-legitim hatalmi intézményei – mind-mind arra szolgálnak, hogy megkérdőjelezhetetlenül, sőt szabadságunk mindenek felett álló bizonyítékaként azt a diktált képzetes valóságot építsék fel és építsék újjá, amely a szupranacionális globalizáció belső harcai mindenkorai állásának vagy éppen pillanatnyi szeszélyének megfelel.⁸⁹

2.4. Az azonosság meghatározási erőszak és intézményei

A tisztá szimbolikus erőszak, azaz az értelmezési erőszak nem csak annak a diktált valóságnak a fel- és újraépítésére szolgál, amelyben az uralkodó és az alávetett csoportok élnek, intézményei nem csak a valóság azonosításának kikényszerítésére alkalmasak. Az értelmezési erőszak arra is képes, hogy uralkodók és alávetettek önononosságát is diktálja.

Azt ugyan már a modernizáció is meg tudta tenni, hogy a személy magán- és szociális azonosságát egymástól elválassza, s a szociális karaktert – az embertermelő vállalkozásai révén – a maga képére formálja.⁹⁰ Azonban a globalizációs erőszakintézmények megjelenéséig mind a magán-, mind a szociális azonosságtudat a személy, vagy az általa is választott társadalmi közösség, vagy annak híján: csoport autonóm alkotása volt. *A globalizációs erőszakintézmények azonban megfosztják a személyeket és csoportjaikat az azonoságalkotás szabadságától.* Minden társadalmi cselekvést és minden társadalmi cselekvőt a globalizációhoz való viszonya szempontjából kategorizálnak, *s ravasz technikákkal – nemlétező azonosságok nyilvános felépítésével, e diktátumokba csalogató, akár politikai intézmények szervezésével, az alternatív azonosságok lejáratásával, kiemelkedő figuráik megbélyegzésével – kényszerazonosságokba rekesztenek be. Így válnak „retrogradokká” mindazok, akik a jövő érdekében lépnek fel,⁹¹ így lesznek „felforgatókká”, akik a demok-*

89 Vannak, akik azt állítják – például Derrida is –, hogy nem a szövegírás, hanem a befogadás építi fel még a szerzői szöveg értelmét is. Ez minden bizonnyal így is van mindaddig, amíg ki nem alakítják azokat a dekonstrukciós eljárásokat, amelyek révén éppen a köznapi dekonstrukciót, másként az értelem-újraalkotást „központhozhatják”. A globalizációs értelmezési hatalomnak viszont éppen ez a döntő mozzanata.

90 Michel Foucault: *Felügyelet és büntetés*, Gondolat, 1990; és Vass Csaba: *A médiakrácia, a puha diktatúra kivitelezője*, Juss, 1990. 4. szám

91 A gyermekeink számára is megélhetést szavatoló ipar ökológistái tartoznak ide.

ráciát komolyan veszik,⁹² „lázadókká”, akik az emberi jogaikat védik,⁹³ így lesznek „terroristákká” a szuverenitásukért küzdő elnyomottak,⁹⁴ és *tűrhetetlen ellenségekké, akik a diktált helyett a maguk alkotta világban és a diktált kényszerazonosságok helyett a maguk alkotta azonossággal⁹⁵ akarnak élni.*

A szociális, azon belül a politikai azonosságtudat újratermelésének hatalma azonban, mivel az önazonosságnak csak a csoporthatárait képes kényre-kedvre diktálni, mindaddig nem elegendő, amíg a szociális kényszerazonosság fogságába ejtett alattvalók számára lehetőség van arra, hogy mindezen kényszerek belső ellentmondásaiba kapaszkodva visszavegyék legalább magánazonosságukat. *A globalizációs világhatalom urai felismerték: hatalmuk megtartása azon múlik, hogy az életünk szövetét képező valóságban és szociális azonosságtudatunkon felül képesek-e a magánazonosságunkat is meghatározni. Ehhez azonban le kell rombolniuk minden természetes közösséget – családot, baráti társaságokat, szomszédsági kötelekeket –, amelyek az azonosságalkotás szabadságának biztosítékai, és az általuk diktált csoportokkal kell azokat helyettesíteniük. E kívülről felépített és „széjjel tartott” építmények – a közös lakásban is magányos élettársi csoportok, a mintafüggő bandák, az „önvédelmi” szövetkezők – amiként az értelmezési közösség híján a világertelmezésre, úgy a természetes közösségeik híján az önértelmezésre is képtelenek.* Az ember azonban nem létezhet önazonosság nélkül, ezért reménykedve kapaszkodik minden felkínált azonosulási tárgyba. Ezeket az azonosulási tárgyakat, például a hitelkártyákon keresztül történő állandó ellenőrzésünk révén, mára már szinte teljesen személyre szólóan tudják felajánlani a globalizációs hatalmak:⁹⁶ azaz *magánazonosságunkat személyre szólóan igazíthatják hatalmi érdekeikhez a globalokrácia identitásdiktúrájának azonosságmechanistái.*

* * *

Hely híján nem sorolhatjuk tovább a nemlegitim hatalmokat. Ezért velük kapcsolatban először arra hívjuk fel a figyelmet, hogy bár a modern nemzeti társadalmak hatalomszervezési törekvései között is szerepeltek olyan erőszakszervezetek, amelyek a globalizációs nemlegitim hatalmak előzményeinek tekinthetők, *a nem fizikai erőszakszervezetek ha-*

92 A magyarhoni médiaháború a példa rá.

93 Elég a bádógvárosok lázadóira utalnunk.

94 Ahogyan azt például J. P. Sartre írta Frantz Fanon *A föld éhe* című könyvének ajánlásában. Társadalomtudományi Könyvtár, 1978.

95 Például minden nemzeti értéket elfogadva.

96 Alvin Toffler: *Hatalomváltás*, Európa Kiadó, 1993.

talmi intézményrendszerre történő szervezése és egységes világtársadalmi céloknak alávetett hatalmi működtetése azonban a globalizáció sajátossága.

Másodszor arra utalunk, hogy ezek az erőszakszervezetek mind az emberi azonosság-nak, mind a társadalmi valóságnak olyan mélyszerkezeteibe hatolnak le, amelyekig ez idáig egyetlen hatalomnak sem sikerült. *E mélyszerkezetek* képezik viszont az ember és a társadalom alapvető sajátosságait, így az azokban *való önkényes alakítgatás éppen ember-voltunk milyenségében idézhet elő senki által sem kívánható változásokat.*

Harmadszor pedig – bár ennek a megállapításnak a jelentősége messze elmarad az előző kettőtől – azt jelezzük, hogy a monetáris erőszakra, értelmezési erőszakra és azonosságmeghatározási erőszakra épített hatalmak *kettős – modern és globalizációs – értelem-ben sem legitim intézmények.* A nemfizikai erőszakszervezetek *nem legitímek a modernizáció értelmében, mert* a bankok, befektetési alapok, világpénztőzsdék, világtévék, világmozik, világreklámozók, pártépítési szakértők, családi és baráti közösségeket felváltó csoportosulás-szervezők és az azonosságmeghatározás különböző mechanistái közül egyetlen egynek sem kellett a választópolgárok ítéletére bíznia önmagát. Ezeknek a hatalmaknak a birtokosait és mechanistáit *senki sem választotta, s biztosan állítható, hogy nem is választaná meg a sorsát eldöntő határozatok meghozatalára.* Globalizációs értelem-ben nemlegitimé attól váltak ezek az erőszakszervezetek, hogy *a legitimációs viszonyt megfordították.* A klasszikus modernizációban a legitimáció alapkérdései azok voltak, hogy hogyan lehet a választópolgároknak hihető ígéreteket tenni a választások előtt, illetve hogy a választások után hogyan lehet a választópolgárokkal elfogadtatni az ígéret-ek és a valóság eltéréseit. A globalizációs erőszakszervezetek mindezeket a kérdéseket egyszerűen félresöprik: már nem foglalkoznak sem a hihető ígéret-ek megkonstruálásával, sem az eltérések elfogadtatásával. Ehelyett, mint azt az iméntiekben vázoltuk, *egyfelől az ígéret-ekhez igazítják a ténylegessel ellentétes nyilvános értelmi valóságot, másfelől a választópolgárok szociális karakterét, azonosságát építik át újra meg újra, úgy, hogy azok a maguk véleményeként vallják: a teljesületlen ígéret-ek és a diktált értelmi valóság kényszerazonosságuknak való, annak éppen megfelel.*

2.5. A nemlegitim világállam

A nemlegitim hatalmak önmagukban befejezetlenek, s bár valóságdiktátumok felépítésére és kényszerazonosságok diktálására szervezkednek, e tevékenységük mind ez ideig nem – s remélhetőleg ezután sem – teljesen sikeres. Vannak még, akiket e valóság- és azonosság-termelő hatalmak nem tudtak beszippantani, még őrzik autonómiájukat és szuverenitásukat. A mindenki feletti hatalommal rendelkező intézmények szervezése évezredek

óta hön öhajtott vágya a birodalomépítőknak. Sokszor sikerült is eljutniuk az addig ismert világot dirigáló állami építményig; de mind ez ideig hiányoztak azok az erőszakszervezetek, amelyek az emberi és társadalmi mélystruktúrák feletti ellenőrzést biztosították volna számukra. Az eddig felsoroltakkal ez mára már készen áll, rendelkezhetnek vele. De nemcsak az eddigi birodalmi fizikai hatalmak, hanem a globalizációs nemlegitim hatalmak is, ellenkező kiegészítésre szorulnak: állami hatókörrel rendelkező jogosítványokra van szükségük. Állami típusú jogosítványok és garanciák nélkül ugyanis ezek a nemlegitim hatalmak, bárha mérhetetlenül erősek, nem rendelkeznének azzal az erővel, amellyel fel tudnák nyitni a nemzeti államok szuverenitásvédő hatalmát – ez a nyitott társadalom globalizációs értelme.

2.6. A nemzeti szuverenitás feltörési kísérlete

A nemlegitim globalizációs világhatalmak zavartalan működésének a nemzeti szuverenitás jelenti egyik legfőbb gátját. A globalizációs világrendszerváltás helyi háborúinak közepén fel is vetették a globalokrácia megbízottai, hogy az ENSZ *a nemzeti szuverenitás figyelmen kívül hagyásával fegyveresen beavatkozhasson egy-egy ország belügyeibe*. Az indok a szuverenitás kiiktatására még magasztosnak is nevezhető: az emberiség-ellenes bűnök megakadályozása céljából lett volna megengedett a világhadsereg által történő fegyveres beavatkozás. Az volt csak a probléma ezzel az ajánlattal, hogy egy világhatalomra törekvő csoport tette, s ez azt a gyanút keltette a világ modern nemzeteiben, hogy csak precedenst akar teremteni a nemzeti kormányok feletti katonai beavatkozásra.

2.7. A világhadsereg

A nemlegitim erőszakszervezetek csak akkor tudják kifejteni hatásukat, ha „konzolidált” belpolitikai állapotok uralkodnak egy-egy nemzeti államon belül. Ez pedig akkor van, ha a látványos és minden ígérettel szemben álló kifosztást és azonosság-átalakítást a nemzeti államok polgárai komolyabb zavargások nélkül viselik el. A nemlegitim hatalmak minden törekvése ennek a kifosztás-maximalizációt szolgáló „társadalmi békének” a fenntartására irányul, azonban a fegyverek fenyegetése nélkül erejük kevés lenne törekvéseik megvalósítására. Ezért, mint minden korábbi birodalom is tette, a globalizációs világtársadalom is hadsereget tart fenn. Ez a világtársadalmi hadsereg kettős szervezetű. Egyrészt abból a magánhadseregből áll, amelyben szakszerűen kiképzett fegyveres alkalmazottak az egyes globalizációs vállalkozásokat védik az esetleges lázadá-

sok következményeitől, illetve a versenytársak támadásaitól. Másrészt az a „világhadsereg” képezi a törzsét, amely szupranacionális egyesített vezérkari vezetés alatt áll, s amelynek feladata a globalizációs nagyrégiók belső és egymás közötti békéjének a fenntartása.

2.8. A fiskális világállam

A nagyrégiók működése akkor lehet pénzügyi szempontból zavarmentes, ha létezik egy olyan, *a szupranacionális régiók hatalomgazdasági költségvetését kalkuláló és bonyolító intézmény* is, amelynek a nemzeti államok felett is van hatalmi jogosítványa. Csak ebben az esetben lehetséges ugyanis az, hogy *a különféle csapdarendszerekkel és kifosztási mechanizmusokkal⁹⁷ a szupranacionális uralkodó társadalmak kiépítési és üzemeltetési költségeit fedező elvonások és átcsoportosítások hézagmentesen és megkérdőjelezhetetlenül mehessenek végbe*. Az ehhez szükséges *jogosítvánnyal a Nemzetközi Valutaalap rendelkezik*, amelynek alapító okmánya úgy szól, hogy egy országonként megállapított hitelkvóta után a Valutaalap, illetve a Világbank és leányvállalatai jogosultak a nemzeti költségvetést és a nemzeti valutával való gazdálkodást „javaslatokkal” és „ajánlatokkal” meghatározni.

2.9. A monetáris világállam

A fiskális világállam azonban csak arra alkalmas, hogy a szupranacionális költségvetést biztosítsa, arra azonban már nem, hogy a monetáris folyamatokra is hatással legyen. Ezeket a funkciókat a zárt bankközi piacot képező,⁹⁸ a tiszta hatalompénzként működő világpénz bankjai nem is engednék át. *A nemzetközi valutaárfolyamok és a nemzeti valuták fel-, illetve leértékelésével kapcsolatos döntéseket ez a zárt kört képező világpénz-bankhálózat tartja kezében, s ezzel valójában jegybanki funkciókat lát el globális méretekben, a szupranacionális régiók érdekében*. E közös érdekek képviselése természetesen nem zárja ki, hogy amikor csak tehetik, e bankok a saját szupranációjuk érdekeinek megfelelően szorítsanak háttérbe más szupranációt.

97 Ilyen a csereértékrontás, az arra épülő, jól ismert hitelcsapda, a kevéssé elemzett kereskedelmi csapda, valamint a szinte nem is említett privatizációs csapda.

98 Ennek létét az egyik világpénzbank vezető tisztviselője fedte fel az olajdollárok kapcsán. Simpson: *Bankárok*, Kossuth, 1986.

2.10. A globalizációs gazdasági bíróság

1995. január 1-jével kezdte meg működését a *Világkereskedelmi Szervezet*. Ennek a szervezetnek, akárcsak a Nemzetközi Valutaalapnak, a nemzeti államok feletti hatalmat adományozott a globalokrácia. *Hatalmát ez a szervezet mintegy bíróságként gyakorolja*. Abban az esetben, ha valamelyik szupranacionális vállalkozás beleütközne egy-egy nemzet gazdasági szuverenitását védelmező intézményekbe, legyenek azok akár a nemzeti parlamentek által elfogadott törvények, akkor a globalizációs cég a szabadkereskedelem akadályozása miatt panasszal élhet ennél a szervezetnél. S ebben az esetben a Világkereskedelmi Szervezet, a modern nemzeti szuverenitás dicsőségére, megsemmisítheti a globalizációs terjeszkedést akadályozó, szuverenitásvédő törvényt. *Fordítva azonban lehetetlen eljárást kezdeményezni: a globalizációs gazdasági hódítással szembeni felszólamlásnak nincsen fóruma.*

2.11. Az érték meghatározó világhivatalok

A világállam fenti intézményeinek a nemzetállamokban még akadtak előzményei. Vannak azonban a globalizációs világállamnak olyan intézményei is, amelyekhez fogható a modern államhatalmi intézmények között nem, vagy csak a szovjet birodalomban létezett. Ezek egyike az *érték meghatározó világhivatal*. Az érték meghatározó hivatal is, akárcsak a többi, világállami feladatokat ellátó intézmény, magánvállalkozások mögé rejtőzik el. Magáncégek szakosodtak ugyanis az úgynevezett országtanulmányok készítésére.⁹⁹ Ezek az országtanulmányok látszólag elfogulatlan szakértői vélemények a szóban forgó nemzetgazdaság teljesítményéről. Annak következtében azonban, hogy ezeket a magánvéleményeket a globalizációs világállam egyéb intézményei, főként a fiskális és a monetáris világállam kikéri, és figyelembe veszi, *hatósági véleménnyé emelkednek*. Ezek a magáncégek által készített hatósági vélemények azonban távolról sem a nemzetgazdaságok tényleges teljesítményéről szólnak, hanem annak hivatalos jelzései, hogy az adott országgal kapcsolatban milyen szupranacionális igények támaszthatók. Ezen keresztül viszont a szóban forgó nemzetgazdaságok gazdasági teljesítményei a hatalomgazdaság szempontjai szerint értékelődnek át, s ezzel megtörténik termékeik értékének a politikai-hatalmi igények szerinti átértékelése is. *A nemzetgazdaságok gazdasági teljesítményének hatalmi szempontok szerinti átértékelésével a jelzett hivatalok a politikai racionalitás központi tervhivatalaivá válnak.*

99 Ilyen cég például az Ogilvy and Mother, vagy a Satchi and Satchi.

2.12. A kapcsolattermelő és értékesítő hivatalok

Egy másik, a modernizációban ismeretlen állami funkciót ellátó magánvállalkozás-típus a globalizációs hatalmi racionalitás szerint újraértékelt teljesítményeket nyújtó szupranacionális, illetve a szupranacionális és uninacionális vállalkozások közötti kapcsolatokat szervező és értékesítő vállalkozás. Minthogy a szupranacionális versengés a világtársadalmon belül rendkívül kiélezett, semmit sem bízhatnak a véletlenre a globalizációs vállalkozások. Szükségük van egy olyan hivatalra, amelynek az a feladata, hogy nemzetközi felhatalmazások híján is átnyúljon a nemzeti kormányok feje felett, s a politikai racionalitás tervhivatalai által egymás számára szóba jöhető vállalkozások között a szupranacionális érdekeknek megfelelő kapcsolatokat építsen ki. Egyre-másra szaporodnak ma már azok a globalizációs kapcsolattermelő vállalkozások, amelyek működésüket összehangolják a politikai racionalitás tervhivatalaival, és amelyeknek közreműködését a monetáris és a fiskális világgállam is igénybe veszi, s ezzel hatósági szintre emeli.

* * *

A világgállam felsorolt intézményei, beleértve azokat is, amelyeket nemzetközi egyezmények hagytak jóvá, *nem rendelkeznek világgállami felhatalmazásokkal*. Ezek valójában nemzeti, és főként nemzetközi jóváhagyás nélkül, s az alapító okmányaikban meghatározottakkal ellentétesen látják el a globalizációs világtársadalom érdekeit érvényesítő világgállami funkciót. *Ennek következtében*, akárcsak a nemlegitim hatalmak, *a világgállam ezen intézményei is illegitimek*. Ezeket sem választották, s mint működésük jelzesszerű felvázolásából látható volt, a nemlegitim hatalmi intézményekhez hasonlóan globalizációs módon megfordítják a legitimitáció irányát: nem elfogadtatják magukat, hanem alávetetteiket alakítják olyanná, hogy ne tehessenek mást, mint hogy elfogadják a szupranacionális diktátumokat.

Mindezek következtében egyfelől az emberi jogok elveszítették relevanciájukat, s a szupranacionális uralkodó csoportok érdekeit leplező-szolgáló jogosítványokká soványodtak, másfelől a demokráciáról is kiderült, hogy az a globalizáció korában – a szabadversenyos piachoz hasonlóan – csak félrevezető szólam, amely arra szolgál, hogy a globalizációs világtársadalom diktatórikus voltát elfedje a beavatlatlanok elől.

3. A globalizációs világbirodalom felépítése

Miután röviden áttekintettük azokat a nemlegitim és illegitim hatalmakat, amelyek egyrészt legyőzték a modern nemzeteket és államokat, másrészt egymás közötti csatáikat vív-

ják a globalizációs birodalmi főhatalomért, harmadrészt pedig magát a globalizációs világbirodalmat is felépítették, most azt nézzük meg röviden, hogy milyen is a globalizációs világtársadalom, világgazdaság és kultúra.

A globalizáció dekonstruált szociális terében több létmódú társadalom található. Ennek a hierarchikusan szervezett létmód-együttesnek az uralkodó társadalmát a terjedelmi felfogásban mindig, s tartalmi leírásainak némelyikében is gazdasági jelenségként írják le. Miközben elfogadjuk, hogy a globalizáció a kiindulópontjainál gazdasági jellegű is volt, hangsúlyoznunk kell, hogy *a globalizáció nemcsak hogy nem elsősorban gazdasági jelenség, de megérteni is csak mint a dekonstruált társadalmi térben szervezett világbirodalmat lehet.*

3.1. A „globalizációs világtársadalom” nem „a világ társadalmából” áll

Glóbuszunk sok, egymástól különböző elvek alapján szervezett társadalmat foglal magába. A globalizációval jelent meg azonban az a speciális társadalom, amelynek az a sajátossága, hogy a világ feletti uralomra szervezték meg. Ennek megfelelően ez a társadalom: birodalom, s bár tagjainak számát tekintve meglehetősen kicsinyke, hatókörében, befolyását tekintve azonban az egész bolygót, a világ – rajta kívüli – társadalmait maga alá gyúrte.

3.1.1. A globalizáció belső szerkezete: uralkodó világbirodalom és földrajzi peremtársadalma

Az első generációjában transznacionális – materiális, szimbolikus, szociális és monetáris javakat gyártó – vállalkozásokból *építkező globalizációs uralkodó társadalom is további két nagy, hierarchikus kapcsolatban álló részre bomlik: a globalizációs valóság jellegadó részét képező, s a szociális tér legfelsőbb régiójában, a képzetes térben kiépített uralkodó világtársadalomra, s az egyes nemzetek államhatárain belül megszervezett, azok földrajzi terében található, de azoktól elkülönített globalizációs peremtársadalomra.* A kettő közötti határ az alávetett kívülállók számára nehezen látható és valójában érdektelen is. Ennek ellenére bár mindkettő uralkodó helyzetben van a világ többi társadalmára fölött, a globalizációs uralkodó világtársadalom és a „nemzeti” kereteken belül rejtőzködő peremtársadalma nincs egyenrangú viszonyban egymással: a peremtársadalom valójában a globalizációs uralkodó világtársadalom „végrehajtó társadalmára”. S ebből a perspektívából látható, hogy e két társadalom teljes szervezettel rendelkező, azaz teljes, de egymástól jól megkülönböztethető társadalom.

3.2. A globalizációs uralkodó valóság belső tagolódása: a szupranacionális megosztottság

A globalizációs világtársadalom azonban – főként első generációs változatában, a transznacionális versengés korában – nemcsak uralkodó és peremtársadalomra, hanem a nemzetihez hasonló módon is tagolódott. Azért mondjuk, hogy a nemzetihez hasonló módon, mert a globalizáció, mint azt jeleztük, nemcsak a nemzeti társadalmak feletti képeses térben szerveződött meg, de el is szakadt a modern értelemben vett polgári nemzetől.¹⁰⁰ Ugyanakkor a többi globalizációs hatalom között az amerikai és a japán *globalokrácia*¹⁰¹ egymással is ádáz harcot vívott azért, hogy kié legyen a globális főhatalom. Miközben globalokratákként vállatve nyomták el az egész modern társadalomszervezetet, nemzetes-tül, illetve uralkodó és alávetett osztályostul, azonközben egymás elleni harcaikban még felhasználták a modern, a földrajzi tér felosztásakor nyert nemzeti azonosságukat. *Hogy egyszerre fejezzük ki a modern nemzetől való különbözősüket és a modern nemzet feletti uralmukat, „szupranacionális” szerveződéseknek nevezhetjük őket.* A szupranacionális társadalomszervezeteknek nem a modern értelemben vett politikai államhatárai vannak, ezért nem is a modern országnevekkel, hanem például *Amerópának, Euramerikának, Zaibatsu-Ázsiának, Iszlám Világnak nevezik meg magukat.* E globalizációs szupranacionális szerveződésekben belül, de ezeknek alárendelten még élnek a modern nemzeti elkülönülések is. Politikai államhatáraik hiánya azonban nem jelenti ezeknek a globalizációs szupranációknak a védtelenségét: politikai határaik helyett *„szociális határaikat” hadseregrel alapozott fegyveres erővel védelmezik.*

3.3. A globalizációs uralkodó társadalom belső tagolódása: uralkodó és alávetett osztályok

Vannak, akik szerint a globalizáció sztratosz-szerűen szerveződik, azaz felül csak a gazdag „vezetők” találhatóak, alul meg csak a szegény munkások.¹⁰² A globalizáció társadalomszervezetét azonban – mint az a szociális tér dekonstrukciójából már sejthető – sokkal ravaszabban építették ki megszervezői. A globalizációs uralkodó valóság két fő tartományában, *a globalizációs világtársadalomban és peremtársadalmában egyaránt vannak ugyanis*

100 Kenichi Ohmae *The Borderless World* című írásában azt üzeni a nemzeti kormányzatoknak, hogy teljesen hiábavaló ragaszkodni hagyományos szerepkörükhöz, a nemzetgazdaságok irányításához, mivel a nemzetgazdaságok már nem léteznek.

101 Így javasolom nevezni a globalizációs világtársadalom uralkodó osztályának ügödöntő szerepben lévő csoportját.

102 David Korten idézett könyvében szerepel a stratos-példa.

uralkodó és alávetett helyzetű csoportok, amelyek osztályszerűen különülnek el. Itt először a transznacionális vállalkozásoknak azokra a központi vállalataira utalunk, amelyekben még folyik gyártó tevékenység is, mint például a General Electricnél, az IBM-nél, a Fordnál, vagy éppen a Mitsubishinél, vagy a Fujinál. *Ezekben a gyártó művekben megtalálhatók a gazdag vezetők, pontosabban a „tőkésék”,¹⁰³ és vannak – más szupranációk és peremtársadalmak, illetve az alávetett társadalmak dolgozóitól létszerűen elkülönülő – „bérmunkások” is.*

A világtársadalom tőkés csoportjai azonban, mert különböző szupranációkban élnek, nem szerepeltethetők egyetlen társadalmi szerkezet tagjaiként még akkor sem, ha ugyanazon nemzeti állam polgárai. Ennek legfőbb oka, hogy különböző természetű tőkékkel rendelkeznek: a szupranációk tőkésai hatalmi-politikai tőkével, a peremtársadalmak tőkésai pedig lojalitási-politikai tőkével. Emellett a peremtársadalmak tőkésai, bár uralkodó helyzetben vannak saját bérmunkásaikhoz és a nemzeti társadalmak egészéhez viszonyítva, a globalizációs tőkének ők is alávetettei. Csak éppen *szolgálataikért ők is részesülnek a világjavak egyenlőtlen újraelosztásából származó többletből.*

A világtársadalom munkásai sem tagjai a nemzeti bérmunkások csoportjainak. Többek között azért nem, mert ezek a „világmunkások” nem egyszerűen munkaerejük árát kapják meg munkabéreként, hanem az alávetetteknek oly csábító „globalizációs hipermunkabért” *tehetnek zsebre,* amelyet viszont munkaadóik a peremtársadalmak, illetve az azok alatt elhelyezkedő társadalmak munkásainak zsebéből vesznek ki. A peremtársadalmak munkásairól ugyanakkor mint kifosztottakról szoktak beszélni, s ez a megállapítás egy sajátos értelemben pontos is. Kifosztottságuk a globalizációs világtársadalom „világmunkásaihoz” viszonyítva igaz: a „világproletárok” a peremtársadalmi beszállítói tevékenységet végző munkásokat is kizsebelik. *A peremtársadalmak beszállító-bérmunkásai még viszonylagos kifosztottságukkal együtt is előnyösebb helyzetben vannak a „gazdasági nacionalisták” gyáraiban foglalkoztatottaknál, ők peremtársadalmi „extramunkabérhez” jutnak.*

A világtársadalom és földrajzi peremtársadalmi közötti társadalmi különbségre és ugyanakkor közös osztálytagolódásukra és előnyeikre nem csak a „szociológiai leírás” pontossága miatt érdemes szót vesztegetni. Arra a mindeddig hallatlan teljesítményre, hogy – egy-két éhséglázadást kivéve – a globalizációs kifosztás nem torkollott világméretű szervezkedésekbe és felkelésekbe, éppen ennek a szerkezetnek a következtében tehetett szert a *globalizáció: a „szegényeket”, a kifosztottakat úgy tudta megosztani, hogy azok legmozgékonyabbjait, akik a kifosztók elleni lázadásoknak szervezői lehetnek volna, áttemelték a „viszonylagos jólét” tartományába, s érdekeltté tették a globa-*

103 Erről ír Rosabeth M. Kantner a *World Class* című könyvében. Simon & Schuster, New York, 1995.

lizációs tagozódás fenntartásában. A modernizáció kudarcaiból a *világbirodalom-szervező globalokrácia* megtanulta, hogy a kifosztás minden szintjének ára is van, s ezt mindeddig meg is fizették.

3.4. Újregionalizmus: a világ nemzeti társadalmainak szupranacionális felosztása

A modern kor azzal zárult, hogy egymással részben ideológiai, részben hatalmi alapon szembenálló nagy tömbökbe szervezte a világ nemzeti és törzsi társadalmait. A globalizáció győzelme a modernizáció felett az ideológiai-hatalmi alapon való tagolódást is felborította. Már a modern ideológiai világtömbök is a társadalomszervezés nemzeti korszakának letűnését készítették elő, maguk is nemzetek feletti szerveződések voltak. *A szupranacionális szerveződés* is nemzetek feletti, azonban nem áll meg a világtársadalom határainál, hanem továbbmegy, s *ugyancsak tömbökbe szervezi a glóbusz társadalmait*. Csak hogy *ezek a tömbök* már nem a modern ideológiák szerint szervezett – sztalinsztikus, illetve libertariánus – tömbök, hanem *a világtársadalom szupranacionális társadalmi által felosztott és vezetett nemzeti és törzsi társadalmak együttese*, amelyeket a globalizációs megtevesztés nyelvén „*nagyrégiónak*” szokás *nevezni*. A globalizáció azonban még nagyon fiatal, nemcsak szupranacionális szervezetei, de a szupranacionális közötti erőviszonyok sem alakultak ki véglegesen. Ennek következtében a glóbusz – elsőgenerációs – szupranacionális felosztása is meglehetősen bizonytalan még, s ezt a bizonytalanságot minden bizonnyal egy újabb harc, s bármily tragikus is, annak nyomában egy újabb felosztás követi majd.

A globalizációs világtársadalom mindezek és főként a későbbiekben kifejtendők miatt *a szó modern értelmében nem is nevezhető már „társadalomnak”* – ahogyan a hagyományos szerveződések sem, mert azok „közösségek” voltak. Modern értelemben ugyanis társadalmon az emberi kapcsolatok azon szerveződését értjük, amelyet annak tagjai maguk hoznak létre. Ezzel szemben a globalizációs szupranacionális régiók emberi szerveződéseit nem azok tagjai, hanem tőlük elvált hatalmak építik fel; ezek erre a célra kiépített intézmények által „termelt” – és nem „spontán alakuló” – „hatalomtársadalmak”, amelyeket közelítő megnevezéssel *biosznak* nevezhetünk.

A globalizációról mint gazdasági globalizációról értekezők az ellenőrizhetőség és a felelősség alól kivont gazdasági társaságok, transznacionális kereskedelmi vállalkozások és planetáris jogkörrel rendelkező intézmények kapcsán írnak. Kétség sem férhet ahhoz, hogy a globalizáció fő intézményeinek egyik csoportját ezek a felsorolt intézmények képezik. Az viszont talán *nem is kérdéses, hogy ezek az intézmények a szó modern értelmében „gazdasági” intézményeknek nevezhetők-e még.*

4. A globalizációs hatalomgazdaság

Modern értelemben azokat a szervezeteket szokás „gazdasági” szervezeteknek nevezni, amelyek egyrészt emberi fogyasztásra alkalmassá alakítják át a természeti javakat, s ezt azzal a céllal teszik, hogy abból profitot szerezzenek. Azt is mondhatjuk, hogy ezen vállalkozások elindításának a profit megszerzése a célja, s ezt a javak előállításával érik el. *A globalizációs vállalkozásoknál azonban már nem az emberi igényekre történő gyártás, sem pedig a profitnövelés a vállalkozások célja.*

4.1. A globalizációs hatalomipari művek

Mi készíthet egy vállalkozást arra, hogy bárminél és bárkinél hatalmasabbra akarjon nőni? Elképzelhető, hogy az a szent törekvés vezérli, hogy mindenki másnál jobban elégtételt találjon az embertársai tárgyak iránti igényeit. A modern vállalkozásoknak az igénykielégítés azonban csak eszköz arra, hogy minél több profithoz jussanak. A globalizációs vállalkozások céljai közé pedig belép még egy indíték: számukra a növekedés és a profitnövelés már nem azért kell csupán, hogy a gazdaság minél nagyobb szeletét mondhassák magukénak. A globalizációs vállalkozások növekedésükkel kilépnek a gazdaságból: a hatalom birodalmába ugranak át. A globalizációs vállalkozások már nem egyszerűen tárgyi javakat, de nem is csak gazdasági profitot, hanem politikai hatalmat: a nemzeti kormányok feletti hatalmat termelnek. A globalizációban a vállalkozások elsődleges céljává a hatalomtermelés vált.

4.2. A tiszta hatalompénz

A pénzre úgy szokás gondolni, mint a „tiszta” gazdasági intézményre. Benne már kihuny minden materiális tartalom, s kizárólag csak a gazdasági érték mérésére és közvetítésére szolgál. Legfeljebb még azt mondjuk róla, hogy a pénz pénzt csinál. Talán volt is olyan – meglehetősen rövid, az ógörög demokrácia emberöltőnyi szakaszánál nem hosszabb – időszak, amikor a modern gazdaságokban a pénz mindössze „tiszta gazdasági intézmény” volt. A politikai hatalom azonban a modernizálódásnak meglehetősen korai fázisában elválasztotta egymástól a pénzben jelen lévő gazdasági és politikai tartalmakat. Metternich herceg szociális olajcseppjeként a pénz már nem a gazdasági, hanem a politikai értéket mérte és közvetítette, és nem újabb pénzt, hanem társadalmi békét csinált. A szociálpolitika által életre keltett politikai pénz a társadalmi béke árát fizette meg, s a politi-

kai pénz is a társadalmi béke közvetítésére szolgáló eszköz volt. Igaz, a politikai pénznek még megvolt az a képessége, hogy bárkinek a kezében tetszés szerint gazdasági eszközzé tudott átalakulni, rendeltetése szerint azonban már politikai folyamatok szabályozására használták, s nem a gazdasági-forgalmi folyamatok közvetítése volt a feladata. Amint a pénz gazdái rájöttek arra, hogy az nemcsak gazdasági, hanem politikai értékmérésre és politikai javak cseréjére, békecsinálásra is alkalmas, hamar *általánosították* e képességét, s mindenfajta, a megvalósíthatóság magánbirodalmába tartozó jószág magánértékének a mérésére és cseréjének közvetítésére felhasználták. *Így keletkezett a szociális pénz, amely a társadalmi kapcsolatok közvetítésében vált hatékony eszközzé, és a kulturális pénz, amely a többi pénzhez hasonlóan a gazdasági értéktől jelentősen elütő, a modern társadalmak működtetésében felhasználható kulturális értéket is mért, közvetített és csinált.*

A pénz hamar befutotta azonban azt a pályát, amely neki a modernizáció nyelvén megnevezett „társadalmi alrendszerek” által adatott – azokból az alrendszerekből kevés van ugyanis, amelyek eltérő elveken épülnek fel, s ezért a többi alrendszerrel különböző értékek mérésére és cseréjére van szükségük. A „pénz” azonban nagyon virulens intézmény, nem egykönnyen hagyja magát lefekezni. „Eszement” diadalútját folytatva igen korán megmutatta azt a képességét is, amely messze túl van a gazdaságon: az értékmérés, a forgalomközvetítés és a pénzcsinálás, azaz a gazdasági szolgáltatás után felfedte azt a hajlandóságát, hogy a hatalomban is részt vegyen. S miután elszakadt az értéktől, pusztán soka-ságánál fogva a gazdasági forgalom szabályozásának eszközeként is debütált. Ez ugyan még nem volt főszerep, még a gazdasági hatalom fontos, de mellékszerepe volt csupán. Hatalmi szabályozó eszközként való felhasználhatósága azonban már a modernizációt megelőzően kiderült, s a modernizációban ki is teljesedett. *Egy problémája volt csak ennek a sokfunkcióssá vált modern pénznek: az, hogy a különböző – gazdasági, politikai, szociális és kulturális – pénzek még korlátlanul oda-vissza cserélhetők voltak, s emiatt bárkinek bejárása lehetett a pénz szabályozó, azaz hatalmi funkciójának gyakorlásába.*

A globalizáció azonban ezen a nehézségen is úrrá lett. A különböző modern alrendszerek közötti átjárást és azok folyamatainak szabályozását biztosító pénzt a horizontális-funkcionális szétदारabolás után hierarchikusan is széthasította. E hierarchikus széthasítás eredményeként *olyan pénz – a parapénz – alakult ki, amelynek a gazdasághoz már szinte semmi köze sincs.* Ezzel azonban a pénz nemhogy elveszítette volna önmagát, hanem ekkor került igazi elemébe. Levetette gazdasági áruháját, s annak mutatja magát, ami. Már nem a gazdasági folyamatok közvetítését és szabályozását szolgálja, levált ezekről a funkciókról, és *„tisztá hatalompénzzé” lett.* A pénzcsinálás szenvedélye sem aludt ki ezzel a változással, sőt most lángolt csak fel igazán: *a több pénz csinálása ettől fogva a több hatalom csinálásává vált,* s annak, akin úrrá lett, már semmi sem elég a hatalomból.

4.3. Piac helyett: érték meghatározó és kifosztó hatalom

Piac csak ott lehetséges, ahol egyetlen szereplőnek sem áll módjában, hogy maga határozza meg, mi történhet a termelésben és a cserében, és mi nem. Ez a szigorú feltétel azonban csak kivételes körülmények között szokott, s akkor is csak rövid időre teljesülni. Kisebbségi részt az állam szokott beavatkozni a piaci folyamatokba, s a maga igényei szerint alakítani azok működését. Túlnyomórészt azonban *a modernizációban a piacot* nem állami, hanem *gazdasági eszközökkel szokták a szabad verseny megszűnéséről leparancsolni*: rendszerint a monopóliumok, oligopóliumok számolják fel a modernizációban a piacot. A monopóliumok és leszármazottai azonban még gazdasági intézmények. Még „csak” gazdasági eszközökkel korlátozzák a verseny szabadságát. Igaz, *klasszikus értelemben szabadversenyes piacról már ettől kezdve nem beszélhetünk*.

A piac megszüntetése azonban csak a globalizációban következik be. A globalizációs világtársadalomban a szociális térhez hasonló módon a „hatalomgazdaság” terét is hierarchikusan megosztják: a piacgazdaság önmagában is, belülről hierarchikusan szervezett terére és az efölé idegenedett képzetes térre. Ennek a megosztásnak a következtében az egyes „piacsínteken” működtetett eszközök alaki hasonlósága esetleg megmarad; például pénz közvetíti a cserét a nemzetgazdaságokon belül, illetve az uralkodó világtársadalom és a nemzetgazdaságok között is. Csakhogy a két pénz, mint azt a pénzről szóló részben vázoltuk, alaki hasonlóságuk ellenére tartalmukat tekintve, lényegük szerint különbözik egymástól. Miközben a globalizációs hatalompénz tetszés szerint átváltható a modern gazdasági pénzre, *a csere nem fordítható meg*: a hierarchikusan magasabb szinten honos globalizációs hatalompénzre a nemzeti gazdasági pénz – s ezt a „konvertibilitás” szavatozza – nem váltható be. *Akinek csak gazdasági pénz van a birtokában, hiába rendelkezik abból akármennyivel is, mint vásárló nem vehet részt a globalizációs javak cseréjében.* Ez pedig azt jelenti, hogy *a „világpiacon” csak üres szólam a globalizáció korában.*

A gazdasági piacot gazdasági eszközökkel, azaz modern módon korlátozó monopóliumokkal és leszármazottaikkal szemben a globalizációban a szabadversenyes piac felszámolása abból következik, hogy a hierarchikusan egymás fölött elhelyezkedő „gazdaságok” tartalmilag különböznek egymástól. Ez a tartalmi – létszerű – különbözőség már nem is egyszerűen „újraelosztó” tevékenység, és hatalom kialakulásához vezet. Itt már olyan hatalom kialakulását kísérhetjük nyomon, amely nem egynemű javak újraelosztását ragadja magához, hanem „mélyebb szintre” hatol be, s *e mélyebb szinten gyakorolt erőszak* révén alakítja a maga érdekei szerint a folyamatokat. Az értékek meghatározására nyer hatalmat, s ezeknek az értékeknek az össze nem hasonlíthatóvá tételével éri el érdekei érvényesítését: a kifosztás maximalizációját. Ennek következtében viszont *a globalizációban a piac helyére az érték meghatározáson alapuló kifosztó hatalom lép.*

4.4. A hatalmi racionalitás

A gazdaság a modernizációban azzal tűnt ki, hogy a megelőző korokat jellemző öko-racionalitásról áttért az anyagi költségkalkulációs, profitmaximalizációs racionalitásra. *Gazdaságilag az számított racionálisnak, ami az elnyúló antagonizmuson belüli tobzódás, a profitmaximalizáció szempontjainak megfelelt, ez a pusztító racionalitás pedig fetisiztikus szerepet kapott: önmagát legitímálta.* A globalizáció ezen is változtatott: számúzte a költségkalkulációt és a profitmaximalizációt, velük együtt a gazdasági racionalitást, s a hatalmi racionalitással helyettesítette.

A gazdasági racionalitás helyére erőszakolt politikai-hatalmi racionalitás a gazdasági költségek helyett a hatalmi-politikai költségeket kalkulálja: mennyibe kerül egy-egy újabb nemzeti vagy törzsi társadalom – vagy valamelyik szupranacionális vetélytárs – feletti hatalom megszerzése. S ennek megfelelően már nem egyszerűen a profitmaximalizáció, hanem – a kifosztással együtt – a hatalommaximalizáció a célja. *A globalizáció szupranációs „elitjei”, a globalokrácia különböző szupranációkhoz tartozó csoportjai felismerték* ugyanis, *hogy az új létmódban a gazdasági előnyöknek nemhogy a növelése, de a megtartása is a hatalommaximalizációs sikerek függvénye.*

A szó modern értelmében a globalizációs világtársadalomban már nem létezik gazdálkodás. A hatalmi racionalitásnak alávetett kifosztó mechanizmusok ugyanis eltérítik az értéktől a nemzetközi cserét, s azt a hatalmi racionalitásnak vetik alá. Ennek következtében az alávetett *nemzeti modernizációs társadalmakban* sem a klasszikus modern gazdálkodás folyik már, hanem ott *is a hatalommaximalizáció szempontjai szerint eltérített „nemzetközi csereértékeknek” akarják megfeleltetni a nemzeti gazdasági teljesítményeket.* A hatalmi racionalitást a világra kényszerítő hatalmak erejéből telik arra, hogy a globalizációs termékek és szolgáltatások árát magasan gazdasági értékük fölé emeljék, s a nemzeti, különösen pedig a törzsi társadalmak teljesítményét mélyen gazdasági értékük alatt tartásák. Aminek következtében ezekben *a nemzeti társadalmakban nem a nemzeti jövedelmek maximalizálása, hanem a hatalmi racionalitásnak való engedelmesség zajlik.* Ami a globalizációs és a nemzeti javak „értékének” egyenlőtlenítő diktátuma következtében állandósuló „elszívást” valósít meg a modern nemzetektől a globalizációs birodalomba.

4.5. A globalizációs hatalomgazdaság

Hatalompénzzel és hatalomtermelő ipari művekkel, az érték meghatározásra és az azon keresztül történő kifosztásra szolgáló intézményekkel csak a globalizációs szupranációk rendelkeznek; a modern nemzeti társadalmaknak csak a sokfunkciójú modern pénz, a

profittermelő gazdaság és a piac áll rendelkezésükre. A két gazdaságtípus között már nincsen átjárási lehetőség: nemcsak hordozóikban, de működési elveikben is különböznek egymástól. Míg a modern gazdaság egyedül uralta a világot, a gazdasági racionalitás jegyében működött. A globalizációban azonban ez a gazdasági racionalitás már nem működik, azaz globalizált planétánkban a szó modern értelmében vett gazdálkodás sem létezik már, helyét a hatalom működtetése és ennek érdekében az alávetett társadalmak részéről való különböző típusú alkalmazkodások vették át. *A modern piacgazdaságot legyőzte a globalizációs hatalomgazdaság.*

5. A globalizációs világerintkezési mód: a puha világháború

Mint láttuk, *a világrégiók egyfelől „táplálkozási láncok”,* amelyeknek mindenképp az a szerepük, hogy a globalizációs világtársadalom szupranacionális valóságainak mérhetetlenül magas kiépítési és működtetési költségeit a régiók alávetett, modern-nemzeti és ősi-törzsi társadalmából kiszivattyúzzák. *Másfelől a világrégiók* hierarchikus kapcsolatban álló *szövetségi rendszerek* is, amelyeknek az a céljuk, *hogy a globalizációs világhatalmat* – s a megszerzéséhez szükséges háborús költségeket a visszatérülés reményében – *a saját szupranációjuk számára biztosítsák,* s ezen keresztül még az alávetetteik is előnyökben részesüljenek a legyőzöttekhez viszonyítva. Akár táplálkozási láncként viszonyulnak egymáshoz a szupranációk és bekebelezetteik, akár hatalmi ellenfelekként a szupranációk, érintkezésük egyaránt az erőszakon alapul: *a globalizációs világerintkezés alapformája ezért a háború.*¹⁰⁴ Csakhogy amiként a társadalom, a gazdaság, a politika valóságát *a globalizációs létmódváltás minden korábbihoz viszonyítva átalakította, úgy változtatta meg a háború fogalmát is, s ezért a globalizációs világerintkezés alapformája a globalizációsan átalakított, puha világháború.*

5.1. A fegyver fogalmának globalizációja

A hagyományos és a modern hadviselés során az az eszköz számított fegyvernek, amely elengedhetetlen objektumok, illetve katonák harcképtelenné tételére vagy megsemmisítésére

104 Palánkai Tibor értekezett először magyar nyelven a gazdasági háború fogalmáról. De ez a megváltozott háború-fogalom mára már a világban szinte közhellyé, a dokumentumregényekben is ismételtetett ismeretté vált: „Japán nem nyugati ország. Egészen más a felépítménye. Ők feltaláltak egy merőben újszerű üzletvitelt: az elengedhetetlen üzletet, a háborúszerű üzletet...” In: Michael Chrichton, *Gyilkos nap*, 481. oldal.

szolgált, s amelynek alkalmazása révén idegen nemzetek területeit, javait, emberi erőforrásait lehetett megszerezni, megtartani vagy visszaszerezni. Mint a rablógazdálkodás és a modern ipar kapcsán megmutattuk, a fegyver fogalma ennél általánosabb. *A globalizáció megváltoztatta a fegyvert, s azt a korábban már bemutatott mélyebb értelemben alkalmaszza. Kiemeli belőle a fizikai megsemmisítésre alkalmas fegyvert, s csak az idegenek ellen irányuló elemét hagyta meg.* A globalizáció küszöbére érve elkerülhetetlenül szükségessé is vált másként gondolkodni a fegyverről, hiszen az atomfegyver megépítésével az élet, a fizikai test elleni fegyverkezés eredeti célja (részben) ellentétébe fordult: már nemcsak a megtámadott, de a támadó életét is biztosan kioltaná egy atomháború.

Az atomfegyvert azonban előbb állították hadrendbe, semmint hogy a globalizációs világhatalom megszerzésének kérdésében döntésre jutottak volna a világtársadalom szupranacionái. Az általuk életben tartott önpusztító racionalitás szerint mégsem zárhatták le megegyezéssel a globalizációs világhatalomért folyó versenyt; a háborút tovább kellett folytatni. A győztesnek is biztos pusztulást ígérő atomfegyverek megléte miatt arról azonban szó sem lehetett, hogy a globalizáció előtti módon, *véres világháborúval* döntsék el a világhatalmi kérdést. A test ellen vívott háborút a geopolitikai stratégiai pontokon lebonyolított lokális és korlátozott – mert csak az atombomba előtti fegyverekkel vívott – világháborúkra szűkítették. A világhatalom eldöntésének érdekében pedig fegyverrel alakították azokat az eszközöket, amelyek korábban a társadalmi élet közönséges funkcióinak a gyakorlására fejlődtek ki: a pénzt, a tömegtájékoztató eszközöket, az értékmeghatározást, a kereskedelmet, a társadalomszervezést, az önazonosság-meghatározást, amelyek erőszakeszközökké váló átalakítását már bemutattuk, s amelyeknek háborúk vívására alkalmas fegyverként való használatát a következő szakasz világítja majd meg. Ezeknek az eszközöknek a fegyverré változtatásával – *a győztest is biztosan elpusztító atomfegyverzet homlokterében – kialakult a globalizációs fegyver: a puha fegyverekből álló arzenál.*

5.2. A puha világháború

A háború csak a felszínén jelenti idegen emberek és objektumok elpusztítását, ezért a fegyver pusztító eszköz voltát is „csak” az elrémítő borzalmak közvetlen szintjén kell számításba venni. *A háború mélyebb értelmé szerint: szerzés; s ezért a fegyver is, legalábbis mélyebb szerepe szerint: „a szerzés eszköze”.¹⁰⁵* A modern korokban a háború „mindkét” fegyverrel zajlott népek és nemzetek között, s ezért ezeket a háborúkat *vérrel szerző*

105 Az a határozott véleményem, hogy ezeknek a mélyebb értelemben vett fegyvereknek a birtoklását és használatát is demokratikus legitimitáció függvényévé kellene tenni.

háborúknak nevezhetjük. A globalizációba érve, az atomhalál fenyegetésének engedelmeskedve azonban fel kellett adni – illetve a szupranacionális stratégiai pontokon lefolytatott helyi és korlátozott háborúkra kellett szűkíteni – a fegyver kivéreztető eszközt, s ennek következtében a vérrel való szerzést is. *A puha fegyverek azonban lehetővé tették minden háború valódi céljának elérését: idegen földek, javak és emberi erőforrások megszerzését, aminek következtében a háború is átalakult a globalizációs korszakban: vérrel szerző háborúból puha háborúvá.*

A puha világháborúk nem a megszokott módon kezdődnek és nem is a megszokott módon zajlanak. A véres háborúk határok közé zárt időben, a hadüzenet és a békekötés között, a hátszástól többnyire elkülönült helyen – a hadszíntéren –, és a mindennapoktól elválasztva, a hadászat fertelmes napjaiban történnek meg. Amint a néhai francia köztársasági elnök, Mitterrand korábban idézett szavaiból kitűnik, a *szupranacionális puha világháborúk nem* a másik felet megbecsülő, annak felkészülési lehetőséget adó és megtámadottságát nyilvánvalóvá tévő „*hadüzenettel*” kezdődnek, *hanem a nemlegitim hatalmak bejelentés nélküli támadásaival, nem elkülönült hadszíntéren, hanem privát világunk mélyére hatolva folynak, nem a harc napjait veszik igénybe, hanem a mindennapjainkat hódítják el tőlünk.* S annak következtében, hogy az *értelmezési hatalom világintézményei* a globalokrácia kezében vannak, *e hódító puha háborút felszabadulásként fogadtathatják el a mit sem sejtő gyarmatosításra kiszemelttekkel.*

A puha világháborús akciók sem különböznek a háborúindítástól. Minden egyes akciónak megvan ugyanis a maga fedőneve, azaz valamely „szabadsághoz kapcsolt” és „legitim titok” révén védettséget biztosító kettős elnevezése.

A puha világháború első akcióját, a csereértékek eltorzítását az iparszabadságra és az ipari titok kettősére alapozott technológiai fejlettséggel indokolják. Az eltorzított csereértékek révén e háború második támadási hullámaként *mesterségesen felszított nemzeti hiteligenyeket* a pénzforgalmazási szabadság és a banktitok révén elégitik ki a globalizációs hatalmak. Aminek sajátosságát az adja, *hogy mind a szupranacionális, mind a nemzeti valuták csereértékének eltorzításával jár együtt.* A fiskális és monetáris világállam összejátszásának révén a globalokrácia a diktált valuta-leértékeléssel a nemzeti valuták értékét lefelé, az irreálisan megszabott és utólagosan felemelt kamatokkal a hitelező szupranacionális hatalomgazdaságok aranyfedezet nélküli „tartalékvalutáinak” – azaz a szupranacionális tiszta hatalompénznek – az értékét felfelé torzítja el. A szupranacionális és a nemzeti valuták értékének ellenkező irányú eltorzítása következtében azonban a mesterségesen felszított hiteligenyek kielégítésére felvett *kölcsönök visszafizethetelenné válnak.*

A visszafizethetetlen hitelek sokszoros visszafizetését a fiskális világállam előírásai szerint a pénzügyileg megszállott nemzeteknek a puha világháború harmadik támadási hullámaként megjelent – és a kereskedelmi szabadság és a cégtitok fennhatósága alatt álló –

külkereskedelemből, kényszerkereskedelem révén kellene törleszteniük.¹⁰⁶ Ez azonban, éppen az eltérített csereértékek miatt, szintén lehetetlen. A *kényszer-külkereskedésre kötelezetteket* a hitelezési után a kereskedelmi csapdába is betaszítják, amely az egyenlőtlen csere miatt szavatolja, hogy a nemzetgazdaságok a külkereskedelmen a hitelekhez hasonlóan csak veszíthetnek.

A javak és a nemzeti valuták csereértékének és a kereskedelmi áraknak hatalmi szóval történő eltorzításával immár háromszorosan – az értékelésben, pénzügyileg és kereskedelmileg – megszállottak sorsát a győztes második puha világháborút követő újabb diktátum: a *kényszer-privatizáció pecsételi meg*. Amikor kiderül, hogy a *csereérték-torzításból származó veszteségeket*¹⁰⁷ már nem lehet a *hitelfelvétellel finanszírozni, s a hitel értékének eltorzításából származó veszteségeket nem lehet a külkereskedelemből kipótolni, akkor a nemlegitim világállam az érték-, hitel- és kereskedelmi gyarmatosítottakat arra kötelezi, hogy földjeik és termelő javaik globalizációs szempontból hasznosítható részét a globalokraták részére privatizálják*. Minthogy az értékortorzításból, a hitelezői és kereskedelmi kifosztásból származó veszteségek mindig magasabbra vannak állítva a nemzeti jövedelemtöbblet-termelésnél, a privatizációs csapdát megvalósító kényszer-privatizáció a globalokrácia kényének határáig – illetve határtalanságáig – folytatható. *Eredményeként viszont egyetlen puskalövés nélkül megvalósul a véres világháborúk célja: idegen földterületeket és javakat szereznek maguknak a támadók*. Hogy ennek a privatizációs csapdának, a kényszer-privatizációnak valóban idegen földterületek megszerzése a következménye, erre vegyünk egy olyan példát, amelyet senki sem nevezhet egy történelmi szerepét eljátszott kis ország sirámának: „*Amerikában* mindenki csak a lényegtelen dolgokra figyel. Ez Japánnal kapcsolatban is mélységesen igaz; *ha eladjuk az országot* Japánnak, *akkor, ha tetszik, ha nem, végérvényesen az övék lesz*.”¹⁰⁸

A globalizációs puha világháborúknak azonban nemcsak az a sajátossága, hogy vér nélkül képesek birodalmakat romba dönteni, s területüket elfoglalni. Földterületeket, javakat, sőt emberi erőforrásokat zsákmányoltak eddig is a győztesek. A globalizációs puha világháborúk igazi újítása a véres világháborúkhöz képest, hogy megvalósítják azok valódi célját: már a területek, javak és emberi erők megszerzése közben a maguk képére formálják a meghódítottak önazonosságát. A puha világháborúknak a *médiaháborúk csak az eszközökért folytatott harc részei*. Ezen eszközök megszerzése teszi lehetővé a médiahá-

106 Ezt az intézményt és ezt a gyakorlatot nevezem *Hatalomgazdaság* című, megjelenés előtt álló kötetemben „kereskedelmi csapdának”.

107 A létezett szocializmusok esetében mindezeket az önfelemesztő politikai ipar műveinek veszteségei alapozták meg.

108 M. Crichton, id. mű 475. oldal.

borúk győztese számára, hogy *elérjék céljukat, a legyőzöttek „önazonosság-cseréjét”, mi több, a programozottan a kívánt célhoz igazodó önazonosság-újraépítést.* Azzal, hogy a legyőzötteket bevonják a győztesek azonosságába, *nemcsak a földet és a tárgyakat szerzik meg a puha világháborúk győztese, de a legyőzöttek önazonosságát is megszüntetik.* Ha a legyőzöttek ezen libertariánus azonosságcsereje teljes sikerrel járna, akkor valóban befejeződne a történelem: megszűnne a létszervezési alternatívák elvi lehetősége is, és a hatalom egyedül ülhetne tort az emberiesülés elveszített esélye fölött.

A puha világháborúk, mivel nem igényelnek újjáépítési periódusokat, sokkal szaporábbak a véres világháborúknál; eleddig három is zajlott közülük. Az első puha világháborúban – amelyet a hidegháború fogalma alatt ideológiai és legfeljebb még kereskedelmi ütközetekre szoktak leegyszerűsíteni – *a tőkés és a szovjet világrendszer csapott össze.* Hozzávetőlegesen ezzel egyidőben kezdődött a *második puha világháború, amelyet az éppen megszervezett szupranacionális globalizációs társadalmak vívtak a modern nemzeti társadalmak ellen.* A két, különböző szereplők között és különböző célokért folytatott puha világháború közül az első 1992 tájékán, a szovjet birodalom belső összeomlásával ért véget. A második napjainkban is folyik, és – a puha háborúzás időigénye miatt – még sokáig eltart. A globalizációs szupranációk egyrészt a – fejlett szocializmusnak nevezett – globalizációs kísérletébe belebukott szovjet birodalom feletti győzelemmel zárták az első puha világháborút, másrészt a modern nemzetek és velük az egész modernizáció felett is diadalmaskodtak. S – az ökológiai katasztrófába vezető tulajdonságai mellett – éppen e vereség miatt beszélt a művelt nyugat a modernizáció észrevétlen elavulásáról.

1992 tájékán kezdődött a harmadik puha világháború, amelyet már a globalizációs világbirodalom szupranacionális hatalmai vívnak egymás ellen. Az óriások e harcában a valaha dicső modern nemzeteknek már csak statisztaszerep, pontosabban az utánpótlási források szerepe jut. Ennek az éppen csak megkezdett harmadik puha világháborúnak a *tétje a globalizációs világhatalom megszerzése.*

6. A globalizáció puha háborús kultúrája

A világnak volt elegendő ideje megtapasztalni a véres háborúk borzalmait, ki is fejlesztette az ezek leírására szolgáló nyelvezetét és beszédmódját. A puha világháborúk – a korlátozott helyi öldökléseken túl – nem járnak vérrel. Mégsem örülhetünk maradéktalanul ennek a fejleménynek. Manapság, a globalizáció elborzasztó sajátosságaként ugyanis szembe kell néznünk egy, a test elpusztításánál is borzalmasabb fejleménnyel. *A test elpusztítása még csak megsemmisítette, nulla pontra taszította az egyes ember létét. A globalizáció – puha világháborús érintkezési módja, kultúrája révén – még ezen a látszó-*

lag felülmúlhatatlanul nagy „teljesítménynél” is továbbmegy, s megváltoztatja azt, amit eddig kultúrának neveztünk: egész nemzeti társadalmak, s bennük számtalan egyes ember létét fordítja „negatív” emberi létbe.

Az egyszer volt igazság megkérdőjelezése és a lét mélyebb rétegeiből felszínre hozott igazság pártjára átállás az embernek mindeztideig elidegeníthetetlen sajátossága volt. *A létigazság elmélyítése – ezt nevezték az ókor görögjei szabadságnak* – természetes módon járt együtt a régi megkérdőjelezésével, leépítésével, és az emberi életnek ezen mélyebb szabadság szerinti újjáépítésével. Minden kor talált is saját fogalmat ennek a szabadságnak az elnevezésére. Van ennek az egyedül emberi – és ugyancsak vértelen – tevékenységnek még modern elnevezése is: *alkotó rombolás*.¹⁰⁹ Az embert emberré tévő kultúra éppen ennek az alkotó rombolásnak a kultúrája, amelynek a görög *neve a „poézisz” volt, melyről az akkori kor bölcsei tudták: minden embernek lehetősége és napi gyakorlata is.*

A még nem nagy, s ezért szertelen ember lehetőségei közé tartozott azonban mind ez ideig a *pusztító rombolás*, s a *pusztító rombolás kultúrája* is. Ennek *legprimitívebb alakja volt a test elpusztítása*, amelyet a hagyományos fegyverekkel és a véres háborúkkal vittek véghez a múlt korok emberségükben megtévedt akarnokai. A primitivizmus azonban még a *pusztító rombolás* esetében sem kifizetődő: ha minden rabszolgát elpusztítanak a győztesek, végül maguknak kell verejtékes munkával előállítaniuk életük kellékeit. Ki is ravaszkodták a *pusztító rombolás „kifinomultabb”, a test megőrzése, sőt feltáplálása mellett az egyes személy emberi azonosságát elpusztító módszereit* is: „De szörnyű sors várt arra, akit a zsuanszuank megtartottak a maguk foglyának.... sirit húztak az áldozat fejére... levágtak egy jól megtermett tevét. Frissiben megnyúzták, ...a legsúlyosabb, legszívósabb részét, a nyakbőrt választották le róla. Darabokra vágták, s még gőzölgő állapotban ráfeszítették a fogoly leborotvált fejére. Ez volt a siri. Aki ezen a procedúrán keresztülment, az vagy nem élte túl a kínzást és meghalt, vagy egész életére elvesztette az emlékezetét – *mankurt* lett belőle... A *mankurt* nem tudta, ki ő, milyen törzsből-nemzetségből való, nem tudta a nevét, nem emlékezett gyerekkorára, apjára-anyjára – egyszóval nem ismerte fel magában az emberi lényt.”¹¹⁰

A globalizáció „tökéletesítette” a *sirit*: a puha erőszak és a puha erőszakszervezetek révén fájdalommentesen, veszteségek nélkül, tömegeken viszi véghez a „*mankurtosítást*”. Mi több, olyan *mankurtok* lágy mechanizmusok általi tömeggyártására rendezkedett be, akiket nemcsak egyszer és egyetlen irányban lehet lerombolni, de – fordított görög utópiaként – tetszés szerinti számban, és előre programozott irányban lehet újra és újra, emberi azonosság nélküli, beszélő szerszámmá felépíteni. *A globalizációt jellemző dekonst-*

109 Schumpeter, az ismert közgazdász gondolkodó alkotta e fogalmat, igaz, kissé „globalizáltabb” értelemben.

110 Csingiz Ajtmatov: *Az évszázadnál hosszabb ez a nap*, 1982. Európa, 144–147. oldalak.

rukciós kultúrának éppen ez a „magva”: az emberi azonosság nélküli, negatív emberi létű masszának az irányított újraépítése.

A második puha világháború tétje, amint tapasztaljuk, a modernizáció legyőzése és – a törzsi és hagyományos társadalmakhoz hasonló, csak éppen kiemelt, beszállítói státusú – gyarmati sorba vetése. *A dekonstrukciós kultúra a modern azonosságok és értékek pusztítva újjáépítő módja.* Támadásának célpontjai a modern azonosság szervező közép-pontjai.

6.1. A modern polgári nemzet dekonstrukciója: a szuprasovinizmus

A modernizáció a hagyományos, egyetemes egyházi világtársadalommal és az abba illeszkedő hagyományos nemzetekkel szemben azzal diadalmaskodott, hogy egymással ellenségesen farkasszemet néző modern polgári nemzetekbe szervezte a világon uralkodó Európa egyes egyedeit. A polgári nemzet azonban már a modernizáció számára is szűknek bizonyult: esztelen, véres háborúkkal próbálta először mások terét elvenni, hamarosan pedig nemzetközi, majd multinacionális szerveződésekkel egészítette ki magát, hogy gáttalan növekedési hajlamának formát adjon. Akárhogyan próbálkozott is azonban *a polgári nemzet* azon, hogy a modern gazdasági tőke növekedéséhez kereteket biztosítson, *a nemzetek viszonyát tekintve ugyanazon a szinten maradt, még akkor is, amikor a legelvetemültebben – sovinizmán – viszonyult más nemzetekhez.*

A globalizáció szupranacionális szerveződései azonban kiléptek ebből az azonos szintből, és *alá-fölé rendeltséget alakítottak ki a globalizációs szupranáció és a modern polgári nemzet között:* a szupranemzet anyanemzete fölé kerekedett. S minthogy ez az anyanemzet a szupranáció gyarmatosító törekvéseinek útjában áll, a globalizáció az anyagilkosságtól sem riad vissza: minden erejével azon van, hogy a számára már teherré vált polgári nemzetet dekonstruálja. Ehhez a művelethez viszont arra van szüksége, *hogy a korábban egy szinten lévő nemzeti szerveződések közötti sovinizmust most az egymás fölé idegenedett szupranemzet és a polgári nemzet közé vigye át.* Amiben az a legfondorlatosabb, hogy a régi nemzetek híveinek most az ellenük is szervezett polgári nemzet védelmében kell fellépniük a szupranacionális sovinizmussal szemben.

6.2. A polgári egyenlőség dekonstrukciója: a szuprarasszizmus

Nemcsak a polgári nemzetnek, de alapító értékének, a polgári egyenlőségnek sem szánt kíméletesebb sorsot a globalizáció. Igaz, hogy az egyenlőség eszméjét már a modernizáció végletesen megcsúfolta: ahol csak tehetette, rasszizmussá változtatta. A „*modern*

rasszizmus” azonban, hasonlóan a polgári sovinizmushoz, egy szinten álló, de különböző származású polgárok között próbált alacsonyabb- és magasabbrendűséget konstruálni. A modernizációnak azonban megvoltak az intézményei arra, hogy a rasszizmust hogyan korlátozza az egyenlőség nevében, ezért az nem lehetett uralkodó tendencia a modernizáción belül.

A globalizációnak azonban a polgári egyenlőség is útjában áll, ha másként nem, hát erőlköszileg: *szupranációkat nem lehet az egyenlőség nevében a polgári nemzetek fölé építeni*. Hogy a szupranemzetek globalokratái elviselhetővé tegyék azt a képtelen helyzetet, hogy most már saját államuk tagjaira is mint belső gyarmatosítandókra kell tekinteniük, a racionalizáció primitív szabályai szerint olyan ideológiát keresnek, amely igazolást nyújthat e törekvésükre. A hagyományos társadalmak rendi különbségeit még a tekintéllyel lehetett elintézni. A modern társadalmi különbségek szélsőségeit a rasszizmussal intézik el. *A globalizáció pedig, hogy a maga szélsőségeit elviselhetővé tegye önmaga számára*, politikai dekonstrukciónak veti alá az egyenlőséget, és *kidolgozza a saját nemzetének tagjaira is érvényes alacsonyabb-, ill. magasabbrendűségi gyakorlatot: a szuprarasszizmust*. Amikor a mexikói és Puerto Ricó-i színes bőrrű bevándoroltak mellett például már a fehér, protestáns angolszász középosztály jókora része is az alacsonyabb értékű és ezért a globalizáció oltárán feláldozható részévé válik az egyenlőségére büszke Amerikának, akkor már nem a megszokott értelmű rasszizmusról van szó.¹¹¹ S látva a globalizációs világrendszerelváltás eme lassú halállal kioltott emberi életekkel fizetendő árát – itt, a mi térségünkben is¹¹² –, keserűen állapíthatjuk meg, hogy a modern polgári rasszizmusnál semmivel sem kisebbek az áldozatai a globalizációs szuprarasszizmusnak.

111 Völgyes István ír erről a *Világosság* 1992. évi, az amerikai birodalomszervezés vitáját ismertető számában.

112 Szamuely Tibor mutatta be megrázó erővel a *Kritika* 1995. szeptemberi számában a rendszerváltás első öt évének emberveszteségeit a volt szovjet birodalom területén.

III. KÖNYV

AZ ÖNKORMÁNYZÓ VILÁGTÁRSADALOM

*De Tinéktek mondom,
hallgatóknak:
Szeressétek az ti ellenségeiteket*

(Lukács: VI. 17-49)

A világrendszerelváltás nagytörténelmi kérdése az, hogy milyen legyen a planetáris szerveződés.

A globalizációval kapcsolatban elmondottak azt a látszatot kelthetik, hogy ezt a kérdést elkéve tesszük fel, mert a globalizáció nemcsak a modernizáció felett aratott győzelmet, de olyan erős pozíciókat is szerzett magának, amelyekből lehetetlennek látszik kimozdítani. A globalizáció győzelmével – úgy tűnik – a planetáris szerveződés milyenségének a kérdése is eldőlt: a „meglévő” metametafizikai valósága adja meg az új planetáris szerveződés milyenségét. Az átalakíthatóságra építő globalizáció győzelme azonban egyáltalán nem egyértelmű, és nem is kell feltétlenül elfogadni azt, hogy planetárisra szervezett valóságunkat is ez a típusú globalizáció határozza meg.

- Egyfelől a globalizáció még csak a következő elnyúló antagonizmusba tudott betörni, de a lét túlhatalmával nem tudott megbirkózni. Éppúgy Diké szakadéka, éppúgy az egyén és a nem pusztulása felé tart, mint a modernizáció, csak éppen sokkal gyorsabban, amiért is a modernizációval együtt a globalizációt is „evolúciós zsákutcának” nevezhetjük. Ezért ennek a planetáris szervezetnek a létstátusa erősen megkérdőjelezhető, s igazolható vele szemben egy alternatív létminőségű valóság felépítésének igénye. A világrendszerelváltásban ugyan létszerűen egymással rokon valóságok s e valóságokat építgető és képviselő, létkarakterüket illetően egyívású hatalmak néztek egymással farkasszemet. Aminek következtében a világrendszerelváltás napirendjére – s ez korunk nagy problémája – a létmódváltás problémái fel sem kerülhettek; a világrendszerelváltás voltaképpen egyszerű hatalomváltás maradt. Azt azonban a világrendszerelváltás által felvert nagy por ellenére is világosan láthatjuk, hogy ezekkel az egyívású hatalmakkal, a harmadik valóságot, a mesterséges természetet és a csinált embert fejlesztető globalizációs világbirodalommal szemben ma jelen is vannak világunkban alternatív planetáris létmódot és szervezetet képviselő különböző irányzatok, ezért a planetáris szerveződés milyenségének kérdése elvben legalábbis nincs még véglegesen eldöntve.
- Másfelől a globalizáció belső ellentmondásai is úgy alakultak, hogy megoldatlanok az azokkal kapcsolatos „ellensúlyok” és „fékek”, a globalizációs birodalmi valóság mohó és egyben önpusztító étvágának legalább a modernizációban kidolgozott norma szerinti „kiegyensúlyozása” is hiányzik még. A létezésből kihaló új réteg maghasadás-hoz hasonló nagyságú energiáiból táplálkozó túlhatalma ma még olyan mérhetetlennek tűnik, hogy e kiegyensúlyozásra sokan esélyt sem látnak. A modernizáció elindulásakor, a géprombolások idején is hasonlóan nagynak tűntek a különbségek a hatalommal rendelkezők és az alattvalók között. A géprombolások idején még senki sem gondolhatott a többpárti parlamentáris demokrácia intézményesített esélyegyenlőségére. De ahogyan éppen a géprombolások bizonyítják, a modern hatalmak túlerejével szembeni fellépéseket e túlerő nem tartotta vissza, éppígy nem tarthatta vissza a glo-

balizáció elemi erejével szembeni lázadásokat sem: a saját kormányuk elleni argentin éhséglázadásokat a modern géprombolásokhoz hasonlóan fogjuk emlegetni, amikor mai korunk már csak a történelemkönyvek lapjairól néz majd vissza olvasóira.

Az, hogy planetáris szerveződésünk milyen lesz, voltaképpen azon múlik, hogy e két nagy csoport, a globalizáció külön-külön is erősen szabdalt kárvallott csoportjai és az alternatív planetáris szerveződést, az alternatív létmódot képviselők talán még erőteljesebben megosztott csoportjai előbb egymás között, majd egymással képesek-e összefogni, s erejüket egy valóban alternatív létmód következetes *lét-esítésére* összehangolni.

I. rész

GLOBALIZÁCIÓS EMBERI JOGOKAT

A globalizáció már nem is csak rohan, hanem egyenesen száguld Diké szakadéka felé, s az istenek – mint Hölderlin írta – nem szeretik a korán előhívottakat. Éppen ezért ahhoz, hogy a globalizáció zsákutcájából kikerülhessünk, nincs túlságosan sok időnk. Egyrészt túlon túl sok az az áldozat a Földön, amely naponta martalékául esik a globalizációs titán elbizakodottságának, s ahogy azt hazai reformmozgalmunkban oly szívesen mondogattuk egymásnak: egyetlen vércsepp, egyetlen ember halála is túlságosan sok. Másrészt a globalizált termelés száguldó tempója az emberi nemet is a szakadék szélére sodorta, eszeveszett száguldása következtében hamarosan visszafordíthatatlanná válhatnak azok a folyamatok, amelyek a földi élet elpusztulásához vezethetnek. Nincs tehát sok idő az alternatíva megszerveződésére.

Bármilyen sürgős is az alternatív planetáris valóság lehetőségének felmutatása és a megépítésében érdekeltek – ahogy a bevezetőben D. Kortentől idézett számok mutatják, az emberiség túlnyomóan nagy része, több mint nyolcvan százaléka tartozik az érdekeltek közé – önszerveződése, mielőtt rátérnénk e kérdésekre, a jogi problémát vesszük előre, a globalizációs emberi jogok problémáját.

I. A MODERN EMBERI JOGOK ELAVULÁSA ÉS ELÉGTELENSÉGE

Az előzőekben tárgyalt témák között elszórtan már többször is említés esett a modern emberi jogok néhány problematikus vonásáról. A modern emberi jogokkal kapcsolatos ellentmondások felszínre hozása különösen napjainkban – az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kihirdetésének 50. évfordulója megünneplésétől nem vagyunk még túl távol – hathat visszásan. Természetesen nem az a szándékom, hogy az örömből ürömből vegyítsek. Ellenkezőleg, azt kell mondanunk, hogy az Emberi Jogok kiváló példát adnak annak a feladatnak az elvégzéséhez, amely az alternatív globalizáció előtt áll, több vonatkozásban is.

1. Közös érdekeltég, fölérendelt cél, jogi megoldás

Először is azért nyújtanak jó példát, mert a jog normatív cselekvést tesz lehetővé a fizikai erőszakkal és az amögött meghúzódó politikai önkénnyel szemben – amellyel szemben vagy nincs védelem, vagy csak a rossz spirálba, az egyre lejjebb húzó örvénybe, az azonos, vagy még inkább a nagyobb erőszakhoz lehet folyamodni. A normatív cselekvés ugyan nem tudja megszüntetni az önkényt, de a normába – ha kisebb vagy nagyobb mértékben is csupán, de – az ellensúlyok és a fékek is be vannak építve az önkény mellé, ennek következtében az ki van egyensúlyozva. A normatívák birodalmában a kiegyensúlyozottság mellett még arra is lehetőség van, hogy az addig előnyösebb helyzetben lévő önkényt egy másik önkény váltsa fel.

A jogi megoldás ezen felül azért is fontos, mert *a globalizáció korában különösen értelmetlen az erőszakos megoldások keresése*. A globalizáció korának ugyanis az a sajátossága, hogy egymásra torlódnak benne a kis- és a nagytörténelmi kérdések: az éppen uralkodó valóságon belüli hatalommal összefüggő kérdések és a létmód ellentmondásaival kapcsolatos problémák. Ez utóbbiak viszont, amint azt az előző könyvben igyekeztünk igazolni, az életben maradás lehetőségére vonatkozó kérdések: *elpusztul-e a globalizációs zsákutcában az emberiség, vagy sikerül-e a zsákutcból kikerülni, és az élet folytathatóságáig eljutni*. Ebből a nézőpontból a kistörténelmi kérdések, például a hatalomra vonatkozók, bármilyen megindító vagy felemelő álrühába öltöztessék is azokat, leplezetlenül kimondva így hangzanak: *Ki lesz a pusztuláshoz vezető úton a vezérünk, ki vezet minket önmagával együtt a pusztulásba?*

*Az ilyen módon feltett kérdésekkel a globalizáció hatalmasait is meg lehet szólítani. De nemcsak megszólítani lehet őket, hanem még az is lehetséges, hogy e „világosztállyal” és ennek vezető csoportjaival közösen jussunk el annak felismeréséhez: **önmagukat is csak akkor menthetik meg, ha a létmódváltáson kezdenek dolgozni**, ahelyett, hogy a létezmód-váltást, a meglévőhöz való áttörést vinnék tovább. **A nagytörténelmi kérdésünk megoldásában érdekeltek között ugyanis a globalizáció kárvallottaival együtt a világot vezető és vezető rétege, a globalokrácia tagjai is ott vannak.** A globalokrácia tagjainak éppolyan érdeke, hogy a földi étellel együtt ne pusztítsák el magukat is, mint ahogyan a globalizáció kistörténelmi értelemben vett kárvallottainak az, hogy a földi étellel együtt ne hagyják önmagukat is elpusztítani. **A globalizációs zsákutca végén a győztes éppúgy vesztesé válik, mint ahogyan egy atomháborúban is megsemmisülne a győztes is.***

Ennek a végsőig vitt és közösen fenyegető pusztulásnak, de már a komoly lehetőségének is, **a közös érdekeltségen túl** van egy olyan tulajdonsága is, amely az oly sokszor elnémítható és passzivitásra kényszeríthető érdekeltséget átlendítheti a cselekvésbe. A csoportellentéteket és azok feloldását vizsgáló szociálpszichológusok mutatták ki, hogy az egyébként egymással szemben álló, ellenségeskedő csoportok a közös fenyegetettség és a közös veszélyek hatása alatt együttműködő, segítő közösséggé érhetnek meg. Azt tanítják ezek a szakemberek, hogy a „főlérendelt cél” az, ami kilendítheti az ellenségeskedésből a szembenálló feleket. **A főlérendelt cél** tartalma pedig **a közös érdek**, vagy ha az nem képes az együttműködést kiváltani, akkor **a közös fenyegetettség, de mindenképpen a közös érintettség** az, ami az együttműködéshez hozzásegítheti az ellenségeskedőket is. A főlérendelt cél észlelése, feldolgozása és az annak szellemében való cselekvés egyfelől intelligencia kérdése. Másfelől azon múlik, hogy a felek képesek-e a másik iránt empátiát és toleranciát mutatni, hogy képesek-e a történelmileg megbukott egyszerű racionalitást felváltani az értelmi, érzelmi és erkölcsi munkát egységbe foglaló történelmi munkával; vagyis azon múlik, hogy **képesek-e a közös veszélyeket tartalmazó szituációt a főlérendelt cél érdekében működtetni.**

*Az erőszakos érdekérvényesítés a kistörténelmi kérdések megoldásának az eszköztárához tartozik. Ezzel az eszközzel csak azt lehet elérni, hogy a globalizációs hatalmaskodó világbirodalom belső és külső kárvallottai egy kevéske kárpótláshoz jussanak. Addig is azonban sok-sok vérnek kell elfolynia, és nem kétséges, hogy melyik oldalon. **A nagytörténelmi kérdések a történelmi aprómunkával elért eredmények révén szoktak megoldódni**, a történelmi aprómunka azonban nem tartozik az erőszakos cselekvések közé. S ha a történelmi aprómunkákra való készséghez **a közös érdekeltség és a főlérendelt cél felismerése és tekintetbevétele is megtörténik, akkor megnyílik a lehetőség a nem erőszakos megoldások közös keresésére.***

A fölrendelt cél konfliktusmegoldó potenciáljának jelentőségére már régen felhívták a figyelmet a szakértők.¹¹³ Most a fölrendelt célnak arra a mélyebb értelmű lehetőségére is utalni szeretnénk, amely ennek a céltípusnak a csoportközi viszonyok enyhítésénél jóval fontosabb, témánk szempontjából döntő jelentőségű teljesítményét is előhívhatja. A csoportközi viszonyok enyhítése kívánalmának megfogalmazásakor a kutatók még a klasszikusan hibás kisebbségi-többségi beszédmód által megengedett perspektívából tekintenek a fölrendelt cél kérdésére.¹¹⁴ A fölrendelt cél ereje ekkor sem lebecsülhető, de a mi kérdésünk vonatkozásában is van figyelembe vehető teljesítménye. Ez a teljesítmény abban áll, hogy *a fölrendelt cél lehetővé teszi azt, hogy az emberiség a modernizáció által kialakított és a globalizáció jelenlegi szakaszában tovább vékonyított emberközi kapcsolatokat, a szociális kapcsolatokat meghaladó szerveződési szintet érjen el.* A szociális kapcsolatnak az a jelentősége, hogy az egyes embert kiemeli a beszélő állat önző magányából, és a kölcsönös megértésnek a szintén a fölrendelt célt megvalósító társas világába, a csoportélet tartományába emeli át. A fölrendelt cél nagy lehetősége, hogy ennél is tovább lendítse az embert: a csoporthatárig tartó kölcsönös megértés magányába való zártságból is kiemelheti. Amikor a csoportközi ellentétek enyhítésében játszik szerepet, már akkor hatni kezd a fölrendelt cél mélyebb rétegéből kiinduló erő. E mélyebb hatásnak, a csoportközi kapcsolatoknak a csoportmagányból, a csoport-előítéletekből való kiszabadulásig és a másik csoporttal való időszakos együttműködésig tartó hatása is jelentős eredménynek számíthat egy olyan helyzetben, amikor a csoportok közötti harcok elfajultak. Érdekes azonban észrevennünk azt is, hogy miközben a csoportok közötti kölcsönös megértés kialakul, s ameddig ez a kölcsönös megértés együttműködésként valósul meg, addig létezik a szociálisnál is magasabb kötelék: a csoportokat a kölcsönös megértés kötelékébe kapcsoló kötelék. A kutatók az ellentett csoportok közötti együttműködést csak a mindkét vizsgált csoportot veszélyeztető hatások fennálltaig szokták vizsgálni, s minden bizonnyal ezért sem figyelnek fel ennek a szociálisnál magasabb emberközi kapcsolatnak a kialakulására. S arra sem figyelnek fel, hogy *nem csak a veszélyeztetettség alakíthatja ki ezt a magasabb szintű szerveződést.* A világvallások mindegyike rendelkezik ezzel a teljesítménnyel: a világi csoportokat e vallások nem a veszélyek, hanem *az értékek hívása alapján képesek elvezetni a kölcsönös megértéshez.*

113 Muzaffer Sherif: *A fölrendelt célok szerepe a csoportközi viszonyok enyhítésében.* In.: Pataki F. (szerk.) *Pedagógiai szociálpszichológia.* Gondolat, 1976. 325-340.

114 E témakörrel részletesebben a MTA és a HTMH, illetve a KH által rendezett konferenciára készített kéziratomban szoltam, itt csak összefoglalom az ott kifejtettek tanulságait.

Abban a konfliktusban, amelyre megoldást kell találnunk, mindkét hatás működésére van lehetőség. A kölcsönös veszélyeztetettség is fennáll, méghozzá nem is csak időlegesen, hanem tartósan: a globalokráciát éppúgy a pusztulással fenyegeti, mint a globalokrácia által legyőzötteket. Ennélfogva a főlérendelt cél nemcsak időlegessé, hanem tartóssá is teheti a csoportmagány feloldását, a győztesek és vesztesek közötti kölcsönös megértésen alapuló magasabb szerveződést. Ugyanakkor azt is láthattuk az előző fejtegetésekben, hogy csak akkor lábálhatunk ki a veszélyekből, csak akkor felelhetünk a nagytörténelmi kérdésre, ha válaszukhoz szilárd értékalapzatot tudunk ácsolni. *A fenyegetettség és az érték a korunkban szükséges főlérendelt célban egyesülhet, és ha a legrosszabbat el akarjuk kerülni, akkor egyesülnie is kell. E legrosszabbat elkerülni pedig akkor lehet, ha a kölcsönös megértést a létmegértésre alapozzuk: akkor a beszélő állapot a szociális valóságban még fogollyá tévő érdekei és ösztönei harapófogójából az értelmi, érzelmi, erkölcsi és szellemi munka egységét működtető kommunió világába lehet felemelni. A főlérendelt cél az embert és az emberiséget érdekhez kötött és ezért az erőszakon alapuló szociális birodalmából a kommunió világába helyezi.*¹¹⁵

Ezért a szűkös idő, a szorító ínség ellenére is azon az állásponton vagyok, hogy *nem lázadásokkal, nem felkelésekkel és nem is forradalmakkal kell a jelenkor nagytörténelmi kérdéseinek megoldásához hozzáfognunk.* Az argentin éhséglázadás elkeseredettsége, a magyar népfelkelés nagyszerűsége, de a francia meg a szovjet forradalmak borzalmai, a szociális birodalmához kötődő erőszakos megoldások sem visznek közelebb a globalizációkori nagytörténelmi problémáink megoldásához. Jogi megoldáshoz kellene eljutnunk, amely egyfelől a globalizációs kártételek ellen nyújthat védelmet, másfelől az alternatív globalizációs valóság lét-esítéséhez adhat megkérdőjelezhetetlen jogokat. *A jogi eszközöknek kell előtérbe kerülniük, hogy a véres és puha erőszakos eszközöket egyaránt feleslegessé tegyék az alternatív globalizáció lét-esítésének megvalósítása során.*

2. A modern emberi jogok csoportjogokká torzultak

Az emberi szabadságjogokat az iparosodó kereskedelmi világtársadalom diadalmas polgára a szakrális világközösség önmagát túlélő romjainak despotizmusával szemben dolgozta ki, s azok alapvetően kettős szerepet játszottak az emberiség léttörténetében.

115 Itt nincs alkalom kifejtetni, csak jelzem: a „szociális” tudománya, a szociológia már nem elegendő ahhoz, hogy a kommuniót akárcsak megnevezni lehessen általa, felépítésének és működésének leírásáról nem is szólva. A „kommunológia” az a „tudomány”, amely az emberiség szerveződésének ezzel a mély rétegével foglalkozik.

Egyik szerepükről, *a politikai értelemben vett szabadságjogokról* oly sok szó esik manapság is még, hogy említésükön túl nem is kell különösebben szót ejtenünk róluk. E modern polgári szabadságjogok *másik „teljesítményéről”* azonban nem szokás beszélni: arról, hogy ezek *valójában a titáni erőszak, a létrontás korlátozhatatlanságának a biztosítására szolgáltak*. A korábbi könyvekben erről már volt szó, ezért itt nem kell részleteznünk. Arról azonban hangsúllyal kell szólnunk, hogy ezek *az emberi jogok, amelyek a maguk korában fél szívvel az előrelépést szolgálták, ma már nem minősíthetők „emberi jogoknak”*. Amint az az eddigiekből kiderült, a globalizáció nemcsak a földi emberi szerveződést hasította szét értékes és kevésbé értékes részekre, hanem magát az embert is e szerint a szempont szerint osztotta fel – vertikálisan. *A globalizáció regionális birodalmában vannak teljes értékű emberek, akik a globalokráciából és kiszolgálóikból állnak; vannak csökkent értékű emberek, akik ugyan szintén uralkodókra és alávetettekre tagolódnak, de egyaránt csak arra alkalmasak, hogy a globalizációs uralkodó világbirodalom beszállítói legyenek. Ugyanakkor vannak olyanok is, és ez a nagy többség minden régió belül – ahogyan Kortentől idéztük: ez Földünk lakosságának az a hatvan százaléka, amelynek a világ-GNP öt százalékát engedélyezik a globalokrácia urai –, akik már értéktelenek, valójában a történelem vesztesei, csak arra jók, hogy – a szó átvitt és szinte szoros értelmében is – megszokott és szuprarrasszista módon felfalják őket a többiek.*

A jogintézmények mindig valamilyen létszinten keletkeznek, s ennek a működtetésére szolgálnak. A modern polgári emberi jogok is a létezőben rejlő tulajdonságokból való zavartalan építkezés biztosítására alakultak ki, *ezért ezen a szinten hatékonyak*. Ebből következik, hogy miután azokat a hagyományos társadalmi intézmények ellen, s a polgári társadalom érdekében építették ki, *ma már alkalmatlanok arra, hogy a globalizációs uralkodó világbirodalom új létezőszinten kiépített intézményeivel szemben védelmet nyújtsanak* bárkinek is. *A polgárságot már nem védik meg a globalokráciától, a fejletlen országok és a legfejlettebbek történelemből kirekesztetteit pedig még a polgártól sem védelmezik, a globalokratáktól pedig még annyira sem.* A globalokráciának viszont kiváló fedezékül szolgálnak arra, hogy az emberi jogok által elérhetetlen létezőszinten kiépített intézményeik számára is ugyanazokat a jogokat követeljük, mint amelyeket a modern intézményeknek az emberi jogok biztosítanak. A jogokkal élnek is, mivel azonban a globalizáció intézményei más létezőszinten alakultak ki, ezért azokat a modern jogok, így az emberi jogok szankcionáló oldala sem képes elérni, nem tudja sem ellenőrizni, sem szankcionálni. Ennek következtében *a modern emberi jogok a globalokrácia terjeszkedésére kiválóan felhasználhatóak*, de már nem alkalmasak arra, hogy a csökkent értékű polgárokat és az értéktelenné vált fejlődőket a globalokrácia mértéktelen étvágyával szemben megvédelmezzék. Ezért azt lehet mondani, hogy *má-*

*ra a modern polgári emberi és szabadságjogok a globalokrácia érdekeit szolgáló csoportjogokká silányultak.*¹¹⁶

Annak ellenére azonban, hogy a modern emberi jogok mára csoportérdekek fedezékévé váltak, *nem szabad azokat a történelmi szemétdombra hajítani.* Két okból sem:

- Egyfelől a létezés módok táplálkozási láncá követeztében: a globalizáció nem szünteti meg, csupán szolgáorba, rabságba veti *a modern és fejlődő társadalmakat.* Így azokon *belül a modern polgári emberi jogokra szükség van.*
- Másfelől azért sem szabad az emberi jogokat szemétdombra lökni, mert a globalizációs birodalmon belül is szükség van arra, hogy az emberi jogokat védelmezzék. Minthogy azonban ezek már a globalizációs emberiség viszonyait kell, hogy szabályozzák, ezért ezeknek is korszerűeknek, globalizációs emberi jogoknak kell lenniük.¹¹⁷

A teendő tehát: fellépni a globalizációs emberi jogokért.

116 Ez a típusú érvelés hazánkban is megjelent már, amikor nyíltan kimondják, hogy az emberi jogoknak a gazdagok érdekeit éppúgy kell védelmeznünk, mint a szegényekét. Az ilyen érvelés szerzői talán nem vették észre, hogy fogalmi szintkülönbség hibájába estek, amikor az emberi jogok kapcsán gazdasági csoportok jogairól beszéltek. Az egész ugyanis mindig több a részneél, az ember több a szegényeknél és a gazdagoknál együttvéve is; így hiába is akarnak mindkét résznek igazságot szolgáltatni, az egészt, az embert kiiktatják érvelésükből. Aminek követeztében már nem emberi jogokról, hanem a gazdagabb résznek a gazdaság kuporgatásához való jogát, a fősvénységhez való jogot védelmezik az így érvelők.

117 Ezzel kapcsolatos álláspontomat jelen kiadvány harmadik könyvének *Globalizációs emberi jogokat* című részében részletezem.

II. A GLOBALIZÁCIÓS EMBERI JOGOK SZÜKSÉGESSÉGE

Ami azonban ma még a globalizációs világbirodalomban készülődik, arra korántsem lehet azt mondani, hogy akár csak távolról is emlékeztetne a globalizációs emberi jogokra. Sőt, amit a globalokrácia ma rá akar kényszeríteni a világra, az a jognak, törvénynek, jogrendnek éppen az ellenkezője. A jogrend ellenkezője nem a jogrend hiánya, nem az önkény. Az önkény valami olyasmi, ami a pozitív értéktartalmú – azaz demokratikus – jogrendhez nem is hasonlítható, mert belőle a jog hiányzik. A jogelmélet egyik nagy alakja, Max Weber is ezért különbözteti meg egymástól az önkény és a jog által történő szabályozásokat. A jogrend ellenkezője: a negatív jogrend, a diktatúrákban kialakított jogosítványok rendje.

1. Az emberi jogok feletti globalizációs jogosítványok rendjének kiépülése

Amint utaltunk rá, ma még nem tartunk a globalizációkori emberi jogok lét-esítésénél. Ellenkezőleg, a globalokrácia jelenleg ott tart, hogy azokat a jogintézményeket építse ki, amelyek egyfelől megkérdőjelezhetlenné teszik a modern birodalmak átalakítását és az átalakíthatóság eljárási mechanizmusát, a dekonstrukciót. A globalizációról szóló fejezetekben több ilyen jogintézményt felvázoltunk már, ezért most elegendő csak utalni ezek közül háromra:

- Az egyik ilyen jog a nyitott gazdaság kialakítását szolgálja, amelyre viszont a globális kereskedelemnek van szüksége: ez a GATT örökébe lépő WTO vámjoga, amely e globális szervezet számára lehetővé teszi a nemzeti gazdasági önvédelmi intézmények lerombolását. Ezért azt is mondhatjuk, *ez a vámjog a nemzeti gazdasági szuverenitás feltörésére és lerombolására, a nemzeti gazdasági önvédelem megsemmisítésére szolgáló jogosítvány*. A jogosítványok pedig – ezt megtanulhattuk a létező szocializmus úgynevezett „jogrendjéből”, amely a konszenzuális és kiegyensúlyozó jogintézmények helyett az egyoldalú, deklaratív és diktatórikus jogosítványok gyűjteménye volt, s mint ilyen a jog és törvény megfordítása – meglehetősen távol állnak a jogoktól, azt is mondhatjuk, hogy éppen az ellenkező oldalon. A hatalomgazdaság működtetése azonban nem tűrheti el a jogokat, annak megkérdőjelezhetetlen jogosítványokra, az erőszakalkalmazás korlátozhatatlanságát biztosító intézményekre van szüksége.
- A másik globalizációs jogi törekvés a különböző nemzeti technológiai előírások felszámolása és a globalizációs technológiák ráerőltetése a nemzeti államokra, a nemzeti

szabványügyi hivatalokra. Ennek a törekvésnek, túl azon, hogy a globalizációs jogosítványok rendjéhez tartozik, van egy további sajátossága. Nevezetesen az, hogy ez már nem a modern gazdasági valóság dekonstruálására ad lehetőséget, hanem a modern „natúra” globalizációs átalakítására, a létezőfosztásra és a meglévőbe való belekényszerítésre szolgáló jogosítvány.

- Harmadikként említjük azt a jogosítványt és az azt felhasználó intézményt, amelyet tulajdonképpen először kellett volna megneveznünk, mert a globalizációs jogosítványok prototípusát testesíti meg. A *Nemzetközi Valutaalap Alapszabályára* gondolunk, amely a kölcsönök fejében a *nemzetállamok politikai szuverenitásának feltörésére és lerombolására képes* jogosítványokat ír elő a tagjainak. Mi több, a leromboláson túl azok beszállítóinak újraépítésére is, azaz a *teljes dekonstrukciós repertoár alkalmazására tartalmaz jogosítványokat*.

Mindezek következtében a globalizáció jogrendje lényegét tekintve megegyezik bármely más birodalmi uralkodó társadalom jogrendjével: nem jogoknak, hanem jogosítványoknak a rendje. Az emberi jogok feletti globalizációs jogrend ezért a hatalomgyakorlás megkérdőjelezhetetlenségét biztosító jogosítványok rendje. Minden bizonnyal ez magyarázza ennek a jogrendnek azt a féloldalasságát is, amely szintén a birodalmi jogosítványok sajátossága – többek között a szovjet birodalomé is ilyen volt –, hogy a jogosítványok által sértetteket nem ismeri el, s ezért a globalizációs uralkodó világbirodalomból azok a jogszolgáltatási intézmények is hiányoznak, amelyeknél a jogosítványok kárvallottai panaszt emelhetnének. Még arra az esetre sincsenek ilyen intézmények, amikor a globalokrácia nem a jogot – mert az nincsen –, hanem a saját maga által deklarált jogot sértene meg. Mintha a sztalinizmus legsötétebb korszakában lennénk. Végül is a három, különböző területről – a natúra, a gazdasági és a politikai valóság területéről – csak mintegy találmányra felemlített példa azt mutatja, hogy a globalizációs jogosítványok célja a meglévőre épített metametafizikai valóság kiépítésének korlátozhatatlanná tétele; valójában a hatalomgyakorlás korlátozhatatlansága is ezt a célt szolgálja.

2. A globalizációs emberi jogokról

Ebben a rövid írásban még kísérletet sem tehetek arra, hogy a globalizációs emberi jogokról tételesen beszéljek,¹¹⁸ de itt erre nincs is szükség. Elegendő arra felhívni a figyelmet, hogy egy globalizációs emberi jogokat tartalmazó dokumentumba milyen szerepkörű

118 A globalizációs emberi jogokról szóló, kéziratban lévő könyvemben foglalkoztam az itt felvázolt jogelméleti kérdésekkel, valamint a globalizációs emberi jogok néhány tételes elemével is.

jog-, illetve törvénycsoportoknak kellene bekerülniük. E szerepkörök megállapítása viszont a nagytörténelmi kérdésünkkel kapcsolatban felvetett *főlérendelt célokból* következik:

A globalizációs emberi jogoknak is kettős szerepe kell, hogy legyen:

- *Egyfelől védelmet kellene nyújtaniuk a globalizáció egyszerű kárvallottjainak* a globalokrácia eddig tanúsított mértéktelen falánkságával szemben; hozzá kellene járulnia ahhoz, hogy a globális birodalmon belül is kialakulhasson a ma még hiányzó ellensúly; ehhez demokratizálni kellene a globalizációs birodalmi államot. Ez lenne az a *minimális program*, amely a globalizációs birodalmi államon belüli hatalmi egyensúlyt jelenthetné, vagy másként megfogalmazva: a globalizációs birodalmi állam helyett a globalizációs emberi jogok minimális szerepköröként *a globalizációs köztársaság kialakulását*, a globalizáció visszamodernizálását *biztosítaná*. Itt azonban meg kell jegyeznünk egy komoly problémát, amely a globalizációs hatalmak nemlegitim voltából következik. A nemlegitim hatalmakkal kapcsolatos demokratizálás fából vaskarikának tűnhet; melyik világbank vezetőit fogják ugyanis népszavazással megválasztani? Mindenesetre a globalizációs köztársaság kialakítása a különböző valóságok szervezeti közötti jogilag szabályozott érintkezést: *a puha háború elleni puha védintézményeket jelentheti*.
- *Másfelől az új, közösen megalkotott alternatív globalizációs valóság és szervezete kiépítésének a biztosítását is szolgálniuk kellene* a globalizációs emberi jogoknak. Ez az új valóság azonban már nem lehet a mai globalizáció. A lét-esítés szabadságának a jogrendjét kell kidolgozni, s ezt kell érvényesíteni. A fegyveres forradalmak nem vezettek eddig sokra, nem is ilyeneken kellene a fejünket törni. Jogot kellene szerezni a létforradalom végigviteléhez. Minden bizonnyal sokan lennének a globalokráciából is, akik ide pártolnának.

Ahhoz, hogy ezek a jogok működhessenek, létre kellene hozni az érvényesítésükhöz szükséges *jogszolgáltató intézményeket*:

- Egyrészt a globalizációs emberi jogok szerepkörének és tételes törvényeinek megfogalmazásával felhatalmazott *jogalkotó intézményt*, egy afféle *világparlamentet*. Erre a szerepre az ENSZ nem lehet alkalmas, mert mint láttuk, a globalizációs világbirodalom már nem nemzetekből áll, így az egyik, de a legfontosabb lehetséges jogalkotó hiányozna abból az intézményből, amelynek pedig a vele kapcsolatos jogrend kialakítása lenne a feladata. Ebben az intézményben a céhbeli jogászok szerepét a kodifikálásban kellene megállapítani; az emberi jogok *tartalma* ugyanis nem jogi kérdés, hanem *egzisztenciális*; ennek következtében a céhbeli jogászok „csak” a hiteles jogi formába öltöztetésben játszhatnak szerepet.

- Másrészt létre kell hozni az emberi jogokkal kapcsolatos *jogalkalmazó intézményeket*, mindenekelőtt a globalizációs emberi jogok bíróságát, illetve a globalizációs emberi jogok ügyészségét. Ezek az intézmények azonban csak akkor működhetnek eredményesen, ha szankciójukhoz megfelelő erő is párosul. Ezek nélkül az erők nélkül nem lenne szabad létrehozni az emberi jogok egyetlen intézményét sem, mert csak lejártnának azokat, jóllehet múlhatatlan szükség van rájuk az életünket veszélyeztető létkonfliktusok meghaladása szempontjából.
- Azt is meg kell említenünk, hogy a globalizációs emberi jogok szankcióiban nemcsak a büntetéseknek és az ezekkel kapcsolatos – bűnüldöző és büntetés-végrehajtó – szervezeteknek kellene szerepet adni. A globalizációs emberi jogok csak akkor tölthetik be szerepüket, ha nemcsak büntetik a megsértésüket, hanem ha jutalmazzák is a teljesítésüket. Ezért létre kellene hozni azokat az intézményeket is, amelyek e jogok gyakorlói közül a példaadókat, azokat, akik azt az erőt mutatják fel és alkalmazzák, amely ezen jogok érvényesüléséhez szükséges, felismerik és megjutalmazzák, akár csak azzal is, hogy nyilvánosságra hozzák teljesítményüket.¹¹⁹ Ezeket az intézményeket *mintaadó intézményeknek* is nevezhetjük. Példájuk nyilvánosságra-hozatalakor nem *tacepaók*-ra gondolunk. Azok illegitim hatalmak dicsőségtáblái voltak, s olyan teljesítményeket jutalmaztak, amelyek az alávetettek szemében igazolhatatlanok és elfogadhatatlanok voltak, ezért fejtettek ki a szándékolttal ellenkező hatást. A globalizációs emberi jogok intézményrendszere azonban lehetne legitim is, s ekkor a mintaadással megbízott intézményeinek – feltéve, ha hitelesen végeznék tevékenységüket – nem elrettentő, hanem orientáló szerepe lehetne. Ahogyan ezt a globalizáció már fel is találta és gyakorolja is a „megasztárok” legyártását biztosító dekonstrukciós média révén.

A modern emberi jogok az itt felsorolt szerepeket már nem tudják ellátni, ezek egy múlt kornak a jogrendjéhez – és a modern valóság kiépítését biztosító másik felükkel a jogosítványok rendjéhez – tartoznak, emiatt *a modern emberi jogokat az ENSZ-ben történt kihirdetésük után ötven esztendővel már elavultnak nevezhetjük*. Elavultak, mert nem nyújtanak semmiféle komolyabb védelmet sem az egyes embereknek, sem az emberi nemnek Diké szakadéka mélyének megismerésével szemben. Minthogy elavultak, *ezért alkalmazhatlanok is arra, hogy a korunk nagytörténelmi kérdésének megoldásához szükséges fölérendelt cél megvalósítását elősegítsék*. Az elavult és elégtelen modern emberi jogok felváltásához a globalizációs emberi jogok imént felsorolt szerepkörű törvénykötegeire és a megvalósításukat biztosító intézmények rendszerére van szükség. *A globális emberi jogok és a működtetésükre szolgáló intézmények alkalmat nyújtanak arra, hogy a fölérendelt*

119 Az Eff Lajos által békeintézményeknek nevezettek (*Ha lenne egy békeegyetem*, Ökötáj, 1997, 16-17. szám) egyik szektorát képezhetnék az itt felsorolt intézmények.

célt, a Diké szakadékanak széléről való visszalépést meg lehessen valósítani. Ahhoz viszont, hogy e lehetőség valóra is váljon, arra is szükség van, hogy belássuk: a globalizáció valóban tarthatatlan; hogy az alternatív, a harmadik nagytörténelmi tett lényege miben áll, s hogy vannak is olyan erők a mai világban, amelyek ennek az alternatívának a megvalósítására törekcszenek, és készek is tenni érte, azaz a globalokrácia partnerét is meg kell tudnunk nevezni. Akik – vagyis amely csoportok – fel is vállalják a fölérendelt cél közös megvalósítását. E kis könyv további részeiben ennek a három problémának a felvázolásával foglalkozunk.

II. rész

ALTERNATÍV GLOBALIZÁCIÓT

Annak felvázolása után, hogy milyen eszközök felhasználásával tartom a siker reményében egyáltalán felvethetőnek a titáni globalizáció kritikáját és megoldásának szükségességét, arra a kérdésre térünk át, hogy min is alapulhatna az odüsszeusi típusú planetáris szervezet kiépítése. Ezt megelőzően azonban röviden foglaljuk össze, hogy miért is tartathatlan a titáni globalizáció.

1. A globalizáció tarthatatlansága

Egész kötetünk annak a bemutatására szolgált, hogy milyen okokból alkalmatlan a mai globalizáció arra, hogy korunk nagytörténelmi kérdésére megfelelő választ tudjon adni. Ezért ebben a pontban elegendő felidézni azt a tényt, hogy a globalizáció valójában *evolúciós zsákutcát jelent*, mégpedig három szempontból is. Zsákutca egyrészt azért, mert azt a *jól-étet*, amellyel az amerópai és euramerikai, illetve távol-keleti középosztályokat ellátta, képtelen biztosítani a Föld minden mai lakosa számára. Ennek következtében nincs más lehetősége, csak abban a rossz alternatívában választani, hogy *a földi készletek „eltartási képessége”* szempontjából feleslegesnek bizonyuló embercsoportokat felzabálja, vagy a kivételezett középosztály jól-ét színvonalát radikálisan visszafejlessze. Ebbe a rossz alternatívába önmagát kergette bele, s akármerre akarna is kilépni – mint tapasztaljuk, mindkét irányba elindult –, csak rosszul léphet. Zsákutca a mai típusú, titáni globalizáció azért is – s ez még az előző problémánál is sokkal nagyobb gond –, mert a modernizáció által előidézett veszélyt, *a földi élet elpusztításának lehetőségét nem szüntette meg*. Végül, harmadszor, azért is zsákutca a titáni globalizáció, *mert a maga által keltett konfliktusok feloldására, pontosabban meghaladására nincsenek eszközei*. S amennyiben ra-

gaszkodik eddigi eljárásaihoz, nem is lesznek. A titán ugyanis nem meghaladja az antagonizmusokat, hanem fortélyokat alkalmazva megkerüli azokat. Ha ezt az eljárást folytatja, akkor a ciklikus antagonizmus megkerülésével, a ciklikus antagonizmus előli szökéssel próbálkozhat csak. S ez a szökés, ez a megkerülés csak tovább növeli az amúgy is túlságosan veszélyessé vált kockázatokat, amelyek őt éppúgy veszélyeztetik, mint az általa rabságra vetetteket.

Az evolúciós zsákutcának az a természete, hogy a végére érve az addig győztes is vesztesé válik, elpusztul, s a véttlen kárvallottakat feltétlenül ellenállásra kárhoztatja. S hogy ebből az ellenállásból ne legyen egy a Bibliában megjósolt végső, nagy Armageddon, csak akkor van lehetőség, ha a globalokrácia is hajlik a megegyezéssel megoldásra, a globalizációs emberi jogok közös megalkotására. Ha maga is belátja, hogy *ez a mai globalizáció tarthatatlan.*

2. Kifelé a zsákutcából: A szociális globalizáció programja

A jelen könyv szövegének megírása óta eltelt évek¹²⁰ a globalokrácia haladóbb felébe vetett bizalmat messzemenően igazolták. 1999 utolsó hónapjaiban Firenzében összeültek Európa és az Egyesült Államok vezető politikusai, állam- és kormányfői, s történelmi jelentőségű határozatra jutottak. A Firenzében meghirdetett program, miközben kiáll a politikusok által a globalizáció jó hatásainak tartott eredmények mellett, komoly önkritikával illeti negatív hatásainak egyik felét.

2.1. Az amerópai „macsó-globalizáció” veszélyeinek felismerése

A makro-globalizáció, amint azt az előzőekben bemutattuk, a glóbuszt egymással harcban álló nagyrégiókra tagolta. E nagyrégiók belső szerkezetét – s a Firenzében történtek szempontjából ez az oldala lényeges – „macsó”¹²¹ módon, kíméletlen kifosztásra épített táplálkozási láncba szervezte a globalokrácia. Ez a – mi térségünkben – amerópai típusú macsóglobalizáció azonban megbukott, mert kiderült: olyan árat kellene érte a globalokráciának megfizetnie, amit semmiképpen sem vállalhat. Erre a felismerésre alapozódott a

120 E könyv első változatát 1997-ben vettem papírra.

121 Ezt a jelzőt a korábbi híveit az önérdékből is működni engedett szociális érzék nevében leckéztető Kis János liberokrata író-politikus alkalmazta a *Beszélő* 1997. őszi számában, amelyben a rendszerváltás végét jelentette be.

globalizáció történetének Firenzében bekövetkezett „félfordulata”. A globalokrácia felismerte, hogy a kifosztás kíméletlensége felesleges és elfogadhatatlan „szociális áldozatot” követelt, s vezető erői Firenzében e felesleges szociális áldozatok megszüntetésére való elszántságukat hozták nyilvánosságra. E felismerés fontosságát el kell ismernünk. S látnunk kell, hogy annak értékét az sem csökkenti, hogy több, végsőkéig kielezett veszélyhelyzet sietethette:

- Először is az, hogy Európa és az Egyesült Államok a globalizációkori főhatalom, a „Pax Globaliana” megalkotójának pozíciójáért nem szállhatnak sikerrel harcba akkor, ha „hátsó udvaraikban” robbanással fenyegető feszültségek halmozódnak. Márpedig az előzőekben felvázolt makro-globalizációs elszívási folyamatok már nemcsak a történelemből kivetésre szánt törmelék-társadalmakat, hanem a meghódított nemzeti társadalmakat is válságba juttatták. A válságba sodort nemzeti társadalmak válaszképpen, s ez alól nincs kivétel az egész térségben, az ellenállás megszervezésének gondolatáig jutottak el.
- A nemzeti társadalmak kifosztottságának és – a szuprarasszizmus jeleinek felismeréséből következő – megalázottságának az elviselhetőség határához elérézése, a belőle újabban letördelt darabok kiábrándultsága – és társadalmi mozgalmak szervezésére való alkalmassága – oda vezettek, hogy a korábban is meglévő, de veszélytelen szélsőséges erők már kockázatokat jelentő megerősödése is bekövetkezett. S a szélsőségeseknek ez a megerősödése nem korlátozódott a volt szovjet birodalom és peremvidéke országaira, hanem egész Európára és az Egyesült Államokra is kiterjedt, s az amerópai és euramerikai modellel szemben egyaránt ellenséges modell kialakítására vett irányt.
- A globalizációval szembeni nemzeti ellenállás megjelenése és a globalokrácia egyes csoportjaival szembenálló szélsőséges erők megerősödése együttesen a társadalmi békét veszélyeztető tényezővé váltak. Mégpedig a puha világháború olyan időszakában történt mindez, amikor mind Amerópának, mind Euramerikának szilárd társadalmi békére van szüksége ahhoz, hogy a siker esélyével vehessen részt ennek a háborúnak újabb és újabb fordulóiban.

2.2. A megújított szociális globalizáció programjának meghirdetése

E kockázatok felismerése vezetett oda, hogy az amerópai macsó-globalizációt annak korábbi kidolgozói is kritika alá vették, és elhatározták megváltoztatását. A macsó-makro-globalizáció – és nemcsak a volt Szovjetunió és peremvidéke területein, de nyugaton is – azt a két intézményt kezdte el megsemmisíteni, amely az euramerikai társadalomszervezési kísérlet sajátosságát adta: a konzervatívok által felépített szociális piacgazdaságot és

az erre adott szociáldemokrata választ, a szociális államot. A társadalmi béke azonban e két intézmény nélkül – ezt mutatják a nemzeti ellenállás megjelenéséről, a szélsőségek felerősödéséről és a társadalmi béke megroggyanásáról felvázoltak – nem tartható fenn tartósan Euramerikában. E fejlemények azt mutatják, hogy a megbukott macsó-globalizáció programját a globalokrácia meghatározó része feladni kényszerült, s e kényszert felismerve fel is kívánja adni, és helyette – az évezred utolsó évében – a „szociális globalizációt” ígéri Európa és az Amerikai Egyesült Államok polgárainak.

A szociális globalizáció programjában a globalokrácia haladóbb része Firenzében újra hangsúlyozni kezdte a szociális állam fontosságát, amit a konzervatív euramerikai csoportok a szociális piac visszaálltásával egészítenek ki. A szociális globalizáció programja azonban, úgy tűnik, nem áll meg e ponton, hanem továbblép a „szociálisnak” a szociális állam és a szociális piac által a globalizáció előtt adott fogalmánál. S hogy mit is jelent ez a továbblépés, azt a szegénység meghatározásának változásaival közelíthetjük meg.

Közbevetés a szegénység meghatározásairól

A szegénység fogalmát a modern európai szegénységfogalomhoz képest egy erőteljes mozdulattal kitágította a globalokrácia. A számára a puha világháborúban előnyöket biztosító „információs társadalom” kiteljesítésével egyidőben újradefiniálta a szegénység fogalmát is. A modern Európa „gazdaság-társadalmat” épített ki, s a szegénység fogalmát is e szerint módosította a keresztény világtársadalom által adott meghatározáshoz képest.

A köznapi szóhasználatban azt tekintjük szegénynek, akinek még a legminimálisabb anyagi javakból is csak szűkösen áll rendelkezésére valamennyi. Ezzel szemben a keresztény világtársadalomban a „szegénység” elsősorban lelki szegénységet – a szeretetre való képtelenséget – jelentette, s csak ennek következtében kellett e felfogás szerint, büntetésként viselni a test kicsinyke jólétéből való kirekesztettséget, a stoff-minőségű javakban való szegénységet. A modern gazdaság-társadalomban a szegénységnek csak ez az utóbbi eleme maradt meg, s a szegény fogalma a testet kényeztető stoff-minőségű javak szűkösségének a jelentését kapta. S vele mindenki azt a büntetést, hogy mindezért ő maga a felelős.

Amint a globalizáció a gazdaság-társadalomról hatalom-társadalomra tért át, megváltoztatta a szegénység fogalmát is. A hatalom-társadalomban az a szegény, akinek a hatalom áll szűkösen rendelkezésére. Ezt azonban a globalokrácia nem hozhatja nyilvánosságra, ezért hatalom-társadalom helyett információs társadalomról beszél, s a szegénységet az információban való szegénységként határozza meg. Mert – így szól ez az elbeszélés – a stoff-minőségű javak szűkösségét az információs társadalomban az információkból való

kirekesztettség okozza. S erre válaszként az egyenlőség, illetve az esélyegyenlőség fogalmát is hozzáigazítják az információs társadalomhoz: a szociális globalizáció programjába az információból való részesedés egyenlőségét, az információ-egyenlőséget is felveszi a globalokrácia, hogy bizonyítsa: valóban elszánta magát arra, hogy a stoff-szűkösséget okozó macsó-globalizációt leváltsa.

A szociális globalizáció programját a globalokrácia így valóban az új viszonyokhoz igazítja, s az információs társadalombeli anyagi szegénység elkerülésére szolgáló eszközkhöz, az információhoz való hozzájutás esélyegyenlőségét is a szociális globalizáció részének tekinti.¹²²

2.3. Szociális emberi jogokat és szociális alkotmányt

Azt természetesen senki sem gondolja és nem is gondolhatja, hogy az amerópai típusú macsó-globalizáció haszonélvezői, akár csak hazánkban is, önként feladnák pozícióikat, s jövődöbéli zsákmányukat önként szétosztanák, hogy megfélemezzék a nemzeti ellenállókat és a szélsőséges erőket. A globalokrácia haladóbb részének, a szociális globalokráciának ahhoz, hogy az információ-egyenlőséget is biztosító, új típusú szociális globalizációt megvalósíthassa, meg kell alkotnia azokat az intézményeket is, amelyek révén a macsó-globalizáció híveit is belátásra bírják.

A szociális piacgazdaság és a szociális állam, mint az események mutatták, miközben jól kiegészítik egymást, s erősítik egymás hatását, azonközben védtelenek a macsó-globalizációval szemben. Védtelenségüket, s az előző részben felvázoltak ennek okait is megmutatták, sok egyéb mellett az idézi elő, hogy még a stoff-minőségen belül maradván egyszerre megalapozatlanok és befejezetlenek.

Az emberi jogok individuális alapokon állnak, s nincs kitekintésük az individuumon túlra. Híveik szerint azonban erre nincs is szükség. Azt is mondhatnánk, hogy e jogokat hivatkozott híveik éppen olyan hatásúnak tekintik az individuumok politikai kapcsolataiban, mint amilyenek a közgazdaságtan a „láthatatlan kezét” tekintik a piacgazdasági kapcsolatokban. Ahogyan az individuális önzést szabályozó láthatatlan kéz a közgazdasági elbeszélés szerint végső soron a közjó eléréséhez vezet, éppúgy reméli az emberi jogok individualista elképzelése a politikai önzést a politikai szabadság és egyenlőség végső következményeikben megvalósító eszközének. És ez az a pont, ahol a szociális állam és a szo-

122 Az ünnepontás szándéka nélkül jelzem, hogy az esélyegyenlőség azt is jelenti, hogy a jelenlegi ipari húzóágazat számára biztosít a globalokrácia óriási fizetőképes keresletet, azaz az információegyenlőség nemcsak szociális szempontnak felel meg, de jó üzlet is. S ez nem kevés, mert a jó üzletek gyakran antiszociális hatásúak.

ciális piacgazdaság összeütközésbe kerül az individuális emberi jogokkal. A két szociális intézmény ugyanis a mindenki által tapasztalhatóan tévovázó és feladatának eleget tenni képtelen „láthatatlan kezét” – és nagyszámú kárvallottját – segíti ki a bajból. A szociális piac azzal, hogy az individuális önzésre épített vállalkozást a szolidaritáson alapuló szociális vállalkozással egészíti ki; a szociális állam pedig azzal, hogy a még így is igazságtalanul osztogató láthatatlan kéz által okozott sebeket az igazságossá tévő újraelosztással gyógyíttgatja.

Más lenne a helyzet, ha az emberi jogok az individuális önzés korlátozhatatlanságának, a láthatatlan politikai kéz hibáinak kiigazítására – az individuális szabadság biztosítása mellett – a szociális jogokat is magukban foglalják. Az individuálissal összeegyeztetett szociális emberi jogok viszont olyan szilárd és kikezdetetlen alapot jelenthetnének a szociális piac és a szociális állam számára, amely a macsó-globalizáció támadásait jogilag vitathatóvá tehetné. S e jogi vitathatóság következményeként azoknak a fórumoknak a kialakítására is sor kerülhetne, amelyeken rendezett körülmények között folyhatna ez a megvitatás.

A szociális emberi jogok által a szociális piacgazdaságnak és szociális államnak biztosított alap mellett egy másik jogintézmény szolgáltatathatna „befejezettséget” e két intézménynek. Ma ugyanis a nemzeti államok alkotmányai, a láthatatlan politikai kéz jótéteményeire számítva, az individuális emberi jogokra épülnek. Nincsen olyan magát „európainak” elismertetni akaró nemzeti állam, amelyik be ne építette volna a – valójában kis csoportok számára előnyt biztosító – individuális emberi jogok mindegyikét alkotmányába, s többi passzusát is ne ezekből vezette volna le. Ezzel szemben alig található olyan „európai” alkotmány, amelyben valamely szociális jog egyáltalán helyet kaphatna. A szociális alkotmányok megalkotása viszont önazonos működési kereteket nyújthatna a szociális államnak és a szociális piacgazdaságnak egyaránt.

Mindezek figyelembe vételével azt mondhatjuk, hogy a szociális globalizáció az amerikai típusú individuális emberi jogokat és az azokra alapozott alkotmányokat az euramerikai típusú szociális piaccal és állammal hozná összhangba, s mindezt a szociális alkotmányok foglalhatnák alaptörvény formájába. Ha ez az összehangolás nem valósul meg, akkor a két intézményegyüttes közötti kollízió a macsó-globalizáció számára biztosít támadási terepet, illetve játéklehetőséget, s ezek kétségessé teszik a szociális globalokrácia esélyeit a szociális globalizáció programjára vonatkozó ígéretének megvalósítására. Holott a szociális globalokrácia éppen e program meghirdetésével megbízható és szilárd szövetségesekre találhatna mind a most lázadó nemzeti erőkben, mind a történelemből kizuhanni látszó, de e félfordulat eredményeként oda visszakapaszkodási lehetőséget nyert törmelék-társadalmak tagjaiban. S ez a szövetség nemcsak a puha világháborúzáshoz

szükséges kontinentális békét biztosíthatná, de a szélsőségesek keltette veszélyeket is megszüntetné azzal, hogy támogatóik számát minimalizálná.

Mielőtt még lezárnánk a szociális globalizációról szóló mondandónkat, érdemesnek látszik a globalokrácia haladóbb része által vállalt – és remélhetőleg a szociális jogokkal és szociális alkotmánnyal megalapozott és betetőzött – szociális állam, szociális piac és információ-egyenlőség programját korunk nagytörténelmi kérdése felől is megvizsgálni. Ebből a nézőpontból válik láthatóvá, hogy az amerópai macsó-globalizáció feladása és a szociális globalizáció programjának meghirdetése révén csak a kistörténelmi kérdés, a globalizációs modellgazdák közötti puha világháború győztesének a kérdése válaszolható meg. A szociális globalizáció ugyanis csak a stoff-minőségű javakban való szűkölködést enyhíti, illetve az ehhez az enyhüléshez szükséges információkhoz való hozzájutást teszi lehetővé. A létszabadság és az ehhez szükséges érzelmi, szeretet- és erkölcsi munka képességéhez való eljutás egyenlősége ebből a programból még hiányzik. Ennek belátásához elegendő a szegénységgel kapcsolatban felvázoltakra hivatkozni. A szociális globalizáció – még a szociális jogokkal megalapozva és a szociális alkotmánnyal betetőzve, és az információ-egyenlőség eszközével kiegészítve is – csak a társadalmi békét biztosíthatja. Ám a Dikével való megbékélés, vagy csupán e megbékélés szükségességének felismerése e program alapján még lehetetlen. Éppen ezért halaszthatatlan szükség van arra, hogy a globalokrácia szociális félfordulatát továbbfolytassuk, s teljes egészében a globalizáció alternatívája felé forduljunk.

III. rész

AZ ALTERNATÍVA: A HARMADIK NAGYTÖRTÉNELMI TETT MEGSZERVEZÉSE

Az azonban, hogy a mai értelemben vett globalizáció zsákutcának bizonyult, nem cáfolta a planetáris méretű szerveződés igényének. Ellenkezőleg, a modernizáció eredendő bűnéért, lét és létező széthasításáért, az elnyúló antagonizmusba való betörésért fizetendő mérhetetlenül nagy ár, az egész földi élet elpusztulásának lehetősége, illetve e lehetőség elhárítása éppen egy planetáris méretű összefogást igényel.

Ennek az összefogásnak nemcsak a szükségessége – a pusztulás elkerülésének kényszere – van meg, és nem is csak a lehetősége – a fölrendelt cél alapján való együttműködés –, hanem az alapjai is körvonalazódnak látszanak. A földi méretű összefogást az alapozza meg, hogy a modernizáció által kimerített, a végéhez közeledő ökológiai antagonizmushoz nem csak a titáni átalakítással és dekonstrukcióval közelített az emberiség. Elinult ugyanis a történelmi aprómunka és a modernizációban felszínre került, de eltorzult tudományos munka kiigazításának igénye és ezek összekapcsolása is. Ez az összekapcsolás a jelenlegi elnyúló antagonizmusból való kilépéshez nem a ciklikus antagonizmusba való áttörést teszi lehetővé, a létezőfosztást és az észfeledést, hanem annak éppen az ellenkezőjét: a lét-esítés mélyebb szintre lépését. Megjelentek azok a tevékenységek, amelyekkel Euramerika elháríthatja az Amerópa által előidézett veszélyeket, s amelyek a valódi történelmi aprómunka kiindulópontjai lehetnek. A történelmi aprómunka sok változata közül most – az Ökotáj-könyvek szelleméhez illően – a biokertészetet, pontosabban az *ökokertészetet* emeljük ki példaként.

I. A SZÜKSÉGLETVISZONY

Az ökokertészet¹²³ nem az egyetlen olyan tevékenység, amelyben megvalósul a modern elnyúló antagonizmus hatalma alól való felszabadulás. Mégis, mivel talán a legismertebb mind közül, ez látszik a legalkalmasabbnak a folytatható élethez segítő harmadik nagytörténelmi tett bemutatására, amely korunkban történik éppen. Az ökokertészet és az ökológiai gazdálkodás egésze a ma még szokatlan szóösszetételként hangzó „előretérést” valószínűleg a léthez. Ezzel a szóösszetétellel, amelyet a visszatérés és az előrelépés szavakból vontunk össze, az ökogazdaságnak azt a kettősségét kívánjuk kifejezni, hogy az egyfelől a kronologikus időben visszanyúlást jelent a létviszonyokhoz, másfelől azt, hogy egyúttal előrenyúlás is a ráció, annak tudományos változatán túlra, egy, a létmegértésen alapuló tudományhoz.

1. A szükséglettudatosság

Az első történelmi tett, a megvalósíthatóság – láttuk – még csak az előszobája a szabadság világának. A megvalósíthatóság képességének megszerzésével az ember csak abba az előszobába jut el, amelyből még két ajtó nyílik. Az egyik ajtón, a priváció által vezérelt megvalósíthatóság ajtaján való átjutáshoz a cselekvések a „racionalitás” valamilyen fokára jutva léphetnek át: a racionálisan vezérelt cselekvések visznek át a priváció ajtaján. A racionalitásról azonban derült ki, hogy „tisztá” megvalósulásakor, vagyis ha a priváció legyőzi a lakozást, akkor lerombolja saját létezési feltételeit, ezért a racionalitás alkalmatlan a nagy kérdések megoldására. A nagy válságok előidézésére való képessége, társulva a nagy kérdések megoldására való alkalmatlanságával azután odáig juttatta, hogy ő maga vált a legfőbb, a legnagyobb megoldandó kérdéssé.

123 Zelnik József az *Ökotáj* 1994. 7-8. számában az *oikológia* műszóval nevezi meg azt a diszciplínát, amely a valóság lét-esítését megvalósító tevékenységekkel, viszonyokkal és karakterekkel foglalkozik. Az ebbe a körbe tartozó valamennyi tevékenységet ugyanolyan joggal emelhetjük volna ki, mint az ökogazdaságot, így például az embertermelésnek azokat a közösségi formáit is, amelyek – természetesen a kommunákat nem soroljuk ide – a globalizációkori odüsszeusi ember nevelésén fáradoznak. Ezek azonban közel sem annyira ismerősek, mint az ökogazdálkodás, ezért maradtunk ennél az utóbbinál.

A nagy kérdések, az önpusztító válságokból való kijutás igényének felmerülésekor az emberiség újra ugyanabban az előszobában találta magát, mint az első történelmi tettnél. Ugyanazon két ajtó közül kellett választania, melyiken lépjen át, hogy a modern ráció által vezérelt cselekvések összegződéseként előállott pusztulásveszélyből kijusson. A globalizáció, ezen nincs mit csodálkoznunk, hiszen a modernizációnak a leszármazottja, ismét a *priváció* feliratú ajtón átjutva szeretett volna kitörni a modernizáció által előidézett pusztulásveszélyes helyzetből, megszökni a feldühített istenasszony, Diké bosszúja elől. Ehhez a szökéshez a globalizációnak fel kellett adnia a *rációt*. A ráció, a felvilágosodás nagy reménysége, amelytől a polgár a földi megváltást várta, ezzel nemhogy a neki szánt valláshelyettesítő szerepet nem teljesítette, de egyenesen lekerült a történelem színpadáról. Nem szűnt meg, mert mint alárendeltre, a globalizációnak még szüksége van rá. Profán hasonlattal élve azt mondhatjuk, hogy a világszínpadról viasszorult a legtávolabbi provinciák ekhós szekerein utazók által rögtönzött színterekre. A globalizáció azután a „rációt” a „tisza hatalomakarással” helyettesítette, mert a tiszta hatalomakarással vélte elháríthatónak a ráció által előidézett veszélyeket.

A másik, a *lakozás* feliratú ajtón átlépve azonban más megoldáshoz lehet eljutni. Az odüsszeuszi ember, mint láttuk, már a kezdetekkor, az első történelmi tett, a megvalósíthatóság megvalósításakor is ezen a másik ajtón lépett át. E másik ajtón való átlépésre a ráció alkalmatlan, ezt a lépést más gondolati képesség vezérli, amelyet kezdeti alakjában létmegértésnek nevezhetünk, folytatásaiban pedig a létmegértés mellett a létmélyben való berendezkedés megértésére, a teremtéshez közel álló cselekvésre és ennek meghaladására van szükség. A gondolkodásnak ez a felmenő ága a kezdetektől fogva lényegében különbözik az ész felmenő ágától.

Az ökogazdálkodás a közönséges ráción alapuló modern tudományok, illetve az ész feletti észen alapuló globalizációkori tudományok eszköztáráival megközelíthetetlen. Ez utóbbiakat ugyanis a lét és a létező elszakítására dolgozták ki a titánok. Ahhoz, hogy a ráció egyáltalán megjelenhessen, el kell végezni a lét és a létező szétválasztását, s csak ezt követően léphet színre s kezdheti meg a működését a ráció. Ezzel szemben az ökogazdálkodásban a léttel való kapcsolatfelvétel, lét és létező összekapcsolása történik meg újólag, az ökogazdálkodáshoz a létmegértés képességére van szükség.

A létmegértés működik valamilyen mértékben a közvetlen antagonizmus legyőzésekor is, amennyiben a *megvalósításhoz* alkalmazott mérték még nem térhet el teljesen a létmértéktől. A létezőben bennerejlő lét felszínre emelkedését, megnyilvánulását és keletkezését segítő *második* nagytörténelmi tettben is a létmegértés működik, itt azonban az alkalmazott mérték már más, mint a megvalósítás esetében. A második nagytörténelmi tett, az *ipar lét-esítése* ugyanis – és a létesítés voltaképpen ezt jelenti – azzal kezdődik, hogy az amúgy is felnövekvőhöz hozzáillesztik és hozzákapcsolják a létnek egy mélyebb rétegét, a

léttulajdonságokat. Az *első* nagytörténelmi tett értelmében vett „ipar” műveléséhez arra van szükség, hogy az ember a léttulajdonságokat hozza működésbe. A *harmadik* nagytörténelmi tett esetében viszont még ezen is túl kell jutni. Nem elegendő a létező belső tulajdonságainak a működni engedése, hanem a létmegértésben tovább kell lépni, s az *amúgy is felnövekvőt* és annak belső, léttulajdonságait azzal az élőhellyel együtt kell megérteni, amelyhez a szóban forgó amúgy is felnövekvő elválaszthatatlanul hozzátartozik.

A létmegértésben a létező, a léttulajdonság, az élőhely létviszonyainak, végül a kozmikus egészbe illeszkedés sajátosságainak a megértése képezik azokat az egymásra szervesen ráépülő mélységi fokozatokat, amelyek azt biztosítják, hogy ne egymás felélése, hanem a közös élet folytathatósága valósuljon meg. Mindegyikhez hozzátartozik ugyanakkor a létmegértés mellett a létmélyben való berendezkedés, a létező olyan megformálásához szükséges tudás, amely az egyre mélyülő létszinteken lakozáshoz szükséges. Az ész, hogy a maga munkáját elvégezhesse, kiszakít, kirekeszt, elvonatkoztat, leegyszerűsít, s mindezt olyan tereken és időkben teszi, amelyekből a lét egyre messzebből látszik. A létmegértés, az *entelekheia* tevékenysége ezzel szemben a szükséges szétválasztásokat is csak azért végzi el, hogy segítségükkel a létharmónia visszaállítható legyen. Ez a mentális képesség az alkalmas helyeken és szent időkben végzett előhívások és előállítások, felnyitások és megvilágítások, elmélyítések és beillesztések képessége. *A létmegértésnek, azaz a logosz fejlődésének ezt a harmadik* – nagytörténelmi tethez kapcsolódó – *szintjét*, amikor a létmegértés a lét szerkezetében már minden korábbinál mélyebbre jut el, *szükségletértésnek nevezzük*. A szükségletértés a feltétele annak, hogy olyan cselekvés jöhessen létre, amelynek már a harmadik nagytörténelmi tett megszervezésében van része. A szükségletértés alapjára támaszkodva alkotható meg a lét-esítésnek az a harmadik történelmi cselekvésfajtája, amelyet már nem a létrontó ráció vagy annak valamely változata vezérel, hanem a létharmónia megalkotására képes *szükséglet-tudatosság, a szükségletértés aktívvá vált változata*. Az oikosz működtetéséhez, ezen belül az ökogazdálkodáshoz már a szükséglettudatosságra, a létmegértés máig elért legmagasabb szintjére van szükség. A szükségletértésig és aktív formájáig, a cselekvésvezérlő szükséglettudatosság szintjéig elért létmegértés belső tulajdonságait, ahogyan korábban is tettük, a tevékenység létminőségét meghatározó elemek felvázolása közben részletezzük.

2. A szerves matéria

Az ökogazdálkodás tárgya elsődlegesen és közvetlenül látszólag ugyanaz, mint a piacgazdálkodásé vagy a hatalomgazdaságé: a „természeti anyag”. Ez az anyag azonban nem a modern *stoff*, sem pedig a globalizációs *műanyag*. Ezekről abban különbözik leginkább,

hogy míg azokban a natúra és a szubjektum, illetve a műtermészet és az emberfeletti ember kettéhasítottságának egyik fele csak az „anyag”, addig *az öko-gazdálkodásban voltaképpen megszűnik természet és ember különválasztása*. Az öko-gazdálkodás voltaképpeni és nem „közvetlen” tárgya az ápoláshoz-gondoskodáshoz, illetve az „iparkodáshoz” hasonlóan ismét – csak már haladottabb fokon, azaz mélyebben – a *fűzisz*. Igaz, itt a fűzisz még korlátozottan jelenik meg, mert csak az élőhely, illetve az élőhelyek élőhelye, a föld és az ember, illetve az emberiség szerves egysége válik ennek a gazdálkodásnak a tárgyává. Akkor viszont, amikor a fűzisz, illetve az azt képviselő földközösség-egység a tevékenység tárgya, akkor már ismét a matéria, vagy görögül a *hülé*¹²⁴ az, amit megmunkálásnak vet alá a globalizációkori odüsszeusi ember. S közben tudja, hogy ennek a hülének az alakítása, a benne megnyilvánulni akaró anyag keletkezni engedése közben ő maga is alakul, így tevékenységének ő maga is a tárgya.

A szerves anyag, a hülé elképzelése meglehetősen nehéz számunkra; e nehézséget az okozza, hogy egész életünk az ennek ellentétét képező anyagfogalmakra van ráépítve, s mindennapi gyakorlatunk – miután e gyakorlat hibáit ellenőrző intézményeinket már évszázadokkal ezelőtt lerombolták a szabadság nevében, az elvétve érkező jelzéseket pedig vagy eltorzítják, vagy egyenesen elhallgatják – szintén ennek az ellentétesnek a visszaigazolásán alapul. Az előzőekben kifejtettek azonban e tekintetben is segítségünkre szolgálnak.

Elsőként azt emeljük ki, hogy ahogyan a létmegértésnek, azaz a logosznak vannak fejlődési szintjei, amely szinteken a logosz is változik, éppúgy vannak a fűzisznek is rétegei. A létmegértés elmélyülése hozza magával az egyre mélyebb létrétegek megértését, s ezek a létmegértés szintjei. A létmély egyre mélyebb rétegei pedig a fűzisz egyre mélyebb tulajdonságait hozzák felszínre. Azt is mondhatjuk, hogy nem csupán az önmagában létezőként megszervezett hülé lehetséges, mert az csak a felszíne a létnek. Ahogyan a létrontásban a létezőt le lehet választani a tulajdonságról, és a stoffot, illetve a műanyagot „kimetszeni” a létből, ugyanígy az ellentétes létprogramnak, *a létharmónia elmélyítésének megfelelően a létező matériához mélyebb rétegeket lehet hozzáilleszteni, s ezeket együtt megnyilvánulni engedni*. A létet egyre felszínibbé széthasogató létrontással szemben *a létesítés lényege szerint az önmagában létezőnek a lét mélyebb rétegeivel való összekapcsolását valósítja meg, a létharmóniát a közvetlenül létezővel összekapcsolt, egyre mélyebb léttulajdonságok megmozdításával hozza létre*, állítja elő, nyitja meg. A megvalósítás még csupán a *földet* engedi keletkezni; a bennerejlő felszínre segítése viszont már *az „iparkodás anyagát”* – a közvetlen létező közvetlen tulajdonságainak a lét mélyebb rétegeinek tulajdonságaival

124 A hülé, legalábbis a preszókratikus korban, a fűzisznek azt a részét jelentette, amely a logosznak a párja, és amely a logosztól elválaszthatatlanul képezi a fűzisz részét; korábban ezt neveztük matériának, a korunkhoz és indoktrinációinkhoz közelebb álló római nyelvet használva.

feldúsított egységét – juttatja keletkezési lehetőséghez. *A harmadik nagytörténelmi tett* viszont a tulajdonságnál is mélyebben ereszkedik bele a létbe, s *a létezőhöz hozzáillesztett mélyebb létréteget, az élőhelyet, a szervesen összetartozót is megnyilvánulni engedi*, azaz a matériának a létbe mélyebben beilleszkedő „anyagát”: a „szerves anyagot”, a *hiülét*. A szerves anyag a kozmikus egésszel együtt az, ami, s tárgya a lét-esítő tevékenységnek. A szerves anyaggal létesítő tevékenység már nem a kéznéllevő, a létező szintjén működő egyetemes összefüggéseibe ágyazott matériát hozza mozgásba s engedi benne megnyilvánulni a kozmikus egészt, hanem behatol a lét mélyebb rétegeibe, s ehhez a kéznéllevőhöz hozzáilleszti az iparkodáshoz szükséges tulajdonságon túli, kisebb teljességet is, azt, ami nélkül a kéznéllevő ki sem alakulhatott volna: *az élőhelyet. Amikor a lét-esítés a szükséglettudatosság szintjéhez ér, akkor már nem csupán az ápolás és gondoskodás kéznél lévő egyetemesét, s nem is a léttulajdonsággal megmozdított egyetemesét, hanem a létmélyt is mozgásba lendíti; a kéznéllevő léttulajdonságait megalapozó és lehetővé tévő élőhelyen keresztül mozdítja meg s engedi megnyilvánulni a kozmikus egészt.*

3. Az egyetemes mint élőhely

Amikor a szervesült anyagot akarjuk megnyilvánulni hagyni, más mértékre van szükség, mint amikor csak az egyszerű megvalósításhoz kell mértéket venni. Az egyszerű megvalósításhoz az egyedülálló létező és a kozmikus lét viszonyát kell megmozdulni engedni, ez adja a lényegét az ápolásnak és a gondozásnak. Az ökológiai gazdaságban már a szervesült, a mélyebb létréteg és a létező összekapcsolódásából keletkezett létező és a kozmikus lét viszonyát lehet megnyilvánulni, keletkezni engedni. Ehhez az ilyen módon gazdálkodónak a la-kozás mélyebb szintjére kell eljutnia: ezt a mélyebbet *létértéknek nevezhetjük*.

A létérték mértéke szerint megnyilvánulni engedett *mélyebben létező* keletkezni engedése során a hely is megváltoztatja természetét. A hely: ég és föld egyesüléséből keletkezik, azaz a *kommunióból*. A kommunió is többretegű. Az ökológiai gazdaságban az a hely, amelyen a mélyebb létigazság megtörténik, ennek a kommuniónak is egy mélyebb rétege. Amint az az iméntiekből következik, ebben a kommunióban más kommunió is jelen van: például a megvalósításhoz, illetve a bennerejlő felszínre hozatalához szükséges kommunió is. Ez azt jelenti, hogy ennek a kommuniónak az egyik oldalán a létező „helyszerkezetét” találjuk: a létező és a kozmikus egész kommunióját, ami a kiindulás. A kommunió következő szintjén a létező ezen helyszerkezetét mélyíti el az iparkodó ember: az önmagában a kozmikus egészbe illeszkedő létező léttulajdonságait is harmóniába hozza a kozmikussal. Az iparkodás helyszerkezete ennél fogva a léttulajdonságaiban megnyilvánuló létezőnek az egészhez való viszonyából alakul ki. Végül a helyszerkezet jelenkori to-

vábmélyítésében az élőhely egészén keresztül megnyilvánuló léttulajdonságokat hordozó létezőnek a kozmikus léttel való kommuniója alkotja az ökogazdálkodásban működtetett *helynek a létszerkezetét*.

Ez a meglehetősen bonyolultnak tűnő, az ökogazdálkodásban azonban egyszerű eljárásokkal működésben tartott *helyszerkezet azt biztosítja, hogy itt az egyetemes történjen meg*. Az egyetemes természetesen nem azonosítható annak valamilyen kis részével. Azonban az egyetemes is strukturált. Strukturáltsága azonban nem a modern ráció felosztási eljárása szerint keletkezik. A modern ész mindig és mindent úgy bont fel, hogy az egészet megszünteti, szétrombolja, s a szétrombolást követően már nem is vesz róla tudomást. Az egész és annak legmagasabb szintje, az egyetemes szétszakítása után a létrontást működtető ráció már csak a részekkel törődik, ezeken viszi véghez erőszakátételeit, amelyekkel azokat mindig tovább hasogatja. A terműveletek ezen az elven működnek.

Ezzel szemben *az egyetemes szerves strukturálására* is lehetőség van akkor, ha a létmegértést hívjuk segítségül. Ebben az esetben az egyetemes, a kozmikus lét mindig „benn van” azokban a műveletekben, amelyeket a létmegértés végez, akármilyen is ez a művelet: kommunió vagy diszunió, vagy akármi más. Az ökogazdálkodásban, amikor az ökogazda az élőhelyet tekinti működése tárgyának, éppen ezt viszi véghez: a szerves helyet, a mélyebb létréteggel összeillesztett létezőnek az egyetemeset is magába foglaló helyét, az istenek helyét műveli. S azzal, hogy az egyetemes mélyebb rétegébe lépett, *olyan helyre állt, amely az elnyúló antagonizmusnak a meghaladása*. Nem a megszüntetése – az elnyúló antagonizmusok megszüntethetetlenek; a létező, mivel különbözik a létől, mindig ki van téve az elnyúló antagonizmusoknak. Azzal azonban, hogy az egyetemesnek ebbe a mélyebb kommuniójába helyezkedett, *az ökogazda kilépett az ökológiai típusú elnyúló antagonizmus hatalmából, s ettől került az istenekkel egy – de nem azonos – helyre*.

4. A jövő

Amikor az ökogazda megműveli a szerves helyen lévő szerves anyagot, a biotópot, akkor folyamatosan kinn van az elnyúló antagonizmusból. Nem arról van szó, hogy áttöri az antagonizmust, nem is arról, hogy megkerüli azt, ahogyan a titán cselezget fortélyt fortélyra halmozva, végső soron önmaga ellen. *Az ökogazda* az antagonizmust meghaladja, *cselekedeteiben* nem az elközelgő vég, de nem is a ciklikus antagonizmusból megismert következő vég az, *ami működik*, hanem valami más. Ez a valami más *a létidő*. *A létidő az örökkévaló felé kinyúlást, az örökkévalóval való első érintkezést jelenti*, azt a helyet, ahol múlt és jövő ér egymásba a jelenben, nem pedig a mostban egymás sarkát tapodó, de a most által minduntalan elválasztott, az egymással való érintkezéstől távol tartott „volt” és

„elközelgő”. Ennek az a következménye, hogy a létezőben jelenvaló lét valóban az örökkévaló felé való kinyílást jelenti. Ezért az ilyen szerkezetű jelenvaló létezőből is van a lét és van az örökkévaló felé is elindulás. Így megnyílt mind a lét, mind az örökkévaló. *Ami viszont ezáltal megnyílt, az a létidő.*

A létidő ily módon való megnyílásának két tulajdonságát emeljük ki e helyütt. Az egyik tulajdonsága az, hogy *ami itt megnyílik, az az örökkévalónak a legalsó szintje.* Itt, ezen a ponton ért el az ember az örökkévalóhoz, az istenek idejéhez. De még éppen csak hogy elért, ami azt jelenti, hogy azt a szerkezetet, a létidőnek azt a minőségét érte csak el, amely az örökkévalót hordozza. Az viszont, hogy eljutott az örökkévalóhoz, azt is jelenti, hogy kilépett az elnyúló antagonizmus ökológiai típusából. Mégpedig úgy lépett ki onnan, hogy nem a következőbe cövekelt bele magát, hanem *átnyúlt a következők rossz végteleljenek egész során, s egyenesen a jövőt érintette meg.*

A jövő nem pusztá tartamok elközelgése, ahogyan a múlt sem a volt tartamokat jelentti. A jövő a mélyebb létréteggel egyesített létezőnek a jövője. Ez az elmélyített létező helyi értékét tekintve az egyetemessel való kommunióból származik, miközben a szervesen összetartozó létezőknek is a kommuniója. Így *a jövő az egyetemes konkrétan megnyilvánuló kommunióinak a jövője.* S az egyetemes jövőjeként annak az „anyag” is a jövője, amelyet korábban szervesült matériaként, hüléként, azaz ökotopként ismertünk meg. A szerves matéria, mint a fűzisz része, a szubjektumot, az embert is magában foglalja, s ezért ez a jövő *a magát az egyetemesen mérő embernek is a jövője; az embernek az egyetemes követítésével „létre-jövője”.*

Ennek a jövőnek a másik tulajdonsága, amelyet e helyt meg tudunk említeni, az, hogy *a folytathatóságot ugyan biztosítja, de még „csak” az emberi nem számára.* A Diké elől szökésben lévő és a klónozással kísérletező titán számára ez a folytathatóság még kevésnek tűnhet. Én-mágiájának nézőpontjából a nem számára megnyíló lehetőség még fogyatékoságnak tűnhet fel. Ahogyan azonban az odüsszeusi ember felszisszenéseivel szemben a titán mellett szóltunk néhány szót, amikor az az elbizakodottság kísértéseinek nem tudott ellenállni, most a titánok figyelmét szeretnénk ráirányítani arra a körülményre, hogy ezt a teljesítményt nem érdemes lebecsülni. Nem, mert az emberiség ezzel a nem, a faj számára megnyíló folytathatósággal ért el története során először oda, hogy élete biztonságba került. Eddig ugyanis, ha nem is a földi életet elpusztító jól-ét következtében, azaz önpusztítása miatt, de *a lét túlereje miatt még a nem élete is bizonytalan volt.* Most lehetséges először – ha e képességre alapozva sikerül „közösséget” szervezni –, hogy a néhány odüsszeusi egveden és a történelmi aprómunkán felépülő közösség és azok által biztosított életben maradás helyett az *odüsszeusi nem* biztonságáról beszélhessünk. S ha sikerül a föld eme elmélyítésének eredményeit az iparra is átnyitnia ennek az odüsszeusihoz elért nemnek, akkor megnyílhat a lehetősége a – talán a klónozásból is tanuló – embernek, hogy az isteni idő peremére elért neme után egyéneit is hozzásegítse egy élhető, hosszú élethez.

5. A szabadság erős kritériuma: a folytathatóság

A szabadságról a harmadik nagytörténelmi tett kapcsán még kevésbé beszélhetünk csak politikai vagy gazdasági értelemben, mint az első és második nagytörténelmi tett esetében. Miközben erősen hangsúlyozzuk ezeknek a fontosságát, a politikai vagy gazdasági „szabadságot” önmagukban keveseknek tartjuk; mert a függetlenséggel és a korlátozhatatlansággal, amit ezek a szabadságok valójában jelentenek, az ember még elpusztíthatja nemét, s *az akaratlan önpusztítást mégsem nevezhetjük szabadságnak*. Amikor szabadságról beszélünk, ezt elsősorban a létszabadság értelmében tesszük.

A létszabadság gyenge kritériuma a megvalósíthatóság. Amint erre már többször hivatkoztunk, ez a kritérium még nem biztosítja azt, hogy az ember meg is kapaszkodjon a létezésben. Megerősítheti magát benne, de e megerősítés még nem elegendő. Hogy nem elegendő, annak az elnyúló és a ciklikussá nyújtott antagonizmus az oka, amelyek léttévedéseit is engedik megvalósítani. Ennek következtében ahhoz, *hogy a titán el ne pusztíthassa saját magával együtt, az odüsszeuszi embernek a szabadság mélyebb szintjére is el kell jutnia. Az ökogazda*, amikor az ökotop újratermelésével foglalkozik, a létszabadságnak egy mélyebb szintjére jut el, mint ahol elődei a megvalósíthatósággal álltak. *Ő már nem egyszerűen a megvalósíthatóságot tekinti sikerei kritériumának*, mert tudja, hogy az ökotop lerombolása is megvalósítható. Az ökogazda más mértéket alkalmaz, *más sikerkritériumot választ* cselekvései számára: azt, hogy képes-e az ökotopot újratermelni. De itt sem áll meg, mert az ő kérdése az, hogy *sikerül-e az ökotop újratermelését fenntartania. Ezt nevezi fenntartható fejlődésnek*, amikor erről a kérdésről minőségi és nem számossági értelemben beszél. Azaz nem csak azt vizsgálja, hogy jut-e mindenkinek egyformán a kicsinyke jól-étből. Ennek következtében *ő az egyetemes konkretizálásaként létrejövő hely, a szerves anyag és a jövő összehangolt összeegyeztetése alapján gazdálkodik s méri sikereit.*¹²⁵ *Szabadsága ennek következtében* a folytathatóság, a megvalósítható szabadságnál mélyebb létszabadság, *a folytathatósági szabadság.*

A folytathatósági szabadság a szabadságnak már nem gyenge, hanem erős kritériuma. Erősnek éppen azért nevezhetjük, mert a nem fennmaradásának biztosítását képes megoldani. A fennmaradás, még ha csak a nemre korlátozódik is, és az egyedekre nem is

125 Nincs lehetőségünk arra, hogy az ezen három elem – amely ugyanannak, a fizisnek csak három aspektusa – összekapcsolásaként létrejövő értéket és az ezen érték alapján működő gazdaságot felvázoljuk. Ezzel a felvázolással kapcsolatban azt azért megemlíjtjük, hogy az így keletkező vázlat nem a fantázia szüleménye, hanem a piacgazdaság repedéseiben, vagy éppen ahhoz igazodó és létező ökogazdaság, pontosabban oikogazdaság tapasztalatainak elemzéséből származik. Ennek írásos vázlata a Bibó Műhely Társadalompolitikai Füzetek sorozatának második kötetében, *Az ökonomikum kérdéseire* című, 1990-ben megjelent írásomban található meg

terjeszthető ki, azt jelenti, hogy az emberi nem nemcsak a hely és nemcsak az idő tekintetében érkezett el az isteni létezés pereméhez, hanem szabadságában is. A folytathatóságban hely és örökkévaló egybekapcsolódik, s ez az egység emeli ki a folytathatóságot a tér és az elkövetkező fogságából. *A folytathatóság ez ideig csak az istenek kiváltsága volt, az ökogazdálkodással az emberi nem is részesül belőle.*

A megvalósíthatóság létszabadságának legkövetkezetesebb politikai intézménye, *a megvalósíthatóság politizációja a demokrácia. Az alternatív globalizáció és az ezt lehetővé tévő emberi szabadságjogok megalkotásakor a feladat* azoknak a politikai, gazdasági, kulturális és szociális *szabadságintézményeknek a megalkotása lenne, amelyek a megvalósíthatóságra támaszkodó, de annál mélyebb folytathatósági szabadságnak a politizációiként jönnének létre.* Az ökogazda és az oikosz-típusú lét erős szabadsága a folytathatóság.¹²⁶ Kérdés azonban, hogy hogyan tudjuk megnevezni az ez által az erős szabadság által szervezett cselekvést, és hogy mi az a „technika”,¹²⁷ amellyel ez a cselekvés kivitelezhető?

6. Az elmélyítés, a beillesztés és a frontés

A gyenge szabadság, a megvalósíthatóság által vezérelt tevékenység még nem engedi meg a belépést a dinamikus létesítő tevékenységekbe. A folytathatóság erős szabadsága által szervezett tevékenység viszont már a dinamikus létesítő tevékenységek egyik típusa.

A lét-esítés a létező összekapcsolása a léttel, tekintet nélkül arra, hogy a létnek melyik szintjével. A létesítésnek a gyenge szabadságkritériumok által vezérelt típusai a létesítés statikus változatai: az önmagában létezőnek az egyetemesbe való illesztése történik meg bennük. A létesítés dinamikus típusa a létezőt a lét mélyebb rétegeivel kapcsolja össze. A létező létalapjának a létbe való egyre erősebb elmélyítése a dinamikus létesítés.

A létszabadság más oldalról mint a titáni erőszakkal szembeni *odüsszeuszi erőalkalmazás* mutatta meg magát. *A lét-esítő tevékenységet* ebből a szempontból úgy is nevez-

126 Természetesen a folytathatósági szabadság, amely a szabadságot a tér fogságából hely és létidő egységébe emeli át, még nem a legerősebb szabadság. Mi több, a szabadságnak voltaképpen nincs is legerősebb kritériuma, mert a lét végtelenül mélyíthető, s minden mélyebb szintre való érkezéssel mélyül a szabadságkritérium is.

127 A létrontást megvalósító cselekvések kivitelezési eljárásainak megnevezésére mindig és következetesen a „mechanizmus” megnevezést alkalmaztuk. Hogy most miért térünk át a „technika” fogalmának használatára? Azért, mert a mechanizmusban a létrontó ész, a mechanikai ész működik, az ökogazdálkodásban ellenben a lét-esítő ész, a technika.

hetjük, hogy az *erőalkalmazás*. A *folytathatósági szabadság által szervezett tevékenység a létező létalapjának a létbe való elmélyítéséhez szükséges erő alkalmazását jelenti*.

Mindezeket figyelembe véve a folytathatósági szabadság által szervezett tevékenységet „*elmélyítésnek*” nevezhetjük. Az *elmélyítés* egyfelől – „általánosan” – a *létbe való mélyebb leereszkedést és a mélyebbre történő leereszkedéshez szükséges erő alkalmazását jelenti*. Másfelől – konkrétan – azt, hogy a létezőt egyre mélyebbre ereszti létalapjába; tehát az *elmélyítés a létező létalapjának egyre táguló kimélyítését és az ehhez szükséges erő alkalmazását is jelenti*. Amikor az ökogazda egyetlen terméket, amely a földben amúgy is felnőne, nemcsak önmagában vesz gondozásába, és azt nemcsak önmagában gondozza, hanem a gondozást kiterjeszti az élőhely egészére, és az általa természeteni akart növényt az élőhely egészére való tekintettel gondozza és ápolja, akkor a létezőt mélyebbre ereszti le létalapjába. S e mélyebbre való leeresztés eredményeként *az elmélyítés az örökkévaló egyetemesben való mozgás*.

Az *elmélyítés kivitelezése a „beillesztés”*. A beillesztéssel a létező megnyitása eredményeként keletkező, létalapjába mélyebben leeresztett létezőt visszailleszti az egyetemesbe, a kozmikus létbe. Ennek az illesztésnek van egy másik oldala is. Nemcsak arról van szó, hogy a létalapjába mélyebben beleillesztett létezőt a kozmikus létbe illeszti bele a cselekvő ember, hanem arról, hogy *a létezőt és annak létalapját egymáshoz illeszti, egymással összekapcsolja, mégpedig úgy, hogy azok illeszkedjenek is, hogy közöttük antagónizmus ne alakuljon ki*.

Ahhoz, hogy a folytathatósági szabadság megtörténhessen, hogy az elmélyítés és a beillesztés mindkét értelemben megvalósulhasson, az embernek olyan odüsszeuszi képességeit is mozgásba kell hoznia, amelyeket a modernizáció és az azt legyőző globalizáció még elszántabban kikapcsolt a működő és működtethető képességek közül, mint az eddig említett, a gyenge szabadságkritériumok által vezérelt cselekvéseket. Ezek közül az egyikre, az erkölcsi és érzelmi munkára, valamint azokra az erőkre, amelyek a kísértésekkel és csábításokkal szemben, illetve amelyek a létszabadság iránti elkötelezettséghez szükséges erőt adják, már tettünk említést. E két képesség mellé sorolódik be az, amely a valóságtermeléshez szükséges. *Amikor az ökogazda „műveli” földjét*, nem egyszerűen egy terméket termel, de nem is csak a közönséges, biológiai értelemben vett ökotopot termeli újra. Tisztában van azzal, hogy az egész valóságot szemelte ki tevékenysége tárgyául, és hogy ezért *ő a valóság-újratermelésnek a kivitelezője. A valóságot mint folytatható létminőséget alkotja újjá* az ökogazda.

Azt a tudást, amelyben a létmegértés, a megértéshez és az elmélyítéshez szükséges erkölcsi és érzelmi erő és a valóság létminőségének elmélyítéséhez szükséges tudás van együtt, a régi görögök „fronézisznak” nevezték. *A fronézisz* így mindenekelőtt tudást jelentett, *a létmélybe ereszkedés tudását*, ezen túlmenően *az ehhez szükséges erő megszer-*

zésének és annak a tudását, hogy hogyan lehet kivitelezni ezen erők révén a létező lét-alapjának állandó kimélyítését: az örökkévaló egyetemesben való mozgás tudását. Továbbá annak a mértéknek a tudását is, amely mérték szerint művelve a tevékenység lét-esítés lehetett. *Az ökögazdának, hogy tevékenységét rendeltetésszerűen végezhesse, mindenekeelőtt ezzel a tudással, a fronézisszel kell rendelkeznie.*

Ezzel voltaképpen el is érkeztünk a folytathatóság létszabadsága által szervezett tevékenység és az ahhoz szükséges tudás – a létmegértő értelem e sajátos képessége – főbb tulajdonságainak felvázolásához. Nem mehetünk azonban tovább addig, amíg fel nem tesszük azt a kérdést, hogy *„ki” is az ökögazda mint létkarakter*, és mi az ökögazda önazonossága e legmélyebb rétegének a neve. Ahogyan a létrontás alapkarakterét, a titánt meg tudtuk nevezni, úgy most az Odüsszeusz nevének kölcsönvételével emlegetett alapkaraktert is meg tudjuk már nevezni, aki az *alternatív globalizációnak* lehet a hordozója és kivitelezője, az istenember első megvalósulása: *a frontész.*

Végül, mielőtt rátérnénk annak megvizsgálására, hogy milyen létminőségű az alternatív globalizáció valósága, azt a szokásos kérdést tesszük fel, hogy: *rendben van, az elmélyítés és a folytathatóság lehetséges, de hogyan?*

7. A szükségletviszony

A frontész által végzett elmélyítő lét-esítés két alapvető ponton különbözik a titán három nagy tévedésétől, a megvalósítástól, a gyári mechanikától – a tulajdonságok kiragadásától és új formába öntésétől – és az átalakítástól. E két alapvető különbség következménye azután az, hogy az összes többi lényegi tulajdonságuk eltér egymástól.

A titán három létrontó tette először is abban egyezik meg, hogy a léttől függetlenítik magukat. E tekintetben csak abban különböznek egymástól, hogy egyre messzebb távolodnak a léttől. A frontész elmélyítő tevékenysége ezzel szemben, ahogyan az már az elnevezéséből is következik, hogy *a létbe való egyre mélyebb leszállást valósítja meg.* A három létrontó tevékenységnek van még egy közös tulajdonsága: mindegyik valamilyen módon antagonizmusok fogságában valósul meg. Igaz, ebben is van közöttük különbség, mégpedig a tekintetben, hogy milyen antagonizmus megkerülésével vagy feltörésével próbálkoznak: a közvetlen antagonizmusával, az elnyúló antagonizmusával vagy a ciklikussá nyújtott antagonizmusával. *Az elmélyítést viszont az jellemzi, hogy az antagonizmusokkal ugyan kapcsolatban áll, de nem azok szervezik megvalósulását.* Ez az antagonizmusoktól való viszonylagos függetlensége az elmélyítésnek magyarázatra szorul.

Először is azért szorul magyarázatra, mert korábban azt a véleményt fejtettük ki, hogy a történeti emberek nem függetleníthetik magukat az antagonizmusoktól. Valamilyen

módon mindig bekövetkezik az antagonizmus, amelyben szükségképpen ők húzzák a rövidebbet. Diké teljhatalmára való hivatkozásaink is erősítették ezt a vélekedést, és tételelesen is megfogalmaztuk azt, hogy a lét szerkezetéhez hozzátartozik az antagonizmus. *Ho-
gyan lehetséges* akkor mégis, *hogy az antagonizmusokból ki lehet lépni?* Ennek a kilépésnek a lehetőségét vázoltuk fel az öko-gazdálkodás egyes jellemző vonásaiban. Ezek a vonások – a frontész, a szerves anyag, az egyetemes, a jövő és a folytathatóság, amelyek mind az isteni létezés alsó fokaként is tekinthetők – azt mutatják, hogy az antagonizmusokat nemcsak nem lehet, de nem is kell figyelmen kívül hagyni. Ellenkezőleg, meg kell érteni a természetüket, s a különböző típusú antagonizmusok természetének megértése teszi lehetővé azt, hogy meghaladjuk ezeket az antagonizmusokat. *A meghaladásnak, az antagonizmusból való kilépésnek az a feltétele, hogy megértsük: nem az antagonizmushoz kell viszonyulnunk – mint azt a titán és a szirén teszik –, hanem az antagonizmus konkrétizáló közvetítésével az örökkévaló egyetemes léthez.*

Az örökkévaló egyetemes lét – a jövő és az egyetemes által történő – *közvetítésével megvalósuló, önmagunkhoz való viszonyunkat nevezzük szükségletnek.*¹²⁸ Az, hogy a szükségletet viszonyként, mégpedig létviszonyként és a léthez való viszonyként határozzuk meg, eltér a szokásos pszichológiai értelmezésektől. Ezekkel kapcsolatban most csak annyit jegyzünk meg, hogy ezek is a felvilágosodás eredendő bűnében, a létfeledésben fogant elképzelések. A pszichológiai meghatározások, amelyek például az igényekkel szinonimaként használják a szükségletek kifejezést, mit sem tudnak mondani arról, hogy ezek az igények létstatusukat tekintve különböznek-e, és ha igen, akkor miben is különböznek egymástól. Ugyanígy semmit sem tudnak arról mondani, hogy az igények tárgyának mi a létstatusa. És éppen ez a két „hiány” képezte a titán elbizakodottságának és tévedéseinek az alapját, amikor az önpusztító jól-étet és az önfelfaló dőzsölést, a globalizáció ezen elkeserítő újítását igényelte és valósította meg. *A szükséglet önmagunkhoz való létviszonyként történő meghatározása ellenben lehetővé teszi ennek a kérdésnek a megválaszolását.*

A szükségletviszonynak – hogy visszatérjünk az antagonizmusoktól való viszonylagos függetlenséghez – ebből a szempontból az a lényege, *hogy az antagonizmus kapcsán mindig az egyetemeshez való viszonyulást jelenti első lépésben.* Amikor a pusztai népek vagy a keresztények Istennek tetszőn akarnak cselekedni, akkor önmagukat is mindig a kozmikus létben mérik meg. Így ők mindig a szükségletviszonyoknak megfelelően járnak el. *Az előttük álló antagonizmusokkal kapcsolatban mindig arra törekszenek, hogy azoknak az egyetemesen mérhető létstatusát próbálják megállapítani,* és az egyetemeshez mérve cselekszenek. De nemcsak az egyetemeshez, hanem a *jövő bevonásával, az örök-*

128 A szükségletekkel kapcsolatos álláspontomat a Bibó Műhely Társadalompolitikai Füzetekének első számában, 1989-ben fejtettem ki, *A szükségletképességről* című írásomban.

kévaló tekintetbe vételén alapuló egyetemeshez viszonyítanak. Amikor az ökögazda természetet valamit, akkor az egyetemes részeként felfogott ökotopnak a jövőjét veszi tekintetbe egyetlen szál növény megmunkálásakor is. Ezzel viszont nemcsak kívül került az egyetlen ciklusnyira elnyúló antagonizmuson, hanem a ciklusokon is kívülre jut, elhagyja az antagonizmusokat, s a szükségletet, *az egyetemes jövőjét engedi keletkezni.*

De a növényt sem úgy fogja fel *az ökögazda*, mintha az lenne, amire „szüksége” van az embernek. Ekkor ugyanis nem szükségletet elégítene ki, hanem a létfenntartáson munkálkodna csupán, a megvalósíthatóság létminőségébe tartozó tevékenységen. Az ökögazda *nem a szükséglettárgy megtermelésével van elfoglalva, hanem azzal, hogy önmagát, azaz az embert hogyan tudja újratermelni.* Aminek következtében *a szükségletviszonynak megfelelő cselekvés igazi „terméke” nem is a növény,* amely az ökotop folytathatóságának biztosításával növekszik meg. Mivel a fűziszben természet és ember nem különböznek egymástól, az ökögazdász *elmélyítő tevékenységének igazi tárgya és terméke „az új ember”, az az ember, aki a létbe mélyebben eresztette le gyökerét azáltal, hogy az ökotopot, s azon keresztül önmagát folytathatóvá tette.*

A szükségletviszony lényeges tulajdonságai ismertetésének ezzel még nem értünk a végére. Akkor ugyanis, amikor az ökotop és a szükséglet-teljesítés következtében elmélyített – azaz a lét mélyebb rétegeivel összeillesztett – ember előáll, akkor nemcsak az ember és az ökotop kerül közelebb a mélyebb rétegeihez. Annak következtében, hogy az ember mélyebbé válik, ezzel a magához való egyetemes jövő közvetítette viszonya is elmélyül. *Azaz a szükségletviszony abban a tekintetben is távol áll az antagonizmusoktól, hogy csak önmaga elmélyítésével képes működni. A szükségletviszony lehetővé teszi azt, hogy ne a szükséglettárgyakat, hanem a szükségleteket termelhessek az emberek.* Ennek következtében azt mondhatjuk, hogy *az emberiség harmadik nagytörténelmi tette: a termékek termeléséről a szükséglettermelésre történő áttérés.*

A szükségletviszony mindig konkrét. Ez azt jelenti, hogy mindig valamilyen adott létmélyben lévő embernek önmaga jövőjéhez, azaz egy mélyebb létrétegbeli önmagához való viszonyát jelenti. És *a szükségletviszonyban éppen ez a „szintkülönbség”, a lét-differencia kerül az antagonizmus helyére. Nem az antagonizmus, azaz nem a hiány, és nem is a felesleg az, ami működteti az istenhez hasonuló embert, hanem éppen a többlet, a létbe mélyebben belegyökerezett önmaga.* A hiány és a felesleg csak a titánt indítja cselekvésre.

Ebből egy további következmény is adódik: ha a szükségletviszony mindig konkrét, ez azt is jelenti, hogy a különböző létteljesítmények képezik a különböző nagy szükségleti viszonyokat. Amiből az következik, hogy *a szükségletviszonyoknak is vannak mélységi tulajdonságai. Ezért a szükséglettermelés a szükséglet lét-esítését, konkrétan elmélyítését jelenti: azt, hogy a már elért létmélységű szükségletviszonyhoz egy mélyebben lévő lét-reteget illesztenek hozzá.*

Mindezek alapján *a szükségletviszonyok elmélyítését, azaz a mélyebb szükségletek megalkotását nevezhetjük a tulajdonképpeni történelmi aprómunkának*. Amikor nem csupán az történik meg, hogy a titán megvalósít egy addig sosem volt eszközt vagy fogyasztható tárgyat, hanem *amikor az ember elmélyítése történik meg, létszabadságának növekedése*. A történelmi aprómunka, ahogyan a nevében is benne van, apró mennyiségi – és nem számossági – változásokat idéz elő. Mivel azonban ezek a változások mennyiségi változások, ezért összegződnek, s egy másik létréteghez visznek át: az embert képessé teszik arra, hogy mélyebb létréteghez tartozzon, s ezzel mélyebb létrétegeket engedjen keletkezni és megnyilvánulni. Az elmélyítés ennek következtében „morfológiailag” esetleg emlékeztethet az átalakításra. Léttulajdonságait tekintve azonban alapvetően eltér attól. Amiben emlékeztetnek egymásra, az az, hogy az elmélyítés is megváltoztat; amiben különböznek, az az, hogy *az átalakítás a tárgyat távolítja a léttől, az elmélyítés az embert közelíti a léthez*.

Mindezek következtében a szükségleti viszony teszi lehetővé a folytathatósági szabadságot megvalósító elmélyítést. *Az ökogazdálkodást folytató fronitész a szükségleti viszonyban dolgozó szükségletalkotó karakter*.

Az elmélyítést lehetővé tévő szükségleti viszony felvázolását követően most vizsgálhatjuk meg azt a kérdést, hogy *milyen léttulajdonságokkal rendelkező valóságot hoz létre a folytathatósági szabadságot megvalósító elmélyítés?*

II. AZ ÖNKORMÁNYZÓ VILÁGKÖZÖSSÉG

Amikor a titán a legyőzöttek és önmaga teljesítményeivel dicsekszik, azt hozza fel, hogy új birodalmakat épített. És ezek a titáni birodalmak valóban újak voltak. Újdonságuk azonban sajátos újdonság: a valóság megosztását, olyan újabb és újabb valóságok kiépítését jelenti, amelyek a léttől egyre távolabbra kerülnek, egymás fölé, táplálkozási láncba rendeződnek, és egymáson élőködnek. Ezek az új birodalmak a léttől való távolságukban különböznek egymástól, s eltávolodásuk a léttől és birodalommal való kiépülésük együttesen rossz értelemben vett metafizikáivá alakulásukat jelenti. A titán a léttől egyre távolabbra eső, táplálkozási láncba szervezett, katofizikai valóságokat épít ki.

1. A világközösség: a szükségletalkotó lét-esítés emberi szervezete

A frontész elmélyítő tevékenysége is olyasmit hoz létre, ami addig még sohasem volt, így újdonsága tekintetében, formálisan nem különbözik a titáni teljesítményektől. Abban a tekintetben azonban igen, hogy az általa teremtett új világ nem kettőzi meg a valóságot. Nem kettőzi meg, mert éppen a szervesülést jelenti, azt, hogy mindazt, ami korábban volt, beépíti magába. Csak éppen egy mélyebb létrétegben alkalmazza. Az elmélyítés ennél fogva nem katofizikai cselekvés, mint például az átalakítás, és ezért nem is katofizikai természetű birodalmi valóságokat épít fel. Ellenkezőleg, amit az elmélyítéssel a frontész létrehoz, az a füzisznek egy új státusa. Ezért a frontész, az ökogazda világában nem katofizikai, hanem jó értelemben vett metafizikai, azaz füzisz-valóság van.

Ennek a füzisz-valóságnak a szociális valóságtól eltérő természetéről, a kommunioról korábban már szóltunk. Elmondtuk, hogy a kommunió a fölrendelt célok eredményeként jön létre, hogy e fölrendelt cél a kommunió esetében értékalapon, létérték-elven szerveződik meg, s hogy éppen e tulajdonsága biztosítja azt, hogy végeérhetetlenül folytatható legyen. A létérték ugyanis minden létszinttel együtt változik, s ennek következtében a kommunió is a fölrendelt célban alkotó létértékek szerint mélyül el egyre jobban. A megvalósíthatóságnak az amúgy is felnövekvő ápolásán és gondozásán alapuló kommuniója – az oikosz – az önmagában létezőt illeszti harmóniába az egyetemessel; a szerves város kommuniójában az iparkodó lét-esítés az önmagában létező léttulajdonságai alapján szervezi harmóniába az emberi kapcsolatokat a kozmikus egésszel; végül a folytathatósági sza-

badság szintjén zajló lét-esítés, a szükségletalkotás már az élőhelyekkel kiegészített egyetemes harmóniába illeszti az emberi közösséget. Ennek következtében az emberi kapcsolatok valósága is egyre mélyebben létteljes valóság: a frontész már az emberi csoportok közötti kommuniót, a folytathatóság közösségét, a *világközösséget* alkotja meg, s illeszti az egyetemes, örökkévaló létbe. Ez a világközösség folytatása annak a kísérletnek, amely legutóbb a középkori szakrális világközösség¹²⁹ lerombolásával és a modern birodalmak felívelésével szakadt meg.

A világközösség valóságát a folytathatósági szabadsághoz elért lét-esítő tevékenység alakítja ki, emberi szervezete ezért már túl van mind a gazdasági, mind a hatalom-társadalmon. Ennek az új létminőségű kötelekkel egybefogott emberi szerveződésnek a politikai szerveződése is eltér mind a gazdaság-társadalom demokratikus államszervezetétől, mind a hatalom-társadalom nemlegitim globalizációs világgállamától. A világközösségben már nem a megvalósíthatóság, hanem a folytathatóság politizálódik.

2. Az önkormányzó világközösség

A megvalósíthatóság politizációjának eredménye a demokrácia, a minőség nélküli számosság elvén működő és a létrontás önpusztító tévedéseit kiszűrni elvben képtelen politikai intézményrendszer. A folytathatósági szabadság politizációja ebből következően nem lehet a demokrácia; annál haladottabb politikai rendszerre van szükség.

Mai birodalmaink azonban annak a politikai szerveződésnek, az önkormányzatnak a fogalmát is kisajátítják, amely a demokráciánál haladottabb politikai rendszer. Amit ma például a parlamentáris rendszerhez igazított önkormányzatnak neveznek, az voltaképpen a pártok országos parlamentjének a „decentralizálása”, a demokrácia helyi megvalósítása. A demokráciát jellemző formális értelemben ugyan jogos lehet e „decentrumok” megnevezéseként az önkormányzat kifejezést használni, hiszen nem a kormány és nem a parlament irányítja működésük egy részét, hanem saját maguk hozhatnak részleges kérdésekben döntéseket. De ha a döntéseket ugyanazok a pártok, illetve azok függelmi viszonyban lévő aktivistái hozzák, mint az országgyűlésekben, akkor azok csak decentrumok, és mivel pártok utasításainak engedelmeskednek, ezért csak részlegesek lehetnek. Az igazi önkormányzatnak ezzel szemben az a feltétele, hogy létrejöjjön a folytathatóság „szocializálódása”, történelmi aprómunkát végző közössége, a mélyebb teljességet megvalósító kommunió. *Az önkormányzó helyi közösségek: a szükséglettermelés, a létbe törté-*

129 Erről a szerveződésről *Az egyházi világközösség és a kereskedelmi világtársadalom harca* című, kiadás alatt álló könyvemben írtam bővebben.

nő, jövő-szervezte elmélyedés történelmi aprómunkáját végző szerveződések. Az igazi önkormányzat csak mint az elmélyítés és a folytathatósági szabadság politizációja, mint önkormányzó közösség létezhet.

Amikor azonban a megoldandó feladatok planetárisak, nem elégedhetünk meg a helyi közösségek önkormányzataival: arra van szükség, hogy a bajjal megbirkózni képes nagyszámú közösségek jöjjenek létre. Minthogy pedig a baj planetáris méretű, ezért önkormányzó világgközösség létrejöttére van szükség. Ez adhatná a globalizáció alternatíváját. S a globális emberi jogoknak az ilyen önkormányzó világgközösség létrejöttét kellene segíteniük.

Ahhoz azonban, hogy az önkormányzó világgközösség kialakulhasson, nemcsak a globalokrácia intelligenciájára, empátiájára, toleranciájára és együttműködésére van szükség, hanem arra is, hogy az önkormányzó világgközösség létesítésének szükségletét belátó erők felismerjék egymást, s egységre lépjenek. Ehhez nem elegendő az, hogy tudjuk: a lehetséges résztvevőknek egyre táguló kommunikációt kellene alkotniuk, hogy sokszínűségeiket és egységüket is megvalósíthassák. S ez a hiány kijelöli azt a feladatot is, amelyet a globalokrácia és legyőzöttei számára az evolúciós zsákutcának bizonyult, központosított államhatalmat működtető globalizációval szemben az önkormányzó világgközösség megalkotásaként, röviden: az alternatív globalizációért való összefogásként nevezhetünk meg.

IV. rész

ÖSSZEFOGÁST A GLOBALIZÁCIÓ ALTERNATÍVÁJÁÉRT

I. AZ ALTERNATÍVA SZÉTSZÓRTSÁGA ÉS AZ ÖSSZEFOGÁS SZÜKSÉGESSÉGE

Ha elfogadjuk is, hogy a szükségletviszonyon alapuló lét-esítés az a tevékenység, amely a folytatható életet az emberiség számára biztosítani képes, még mindig kérdéses, hogy kik is azok a létkarakterek és az azokat „szocializáló”, pontosabban „kommunionáló” társadalmi csoportok, amelyek az alternatív planetáris szervezet megvalósításáért képesek és hajlandók is tenni, akik a globalokrácia partnerei lehetnek egy planetáris méretű emberijogalkotó folyamatban. Ebből a szempontból azonban nem áll jól az emberiség, aminek két oka is van. Egyrészt nem jutott sem ideje, sem lehetősége arra, hogy az alternatíva kidolgozásához szükséges történelmi aprómunkát elvégezze. Másrészt még azok is, akik az alternatíva szétszórt valóságának egy-egy egységét alkotják, annak ellenére, hogy létszerűen rokonságban vannak, a titáni fortély által becsapva nagyobb – esetleg politikai – ellenségei egymásnak, mint a mindőjüket legyőző és veszélyeztető titánoknak.

1. A történelmi aprómunka globalizációs karaktereinek kifejtetlensége

Az istenek megbüntetik az idő előtti növekedést – idéztük Hölderlintől, s ennek az igazságnak az élet elpusztulásának fenyegető veszélyén túl van egy másik összetevője is. S ez a másik összetevő nagymértékben közrejátszik abban, hogy a titáni globalizáció a vajban sikló forró késénél is kisebb ellenállással találkozik korunkban. Hogy a globalizáció túleréjével szemben nincs szervezett erő ma a világban, csupán következmény, mégpedig a titán idő előtti rohamainak a következménye.

A nagytörténelmi tettek a történelmi aprómunka következményei szoktak lenni: a lét mélyebb és mélyebb rétegeit csak aprólékos közösségi munkával lehet elérni, s csak akkor válik működtethetővé egy-egy újabb réteg, ha a közösség úgy szervezi át magát, hogy

alkalmassá váljon e mélyrétegben való létezésre. A nagytörténelmi tettek történelmi aprómunkája így nemcsak a lét mélyebb rétegeinek keletkezni engedését, hanem az ezen keletkező közösségek létesítését is jelenti. A modern, majd a globalizációs titán azonban feltalálta azokat a hatalmi módszereket, amelyekkel az odüsszeusi ember által megnyitott létből kiragadhatta a világot, és amelyekkel e kiragadott világ szervezetét is hamari módon, forradalmak erőszakos módszereivel kényszeríthette rá a világra. A titán találmánya is kettőssé vált ennek következtében: a létfeladás egyre felszínibb sikereihez a létfeladtságot társadalmasító szervezetek idő előtti kikényszerítését is társította. Ez a kényszer máig nem aratott mindent elsöprő győzelmet; máig megtalálhatók még a létszabadság szervezetei a globalizáció birodalmában is. Arra azonban nem volt alkalom, hogy a lét-esítés történelmi aprómunkájának elkötelezettei kifejlődjenek. Ez nem azt jelenti, hogy ne jelentek volna meg a globalizációkori odüsszeusi karakterek. Ellenkezőleg, itt vannak közöttünk. Gondoljunk például azokra a „biokertészekre”, vagy „biotermelőkre”, akik az ökológiai veszélyeztetéssel szembeni eljárások kidolgozására vállalkoztak. Tevékenységüket a folytathatósági szabadság vezérli, amelynek néhány lényeges pontját az előző fejezetben vázoltuk fel, ezért most elegendő annyit felidézni, hogy a biotermelés, amely egymagában egyesíti a „régii tapasztalatokat” és az új, nem a lételbizakodott rációra, hanem a létmegértésre támaszkodó tudományt, ilyen, a folytathatóság által vezérelt tevékenység.

Ebben a könyvben, terjedelmi okokból is, csak elszórt megjegyzésekkel térhettünk ki a fűzisz másik összetevőjét, a logoszt alkotó lét-esítő tevékenységre, a szubjektumalkotás kérdésére. Látni való azonban, hogy a modern „embertermelő gazdaság” és a globalizációs „hatalomegyed-termelő megszervezetek” mellett, azok árnyékában elindult a „személyiség-alkotás” történelmi aprómunkáján fáradozó szerveződésekkel és az azokban kialakítható „személyiségekkel” való kísérletezés is. Ezek egy része a nyugati civilizációt a keleti kultúrák segítségével kívánja meghaladni, ami azért is figyelemre méltó, mert a globalizációs világbirodalom szupranációi közötti ellentétek kiélezésével szemben az interkulturális szolidaritásnak lehetnek a segítői a személyiség-alkotás tepein.¹³⁰ A biokertészek, a személyiség-alkotók mellett a kommunikáció korszerű formáival kísérletezőket említjük másodikként. Számtalan kisközösségi forma jelent meg a globalizáció korában, amelyek a modern és globalizált megszervezetek alternatívája-

130 Ahogyan az lenni szokott, megjelentek ennek a kultúrák közötti közvetítésnek a vámszedői is: ki politikai manipulációkra használja, ki meg üzletbe akarja fordítani mindazt, ami az interkulturális szolidaritáshoz vezetne. A két törekvés tételes elhatárolására itt nincs lehetőség, de fel akartam hívni a figyelmet a két megközelítés különbségére, mert túlságosan nagy a tét, hogy akár terjedelmi okokból is szó nélkül lehetne hagyni a ma nyilvánvaló kockázatokat.

ként, emberileg élhető közösségek és a közösségek közösségeinek megalkotásával töltik idejüket. Ezek a kommunió-kísérletezők is merítenek a keleti társadalomszervezési eljárásokból.¹³¹ Végül a sok említhető közül itt most utolsóként azokról szólnunk, akik a globalizációkori megahatalmi szerveződések alternatívájaként az önkormányzatokkal kísérleteznek. E kísérletezések egy része csak az egyesületi önkormányzatokig merészkedik, mondván, hogy az azok felett álló szerveződések a megahatalmi intézmények képesek felfalni, az egyesületekkel ellenben nem tudnak mihez kezdeni. Vannak olyanok is, akik ennél nagyobb szervezeteket is az önkormányzati típusú politizáció irányába akarnak terelni.

Akármielyiket említjük is azonban a globalizáció alternatíváját kereső karakterek közül, azt látjuk, hogy ezek még kifejeletlen állapotban vannak. Kifejeletlenségük egyrészt annak a következménye, hogy nehéz átjutni a globalizációs megaszervezetek által emelt falakon, hogy a globalizáció mindennapjainak kérdéseitől nehezen lehet visszanyúlni a nagytörténelmi kérdésekhez, hogy nehéz áthatolni a megvalósíthatóság, a tulajdonság-kiragadás és az átalakíthatóság „szabadságnak” hitt önkényeinek rétegein. Másrészt kifejeletlenségük annak is köszönhető, hogy mint jeleztük, még nem volt elegendő idejük arra, hogy a létrontás rétegeiből kikerülve kellően belemélyüljenek a saját alternatíván való munkálkodásba. És végül kifejeletlenségük egyfelől oka, másfelől következménye annak, hogy az egymással való összefüggéseiken is dolgozniuk kell, hogy megtalálják összeillesztésüknek, a létharmóniába illeszkedést megvalósító összeillesztésüknek a módjait; mert ma még a szétszórt valóság állapotában vannak.

2. A lét-esítő történelmi aprómunka szétszórtsága

A szükséglet-létesítő aprómunkának néhány olyan összetevőjét soroltuk fel az előző pontban, amelyek mindegyike a globalizáció alternatíváját alkotó kommuniónak alkotja részét. A felsorolásból is kitűnik azonban az, hogy bár ezek mindegyike a kommunió irányában tájékozódik és a szükségletteljesítő-szükségletalkotó kommunió felé törekszik, e törekvéseikben nem sikerült még egymással a kapcsolatfelvétel. Elszórt kísérletek történtek ugyan a közös platform kidolgozására, mint például a Rio de Janeiróban az ökológusok és a humanisták által közösen tartott és a Bush-kormányzat ellenállásán megbukott világkonferencia, azonban ezek mára már lekerültek napirendről. S ennek az is az okai között szerepel – a globalizáció ellenállásán kívül –, hogy nincs még meg az a kidolgozott közös alap, amely ezeket a szükségletalkotó kommunió felé tapogatózó moz-

131 És vannak, akik ezekkel is éppúgy vissza akarnak élni, mint a kultúráközi kapcsolatokkal.

galmakat a történelmi aprómunka világméretű szervezőivé tehetné. Ezeknek az alternatív mozgalmaknak a helyzetét nevezte a valóságszerveződés első nagy teoretikusa, a modern világrend máig legnagyobb hatású gondolkodója, G. F. W. Hegel a „szétszórt valóság” állapotának.

A szétszórt valóság uralkodó valósággá válásának két fő útja ismeretes eddig a történelemben: a történelmi aprómunka szabadságán és szabad szerveződésén alapuló út, amelyet a szerves fejlődés útjának nevezhetünk, és a modernizációban egyedül népszerűsített út: a felülről szervezett „forradalmak” útja. A forradalmak „felülről” akarták az előző uralkodó valóságot megrokkantani, majd megtörni, s ugyancsak felülről, a központosítás módszerével akarták a szétszórt valóság állapotáig jutott intézményeiket új uralkodó valósággá szervezni. Így történt ez a gazdaságosított tőke oldalán – gondoljunk csak az angol és a francia polgári forradalomra – és a politikásított tőke oldalán – aminek szemléltetésére elég felidézni a szovjet forradalmat – egyaránt. A szétszórt valóságból felülről csinált új uralkodó valóság azonban megrekedt a hatalom megtartásának programjánál, s a létrontás történelmi zsákutcáihoz, Diké szakadékához vezetett.

A létharmónia megalkotásának módja ezzel ellentétben mindig a történelmi aprómunka és annak szerveződése szabadságának a biztosítása volt. Amíg létezett, az üldözött szétszórtaságból induló középkori egyházi világtársadalom is erre a „kondícióban” intézményesített szabadságra épült, s ennek a szabadságnak a továbbvitelére való képtelensége idézte elő azt, hogy meg kellett hajolnia a kereskedelmi világtársadalom támadásai előtt. A kereskedelmi világtársadalom utódja, a modern birodalom ideológusai által piaci „szabadságnak” nevezett intézmény azonban, amellyel a felülről való kikényszerítés forradalmi módszerét kívánták ellensúlyozni, voltaképpen nem volt szabadság. Nem, mert nem a személyes, hanem a magántulajdon függvénye volt, s mint ilyen a *létrontás intézményesítésének* a formája. Az azonban, hogy volt már az európai történelemben az üldözöttségből a szétszórt valóság létszabadságát világközösséggé fejlesztő szerveződés, azt bizonyítja, hogy ez az út járható. Annak azonban, hogy ez az út valóban megnyíljon, s hogy valóban járhatóvá váljon, az alternatíva képviselőinek – a globalokrácia legjobbjainak, Paulusainak és Ferenceinek – és az alternatív aprómunka hivatásviselőinek egyaránt túl kell tenniük magukat kétféle nehézségen is. Egyfelől azon a nehézségen, amely a szükségletalkotó történelmi aprómunka kifejeletlenségéből és alapozottság-hiányból eredő szervezetlenségéből fakad. Másfelől pedig az abból adódó nehézségen, hogy a globalokráciának a létrontás iránt elkötelezett erőszakcsoportjai részint mesterséges ellentéteket keltenek a szükségletalkotás különböző részfeladataival foglalkozó csoportok között, részint pedig, hogy ezek közé a csoportok közé beépítik a maguk hangzatos nevű, de manipulatíván működő csoportjait.

3. Az összefogás szükségessége

A globalizáció kártételeivel szemben ma azok védekeznek leginkább, akik a szociális állam leépítéséből származó szociális konfliktusoknak a kárvallottai. Miközben állíthatjuk, hogy a pusztta megélhetésért súlyos áldozatokat kívánó megélhetési háborúk aktivistáit minden tisztelet megilleti, azonközben azt is látnunk kell, hogy hasonlóan nagy figyelmet kellene fordítanunk a nagytörténelmi kérdésünk megoldására is: ebben a konfliktusban sem forog kisebb tét kockán, mint a hideg szociális háborúkban.

3.1. A kor nagy baja: a bizalmatlanság

A bizalmatlanság az a szociális mételty, amely nemhogy a kommuniót, de még a szocialitás elérését is lehetetlenné teszi. A bizalmatlanság lehetetlenné teszi ugyanis a kölcsönös megértést, de még a kölcsönös megértésre való törekvést is. A bizalmatlanság mindig valamely hátsó szándékot gyanít a legőszintébb és legnyíltabb szándékok mögött is, s nem a másik megértését és önmaga megérttetését szervezi, hanem azt vizslatja, hogy milyen mögöttes szándék lehet a másik bármilyen akciója mögött, legyen az bár a kölcsönös megértésre való őszinte törekvés is. A bizalmatlanság mindig titkot szimatol, s a titok mögött az ellene irányuló szándékot feltételezi. A titok feltételezése pedig a stigmáknak nyújt kitűnő táptalajt: a titok mögé valamilyen beteges vagy a normalitástól valamilyen módon eltérő szándékot, tulajdonságot lehet tapasztani. Titok, stigma, mögöttes szándék képezik a bizalmatlanság szerkezetét. Annak, aki bizalmatlanságot akar szítani, nem is kell mást tennie, mint titkokat kreálnia, stigmákat rásütnie, mögöttes szándékokat ráfognia azokra, akik valamilyen alternatív valóság szétszórt állapotban lévő, ámde szerves kapcsolódásra alkalmas részeit képezik. Titok, stigma és hátsó szándék tulajdonítása azután megteszik a magukét: a kifejltségük teljében lévő szerves egységre lépése ezzel hosszú időre – míg a szereplők át nem látnak a szítán – megakad a fortélyos félelemkeltésen. Rosszabb esetben a félelemkeltők minden elközeltető idejére szembefordíthatják egymással az alternatíva szétszórt valóság állapotában lévő szerves erőit. Így állt elő az a helyzet, hogy a globalizáció fortélyos szociomechanistáinak a működése következtében most hívók, parasztok, iparosok, biokertészek, ökológusok egymást nézik bizalmatlanul, s a közeledés, a közös alap és cél – a szükségletalkotó kommunió – kidolgozásán való együttműködés helyett távolságot tartanak egymástól. S mivel a bizalmatlanságtól csak karnyújtásnyira van a gyűlölködés, az a szokásos menet, hogy az egymásra utaltak összefogás helyett egymás torkát

szorongatják.¹³² A szétszórt valóság állapotából a szerves és uralkodó valóság helyzetébe jutáshoz ezt a bizalmatlanságot kell legyőzni – mert ez az, ami az összetartozókat távol tartja egymástól.

3.2. A kor másik nagy hibája: a hiszékenység

Amikor a bizalmatlanság a testvérek gyűlölködéséhez vezet, akkor az alávetett összezavarodik, talajt veszít, és kapkodni kezd: keres magának valamit, akármit, amibe belekapaszkodhat, valakit, akiben hihet. Erre az időre vannak időzítve a globalizáció zsákutcájának elkötelezettjei által felállított manipulatív intézmények: a *mintha* intézményei. Amelyek olyanok, mintha az alávetettek érdekeit képviselnék, s meglehet, hogy lényegtelen dolgokban ezt még harciasan, mindenki másnál radikálisabban teszik is. Csak amikor a lényeges kérdésekben való döntések kerülnek sorra, akkor fordulnak szembe a talajt veszítettekkel, s szavaznak ellenük – és a globalokraták érdekei szerint. Az összezavart alávetett, aki testvérében látja ellenségét, a hiszékenység foglya lesz, a hiszékenység pedig lehetővé teszi a kakukkfiókák bepottyantását az énekesmadarak közé. A kakukkfiókáknak hisz ettől fogva, elhiszi a „szennyeződés” ellen ágálók, a hatalomszolgá „civil szervezetek” (köztük a nőellenes „feminista” szervezetek, a gyermekeket szüleik ellen uszító „gyermekjogi szervezetek”, a szülők terheit az amúgy is kifosztottakra hárító „sérült személyek érdekszervezetei”, a „segélyezést” politikai célokra felhasználó karitatív szervezetek) állításait önmagukról. Elhiszi, hogy azok céljai az övével egyeznek meg, s összeköti sorsát ezekkel a hatalomtámogató intézményekkel.

A testvérektől távol tartó, bizalmatlanságot ellensúlyozó hiszékenység az ellenség támogatásához vezet. Következménye: a hiszékeny letér a jó útról.

3. 3. A harmadik és egyben legnagyobb hiba: a létkorruptió

Az alternatívának a kezdeteket jellemző szétszórtságában élő képviselői között mesterségesen szított bizalmatlanságot az éppoly megalapozatlan és éppoly mesterségesen irányított hiszékenység teszi elviselhetővé. Ezt az egyensúlyigényt lovagolják meg az evolúciós

132 A magyar rendszerváltásnak is ez volt a foratókönyv szerinti menete. A média tömegpusztító fegyverét az identitásháborús célok mellett az alternatív erők összefogásának megakadályozása, a közöttük pusztító bizalmatlanság és gyűlölködés kikényszerítése miatt kellett e foratókönyv kivitelezőinek megszereznie. S ahogy a térséget látjuk, a leomlott szovjetbirodalom utódállamaiban ugyanez a helyzet. Pedig itt még csak a rendszerváltás, és nem a globalizáció alternatívája volt a tét.

zsákcúbaiban való megragadás hívei, hogy a globalizáció alternatívájának a szétszórtságból a kifejezett valóságba való elérkezését megghiúsítsák. És mindazoknál, akikben az erkölcs szikrája még fel-fellobban, de arra már nem jutott erejük, hogy azt élő tűzzé szítsák, ennek a hamis egyensúlynak a felkínálása megnyugváshoz, az alternatíva lassú feladásához vezet. Így támadnak a mintha-intézményeket hitelesítő „majdnem-karakterek”, az alternatíváig majdnem eljutottak. Vannak azonban olyanok is, akiket nem lehet a majdnem-karaktereknek kikészített csapdába, a hamis egyensúly csapdájába csalogatni, mert átlátanak a mintha-szervezetek és a bizalmatlanság-szítás szitáján, s megkísérelnek kitörni a csapdából. Azok útja is kétfelé ágazik azonban, akik ezt a kitörést megkísérlik. Az alternatíva elkötelezettei lobognak tovább, s megtéveszthetetlenül a kiteljesedés, az alternatív valóság létesítése iránt veszik útjukat. Vannak azonban olyanok is, akik a hamis egyensúlyt körkörös támadásként határozzák meg, s ezért a kitörést eleve reménytelennek ítélik. Ezen a ponton lép működésbe az evolúciós zsákcúta haszonélvezői által a hamis egyensúly csapdájából kiesettek számára kikészített újabb csapda: a korrupció.

A kiváló francia szociológus, Pierre Bourdieu fogalmaz úgy, hogy aki teheti, kiárúsítja országa – vagy éppen szűkebb környezete – szegénységét. A szegénység kiárúsítása jó üzlet azoknak, akik az eladó pozíciójába verekszik magukat. Igaz, a valódi értéknek csak a morzsáit kapják, de a felélésre eladott, a történelemből kitaszított szegényekhez képest jól élnek. A szegénység – és a szegények – kiárúsításában mégsem ez a legnagyobb probléma. A pénzügyi-gazdasági korrupció önmagában is elfogadhatatlan, mert a demokratikus intézmények háta mögött, a polgári szabadság rovására megy végbe. A szegénység kiárúsítása azonban ennél is nagyobb vétke: ezzel a kiárúsítással ugyanis az evolúciós zsákcúta alternatívájának a kiteljesedését számolják fel azok, akiket ezzel a felszámolással senki sem bízott meg. Ennek a korrupciónak a legnagyobb vétke, hogy „létkorrupció”¹³³: a létalternatíva kiárúsítása és a létrontás szolgálatába állás.

A testvérek iránti bizalmatlanság és az ellenség iránti hiszékenység a szegénység kiárúsításával együtt: a létkorrupció. A létkorrupció a zsákcútaból kivezető út feladása, a létalternatíva elvesztegetése.

4. Az összefogás módja

A létkorrupció már nem a titán és nem is a szirén vétke. A titán és a szirén ugyan vétkes a létkorrupcióban, de ők eleve aktív ágensei a létrontásnak. A létkorrupció azok vétke, akik még vétkezni is csak kisstíluen tudnak: a létrontásba is csak belesomfordálni képe-

133 A létkorrupció elméletét Hamvas Béla dolgozta ki (Hamvas Béla: *Patmosz* III. rész. Életünk Könyvek, 1992.)

sek. Az aktív létrontás azonban nem is igazán történhet meg a kisstílű somfordálók nélkül. Ők azok, akik a titán és a szirén számára előkészítik a talajt: a földet talajjá az ő lét-rontó aprómunkájuk teszi. A létrontó aprómunka cinkossá tesz, a cinkosokat pedig, ha láthatatlan is, de eltéphetetlen kötelék láncolja egymáshoz: a létrontás hálózatává csomósodnak, s így szívják el az életet a többi alávetett elől.

A létkorruptióban cinkosok hálózata erős kötelék. Mégsem mintája az evolúciós zsákutca alternatíváján munkálkodóknak. E zsákutcából csak a *főlérendelt cél* magasabb emberi minőségbe emelő közösségi köteleihez, a kommunió elmélyültebb szintjeihez érve van esély kijutni.

A globalizációkori emberi jogok viszont éppen ehhez az összefogáshoz: a globalokrácia és a létalternatíva hordozói közötti kommunió megalkotásához szavatolhatják a feltételeket. E kommunió lehet alkalmas arra, hogy a globalokrácia legjobbjai és az alternatíva hordozói a szükségletalkotó világtársadalom megalkotásához szükséges aprómunkának az elvégzésére fogjanak össze, forrjanak kommunióvá. Ez a globalizációkori emberi jogokkal biztosított kommunió az evolúciós zsákutcából a folytathatóság útjára való lépésnek a szervezete. Megalkotásához a globalokrácia Saulusaival és Ferenceivel lehet csak hozzáfogni. Erre az összefogásra az alternatíva kifejeletlensége, szétszórtsága és létkorruptióra való hajlandósága ellenére is van lehetőség korunkban. A zsákutca fenyegetése ellenére él a remény, hogy a folytathatóság szabadságával a *lét-esítés* pályájára álljunk. S ha van remény, akkor ezt megvalósítani mindannyiunk kötelessége.

Utószó:

Vass Csaba hármaskönyve

Társadalomgazdasági-filozófiai kéziratok 2000-ból

Ha az őszinte és jóakarátú olvasó odüsszeuszi lelkiismereti viszontagságok után végül a könyv végére ér, homokos, szomorú, vizes síkon találja magát, fejével biccent, s talán nem remél. Igen, korunkban az eszmélet kezdődhet így is, moshatja vér is, ilyenek vagyunk. A romantikus ellenállás külsőségei innen nézve protokollárisságnak tűnnek, és ha a szövegekönyvekből még mindig nem húzták ki a hasonánkat, az derűtségre adhat okot a közönség soraiban, amikor pedig épp a kulcsjelenethez érkezünk.

Mert milyen is legyen a lassan kutatóvá érő olvasó első száz levegővétele az ellentmondások könyvének átvirrasztása után? Érkezik valahonnan – nem is igazán ismeretlen helyről – egy idegen, és tudományos tételekre alapozott vallást hirdet, közben szigorú elméleti rendben érvelve reális eljövendőségekről prédikál. Csak is a lét alapjairól szól, ám elsősorban a fonákjáról beszél; látnivalóan a tények és szinte kizárólag az intézmények érdeklik, majd váratlanul kiszögezi a lelkét a templomkapura. Senki sem gondolta, hogy ilyen mélyre juthatunk és ekkora veszedelmek közt élhetünk, mint ahogy önpusztító elemzéseiben megmutatja, aztán ellenségeit hirtelen felkéri a békepartnerségre, mond néhány jó szót mindnyájunkért, és füttyörészve hazamegy. Még nem tudni, hová.

Az igazi ellentmondást azonban a mű jelenti, amint szembenéz az árvizes történelemmel, ahol nem látni, „létezik-e a túlpárt”, de az akarásban benne foglaltatik az ígélet. Ami az egyényári ígéretekből megvalósult, a lábaink előtt hever, hát ennyi. Kivehetetlenül nagy hatalmak tornyosulnak fölénk, részint bennünk; minden határt átlépve általánosítja magát az erőszak, Barabás szabadságáért indítanak mozgalmakat a Barabástól szenvedők, a hetedik generációs káosz első példányai legördülnek a futószalagról, a közönség egymáson taposva fogad saját

bukására a tombolán. Elég nagy elszántságra vall önkénteseket toborozni a történelmi aprómunkához napjaink hirdetései között.

* * *

Az első könyv (A megvalósult metafizika birodalma) a történetfilozófiai alapokat tisztázza, ahol – szokatlan, de az irodalomban nem példátlan módon – a valósi és erkölcsi hagyomány az ontológiai tényezőkről nem leválasztva, sőt éppen a társadalomgazdasági folyamat részeként kerül be látókörünkbe, a közvetlen pillanatnyiságon túlmutató realitásként. A koraember és a létteljesítmények fogalmának meghatározása után a koraemberi alternatívát jellemzi a lehetséges programok közötti választás leírásával. A léterőszak dominánssá válása a létmegértés hiányát jelzi, s a *közvetlen antagonizmuson* túljutó *elnyúló antagonizmus* tévedést megvalósító karaktere a *titán* lesz, amely a *jól-ét* könnyűségének vonzásában sikeresen és elbizakodottan valósítja meg a maga metafizikai birodalmát. Az európai alkat torzulásával párhuzamban a történelem mégis szolgáltat tényleges példát a létszabadság közösség-szervezetének kiépíthetőségére is – az ókori görögöknél.

A második könyv (A globalizációs uralkodó világbirodalom) egységes keretben tárgyalja korunk nagypolitikai, világtársadalmi és világgazdasági fejleményeit: a globalizáció lényegi sajátosságainak leírására vállalkozik. Kimutatja, hogyan változnak át a spontán történelmi csapdahelyzetek korunk technológiai, kulturális, morális és hatalomgazdasági feltételei között önkontroll nélküli, totális veszélyt hordozó szituációkká. Az apokaliptikus lehetőség konkrét valószínűséggel párosul a szerző elemzései nyomán. Az első könyv fogalmi apparátusát és analógiáit használva új értelmezést kapnak a mögöttünk álló század második felének és az ezredfordulónak meghatározó jelenségei. A szerző a zsákutcás globalizációs fejlődés állomásait ismerteti a ciklikus antagonizmusig bezárólag. Ennek során a *harmadik nagytörténelmi tett* ellentétébe fordul át, és az átalakítás közben létrejön a mágikus valóság. A történések karaktere a fausti ember, úgy is mint eltorzult globalizációs alkat; ezúttal nem a megismerés bátor hőseként, hanem épp a létigazság (és talán a létigazság-szolgáltatás?) elől menekülve: nem haladja meg az elnyúló antagonizmust, hanem átszökik egy másik elnyúló antagonizmusba. Ez azonban egy új mágikus valóság berendezésére ad lehetőséget, s a mai globalizáció valóban minden korábbi intézményt, eszközt, gondolatot képes a sajátjára formálni. A második könyv ennek megfelelően rendszerezi e különös világ társadalomszervezetét, s bevezeti például a nemlegitim világállam, a globali-

zációs gazdasági bíróság, a tiszta hatalompénz, a puha világháború vagy a szuprasovinizmus (egyébként nagyon gyakorlatias) fogalmát.

A harmadik könyv (Az önkormányzó világtársadalom) felelős csoportok utáni nyomozás helyett a jövőbeli világrendszer- és struktúraváltásra helyezi a súlyt. Bemutatja a modern emberi jogok csoportjogokká torzulását, az emberi jogok feletti globalizációs jogosítványok rendjének kiépülését, mint amely negatív jogrendet hív életre. Kifejti a fölérendelt célokhoz rendelt globalizációs emberi jogok szükségességét, és az alternatív globalizáció részeként meghirdeti a megújított szociális globalizáció – zsákutcából kivezető – elvi programját. Tartalmi-lényegi vonatkozásban az alternatíva kulcskérdése azonban a harmadik nagytörténelmi tett megszervezése, vagyis amikor az ember odáig jut a létmegértésben, hogy a megművelni szándékozott létező belső léttulajdonságait azzal az élőhellyel együtt érti (és műveli) meg, amelyhez az a létező elválaszthatatlanul hozzátartozik. E tekintetben a *szükséglet* újradefiniálása és a szükségletviszony kategóriájának alkalmazása a legjelentősebb, áttörés értékű elméleti újítás. Már az önkormányzó világközösség formálisat elkerülő ideájának felvázolására is ez ad lehetőséget. A kívánatos intézményrendszerhez szükséges összefogást azonban még jelentős típushibák akadályozzák. A szerző megállapításai szerint: a bizalmatlanság, a hiszékenységek és a létkorruptió, voltaképp bibliai érvénnyel. Ezek elhárításával található meg az összefogás módja.

* * *

Az utószó természetesen nem vállalkozhat a *Még élők közt leszel élő* elemző interpretációjára, az különben is méltó vitapartner vagy munkatárs dolga lehet. Talán feloldhatja viszont a mindenkori tartalomjegyzékek merevségét, és pedig megértő szubjektivitása által: megfogalmazójának elsősorban emberként kell reagálnia az írás emberi minőségére. Ezzel együtt jár a saját felfogás és ennek összehasonlítása mind a leírtakkal, mind a szöveg tárgyi-valóságos és irodalmi környezetével. Méltatás és kritika – vagy még inkább a kritikus méltatás – eszerint műfaji tartozéka az utószónak. A műfajtól való eltérés pedig – tudatosan vagy sem! – mindig saját felelősségre történik.

Bizonyos értelemben a könyv „az emberiség normális gyermekkorától” vezet át a leendő felnőtségre a jelenlegi pubertáskori életjelenségek megmutatásán keresztül. A mű nem része a hagyományos filozófiai és tudományos irodalomnak, ugyanis többet teljesít ezek követelményeinél. Hiszen megoldásai nem kis részben az esszé és az eszmetörténet más dokumentumainak eszköztárából szár-

maznak, meglehetősen egyéni felfogásban. A teológiaiainak tűnő mozzanatok azonban nem a hitvitákat idézik, hanem épp a tudományos előkép élesztését szolgálják, eleven hasonlatai és megszemélyesítései a hipotéziseket teszik életszerűbbé, és érzelmileg feldolgozhatóbbá a legszikárabb tudományossági kritériumoknak is megfelelni kész fejezeteket. *Amit ígér, az a folytathatóság*, minden vonatkozásban; s Vass Csaba könyvét már emiatt sem szabad megkerülnie a jövőben a téma kutatóinak. (Hogy meg *lehet* kerülni, arra épp ő hoz rengeteg példát. Hogy *nem szabad*, az viszont talán épp számára a legnagyobb teher: saját művét ő sem kerülheti meg, s közben valamennyi vendégére mosolyognia kell.)

Mint műfaj, inkább rendkereső, semmint – immár konformis – „rendhagyó”. Az csak természetes, hogy semmi sem megszokott a talált rendből. Vélhetnénk a történelem meséjének, Jónás üzenetének, egy régvolt nép verbálisan elrejtett kincsének, az eszmetörténet szintetizált hagyatékának, totálisan ökumenikus zsoldároscopyvnek, egy nagy társadalomelméleti újítás ősnymotványának, ám éppúgy lehetne ismeretlen nyelv kísérleti önkifejtése, az emberi eszmélet allegóriája, integrált tudományszervezői projektvázlat is a társadalmi lét értelmező szótárhoz, vagy vegyes esszé és pamflet-megapróza lírai és drámai betétekkel, többlepcsős és töredékes lábjegyzet-gyűjtemény-lelet a Megismerés Könyvében a világ természetrajzáról, metafenomenális science fiction VÁZ-lat, prologus a soron következő *globiátor*-lázádashoz, egyetlen befejez(het)etlen mondat a zsarnokságról stb. Aki olvasta, tudja, hogy így van, és hogy már emiatt is meghatározó élményt mondhat magáénak a könyvbéli jón s rosszon túl.

De hát esetünkben a műfajt még nagyobb képtelenség leválasztani a műről, mint egyébként. Vázlat, vízió, bevezető, leírás? Minek a vázlata, víziója, mihez bevezető és minek a leírása? Ha azt állítom, Vass Csaba írása nyersfogalmazvány a nyersglobalizációról, melyben alapélményünket fogja össze és elemzi, akkor érthető a megközelítés formai sokfélesége, az agresszív-kirekesztő szellemi divatjelenségek hálójából magát kiszabadító gondolat elemi mozgásigénye, olykor indulatossága. Az egypólusú vonzások alterében féloldalas az előre kiosztott igazság, és akinek ez kevés, szót emelhet a pólus centrumában, vagy más altér után néz. Szerzőnk egyszerűen a glóbusz humán irányultságához keresi a transzformáció alapjait. Nagyhatalmi bázisról ajánlott különféle olvasmányokban már sokszor elmondták, hogy mit kell tudni a globalizációról. Nyilván az egyetlenről, az alternatíva nélkülről. Ez a könyv mindenekelőtt a fensőbbeséges, illetve felülről várt közelítéssel, az alternatíva nélküli – értsd: sokak számára kilátástalan – jövőkínálattal szakít; belülről éli át és értelmezi a történetet. Egészében igazolja, hogy a globalizáció a mostanihoz képest más minőségű és más kimenetelű lesz, ha a

maitól eltérő, az emberi történet meghatározó tanulságaira építő szellemi irányultságot választ magának. Számunkra ez azt is jelenti, hogy többféle globalizáció létezhet a lehetséges értéktartalmaktól függően; mondhatjuk: a világ átfogó berendezkedése a maitól (vagy a gulag-globalizációs kísérletektől) különböző vezető ideológiát elfogadva igencsak más eredményre vezet. Nem véletlen ugyan, hogy mely eszme tör előre épp a slágerlistán és melyik szorul hátrébb, míg a másik el sem jut a nyilvánosságig, vagy meg sem születik. De a „létigazság” felismerése és létszerű alkalmazása sorsfordító folyamat, nem fér bele a heti ciklusok eredményhirdetéseibe, akárcsak a tanulás.

Érdekes, hogy a kötet nem foglalkozik a tulajdon kérdéseivel, nem készíti el a tömegember pszichoanalízisét, nem szól külön az uralkodó – mindent maga alá temető – globálideológiáról, példaként sem említi a „Big Brother” ultrakukkoló tévешow-t mint a közös identitásvesztés modellértékű nagyüzemét az elsődleges valóságot felváltó virtualításban. Az írás szinte észrevétlenül hagyja a történelem sokadik civilizációs törekvésének erőltetett jellegét, alig céloz az uniformizálódásra, nem beszél élcspatszellemről. És nem idézi például Seattle gyakorlatát, amely pedig már eddig sem maradt folytatás nélküli. Mindez és más hasonló tényezők a részletező, majdani fejezetekhez tartoznak, noha tartalmi körülírásuk ezúttal sem maradt el. A mostaniak kifejtéséhez viszont elsősorban a legfontosabb elemek számbavételére, a struktúra leírására volt szükség. Végére is: a tulajdon akkor meghatározó, ha a jog és a gyakorlat hagyja szentírásként érvényesülni; s ekkor az a kérdés: miért – és miért azoknál, akiknél. Ezek és további kérdések kimerítő megfogalmazása és megválaszolása ilyenformán a későbbiekre marad.

Egyik legkülönlegesebb vonása a műnek a szellemi forrásaival való bánásmód természetessége. A szerző otthont kínál egymással haragban lévő áramlatoknak, nagy tisztelettel építi be jelentős egyéniségek munkájának termékét, még ókori elődeit is kortársának tekintve. Teheti, mert *nagy történelemben* méri az időt. S közben mégiscsak a történelmi aprómunkával méri magát.

Nem tiszteli viszont az előítéletek tekintélyelvű rendszerét. Ez a jó megjelenésűnek mondott „piaci” látszatokra ugyanígy érvényes: a történelem és a logika sokszor követelt egysége nála az ökológiai princípium beiktatásával válik lehetőségessé. (Valójában az történik, hogy *nem iktatja ki* az ökológiai tartalmat a gondolkodási folyamatból.) Ehhez meg kellett haladnia a mára szokványossá nyúlott téridő-elemzéseket.

Hibát vagy gyengeséget persze ebben a könyvben is egyszerű találni, súlyos vétket azonban nehéz. A megfejthető és bevallott cél a nagy vonalak felvázolása

közben – kellő realitásérzékkel – nem összpontosíthat sokkal többre a legnagyobb vonalaknál. Ennek sikere is hallatlan teljesítmény. És még ezt is lehet úgy látni, hogy „elnagyolt”, „nincs kifejtve”, másfelől, hogy „túldimenzionál” és „túl sokat akar” (egyszerre megragadni). De a felületesség, az összefüggéstelenség, az elvarratlanság vádjá és az „áttekinthetetlen szerkezet” biztosan senkinek sem jut eszébe. Valószínű, hogy a pontosságra törekvés kétségtelen eredményei a megfogalmazásban nem zárnák ki a leleményesebb fogások használatát a közérthetővé tételben. Nekem személy szerint nem tűnik elterjeszhetőnek a „kommunió” mint kifejezés, könyvbéli imponáló karrierje ellenére sem, ugyanis talán valóban túl sok alkalmaztatásnak volt kitéve, a tartalomnak szóló esetleges rokonszenvűnkét pedig alighanem csírájából visszanyesi a triviális asszociációk kínzó bősége. Ugyancsak nekem kell elnéznie a megbocsátásra hajló nyájas olvasónak, hogy a Diké istennővel kapcsolatos intim szövegösszefüggéseket ritkábbra és rövidebbre hangoltam volna – a galantéria terhére. (Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy ezzel a szerzővel az ízlésről is lehet vitatkozni.) Bizonyos egyenetlenség adódhat az egyes motívumok olykor didaktikusnak ható gyakori felbukkanása és számos meredek ívű gondolatsor tömörségének kontrasztjából. Elő-előfordul, hogy a következtetés következetes végigkövetésében az olvasó előlről kezdi a gyakorlatot, ha kezében akarja tudni a fonalat, és ellenőrizni, mi miből következik, s nem fordítva. Ez a máshonnan jól ismert speciális olvasásélmény esetünkben döntően a tárgyválasztásból adódik, de a formálódó módszer részeredményeiből is.

A *potenciálisan* súlyosabb vádpontok nagyjából így foglalhatók össze: először is Vass Csaba ötvözi a legmegátalkodottabb őskonzervatív és neonemzeti hagyományokat, midőn röpiratát szerkeszti; másodsor: Vass Csabától nem idegen a vallásalapítói, szektariánus attitűd, amely mindenkor az esélyeiben meggyérült egyéni ambíciók jellemző kísérő tünete; harmadsor: a szerző jóstehetsége elmarad Nostradamusé megett, próféciái azonban a totalitást kívánják bekeríteni; ad 4: a szerzőt nem aggasztja, ami a vallásnélkülieket igen, hogy gátlás nélkül hivatkozik az örökkévalóra; ad 5: a szerző műanyag- és klónozásellenessége hosszabb megfigyelést igényel avatott szakemberek részéről; ad 6: a kifosztó-elnyomó globalizáció felvázolt képe ugyan összeillik a dekonstruktív-ördögi hatalom erőinek seregszemléjével, amint minden ármány frigyre lép minden ármánnyal, mégis enyhítő körülmény volna, ha a szerző nyíltabban beszélne összeesküvésről, annak immár globalizált, gigalomániás, egyesített változatában; halmazatilag: a szerző filozófiai kategóriák átvezetés nélküli politikai alkalmazásába bocsátkozik, méltón nagy elődeihez, valamint teljes mértékben eltekint a létező globalizáció tényeken alapuló önminősítő elméleteitől. Nos, az imént felsorolt

vádak alapján végre megtalálhatnánk azt a tudat alatt mindnyájunk által régóta körözött személyt (V. Cs.), aki a világ megrontója, és magában koncentrálja minden bajunk összes okát, sőt úgy is mondhatnánk, hogy a magányos összeesküvő. A felsorolás nem is mondható abszolút sarkítottnak, csúsztatónak, hangnemben túlzónak és személyeskedőnek, ha összevetjük egy-egy parlamenti vitanap vagy irodalmi hetilap átlagos termésével Magyarországon. (Mert Magyarországon történik, amit hallotok.) Épp az a probléma, hogy a fenti, nem kis energiával összegyűjtött frázisokat teljesen szokványosként asszimilálja a közvélemény, s ugyancsak megszokta, hogy ezeket ugyanúgy nem kell bizonyítani, mint a ház-mestereknek a feljelentéseket, amikor beköszöntött az ő szezonjuk néha a hosszúra nyúlt század folyamán. Ezt a tünetet még súlyosabbnak látjuk, ha konkrétan nézünk az egyes vádpontok mélyére, és végül a szerző tényleges mondanóját és igazságát, érdekeit is fontolóra vesszük, mert akkor jobban érzékelhető a vádak alaptalansága.

Vass Csaba tehát nem szorul védelmemre. Saját olvasatomat néhány ponton mégis szembesítenem kell saját lelkiismeretemmel, legfőképp azonban a velünk élő történelmi öncenzúrával, mely az aktuális broszúrákkal ma is előttünk jár. Hogy a szerző egyáltalán számon tartja és ötvözi a hagyományokat, ez nemcsak önértékű pozitívum, de a mindenrendű innováció biztosító és szerves beépítésének garanciája is – a hagyományok instruált szelekciójának idején. A realizálható ötlet és divaton túlmutató fogadtatása, terjeszthetősége, kultúrává tétele múlik ugyanis a folytonosságon. A vadglobalizáció pedig lassan azzal is lejáratja magát, hogy igazi bunkó garázdához méltóan odaáll a kapuba, szétveti a lábát, és valamilyen nyelven lenacionalistázza az ott élőket. Amivel néha van annyi szerencséje, hogy nem mindig tudván, hol jár éppen, olykor nem is azok élnek ott, mint akiknek leszólásait szánja, a helybeli nacionalisták viszont megtapsolják érte. (Na, ő a globalizátor!) A szerzővel szemben felsorolt más bizsergető vádpontok figyelmes olvasás ellenében szintén sokat veszítenek hitelükből, nem is számítva az ártatlanság vélelmével kapcsolatos műértői alapállást, valamint a nyitottság követelményét. Szektákat és jóslásokat sohasem lehet például történelmi aprómunkára építeni, pedig a szerző nem mást kér az embertől. Az „örökkévaló” nem feltétlenül jelenti Istent, sőt Isten sem feltétlenül azonos a vallási megszálloottság szellemi centrumával a műben. A lét egészével azonban mindenkinek számolnia kell. („Számolni”? Van-e szavunk a minőség tekintetbe vételére és átélésére a tömeges önagyonmegvalósítás hőskorszakában?) A „műanyag” termelésének bírálata a szerzőnél természetesen nem a vegyipar fejlődésének kíván ezúton gátat vetni. A műanyag a meg nem gondolt átalakítás modellje és szimbólu-

ma, a destruktív konstrukcióé, amely az identitást már a természetes anyagok szintjén kiforgatja magából; olyan társadalmi viszonyokat és létezési módot feltételez, ahol ezen átalakítás minden kellemetlen terhét és negatív következményét nagyon is valóságosan áterőltetik a termelési parancsolatokat betartó többség térfelére, utánadobva a felelősséget, megbélyegzést, mialatt a jól megkülönböztethető lakótömböket előrelátóan becsatornázza a tudatlanság. Innen nézvést elfogulatlanabban kockáztathatunk meg véleményt alkotni a kifosztás- és elnyomásmentes globalizáció álomvilágáról, anélkül, hogy emiatt minden más lehetőséget is álomvilágnak tartanánk. Hasznos dolog, ha az ember nem cáfol visszakézből valamit, amikor a saját szemével látja. Az illem persze mást diktálna ma. De ki diktálja az illemet? Ennyi tény áttekintése birtokában a legtöbben harsányan kiabálnák az összeesküvést. Igazi bátorság azonban a valós vélemény megformálásához és kimondásához kell. Vass Csaba egyrészt nem személyekben gondolkodik az „ügy” kapcsán, felfedezi, hogy nem személyes az ősbűn, az őspatkánynak nincs emberi arca. Másrészt a nagytörténelmi tettekben megtestesülő tévedéseket nem gáncsoskodásnak, hanem tévedésnek tartja. Harmadrészt nem leüttetni követeli a fejeket, hanem felemelni. A mai keletlen és sületlen állapotban is a „globalizáció legjobbjai”-ról és az összefogásról beszél.

Naivnak mindazonáltal nem született. Kritikája erős, ám nem ellenségkereső vagy haragtartó. Az egyéni, bravúros (bár nemegyszer a célszerűség határán túl is sarkított) kifejezések nyelvújító szándéka érthető az egyetemes (mégis minden anyanyelvre lefordítható!) társadalomelméleti nyelv keresése közben, akár csak a világnézeti szintézis rejtett kísérlete. A mű végiggondolása közben az ember azt fontolgatja, Vass Csaba minden eddig volt eszme, irányzat és vallás pozitív tételit képes beépíteni és megújítani, kivéve a fasizmusét és a fasiszta kommunizmusét. (Mert nincs is sajátos pozitív eredményük.) A vállalt feladat súlyához képest még elegáns kísérleti gondolatmenetekre is futja. És mindez a tömérdek stúdiómunka arra való, hogy észrevétlenül megvilágosodjék a globális érdekek eredeti tartalma és az egymástól elváló irányok határa, esetleg közös dolgai. Aki fenyegetésnek fogja fel a szelíd figyelmeztetést, előbb-utóbb maga mondja fel tárgyalóképességét.

Máskülönbén eljutottunk a világpolgár-pukkasztás századába is. Éppen időszerű (de azt is mondhatnánk: még nem késett el!), hogy a pöffeszkedés saját bőrén érezze, miként hat őrá saját kedvenc időtöltése, ha nem ő műveli másokkal, hanem fordítva – és adósságszolgálati értelemben. Ez a könyv azért nem példatára ezeknek a gesztusoknak, mert harsányságban nyilván elmarad a „műfaji követelményektől”, és mert nem öncélú a szatirikus motívum. Pedig ebből a

szempontból is igen merésznek (fétiskísértésnek?) tűnik az olyan kifejezések magától értetődő használata, mint a „középkori egyházi világtársadalom”, „a létszabadság megmaradt kiskörei”, „eltorzult amerópai alkat”, „értékmeghatározó világhivatalok” – vagy csupán egy önmagában is megdöbbentő nagy igazság egy kis mondatban: „A nyugalom lehet: koncentrált mozgás.” Nagyon sok szegénynek elégtétele ez.

Hogy kérdéseinkre részben választ kaptunk, ámde azok közben megsokasodtak az ember meséjének végére érve – ezt természetesként fogadjuk el, akkor is, ha most nyugtalanít. Talán legalapvetőbb mind közül: elkerülhetők-e azok a történelmi csapdahelyzetek, amelyeket a létre vonatkozó korszakos tévedések állítottak elő? Megelőzhetők-e a jövő hasonló tévedései? Miért hat, kire hat a dekonstrukció? Mennyiben hasznosulhatnak mégis az előtörténetek technológiai, szociotechnikai tanulságai? Ki ismerheti fel a mértéket, hogyan lehet eljutni a lét nyelvéhez? Mi lehet a maiaknál szuggesztívebb fölrendelt cél? Igazából hogyan lehetséges létfosztott létező, mi marad belőle, hogyan rehabilitálható, s meddig? Voltaképpen mennyire feltétele a globalizációnak az egész földi világ ellenőrzése? Tényleg csak a láncikat veszíthetik a nemzetgazdaságok a mára kibontakozott világgazdasági rendszerben? Mi adhatja a kisember napi betevő reményét az alternatív megvalósulásig? S ha az a kérdés indokolatlanul hozna zavarba bárkit is, hogy „mi volt előbb: a tyúk vagy a kakukktojás?”, azért jó volna tisztábban érzékelnünk az újabb és újabb kategóriák egymásra épülésének rendjét a kötetben.

Személyes kérdésem ez volna: a ciklikus antagonizmus átvezet-e az identitás antagonizmusába a mindenség relativizálása, a meg-megújuló antagonizmusok állandó külső frusztrációja, a győztesek öncsaló önbizalmának elhatalmasodása és belterjes szellemi fejlődése közepette? Ha igen, hol az irreverzibilitás határa?

Túl az értékelés hálátlan próbálkozásain, minősítenünk is megadatott Vass Csaba könyvét a globalizációról. Minősítenünk vagy inkább azonosítanunk, mások számára is felismerhetőbbé tennünk. Úgy vélem, a mű *a létszelídítés legszámottevőbb gondolatkísérlete* a mi időnkben. S ekként teljesebb, tudatosabb elődeinél, telítettebb a valóság – vagy csupán a történelem – újabb tényeinek ismeretével. Ez azt is jelenti, hogy újszerűen figyel az eddig elhangzottakra: „Kik is vagyunk?”, „Mi dolgunk a világon?”, és meghatározni igyekszik, mikor mondhatnánk tisztán, hogy előrébb megy a világ. (Tehát hogy merre van előre, ki hogyan venne benne részt, mi volna és hol terem az a bőség, amelyből mindenki egyaránt vehet, végül: mi adhat hitelt és igazat a jóérzésnek?)

Vagy másfelől úgy is fogalmazhatunk, hogy a könyv az egyéni és közösségi megválthatóság prognózisa a maga sajátos, minőségérzékeny aprómunkájá-

val. (Mint ilyen, békeüzenetet hordoz, a pátosz azonban ma nehezen viselhető, ezért rábizza az olvasóra.) Mellesleg a „teremtés” fordítóprogramjának megfejtése is lehet az ember feladata? – magamat kérdem. Mert mintha erre célozna a szerző. Kifakadva, mert a legkörmönfontabb tiltás időszaka után másképp nemigen lehet. A szólás szabadsága nehezen születik meg a stigmák sorozatvetőinek kérésére, ahol árnyékból lesik elszólásodat. De hát az a vélemény a tiéd, amit el tudtál mondani. Az ám, a fasizmus végső értékelése is itt van e kötetben, hiszen semmi sem nyilvánvalóbb kimenetelű a náci dekoncentrációnál! Tehát létezhet a fasizmus ciklikus antagonizmusa is a globalizációban. A figyelmeztetés egyetemes: ugyanúgy szól a fenyegetőknek is, mint a fenyegetetteknek.

Optimistábban átélve az olvasmányt, a tudomány legújabb eredményei mintájára az írás szerkezetileg a globalizáció géntérképét vetíti előre. Vagy még inkább az emberi társadalom ontogenetikai térképét. Azt is az idő hivatott eldönteni, hogy a könyv csupán előkészíti a leendő globalizációs kiáltványt – vagy ez maga a kiáltvány.

Vass Csaba – meglehet, öntudatlanul – szinte az oroszán szájából (vagy már egyenesen belülről...) bírálja az oroszánt. Az egzisztenciális fenyegetettséget eddig is vállalta a szerző, a lét szintjén való fenyegetettséget azonban senki nevében sem vállalhatja, elmondja hát mindenkinek. Az a szerkezet, melyet össze-ácsolt, nem könnyű anyagokból készült. Mégis mozog. Jár. Akárcsak a jóakarató teremtmények.

Eff Lajos

ÖKOTÁJ Kiadó, 2000
1035 Budapest, Miklós tér 1.

Felelős kiadó: Márczi Imre
A kötetet szerkesztette: Bogdán Éva
Műszaki szerkesztő: Mikola Péter

Készítette az Erdélyi és Láng Kft. Nyomda
Budapest, 2000

ISBN 963 00 5441 8
ISSN 1215-9778